

Mellem kald og profession

Felter, Kirsten Donskov

Publication date:
2010

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[CC BY-NC-ND](#)

Citation for published version (APA):
Felter, K. D. (2010). *Mellem kald og profession*. Det Teologiske Fakultet. Publikationer fra Det Teologiske Fakultet Nr. 18

Mellem kald og profession

Forsvaret finder sted fredag den 13. august 2010 kl. 13.15 i auditorium 7,
Købmagergade 46, 1. sal, 1150 København K.

Mellem kald og profession

Kirsten Donskov Felter

Ph.d.-afhandling, Afdeling for Systematisk Teologi,
Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet
April 2010

Vejleder: lektor, dr.theol. Bent Flemming Nielsen

MELLEM KALD OG PROFESSION

Publikationer fra Det Teologiske Fakultet 18

Licensed under Creative Commons

Kirsten Donskov Felter

ISBN: 978-87-91838-30-9 (trykt)

ISBN: 978-87-93361-05-8 (pdf)

Trykning og indbinding:

Det Samfundsvidenskabelige Fakultets ReproCenter

Københavns Universitet 2010

Udgivet af:

Det Teologiske Fakultet

Københavns Universitet

Købmagergade 44-46

1150 København K.

www.teol.ku.dk

Tak til:

Jeg vil gerne takke Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet, for tildeling af friplads og for fleksibilitet i tilrettelæggelsen af mit ph.d.-studium, som fra begyndelsen gjorde det muligt at indpasse projektet i mit arbejdsliv, og til Afdeling for Systematisk Teologi for godt kollegialt fællesskab hele vejen i forbindelse med min indskrivning og i den periode, hvor jeg var ansat som videnskabelig assistent.

En ganske særlig tak skal rettes til Den Danske Diakonissestiftelse, der velvilligt har stillet overnatning til rådighed under mine mange ophold i København. Tak også til Teologisk Pædagogisk Center Løgumkloster for opbakning og interesse i projektet, som bl.a. udmøntede sig i værtskab for den nordiske konference "Essence of Ordained Ministry: Vocation and/or Profession" november 2008.

Tak til min vejleder, lektor, dr.theol. Bent Flemming Nielsen for uvurderlig hjælp, støtte og inspirerende samtaler undervejs i et langvarigt forløb.

Først og sidst tak til min mand, Thomas, som har været med hele vejen, og til vore børn, Karen, Martin og Henrik, som er vokset op med dette projekt, for stor udholdenhed og opmuntring.

Vesterbølle, den 21. april 2010

Kirsten Donskov Felter

Indholdsfortegnelse

I. Indledning	11
Professioner – etymologi, hverdags- eller fagsprog?	11
Afhandlingens anliggende og tilgang	12
Oversigt over afhandlingens kapitler	14
II: Professionsforskningens udvikling, teoretiske positioner og pointer	14
III: Ekspertise, modernitet og legitimitet. Problematisering af en syntese	14
IV: Professionsbegrebet i præsteforskningen	15
V: Sociologien som sensitizing device	16
VI: Danske præsters syn på kald og profession	16
Beruf, kald og arbejde	17
Kald og arbejde i teologisk perspektiv	18
Kald og arbejde i sociologisk perspektiv	24
Legitimitet og autoritet	27
Det rationelt-legale herredømme	29
Det traditionelle herredømme	30
Det karismatiske herredømme	31
Modernitet og legitimitet: det rationelle herredømme	32
II. Professionsforskningens udvikling, positioner og pointer	35
Kapitlets anliggende	35
1. fase: Den ideelle professionelle. Et syn på professioner som et samfundsmæssigt gode	38
Empiriske bestræbelser: Forsøg på opstilling af essentielle kendetegn	38
Forsøg på en taksonomi	39
Udarbejdelse af en naturalistisk typologi	40
Senere systematiseringsforsøg	41
Fokus på professionaliseringsprocessen	42
Frem mod en teoretisk fundering af professionsbegrebet	44
Et funktionalistisk perspektiv på professioner	45
Sammenfatning	48
Kritik af essensforskningen og det funktionalistiske perspektiv	49
2. fase: Profession og monopol. Et syn på professioner som strategiske aktører	52
Interaktionistiske perspektiver på professioner	55
Et kritisk strukturperspektiv på professioner	58

Sammenfatning.....	60
Kritik af anden generationsforskningen.	62
3. fase? Mod opløsning og nybestemmelse af professions-begrebet .65	
Professioner som ”tredje logik”	66
Ideologikritiske tilgange til professioner	68
Sammenfatning.....	73
III. Ekspertise, modernitet og legitimitet.....	75
<i>Problematisering af en syntese</i>	75
Kapitlets anliggende	75
Den professionelle rationalitet	76
Samfundsmæssige forskydninger.....	80
Socialpsykologiske konsekvenser	82
Professionel legitimitet på ændrede vilkår?	85
Sammenfatning.....	88
IV. Professionsbegrebet i præsteforskningen	92
Præcisering af kapitlets problemstilling og metode i afhandlingens sammenhæng.....	92
Afvisning af professionsbegrebets anvendelse på præsten.	93
Teologisk begrundet afvisning.	94
Alternative kategoriseringer af præsten.	97
Professionen som målestok og ideal	100
James D. Glasse: Profession: Minister.....	101
Anliggende og fokus	101
Professionsforståelse.....	103
Implikationer for præsten.....	105
Kritik af Glasse: Gannon og Wind	106
Diskussion af Glasse	107
Anthony Russell: The Clerical Profession	109
Anliggende og fokus	109
Professionsforståelse.....	109
Implikationer for præsten.....	111
Kritik af Russell: Davie og Williams.....	114
Diskussion af Russell	116
Isolde Karle: Der Pfarrberuf als Profession	117
Anliggende og fokus	117
Argumentation	119
Professionsforståelse.....	124
Implikationer for præsten.....	126
Kritik af Karle: Christian Grethlein og Andreas Langer	129
Diskussion af Karles bidrag	133

Hans Schilderman: Religion as a profession.....	137
Anliggende og fokus	138
Argumentation	139
Professionsforståelse.....	142
Diskussion af Schilderman	144
Er præsten professionel?	146
V. Sociologien som “sensitizing device” for præsteforskningen	152
Individ og samfund, habitus og felt	152
Den sociale alkymi. Magt og legitimitet.....	156
Det religiøse felt.....	157
Bourdieu's kritik af professionsbegrebet	161
Refleksiv sociologi som brud med det prækonstruerede.....	163
Bourdieu's sociologi som kritisk perspektiv på præste-forskningen ..	164
Kritik af professionsbegrebets anvendelse i præsteforskningen....	165
Præsten som professionel – brud eller fordobling?	169
Præsten som agent i et felt i forandring	172
Sammenfatning.....	173
VI. Et empirisk perspektiv på kald og profession	176
Kald og profession som emne for empirisk undersøgelse.....	176
Relevansen af interviews i professionsstudier	179
Interviewets metode	180
Interviewets sandhed: reliabilitet, validitet og eksemplariskhed....	182
Grundlag, indhold og værdier i præstearbejdet.....	186
Den danske case; objektive rammer	186
Embedde eller livsstil	191
Danske præsters syn på kald og profession.....	192
1) Nærværende – med distance	193
2) Troværdig og gennemsigtig	196
3) At udfylde sit embedde	199
4) Glad for sit arbejde.....	202
5) Først og fremmest menneske	204
6) Selv leve af det, man forkynnder	207
7) Professionel i sit kald	209
8) At fortælle folk, hvad det handler om.....	212
9) At vide at man kun er et menneske	214
10) En god pædagog.....	217
Den professionelle præst – grundlag, indhold og værdier i interviewene.....	221
Arbejdets grundlag	221
Arbejdets indhold	222

Arbejdets værdier	224
Frem mod den professionelle præst?.....	227
Empiriske perspektiver på teoretiske tilgange til præsten som professionel	229
Legitimitetens forskydning fra profession til person	229
Professionsteoretiske implikationer for præstens arbejde.....	229
Folkekirken som et felt i forandring.....	232
<i>Mellem kald og profession: Sammenfatning og perspektivering.....</i>	<i>234</i>
<i>English summary.....</i>	<i>240</i>
<i>Litteraturliste</i>	<i>245</i>
Bilag 1 : Undersøgellesdesign	262
Bilag 2: Interviewguide	265
Bilag 3: Skriftlig briefing	267

I. Indledning

Professioner – etymologi, hverdags- eller fagsprog?

”Profes” er ifølge katolsk kirkeret betegnelsen for det løfte, der afgives forud for novicens indtræden i ordenslivet, om underkastelse under forpligtelsen til et liv i kyskhed, fattigdom og lydighed. Det er fra denne oprindeligt religiøse baggrund professionsbegrebet har udviklet sig til ikke kun at dække medlemmer af religiøse ordener, men også medlemmer af de klassiske akademiske erhverv, som anvendte deres viden i samfundets øjemed: teologer, jurister og medicinere; siden akademisk uddannede mere generelt: ingeniører, fysikere og magistre – og senest i stigende grad også som betegnelse for lærere, pædagoger, sundhedspersonale og mellemledere.

Ifølge Ordbog over det Danske Sprog har professionsbegrebet i en dansk sammenhæng udviklet sig fra at betegne en erklæring eller tilkendegivelse, især i religiøs eller konfessionel betydning til at betegne en persons arbejde, erhverv eller (livs)stilling, hvad enten det er ”Keyser eller Viinhandler”. Professionen betegner det fag, man er uddannet til, som når der tales om at være ”Præst på Profession”, oftest dog i betydningen et håndværk. At ”gøre profession af” betyder her tilsvarende: at leve af¹. Den Danske Ordbog, definerer i tråd hermed slet og ret professionsbegrebets nutidige betydning som en ”slags arbejde som en person lever af eller er uddannet til at udføre”².

En mere præcis bestemmelse kan iagttages i definitionen i Den Store Danske Encyklopædi, hvor der skelnes mellem en tilsvarende bred betydning af ordet, ”i bred forstand det arbejde, som en person lever af eller er uddannet til at udføre”, og en mere snæver eller specifik betegnelse, der ifølge artiklens forfatter bruges ”om et erhverv, hvis udøvere har baggrund i en bestemt formel uddannelse, der giver dem faglig autoritet og status. En profession er i denne forstand kendetegnet ved faglige normer og standarder for veludført arbejde og i nogle tilfælde også ved en professionel etik”³. Med denne mere snævre forståelse nærmer Encyklopædiens definition sig den forståelse af professioner som bestemte erhverv, som jeg skal forfølge i nærværende afhandling.

Min interesse for emnet kan spores tilbage til flere kilder. Det vakte min nysgerrighed da jeg blev gjort opmærksom på, at præsten traditionelt har været regnet blandt de professionelle, og en interesse i at undersøge, hvordan dette nærmere skulle forstås. Arbejdet med at

¹ Ordbog over det Danske Sprog: <http://ordnet.dk/ods/opslag?opslag=profession>.

² Den danske Ordbog, <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=profession>.

³ Scheuer 1999: 471.

efterspore, hvad der nærmere lå heri, viste sig imidlertid at være vanskeligere end forventet. Det professionsteoretiske felt viste sig at være af en kompleksitet og en art, der umuliggjorde min – naive – forestilling om, at det måtte være muligt at identificere en ”kerne” i professionsbegrebet, som kunne gøres til grundlag for en normativ bestemmelse af præsten som professionel. Derimod blev det undervejs mere og mere klart for mig, at dette forehavende ikke var på højde med de mangfoldige måder, hvorpå professionsbegrebet i praksis forstås og anvendes. Og langt mindre endnu på højde med diskussionen om, hvilken rolle begrebet kan eller skal spille i nutidens samfund.

Hvad jeg hurtigt kunne konstatere var derimod, at hvor talen om præstens kald er en selvfølgelig og naturlig del af det teologiske vokabular, har der tidligere ikke været tradition for at tale om præstens profession. I det omfang professionsbegrebet faktisk blev sat i forbindelse med præstens embede og arbejde på dansk grund, savnede dette teoretisk kvalificering. På engelsk og tysk grund stødte jeg imidlertid på praktiske teologer, der ikke blot tog positiv anledning af professionsbegrebet, men aktivt inddrog det i forståelsen af præsten. Ikke mindst slog det mig, hvordan professionsbegrebet af flere af disse blev præsenteret som redskab til at imødegå embedets såkaldte ”krise”, som har været en gennemgående del af diskursen om præst og samfund i hele det 20. århundrede. Den konkrete motivation til beskæftigelse med professionsbegrebet i et praktisk teologisk perspektiv blev dermed en interesse i at undersøge, på hvilken måde dette oplagt byder sig til, og på hvilken måde professionsbegrebet kan ses som ”løsning” på det tab af autoritet, præst såvel som degn har undergået gennem de seneste generationer. Ikke mindst i lyset af den stigende italesættelse af professionalitet, som dominerer den offentlige diskurs, forekommer det relevant at overveje, hvad der menes hermed i almindelighed, og mere specifikt på hvilke måder det giver mening at tale om præsten som professionel.

Afhandlingens anliggende og tilgang

En hyppig reaktion, når jeg har præsenteret mit projekt, ikke mindst blandt teologer, har været afvisning af, at professionsbegrebet kunne udgøre en relevant forståelsesramme om præstens arbejde. Kald og profession må ifølge denne opfattelse ses som alternativer, der gensidigt udelukker hinanden. En sådan forståelse af forholdet mellem de to begreber er efter min opfattelse utilstrækkelig. Jeg vil i denne afhandling argumentere for, at kald og profession som begreber, der er hjemmehørende i hver sin

teoretiske tradition – nemlig henholdsvis den teologiske og den sociologiske – med udbytte kan tjene til at belyse og udfylde hinanden, og at dette kan ske både kritisk og konstruktivt.

Titlen ”Mellem kald og profession” skal ses i dette lys. Det er mit udgangspunkt, at kald og profession ikke er modsætninger, som tvinger præsten til at vælge side eller bestandig at springe fra den ene til den anden pol, men at fastholdelsen af begge begreber frugtbart kan belyse den virkelighed, præsten befinder sig i. Det er således afhandlingens grundlæggende præmis, at præstens arbejde og opgaver ikke kan ses adskilt fra den konkrete historiske og sociale kontekst, hvori de befinder sig. Med titlen ønsker jeg således at signalere, at beskæftigelsen med embedets teologi og den samfundsmæssige kontekst udgør de brændpunkter, som en beskæftigelse med præstens arbejdsvirkelighed må orientere sig i forhold til.

Med sin belysning af professionsbegrebet skal afhandlingen ses som et bidrag til afklaring af vilkårene for talen om præstens kald og embede i det moderne samfund. Ambitionen er således ikke at fremlægge systematiske embedsteologiske overvejelser, men at bidrage til at kvalificere diskussionen om præsten som professionel gennem en undersøgelse af de muligheder og begrænsninger, der knytter sig til en nutidig anvendelse af begrebet og derved give redskaber til vurdering af begrebets rækkevidde i forhold til præsten.

Epistemologisk hviler afhandlingen på en indsigt i erkendelsens situerede karakter. Umuligheden af at udpege ”a placeless place, a surveillance point, from which the uninterested epistemological subject considers with a neutral and simply curious eye the dispersed field (of religious beliefs)”⁴ indebærer nødvendigheden af at eksplicitere det perspektiv og den interesse, hvorfra iagttagelsen finder sted. For professionsbegrebets vedkommende indebærer det, at der ikke blot spørges til det konkrete meningsindhold, som dette begreb tillægges, men også til de former og betingelser, interesser og perspektiver, hvorunder begrebet er blevet til. Dette er vigtigt, for så vidt som professionsbegrebet ikke blot anvendes deskriptivt til beskrivelse af objektive registrerbare træk ved præstens embede, men også implicit er forbundet med krav på normativitet, dvs. krav om at udsige noget universelt gyldigt om fortolkningen heraf. Med henblik på at vurdere sådanne krav må en analyse af professionsbegrebet derfor være i stand til både at opfange den meningsfuldhed, som begrebet repræsenterer ”indadtil”, dvs. som udtryk for værdier og interesser, som forbindes med professionens egen semantik, og i forhold til den kontekst, hvori begrebet fremsættes.

⁴ Ricoeur 2000:131

Oversigt over afhandlingens kapitler

Afhandlingens korpus består af 5 kapitler, der kan ses som en række perspektivforskydninger, hvor jeg fra forskellige vinkler og på forskellige niveauer søger at belyse og nuancere problemstillingen. I det følgende beskrives kort de enkelte kapitlers indhold og argumentationsgang.

II: Professionsforskningens udvikling, teoretiske positioner og pointer

Som generel forståelsesbaggrund for diskussionen om præsten som professionel redegøres til indledning for professionsforskningens udvikling, teoretiske positioner og pointer. Formålet er dels at give et overblik over feltets kompleksitet som baggrund for forsøgene på at bestemme præsten som professionel, dels at indkredse, hvori de væsentlige uenigheder mellem de respektive tilgange består. I overensstemmelse med gængse oversigtsfremstillinger opdeler jeg i redegørelsen for overskuelighedens skyld den ”klassiske” forskning i professioner i to overordnede positioner eller epoker, som jeg finder opfanger det centrale anliggende ved de respektive tilgange. Hertil føjer jeg en tredje epoke, som for en umiddelbar betragtning udviser mindre homogenitet mellem de enkelte bidrag, men som efter min opfattelse udviser nogle karakteristiske fællestræk ved nærmere øjesyn. Fremgangsmåden vil være, at jeg på baggrund af oversigtslitteraturen redegør for de væsentligste positioner og deres hovedpointer. Af hensyn til overskueligheden refererer jeg kun i begrænset omfang til de pågældende teoretikers egne tekster. Efter denne redegørelse forsøger jeg at trække nogle overordnede linjer med henblik på at fremdrage karakteristiske tendenser og fællestræk, for herefter at fremdrage de væsentligste kritikpunkter, der er rejst. Kritikken peger således videre frem mod den følgende epoke. Fremstillingen som helhed danner grundlag for min vurdering af de foreliggende forsøg på at kategorisere præsten som professionel, idet jeg finder det relevant at undersøge det teoretiske grundlag for disse.

III: Ekspertise, modernitet og legitimitet. Problematisering af en syntese

Med henblik på at etablere en bredere baggrund for den diskussion om professionalitet, som jeg ønsker at føre i afhandlingen, følger dernæst en afsøgning af forholdet mellem ekspertise, modernitet og legitimitet. Her

argumenteres der for, at samfundets udvikling fra modernitet til senmodernitet indebærer ændringer i synet på viden som grundlag for legitimitet. Med henvisning til redegørelsen for professionsforskningen søges det godtgjort, at denne udvikling får afgørende konsekvenser for professionernes mulighed for at hævde legitimitet som særlig organisationsform for samfundsmæssig ekspertise⁵. Med udgangspunkt i Max Webers teori om legitimitetens former diskuterer jeg den forståelse af legitimitet, der danner grundlag for såvel den funktionalistiske som den neo-weberianske professionssociologi. Herefter forsøger jeg at efterspore, hvordan den ændrede diskurs⁶ om viden, som bl.a. udtrykkes gennem begrebet "videnssamfundet" kommer til udtryk i forhold til de professionelle. På et bredt grundlag af modernitetsteoretiske, diskursanalytiske, politologiske og filosofiske tilgange vises det, hvordan professionernes traditionelle selvforståelse og vidensbaserede autoritet undergraves.

IV: Professionsbegrebet i præsteforskningen

I dette kapitel undersøges det, hvordan professionsbegrebet er anvendt i den praktiske teologi, dels med henblik på at vise, hvilke træk, der her forbindes med præsten som professionel, dels diskutere de fremsatte forståelser i relation til de vilkår for professionalitet, der er aftegnet i de foregående kapitler.

Gennem en læsning af udvalgte tekster vises det til indledning, hvordan professionsbegrebets anvendelse på præsten af praktiske teologer er problematiseret på empirisk såvel som på teoretisk grundlag. På denne baggrund går jeg herefter over til en nærlæsning af tekster, som positivt forsøger at inddrage professionsbegrebet i præsteforskningen som model for løsning på embedets "krise". Gennem en undersøgelse af tilgangen hos James Glasse, Anthony Russell, Isolde Karle og Hans Schilderman analyseres dels, hvad der konkret forbindes med præstens professionalitet, dels hvordan den brug af professionsbegrebet, der kommer til udtryk heri, teoretisk kan analyseres i forhold til professionsforskningens almene

⁵ Til en foreløbig definition af professionsbegrebet se ovenfor s. 7.

⁶ Med diskurs menes i denne sammenhæng bredt "en bestemt måde at tale om og forstå (et bestemt udsnit af) verden på" (Jørgensen og Philips 1999: 9). Jeg anvender således diskursbegrebet bredt pragmatisk og teoretisk ikke-specifikt om det forhold, at verden sprogligt konstrueres forskelligt inden for forskellige forståelsesparadigmer. Diskursen om præst og embede betegner således den måde, hvorpå det er muligt at tale om præst og embede i en given periode, dvs. hvilke præmisser og værdier, der lægges til grund for talen herom.

positioner. Kapitlet munder ud i en diskussion af, hvorvidt de fremlagte forsøg på at hævde professionens selvforståelse er på højde med den meningsfuldhed, der kendetegner den almene diskurs herom i samfundet.

V: Sociologien som sensitizing device

Med udgangspunkt i den franske sociolog Pierre Bourdieus kritik af professionsbegrebet og teori om det sociale som felt diskuteres det herefter, hvorvidt inddragelsen af professionsbegrebet i præsteforskningen kan tolkes som udtryk for forskydninger mellem magtpositionerne i det kirkelige felt. Kapitlet peger endvidere på betydningen af at fastholde sociologien som den kritiske instans, der i kraft af sin fremmede begrebsverden og sit konsekvente brud med det prækonstruerede bidrager til forståelse af, hvordan distribueringen af magt i et givet felt er resultat af historiske og aktuelle kampe. Med henvisning til opløsningen af den klassiske syntese af viden og legitimitet antydes til afslutning det spørgsmål, hvorvidt dette betyder en radikal omvurdering af magtfordelingen i det religiøse felt.

VI: Danske præsters syn på kald og profession

Afhandlingens sidste kapitel udgøres af et empirisk perspektiv på de teoretiske udkast til bestemmelse af præstens professionalitet, der er fremsat i kapitel IV. Med udgangspunkt i afhandlingens kritisk-pragmatiske blik på professioner diskuteres det, hvordan professionsbegrebet kan anvendes som heuristisk værktøj til forståelse af præstens nutidige arbejdsvilkår. Med udgangspunkt i en beskrivelse af, hvordan præsters arbejde er institutionaliseret i den danske folkekirke, argumenteres der for, at de objektive rammer synes at afspejle en klassisk forståelse af professioner. På grundlag af ti interviews med danske præster rettes søgelyset herefter mod de subjektive forståelser af professionens grundlag, centrale indhold og værdier som disse kommer til udtryk i præsternes syn på kald og profession. Kapitlet munder ud i en opsamlende diskussion, hvor interviewenes udsagn diskuteres og belyses ved hjælp af perspektiver fra de øvrige kapitler.

Beruf, kald og arbejde

En diskussion om præstens embede og arbejde, der trækker på tyske kilder, støder uvægerligt på vanskeligheder i forbindelse med oversættelsen. Det tyske "Beruf" har en bred vifte af betydninger, idet det på dansk kan oversættes med både (livs)stilling, bestilling, arbejde, levevej, kald, profession og fag. Det er denne bredde, og her først og fremmest de konnotationer, der knytter sig til ordet kald, der er vanskelige at gengive på dansk. Hvor forbindelsen mellem en rent verdslig-pragmatisk, hverdagslig forståelse og en vis teologisk resonans fortsat holdes sammen i ét begreb på tysk, er sammenhængen mellem kald og arbejde ikke på samme måde videreført i det danske dagligsprog.

Bag valget af udtryksform ligger der selvsagt forskellige saglige tolkninger af, hvad en præst er for en størrelse, som hver for sig gør krav på at udsige noget centralt, måske endog eksklusivt, herom. Det er imidlertid et problem, at oversættelsen fra tysk til dansk uvægerligt indebærer en reduktion i den ene eller den anden retning. En oversættelse af Beruf med arbejde vil indebære en risiko for at blænde af for det teologiske perspektiv og den indholdsmæssige dimension, der knytter sig til præstens "særlighed". Omvendt risikerer en oversættelse af Beruf med kald at sløre blikket for, hvad præstearbejdet har til fælles med andre erhverv og at fremme en åndeliggørelse, idet kaldsbetegnelsen i daglig tale er reserveret præsten. Konsekvensen af at tale om præstens arbejde som et kald bliver dermed, stik mod den oprindelige intention, at det udskilles som noget særligt i modsætning til andre erhverv. Og omvendt, eller netop i konsekvens heraf, at det ikke er muligt at betegne præstens virksomhed som et arbejde eller sågar et erhverv eller et job⁷.

Ovenstående illustrerer, at vanskeligheden ikke blot er sproglig, om end den først melder sig her, men sagligt afspejler det forhold, at præsten balancerer mellem særlighed og almindelighed. Ovenstående illustrerer blot vanskelighederne ved en konsekvent dansk gengivelse af "Beruf", der formidler det konkrete betydningsindhold sagligt dækkende. Som hovedregel vælger jeg at følge ovenstående sontring, idet jeg generelt

⁷ Den ambivalente holdning til, hvordan man bedst omtaler præsten, er ikke noget eksklusivt dansk problem, om end den forstærkes af de sproglige vanskeligheder ved oversættelsen af Beruf. Også på tysk afspejler der sig en kompleksitet i forståelsen af – og talen om – præsten, som kan udtrykkes gennem vekslende begreber som Pfarrersein til betegnelse af den side af præstens virksomhed, der bestemmer hele livsudfoldelsen, Pfarrdienst som henvisning til det nytestamentlige tjenesteideal som relativering af kirkelige hierarkier, Pfarramt som betegnelse for den offentlige institutionalisering af kirkens virksomhed, og Pfarrerberuf som udtryk for den konkrete arbejdsmæssige udformning af præstens virksomhed (Grethlein 2001: 374).

oversætter Beruf ved arbejde, erhverv eller stilling. I afhandlingens sammenhæng forstås Beruf således som udtryk for den konkrete samfundsmæssige indlejring og udformning af præstens arbejde, til forskel fra såvel præstens kald som præstens embede (Amt), der tilsvarende er omgærdet af teologiske konnotationer i traditionen fra Luther⁸. I tilfælde, hvor der er tale om en mere prægnant teologisk reference, vælger jeg dog at oversætte til det danske ”kald”, lige som jeg bestræber mig på i tvivlstilfælde at angive de meningsmæssige forskydninger en anden oversættelse ville indebære.

Det er ikke muligt i denne sammenhæng at komme ind på de præcise nuancer i samtlige betegnelser. Ikke desto mindre er det vigtigt at være opmærksom på den totalitet af konnotationer, der knytter sig til begrebet, og de betydningshorisonter, der spiller med som retningsgivende for forståelsen. Det forekommer derfor frugtbart til indledning at gå en smule nærmere ind på kald og arbejde som to forskellige dimensioner af begrebet Beruf, både af sproglige og af saglige grunde, med henblik på at etablere en forståelsesbaggrund for præstens virksomhed.

Kald og arbejde i teologisk perspektiv

Den sammenknytning af kald og arbejde, der kan aflæses af det tyske Beruf, er dybt forankret i den luthersk-reformatoriske tradition. Set ud fra en reformatorisk teologi⁹ er kaldet og arbejdet således ikke adskilte, endsige modstridende, størrelser, men to sider af samme sag, for så vidt som hverdagslivets arbejde ses som det sted, hvor mennesket udlever den frihed, som det har i kraft af evangeliet. Ved at realisere arbejdet som et kald i tjeneste for næsten udtrykkes Guds gode vilje med menneskelivet. En sådan positiv sammenknytning af det almindelige verdslige arbejdsliv med kaldsbegrebet var imidlertid langt fra så selvfølgelig i den sene middelalder, som den forekommer i dag. I middelalderen videreførtes i vid udstrækning den antikke opfattelse af legemligt arbejde som mindreværdigt. Idealet var det kontemplative liv, der først og fremmest blev bedrevet i klostrene. For så vidt som arbejdet kunne ses som et guddommeligt kald var det klosterlivet, der mentes. Det er først med reformationen at kaldsbegrebet ikke længere udelukkende eller primært

⁸ Det vil føre for vidt at gå i dybden med disse i nærværende sammenhæng. Det skal blot kort nævnes, at det i luthersk forstand egentlige embede er bestemt af opgaven at forkynde evangeliet som forudsætning for tro, jf. CA IV, i modsætning til den katolske kirkes embedshierarki.

⁹ Her skelnes til indledning ikke mellem luthersk og calvinsk kaldslære.

bruges om den gejstlige stand. Indtil da havde kaldsbegrebet (vocatio) betegnet kaldelsen til ordenslivet i klostrene, i modsætning til lægfolket¹⁰.

Den nyorientering i kaldsforståelsen, der skete med reformationen havde således en dobbelt side. I samme ombæring som reformationen indvarslede en positiv opvurdering af arbejdet i verden fik omtolkningen af kaldsbegrebet med nødvendighed negative følger for den status, som gejstligheden havde nydt i det katolske embedshierarki. Luthers kritik af klostervæsenet og den katolske kirkes afladssystem fik sociale konsekvenser, for så vidt som den ramte de privilegier og den status, præsterne havde i samfundet. Dette var dog for en teologisk betragtning ikke hovedsagen. Fra luthersk side blev det betonet som langt vigtigere, at reformationen indebar en ny teologisk forståelse af præstens embede.

Mod den katolske forståelse af præsten som tilhørende en særlig stand, der i kraft af ordinationens sakramente havde privilegeret adgang til Gud, betonedes Luther alle kristnes umiddelbare adgang til Gud. I kraft af sin selvhengivende død er Kristus blevet den ypperstepræst, der en gang for alle har afskaffet enhver præstelig offerfunktion. Luther tog afstand fra den katolske forståelse af præsten som mellemmand mellem menighed og Gud, og som en offerpræst, der i frembærelsen af messeofferet gentager Kristi gerning. Heroverfor pointerede han, at Kristus er den eneste legitime mellemmand mellem Gud og menneske. Ved dåben bliver mennesket indlemmet i Kristi legeme og Guds ejendomsfolk, som alle har den samme adgang til ham, og som ved ham opnår retfærdiggørelsen i troen alene. Ikke ved fromme gerninger eller menneskets forberedelse, men alene ved at tage imod evangeliet om Kristus kan et menneske nå frem til salighed.

Reformationen var, embedsteologisk betragtet, altså alt andet end en perifer ting. Luthers lære om kaldet kan netop siges at udspringe af hans forkastelse af klostervæsenet, ligesom opgøret med Rom anfægtede det kirkelige hierarki bestående af pave, biskopper, præster og munke¹¹. At kirken skulle være nødvendig som formidler af frelsen forkastede Luther på linje med forestillingen om, at præsten skulle være særligt hellig. Og dermed faldt også den katolske lære om ordinationen som indvielse til en særlig stand, som formidler af en umistelig karakter, den såkaldte character indelebilis.

Luther mente, at læren om ordinationen som et sakramente savnede begrundelse i Skriften. Det var et af kirkens påfund for at sikre præsterne magt, som var i lodret modstrid med det bibelske vidnesbyrd,

¹⁰ Således bl.a. Heesch (Heesch 1998:1336). Denne opfattelse er dog problematiseret af Wingren, der med henvisning til katolske lærde påpeger, at en lignende positiv teologisk vurdering af hverdagsarbejdet som kald fandtes allerede i middelalderen (Wingren 1980: 657).

¹¹ Wingren 1980:661.

som han læste det. Udhævelsen af præsterne som en særlig stand var tværtimod udtryk for at en magtfuld kirke stillede sig mellem den enkelte og Gud. Der findes ifølge Luther ikke anden præstelig stand end den, enhver kristen er optaget i ved sin dåb. Med henvisning til citater fra Ny Testamente argumenterer Luther for, at dåben er den eneste og afgørende indvielse til det præstelige embede: ”I er en udvalgt slægt, et kongeligt præsteskab, et helligt folk, et ejendomsfolk”, og: (Du) ”gjorde dem til et kongeligt folk og til præster for vor Gud”¹². På denne baggrund kunne Luther formulere det berømte udsagn om, at alt, hvad der er krøbet ud af dåben, kan rose sig af allerede at være indviet til præst, biskop og pave¹³.

Det lutherske embedssyn, som det her kursorisk er refereret, fandt nedslag i Confessio Augustana og blev dermed knæsat som forpligtende grundlag for embedsforståelsen i de kirker, der tilsluttede sig denne som bekendelsesskrift. Det er da også denne grundlæggende tankegang, der skal ses som baggrund for Melanctons redegørelse for det reformatoriske syn i de to artikler i CA, der særligt omhandler præstens embede; artikel 5 og artikel 14¹⁴.

I CA artikel 5, Om det kirkelige embede, hedder det således: ”For at vi kan nå til denne tro, er der indstiftet et embede til at lære evangeliet og meddele sakramenterne”¹⁵. Her sættes embedet i klar

¹² 1. Pet.2,9; Åb. 5,10; her efter den autoriserede oversættelse af Bibelen 1992.

¹³ Luther: Dan was ausz der tauff krochen ist, das mag sich rumen, das es schon priester, Bischoff und Bapst geweyhet sey, ob wol nit einem yglichen zympt, solch ampt zu uben. Dan weyl wir alle gleich priester sein, musz sich niemant selb erfur thun und sich unterwinden, an unszer bewilligen und erwelen das zuthun, des wir alle gleychen gewalt haben, Den was gemeyne ist, mag niemandt on der gemeyne willen und befehle an sich nehmen. Und wo es geschehe, das yemandt erwelet zu solchem ampt und durch seinen miszprauch wurd abgesetzt, szo were ehr gleich wie vorhyn. Drumb solt ein priester stand nit anders sein in der Christenheit, dan als ein amptman: weil er am ampt ist, geht er vohr, wo ehr abgesetzt, ist ehr ein bawr odder burger wie die andern. An den Christlichen Adel deutscher Nation von des Christlichen Standes Besserung; WA 6: 407; <http://luther.chadwyck.co.uk.ep.fjernadgang.kb.dk/deutsch/frames/werke/fulltext> ; oversættelse efter Lerfeldt (Lerfeldt 1967: 113).

¹⁴ Oversættelsen følger Grane (Grane 1981:61ff; 134ff).

¹⁵ Det fremgår ikke entydigt af den danske oversættelse, men som både Grane (Grane 1981: 61) og Prenter (Prenter 1977: 210) påpeger, må det i sætningen ”er der indstiftet et embede” underforstås: af Gud, som det fremgår på tysk: hat Gott das Predigtamt eingesetzt, Evangelium und Sakrament geben”. Hvad denne indstiftelse indebærer og hvordan den sættes i kraft, er der imidlertid ikke enighed om hos Grane og Prenter. Skal embedets autoritet ses som en funktion af menigheden – som Grane mente, ”for ordens og rimeligheds skyld, at alt kan ske sømmeligt og med orden, overdrages denne menighedens tjeneste til dem, som dertil findes egnede”? Eller ligger embedets autoritet i den guddommelige indstiftelse, formidlet ved ordinationen – som Prenter mente? Begge dele er ifølge Svend Bjerg uholdbare. Prenters syn, fordi det repræsenterer en form for biblicisme, der f.eks. ikke levner plads til kvindelige præster. Og Granes, fordi det underkender den guddommelige indstiftelse og udleverer embedet til den

forbindelse med den foregående artikel om retfærdiggørelsen af tro alene. Man kunne udtrykke det sådan, at den lutherske embedsteologi kan ses som en funktion af reformationens materialprincip¹⁶. Embedet er til for at sikre forkyndelsen, og dermed muliggøre tilblivelsen af den tro, som alene er en frugt af ordet og Helligånden. Dets centrale placering hænger således ifølge Grane sammen med, at Helligånden, der skaber troen, netop gives ved Ordet og sakramenterne.

Det næste, og hermed beslægtede, spørgsmål bliver så, hvilket forhold der er mellem alle døpte, der i kraft af Kristus er ”Priester”, og det særlige præsteembede, der udtrykkes med betegnelsen ”Pfarrer”. Det er dette spørgsmål der behandles i CA 14, hvor det hedder: Om den kirkelige ordning lærer de, at ingen bør lære offentligt i kirken eller forvalte sakramenterne, uden han er rettelig kaldet¹⁷. For at kunne varetage forkynderopgaven i menigheden som ”Pfarrer” er det således ikke tilstrækkeligt at påberåbe sig sin status som døbt og dermed ”Priester” med alles lige adgang til Gud. Der knytter sig nogle betingelser hertil, som skal være opfyldt. Disse udtrykkes med begrebet om kaldelsen, der ifølge Grane i egentlig forstand skal ses netop som udfoldelse af det almindelige præstedømme¹⁸.

Embedsforståelsen i CA udgør altså, som det fremgår af ovenstående, en dobbelt præcisering af præstens rolle i menigheden, som

ordenselskende menighed – og *det sidste er det værste* (Bjerg 2001: 857) I stedet foreslår Bjerg en betoning af kaldet til dobbelt stedfortrædelse i menighedens sammenhæng. Dels præsten som stedfortræder for Kristus (Luk 10,16: Den, der hører jer, hører mig) og dels som stedfortræder for menigheden, dvs. som solidarisk til rådighed, med det mål at det nye menneske, der fødes i dåben, kan vokse ved at få udpeget steder, hvor gudserfaringen kan blive en realitet (Bjerg 2001: 859). Trods uenigheden understreger Grane, at det er meningsløst at antage andet, end at embedet er indstiftet af Gud. Og dette embede er ministerium verbi, forstået som forpligtelsen til at forkynde det evangelium, som er forudsætningen for at der kan findes tro og kirke. Eller sagt på en anden måde: Embedet er det instrument, hvorigennem Gud stiller sine nådemidler til rådighed, de midler, der virker hans frelse, og som opretholder hans kirke.

¹⁶ Grane trækker denne pointe så langt som til at sige, at CA 5 slet ikke handler om embedet, men om nådemidlerne (Grane 1981: 62).

¹⁷ Rite vocatus. Det er omstridt, hvorvidt dette refererer til en konkret rituel praksis eller blot alment udtrykker krav om offentlig legitimitet i kaldelsen (Grane 1981:134f).

¹⁸ Grane argumenterer for, at det almindelige præstedømme ikke har noget med demokrati at gøre, idet han henviser til, at det i luthersk forstand ikke er nødvendigt at menigheden selv udøver kaldsretten, men at denne – dog med menighedens billigelse – kan finde sted gennem biskoppen (Grane 1981:136). Men for så vel som kaldelsen indgår som konstitutiv for embedets legitimitet må denne vel – som enhver anden form for udøvelse af magt – forstås inden for rammerne af, hvad der kan forstås som legitimt i en given epoke. Det er således svært at se for sig, hvorledes legitimitet i det moderne kan udøves ovenfra, uden enhver demokratisk adgang til prøvelse; se hertil kapitel III).

skal ses i forhold til reformationens front mod såvel den katolske kirke som de såkaldte "sværmere". For det første præciseres det lutherske syn, at ingen kan påberåbe sig særstatus i forhold til Gud. Her er alle – læg som præst – på linje. Over for den katolske kirkes påberåbelse af den præstelige stand gælder for Luther kun ét: alle kristne, dvs. døbte, har, i kraft af Kristi ypperstepræstelige gerning og offer, umiddelbar adgang til Gud og til frelsen. Alle har de del i det almindelige præstedømme. Tilsvarende er det enhver beskåret at udføre de præstelige opgaver: forkyndelsen, dåben, nadveren, absolution ved skriftemålet, bønner, bedømmelsen af læren og det at ofre sig selv¹⁹. Enhver kristen kan i nødsfald døbe og give absolution. Det er "den store nåde og magt, der ligger i kristenstanden"²⁰.

I forlængelse heraf er det således ikke biskoppens indvielse, der skaber præsten. Tværtimod betyder ordinationen intet andet, end "at han i stedet for og på hele det samlede folks vegne tager én ud af flokken, hvori alle har samme magt, og befaler ham at udøve denne magt for de andre, ligesom hvis ti brødre, der var kongebørn og ligeberettigede arvinger, udvalgte en af deres midte til at forvalte arven for dem alle. De var dog alle konger og havde samme magt, selv om det blev befalet én at regere"²¹. Alles ret betyder dermed ikke alles udførelse efter umiddelbar åndsindgydelse, som de såkaldte "sværmere" ville mene. Af ordenshensyn og af hensyn til embedets offentlighed må varetagelsen af embedet overlades til en dertil udpeget "rettelig kaldet" person.

Et spørgsmål, som løbende er blevet diskuteret, vedrører forholdet mellem på den ene side kald og stand og på den anden side kaldelsens subjekt. Som vi har set i tolkningen af CA 5 hos såvel Prenter som Grane betones det, at Gud er det egentlige subjekt bag indstiftelsen af embedet. Men når det kommer til den præcise mening af formuleringen "ordentlichen Beruf" råder der ikke enighed. I den lutherske hovedstrømning har man i tilslutning til Luther lagt vægt på, at Guds kaldelse sker gennem en menighed, der kalder præsten til tjeneste for sig, i et "råb (...) efter at høre det forløsende ord" som er dens "uflyttelige forudsætning"²².

¹⁹ Harbsmeier og Iversen 1995: 200.

²⁰ Luther: Solche grosz gnad und gewalt der tauff und des Christlichen stands (haben sie uns durchs geystlich recht fast nidergelegt und unbekant gemacht); (WA 6: 407). Her efter Lerfeldt, (Lerfeldt 1967: 112).

²¹ Luther: Drumb ist des Bischoffs weyhen nit anders, den als wen er an stat und person der gantzen samlung eyne aus dem hauffen nehme, die alle gleiche gewalt haben, und yhm befilh, die selben gewalt fur die andern auszzurichten, gleich als wen tzehen bruder, kuniges kinder, gleich erben, einen erweleten, das erb fur sie zuregieren, sie weren yhe alle kunige und gleicher gewalt, und doch einem zuregieren befohlen wirt. (WA 6: 407). Her efter Lerfeldt, (Lerfeldt 1967: 112).

²² Widmann 2007: 133.

”Ordentlich Beruf” henviser altså i CA 14 til den side af embedets legitimitet, der vedrører udøvelsen af forkynnderopgaven i menigheden. Beruf anvendes her i sin prægnante betydning om menighedens kaldelse snarere end som udtryk for erhvervsmæssigt arbejde. Imidlertid er det næppe tilfældigt, at Beruf i den senere udvikling netop er kommet til at betyde erhverv, arbejde eller levevej. Efter reformatorisk opfattelse kan Beruf ses som prægnant begreb for den principielle ligestilling af menneskers aktiviteter i forhold til Gud, som kommer til udtryk i sammenknytningen af Beruf og Berufung: ”Für den Einzelnen galt die (Berufs)ausübung als die Gestalt, in der er seiner Berufung folgte“²³.

Dette synes at være i god overensstemmelse med Luthers principielle afvisning af, at nogle stænder skulle være privilegerede i forhold til Gud eller i besiddelse af en større grad af ”hellighed”. Tværtimod er kaldet ifølge Luther nært knyttet til den konkrete stand, uanset om denne er gejstlig eller verdslig. Det er i denne, den enkelte ved troen er sat fri til at tjene sin næste, uden at behøve at tænke på at skulle skaffe sig fortjeneste for Gud: ”Se først til, at du tror på Kristus og er døbt. Se dernæst til dit embede og kald. Jeg er kaldet til at prædike. Når jeg prædiker Guds ord, så gør jeg en hellig gerning, hvori Gud har velbehag. Er du fader, moder, tror du på Kristus, så er du en hellig fader og en hellig moder. Hør dine børn i katekismen, lær dem at bede, straf dem, tugt dem... se, hvordan det går til i huset og hvordan man arbejder i køkkenet. Det er lutter hellige gerninger, thi du er kaldet dertil”²⁴.

Den omstændighed, at Beruf både kan bruges som betegnelse for det, der kræves for at forvalte et embede i kirken og for arbejde i almindelighed, kan ses som en konsekvens af det lutherske embedssyn. Når der tales om præstens kald menes der altså ikke dermed noget andet eller finere end det, som enhver anden kristen beskæftiger sig med. Præstens gerning er nok et kald, men ikke mere end andres, og dermed er den også slet og ret et arbejde. Omvendt indebærer dette et syn på ethvert arbejde som et guddommeligt kald, som ”Beruf”, der skal ske som et udtryk for tjeneste for fællesskabet, med medmennesket som ”organisierende

²³ Drehsen 1998: 1343.

²⁴ Sihe vor, ut credas in Christum, es baptisatus, Post vide vocationem: Ego vocatua ad praedicandum, quando praedico, facio opus sanctum, quod deo placet, Si es pater, mater, Crede in Iesum Christum, so bistu ein heiliger vater, muter, Hore zu morgen deine kinder, lasse sie betten, straffe, steuppe sie, Sihe, wie es im hause zu gehe, wie man kocht, sind eitel heilige werck, Quia du bist dazu geruffen, (*Predigt am fünften Sonntag nach Trinitatis, Luk. 5,1ff; 5. Juli 1534*) WA 37: 480, <http://luther.chadwyck.co.uk.ep.fjernadgang.kb.dk/deutsch/frames/werke/fulltext> ; her efter Lerfeldt, (Lerfeldt 1967: 165).

princip”²⁵. En forståelse, der har gjort det muligt at bruge begrebet også i en rent sækuler arbejds kontekst som betegnelse for arbejde og levevej.

Kald og arbejde i sociologisk perspektiv

Sociologisk må Beruf ses i lyset af den samfundsmæssige organisering af arbejdsudførelsen, der følger af samfundets sociale differentiering. Beruf betegner sociologisk erhverv, som igen må henføres til bestemte handlingsformer og bestemte måder at organisere arbejde på. Med treenigheden handling, arbejde og erhverv udtrykkes der således en forståelse af de grundlæggende elementer i den sociale organisering af arbejde i de moderne samfund, hvor handling bestemmes som ”ein Sich-Verhalten, das einem vorentworfenen Plan folgt, unter Arbeit ein Handeln, das eine relevante Veränderung der Umwelt zum Ziel hat, und unter Beruf Arbeit und zu ihr gehörige Qualifikation, die zur Basis der Lebensfristung werden können”²⁶.

I denne definition af erhverv som hørende hjemme på det moderne industrisamfunds betingelser knytter Sprondel til ved en tradition, der kan føres tilbage til den tyske sociolog Max Weber. Ifølge denne afhænger et erhvervs muligheder af, i hvilken grad det er i stand til at lukke effektivt af for konkurrenter og dermed skabe sig monopol på sine ydelser på et marked²⁷. Til forskel fra de traditionelle samfund er arbejdet i det moderne samfund specialiseret. Det indebærer, at den enkelte ikke længere er henvist til selv at producere alle livsfornødenheder, men kan udnytte de muligheder, der ligger i udveksling på markedet. En sådan specialisering udgør den første forudsætning for erhvervsdannelse. Føjer man hertil dragning af kompetencegrænser og regulering af adgang til erhvervsudøvelse og karriere er der i moderne forstand tale om erhverv²⁸.

Vi skal neden for vende tilbage til den særlige kategori af erhverv, der forbindes med professionsbegrebet. Fra et alment sociologisk udgangspunkt er det i første omgang vigtigt at fastslå, at samfundets uddifferentiering medførte en ny form for organisering af arbejde, som var baseret på specialisering og arbejdsdeling med henblik på udveksling af ydelser på et marked. I de moderne samfund har markederne udviklet sig til størrelser, der ikke længere er gennemsigtige for den enkelte eller står i umiddelbar relation til individets produktion. Arbejdets mening ligger således ikke som tidligere i den direkte involvering i produktion af egne

²⁵ Wingren 1980: 662.

²⁶ Sprondel 1998: 1341.

²⁷ Denne mekanisme betegnes i traditionen fra Weber ”social closure” og beskrives nærmere i redegørelsen for den kritiske professionssociologi.

²⁸ Sprondel 1998: 1341f.

livsfornødenheder, men indirekte i deltagelsen i et anonymt arbejdsystem²⁹.

Max Weber knyttede udviklingen af de kapitalistiske samfund tæt til den protestantiske arbejdsetik, idet han anså denne for at være forudsætningen for kapitalismens gennemslagskraft. De kendetegn ved protestantisk teologi og livsforståelse, som Weber indbyggede i sin teoridannelse, fandt han ikke mindst i dens fokusering på individet, og i særlig grad i det udtryk, individualiseringen af religionen fandt i den calvinske dobbelte prædestinationslære³⁰. Weber hæftede sig her særligt ved en tolkning af calvinsk-reformatorisk tradition som betoner troen på Guds udvælgelse som motivation for arbejdet. Ifølge denne opfattelse er det ud fra individets succes i tilværelsen (eller mangel på samme) muligt at aflæse, om vedkommende er prædestineret til frelse eller fortabelse. For den velhavende bonde er hans velstand et tegn på Guds velsignelse, og dermed igen en forsmag på hans delagtighed i frelsen og det evige liv. Troen på en sådan sammenhæng mellem jordisk succes og skæbne i efterlivet måtte ifølge Weber motivere den enkelte til at arbejde hårdt for at sikre sig et tegn på, at han eller hun var blandt de udvalgte, der var forudbestemt til frelse. For at opnå vished kunne det imidlertid være nødvendigt at udsætte sine umiddelbare behov, og at spare op eller investere, frem for at søge øjeblikkelig tilfredsstillelse i luksuriøst forbrug.

Det er ifølge Weber netop dette religiøst motiverede arbejdssetos, der ligger til grund for udviklingen af kapitalismen, dvs. evnen og viljen til at udsætte umiddelbare behov med henblik på senere gevinst. Fælles for den protestantiske etik og kapitalismens ånd er således en særlig, asketisk indstilling. Der er imidlertid forskel. Fra at være en værdirational orientering mod, hvad man opfatter som udtryk for Guds vilje, sker der ifølge Weber en fremadskridende "affortryllelse" af verden frem mod en stadig højere grad af målrationalitet, kalkulation og planlægning, som i stigende grad dominerer arbejdslivet. Den reformatoriske forståelse af kaldet satte ganske vist sit præg på den kapitalistiske arbejdsetik, men blev samtidig selv udleveret til dennes dynamik³¹.

Såvel sociologer som teologer har peget på, hvordan netop arbejdets "affortryllelse" og frigørelsen fra en religiøs meningshorisont har haft markante konsekvenser. Den uhellige alliance mellem en teologisk begrundet askese, som i Webers udlægning henter sin legitimitet i uvisheden om frelsen, og en kapitalistisk stræben efter maksimering af

²⁹ Sprondel 1998: 1342.

³⁰ "Protestantisk etik" såvel som begrebet om "kapitalismens ånd" skal hos Weber ses som idealtyper, hvis styrke ikke beror på faktisk eksistens, men på deres evne til at udsige centrale pointer om et givet fænomen.

³¹ Månson 2000: 98ff; Weber 1995; Ulrich 1998: 1339.

profit bidrager til at rejse spørgsmålet om, hvorvidt den reformatoriske forståelse af kaldet ureflekteret kan videreføres i en nutidig kontekst.

Teologisk har ikke mindst Gustaf Wingren bidraget til kritikken ved at pege på, hvordan en luthersk arbejds- og kaldsetik på afgørende punkter problematiseres af forhold på det moderne arbejdsmarked, som han finder er i modsætning til grundlæggende bibelske værdier. De moderne kapitalistiske samfunds profitmaksimering udgør en trussel mod synet på arbejdet som tjeneste for medmennesket, idet de udbreder en forståelse af kaldet, der ikke sætter loyaliteten mod Gud og næsten i højsædet, men derimod loyaliteten mod produktionen, kapitalen og Mammon. Det protestantiske arbejdssetos har sin rod i en bestemt social og historisk kontekst, som ikke tager højde for økonomisk udbytning af arbejderne og ensretningen af arbejdet. I forhold til den måde, hvorpå arbejdet er organiseret i industrisamfundet, kommer doktrinen om principiel teologisk ligestilling således til at fastholde de udbyttede i social passivitet uden mulighed for oprør. Tilsvarende forbliver påstanden om den kristne frihed uden reelt indhold. Skævheden forstærkes yderligere af det forhold, at friheden for de besiddende stiger proportionalt med de udbyttedes ufrihed³².

En nutidig luthersk fortolkning af kaldet må derfor ifølge Wingren overvinde sin historiske tendens til individualisering og åndeliggørelse og levere en profetisk kritik af de samfundsforhold, som i industrisamfundet udgør nye former for lovtrældom: "Die protestantische Arbeitsmoral kann im Licht des christlichen Glaubens nur solche Berufsarbeit interpretieren, die noch ein elementares Mass an persönlichen Beziehungen und individueller Entscheidungsfreiheit enthält. (...) Die zentrale Schwierigkeit liegt darin, dass der Arbeiter unfrei ist, dass er seinen ‚Körper verkauft‘, während der Unternehmer (‚der Kapitaleigner‘) in seiner Verfügungsgewalt über die ‚Arbeitskraft‘ frei ist. Seine eigene mechanisierte Tätigkeit kann kein Fabrikarbeiter mehr als seinen ‚Beruf‘ auslegen"³³. Stik mod sin intention bidrager Luthers lære om livet i kald og stand dermed ifølge Wingren til den opdeling i "højere" og "lavere" erhverv, som reformationen netop var tænkt som et opgør med.

Wingrens kritik er, som vist, rettet mod industrisamfundets tendenser i retning af arbejdets afpersonalisering. Spørgsmålet bliver dermed, i hvor høj grad en tilsvarende kritik kan rettes mod den senere udvikling henimod vidensamfundet, som netop er kendetegnet ved at gå i den modsatte retning og stigende grad at involvere den enkeltes personlighed. Såvel sociologer som teologer peger her på det forhold, at det moderne, funktionelt uddifferentierede arbejdsystem i stigende grad udgør

³² Wingren 1980: 663ff.

³³ Wingren 1980: 667.

rammen om den enkeltes forhold til samfundet. Tilsvarende påpeger de, at forbindelsen til arbejdsmarkedet i stigende grad opleves som forudsætning for identitetsdannelse, livsopfyldelse og realisering af selvidentitet og autenticitet³⁴. Mening i det sen- eller postmoderne samfund forstås i forlængelse af en sådan opfattelse ikke længere religiøst, men sækulært som en funktion af arbejdet.

Det er klart, at udviklingen fra industri- til videnssamfund repræsenterer en nyudvikling, der ikke er direkte forudset i Wingrens kritik. Imidlertid synes hans advarsel mod en for umiddelbar identifikation mellem det faktiske arbejde og ”Guds kald” fortsat relevant. Arbejdets organisering og den personlige forpligtethed på virksomheden, som kendetegner dele af moderne virksomheder, har således fået flere moderne arbejdslivsanalytikere til at advare mod en sådan kaldsliggørelse af arbejdet, som ikke blot involverer medarbejderens arbejdskraft men også hans personlighed, og som i princippet ikke lader sig afgrænse. (Gen)udbredelsen af en kaldsdiskurs omkring arbejdet kan ses som udtryk for den totalitet, hvormed moderne arbejdsliv tenderer til at opsluge sin udøver, og hvor modstand og kritik mister sin legitimitet, fordi medarbejderen forventes at dele organisationens /arbejdspladsens perspektiv³⁵. Den tilsyneladende orientering mod fællesskabet er netop kun tilsyneladende, idet målet ikke er næstens vel, men maksimeringen af profit gennem den enkelte ansattes totale selvinvestering.

Frem for at fungere som kritisk instans, der skulle relativere arbejdsgiverens krav på sine medarbejdere, bliver kaldstanken i det moderne arbejdsliv til et sofistikeret redskab, der kan bruges til disciplinering af medarbejderne og legitimere arbejdets grænseløshed. Set i dette perspektiv må teologien med henvisning til Wingren fastholde sin karakter af profetisk kritik. De sociologiske ændringer i forståelsen af arbejdets karakter kan dermed ses som udfordring til fornyet teologisk eftertanke over karakteren over det kristne ”Beruf”.

Legitimitet og autoritet

Med legitimitet menes i afhandlingens sammenhæng de im- og eksplicite begrundelser, der kan anføres til støtte for tilskrivning af magt og autoritet.

³⁴ Se bl.a. Sprondel 1998: 1342f; Drehsen 1998: 1344; Giddens 1996: 101f; Sennett 1999: 114ff; Rössler 1994: 492.

³⁵ Således Niels Åkerstrøm Andersen, som under overskriften ”Medarbejderen i kærlighedens tegn” påpeger, hvordan forholdet mellem arbejdsplads og medarbejder i stigende grad underkastes en intimitetsdiskurs, som ikke tillader modsigelse og kritik (Andersen 2003: 38ff).

Forståelsen af, at der kan bestå forskellige grundlag for legitimitet er mest udførligt blevet udfoldet hos Max Weber.

Til illustration af de former, legitimiteten kan antage, opererer Weber med såkaldte idealtyper, teoretiske modeller med bestemte kendetegn, som i deres "rene" form næppe findes i virkeligheden, men som netop i kraft af deres skarphed kan fungere som værdifulde analytiske kategorier. Idealtyperne skal således ikke ses som "idealer" eller ideelle modeller i normativ forstand. Weber gør selv udtrykkeligt opmærksom på den begrænsning, der ligger i, at ovenstående typer er teoretiske konstruktioner, der formentlig ikke nogetsteds kan forefindes i deres rene form. Forskellige historiske og nutidige herredømmeformer vil i deres faktiske udformning i større eller mindre udstrækning have lighedstræk med de rene typer, ligesom der vil kunne påvises overgangsformer mellem dem³⁶.

Den form for autoritet, "Herrschaft", som Weber i denne sammenhæng er interesseret i, er „die Chance ... für spezifische (oder: für alle) Befehle bei einer angebbaren Gruppe von Menschen Gehorsam zu finden“³⁷. Autoritet forstås her som værende identisk med befalingsmyndighed, dvs. et formelt, reguleret autoritetsforhold, som omfatter et fællesskabs sociale liv. Webers udgangspunkt er således, at et samfunds styreform for at være stabil må være i stand til at påkalde sig legitimitet, dvs. at der kan opnås tilslutning fra de beherskede. Herredømmet må med andre ord kunne appellere til en tro på principper eller indre retsgrunde, der er i stand til at legitimere dets magtudøvelse³⁸. Hans anliggende er dermed netop at bestemme, hvad der i den pågældende sociale sammenhæng legitimerer lydigheden, dvs. hvilke grunde, der for de implicerede gør det rimeligt at adlyde de befalinger, der gives³⁹.

³⁶ Weber 1922: Erster Teil, III, § 2 ; Weber 2003, Bd 2: 175f.

³⁷ Weber 1922: III §1 Den nuance, der udtrykkes med henvisningen til en "angebbaren Gruppe" findes ikke i den danske oversættelse, som har følgende formulering: "sandsynligheden for at blive adlydt når en bestemt befaling gives".

³⁸ Weber 2003, Bd 2: 52, 61

³⁹ Antropologen Cecilie Rubow er overordnet kritisk over for den forståelse af autoritet, som hun læser ud af Webers fremstilling som et forhold mellem at befale og at adlyde; en forståelse, som hun ikke finder træffende i forhold til den moderne verden (Rubow 2006: 228). Den autoritet, der er tale om hos Weber, beror ifølge Rubow på hierarkiske strukturer, der i dag må suppleres med en forståelse af autoritet som båret af lighedsrelationer. Rubow har givetvis ret i sin pointering af, at den "stærke" autoritet, forstået som muligheden for at sætte sin vilje igennem med magt, har relativt mindre vægt i det moderne samfund i forhold til tidligere, og at autoritet i dag snarere skal forstås som relationelt forhandlet og situationelt etableret. Spørgsmålet er dog, hvorvidt Rubows kritik træffer Webers anliggende, som er det forhold, at autoritetsudøvelsen – i stærk eller svag udformning – fortsat må kunne henvise til begrundelser, der er i stand til at vinde tilslutning, dvs. opleves som legitime. I denne sammenhæng finder jeg fortsat Webers fremstilling frugtbar.

Det er nu en pointe hos Weber, at den legitimitet, der knytter sig til magtudøvelse, antager forskellige former under forskellige samfundstyper. Der er forskel på legitimitet i traditionelle og moderne samfund. Således adskiller den form for legitimitet, der kendetegner de moderne samfund, sig på afgørende punkter fra legitimitetsforståelsen i tidligere tider. I det følgende skal vi kort se på de mest fremtrædende kendetegn ved de respektive idealtyper med henblik på at kunne bestemme ekspertrollens mulige autoritet i de moderne samfund.

Det rationelt-legale herredømme

Autoritet i moderne samfund må ifølge Weber, for at kunne påkalde sig legitimitet, grundlæggende være i stand til at henvise til rationelle begrundelser og strukturer. Dette betyder, at retten til magtudøvelse hviler på vedtagelse af regler og ordninger. Denne form for legitimitet forudsætter et ligeværdigt forhold mellem den, der hersker, og den, der adlyder. Rationel legitimitet hviler på en forestilling om, at "der Gehorchende nur als *Genosse* und nur "dem Recht" gehorcht"⁴⁰. Lydigheden gælder altså ikke personen, men det bagved liggende, upersonlige retssystem, der stiller begge parter lige for loven, hvilket udtrykkes med betegnelsen *Genosse*, dvs. fælle. Som eksempel på fællesskaber med en sådan forståelse af relationen mellem magtens udøver og den, magten udøves over, anfører Weber foreningen (*Vereinsgenosse*), sognet eller kommunen (*Gemeindegenosse*), kirken (*Kirchenmitglied*) og den borgerlige stat (*Bürger*).

Det legale herredømme findes ifølge Weber i sin reneste form i den bureaukratiske forvaltning⁴¹. Det moderne bureaukrati udgør så at sige prototypen på den rationelle legitimitet, som hviler på en række grundlæggende principper, der adskiller det fra andre former for herredømme. Moderne samfund er således karakteriseret ved sin bureaukratiske styreform, som er kendetegnet ved en række grundlæggende principper.

Således er det moderne bureaukrati kendetegnet ved at operere med faste, regulerede kompetenceområder og hierarkier, og at være organiseret omkring samlinger af dokumenter. For de ansattes vedkommende forudsættes desuden indgående faglig skoling, fastlagte rammer om ansættelsen og et regelsæt for embedsudøvelsen som gør det

⁴⁰ Weber 1922: III §3, stk 4.

⁴¹ Weber 1922: III § 4.

muligt, at den samlede enkeltstab kan fungere som enkeltpersoner⁴², som embedsmænd, hvis stilling må forstås både som et erhverv og som et kald.

Erhvervsdimensionen vedrører kravet om uddannelse og de faglige forudsætninger for ansættelsen, mens kaldsdimensionen tilgodeses af embedsmandsstillingens pligtkarakter, dvs. den embedsmæssige troskabspligt, der knytter sig til stillingens saglige formål. Hermed adskiller embedsmandsinstitutionen sig som vi skal se såvel fra den traditionelle model, hvor forholdet mellem hersker og tjener bygger på personlig relation, som fra den karismatiske model, hvor herskeren så at sige på guddommelig efterbevilling kan uddelegere sin myndighed til enhver han finder for godt⁴³.

Det traditionelle herredømme

I modsætning til den rationelt-legale legitimitetstype beror traditionel legitimitet på hverdagstroen på, at traditionen kan gælde som grundlag for krav på autoritet⁴⁴. Den traditionelle legitimitet defineres således ved henvisning til overleverede ordningers ”hellighed”, ”der Heiligkeit altüberkommener” (”von jeher bestehender”) Ordnungen und Herrengewalten”⁴⁵.

Til forskel fra den rationelt begrundede legitimitet hviler den traditionelle legitimitet ikke på overbevisning om fornuften i bestemte former for magtudøvelse, men derimod på ærbødighed og pietet. Udtrykket *Pietätsverband* betegner den – ubevidste – overenskomst om traditionens egenverdi, som er grundlagt i fælles opdragelse. Herskeren forstås ikke som foresat, men som personlig herre, hvis befalinger ubetinget skal adlydes. Tilsvarende opfattes forvaltningen ikke som embedsmænd, men som personlige tjenere, og de beherskede som undersåtter.

Til forskel fra den rationelle legitimitet er den traditionelle herskers beføjelser ikke sagligt og formelt definerede, men underlagt herskerens egen vilkårlighed i udøvelse af ”gunst”. For så vidt som de beherskede gør oprør, har dette oprør form som ”traditionalistische Revolution”⁴⁶, dvs. at oprøret netop er rettet mod herskerens misligholdelse

⁴² Weber 1922: III § 4; 2003, Bd 2: 63ff.

⁴³ Weber 2003, Bd 2: 66.

⁴⁴ Det er påfaldende, at Weber i sin fremstilling vier den traditionelle legitimitet betydeligt mindre plads end de to andre typer. Det er nærliggende at tolke dette som et udtryk for, at Weber ser denne form som værende af svindende betydning i de moderne samfund, ikke mindst i forhold til den fremstormende bureaukratisering.

⁴⁵ Weber 1922; III § 6.

⁴⁶ Weber 1922; III § 6

af sine traditionelle forpligtelser, men ikke mod selve traditionen som system. Der kan således også kun ske fornyelse inden for systemet i det omfang, nyskabelser kan legitimeres som nye erkendelser af den overleverede visdom. De dominerende retsprincipper bliver derfor også traditionelle, dvs. henvisning til præcedens og tidligere domme⁴⁷.

Det karismatiske herredømme

Hvor legitimiteten for såvel den rationelt-legale som for den traditionelle legitimitets vedkommende er bundet til en form for institutionalisering, enten i arvelige eller demokratiske strukturer, forholder det sig anderledes for den såkaldt karismatiske legitimitet, der, som Weber selv gør opmærksom på, terminologisk trækker på det kristne nådegavebegreb. Forståelsen er hos Weber ikke specifikt religiøs, men tjener til at tydeliggøre, hvordan den karismatiske legitimitet er baseret på lederskikkelsens særlige, evt. ligefrem overnaturlige, evner eller egenskaber. Afgørende er ikke, om lederens kvaliteter kan bekræftes objektivt, men derimod om de anerkendes og værdsættes som særlige af tilhængerne. Weber understreger imidlertid, at det ikke er tilhængerne anerkendelse, der udgør grundlaget for den karismatiske legitimitet, men den karismatiske leders kaldelsesbevidsthed. Anerkendelsen er ”..nicht der Legitimitätsgrund, sondern sie ist *Pflicht* der kraft Berufung und Bewährung zur Anerkennung dieser Qualität Aufgerufenen“⁴⁸.

I sin oprindelige betydning er den karismatiske legitimitet autoritær, for så vidt som den påberåber sig lederens absolutte autoritet og tilhængerne lydighedspligt. Weber anfører imidlertid selv, at denne type også kan tolkes i antiautoritær retning, således at det karismatiske herredømmes gyldighed beror på tilhængerne anerkendelse. Denne ikke-oprindelige tolkning af, hvad karismatisk legitimitet vil sige, omformer således karismatisk til demokratisk legitimitet, idet karismen reduceres til forudsætning for at blive valgt og til den mening, som lederen selv tilskriver sin adfærd og kommunikerer udadtil⁴⁹.

Det karismatiske magtfællesskab er således også menighed („Gemeinde“), dvs. at der er tale om et emotionelt fællesskab. I modsætning til den rationelle legitimitet er den karismatiske herskers

⁴⁷ Weber anfører – i modsætning til foregående afsnit om den rationelle legitimitet – ikke eksempler på nutidige fællesskabstyper, som domineres af en traditionel forståelse af legitimitet. Igen kan dette tages som udtryk for, at han betragter denne type som udlevet i de moderne samfund.

⁴⁸ Weber 1922; III §10, stk 1.

⁴⁹ Weber 2003 Bd 2: 187.

forvaltning heller ikke at betragte som embedsmænd, men snarere at betegne som disciple (af profeten), hird (for krigsfyrsten) eller håndgangne mænd (i forhold til føreren). Tilsvarende beror tilslutning til fællesskabet på kaldelse, eventuelt på basis af særlig åndsudrustning. I modsætning til den traditionelle legitimitet betones kaldelsens anderledeshed. Henvisningen til overleveringen via traditionen, ”Der står skrevet”, erstattes med den autoritet, der udspringer af herskerens personlige udrustning: ”Men jeg siger jer”.

Som det usædvanlige og det, der ligger hinsides daglig erfaring, er den karismatiske legitimitet ifølge Weber i skarp modsætning til såvel den traditionelle som den rationelle legitimitet. Den karismatiske legitimitet bliver dermed også i særlig grad fjendtlig over for organisation (”Wirtschaftsfremd”⁵⁰). I den forstand karismatisk legitimitet konstituerer sig som ”Beruf”, må dette forstås i sin oprindelige, religiøse betydning som sendelse eller indre opgave. Den karismatiske legitimitet repræsenterer dermed en form for inderlighed, der gør, at den i modsætning til den rationelle legitimitetstype kan eksistere side om side med den traditionelle legitimitet og omforme denne indefra som ”eine Umformung von innen her, die, aus Not oder Begeisterung geboren, eine Wandlung der zentralen Gesinnungs- und Tatenrichtung unter völliger Neuorientierung aller Einstellungen zu allen einzelnen Lebensformen und zur ”Welt” überhaupt bedeutet”.⁵¹

Modernitet og legitimitet: det rationelle herredømme

Webers betoning af den rationelt-legale legitimitets forrang i de moderne samfund skal ses i sammenhæng med hans grundsyn på samfundets udvikling som gående i retning af stadig højere grad af rationalisering. Dette betegner ifølge Weber den videnskabelige videns gennemslagskraft på alle betydningsfulde områder af det menneskelige liv. Moderniseringen er således kendetegnet af en stadigt stigende beherskelse af natur og produktionsmidler. Den rationelt-bureaukratiske legitimitet hører hjemme i dette skema, hvor den på den ene side svarer til højden af samfundets udvikling og det moderne samfunds karakteristika, men på den anden side ifølge Weber rummer en vis tvetydighed. Denne kommer til udtryk i, at den rationelt-legale forvaltning ifølge Weber er den eneste form, der er tilstrækkeligt effektiv til at modsvare det moderne samfunds kompleksitet, og at dens udøvere, de bureaukratiske embedsmænd, er nødvendige med

⁵⁰ Weber 1922; III § 10, stk 3.

⁵¹ Weber 1922: III §10, stk 5.

henblik på at sikre retfærdig forvaltning af det moderne samfunds goder. På den anden side kan han udtrykke beklagelse over, hvordan "rationalitetens jernbur" i det moderne har erstattet værdier og idealer med en målrationel forfølgelse af nytte og profit og forvandlet samfundets nøglepersoner til "fagmennesker uden ånd"⁵².

Imidlertid kan også den karismatiske legitimitet under visse omstændigheder slå igennem, primært som kritisk instans i forhold til den bureaukratiske legitimitets hverdagsorientering, "die (traditionale oder) rationale *Alltagswirtschaft*, die Erzielung von regulären 'Einnahmen' durch eine darauf gerichtete kontinuierliche wirtschaftliche Tätigkeit"⁵³. Den karismatiske legitimitet er en følelsesmæssig, irrationel regelfremmedhed, som bæres af tro på ekstraordinære personlige kvaliteter hos en leder. Dermed kan den i lighed med den legalt-rationale legitimitet repræsentere et opgør med traditionen. Skønt den profetisk-karismatiske kritik er væsensforskellig fra den rationalitet, der bærer moderne legitimitetsformer (bureaukratiet), kan den også vendes mod disse netop i kraft af sin grundlæggende irrationelle karakter. Troen på karismatiske autoriteter beror netop ikke på rationelle overvejelser, men på følelsesmæssig tilknytning i "menigheden".

Modsætningsforholdet mellem den karismatiske legitimitet over for den traditionelle, hhv. den legalt-rationelle, udtrykkes klart: "Die charismatische Herrschaft ist, als das *Ausseralltägliche*, sowohl der rationalen, insbesondere der bureaukratischen, als der traditionellen (...) schroff entgegengesetzt. Beide sind spezifische *Alltags*-Formen der Herrschaft, die (genuin) charismatische ist spezifisch das Gegenteil. Die bureaukratische Herrschaft ist spezifisch rational im Sinn der Bindung an diskursiv analysierbare Regeln, die charismatische spezifisch irrational im Sinn der Regelfremdheit"⁵⁴. Som daglig forvaltningsform hviler den bureaukratiske legitimitet på bevidst vedtagne regler. Som et alternativ hertil hævder den karismatiske autoritet det ekstraordinære, der kræver brud på det underliggende regelværk, uanset om dette er guddommeligt eller humanitært begrundet.

Weber er, som vi har set, i høj grad opmærksom på de farer, der er forbundet med den bureaukratiske forvaltningsform, herunder den kendsgerning, at bureaukratiet i sig rummer muligheder for magtudøvelse, som er langt mere effektive end hvad traditionelt og karismatisk baserede institutioner kan præstere. Den faglighed, som det bureaukratiske embedsværk bygger på, forsyner allerede i udgangspunktet embedsværket med en vidensmæssig overlegenhed, der kan tjene som redskab til social

⁵² Månson 2000: 106.

⁵³ Weber 1922: III §10, stk 4 (parentesen min, KFE).

⁵⁴ Weber 1922: III §10, stk 3.

lukning. På trods af de saglige hensyn, der kan anføres til forsvar for bureaukratiets bestræbelser for at hemmeligholde sin viden må det ifølge Weber fastholdes, at bureaukratiet som sådan synes at tendere mod at udelukke offentligheden⁵⁵. Også hvor der ikke kan anføres faglige hensyn er der tendens til, at bureaukratiet forsvare sin videnskæssige overlegenhed med henvisning til "embedshemmelighed"⁵⁶.

Ikke desto mindre – eller måske: netop derfor – ser han bureaukratiet som den form, der i det moderne samfund har udkonkurreret såvel den traditionelle som den karismatiske autoritetsform i kraft af sin særlige henvisning til rationalitet. Det moderne samfund er således karakteriseret ved en størrelse og en stigende differentiering af arbejdsopgaverne, der gør det nødvendigt at forudsætte en mere grundig skoling og en kontinuitet i varetagelsen af embedet⁵⁷. Bureaukratiets opståen og udbredelse må ifølge Weber ses som udtryk for rationalismens fremmarch og for tilintetgørelse af de herredømmestrukturer, der ikke havde rationel karakter⁵⁸.

⁵⁵ Weber 2003, Bd 2: 100.

⁵⁶ Weber 2003, Bd 2: 101.

⁵⁷ Weber 2003 Bd 2: 59.

⁵⁸ Weber 2003 Bd 2: 111.

II. Professionsforskningens udvikling, positioner og pointer

Kapitlets anliggende

Anliggendet med dette kapitel er at give en oversigtsfremstilling af de væsentligste positioner og pointer i det professionsteoretiske forskningsfelt med henblik på at levere en forståelsesbaggrund for analysen af de foreliggende forsøg på at bestemme præsten som professionel.

Udgangspunktet er den grundlæggende antagelse, at professionsbegrebet ikke skal forstås desitueret og abstrakt, men historisk og konkret situeret. Et forsøg på indkredsning af professionsbegrebets indhold må ses i lys af de sammenhænge, det indgår i. Jeg er her især inspireret af de danske professionsforskere Gorm Hansbøl og John Krejsler, som har gjort sig til fortalere for, at de hidtidige forsøg på at anlægge et professionsontologisk perspektiv – dvs. et perspektiv, som fokuserer på professionen som abstrakt fænomen – må afløses af et professionsepistemologisk perspektiv. Med professionsepistemologi menes i denne sammenhæng en interesse for ”i hvilke former og under hvilke betingelser en bestemt meningsfuldhed er blevet til”⁵⁹.

Gorm Hansbøl og John Krejsler argumenterer for, at professionsbegrebets fremmarch skal ses som led i en kulturkamp om bestemte erhvervsgruppers mål, indhold, selvforståelse og praksis, hvor forskellige interessenter kæmper om definitionsmagten til professionerne. De argumenterer videre for, at profession i denne sammenhæng ikke skal ses som et begreb, hvis indhold én gang for alle er universelt fastslået, men som må ses som et heuristisk og eklektisk værktøj til at ”tilrane sig professionsbegrebet”, dvs. hævde professionens selvforståelse over for modstridende interesser⁶⁰. Som jeg forstår dem betyder dette, at en professions (selv)forståelse for at påkalde sig gyldighed ikke kan hvile i forvisningen om at tidligere tiders formulerede forståelser af, hvad det vil sige at være professionel, eftersom det vil forudsætte, at der fortsat kan skabes konsensus om de præmisser, en klassisk forståelse af professioner hviler på. Hermed menes præmissen om professionernes særlige viden som grundlag for deres arbejde og særlige status i samfundet. En sådan konsensus er imidlertid, som også Hansbøl og Krejsler pointerer, ikke længere givet, da professionsbegrebet har skiftet mening i overgangen fra industri- til videnssamfund. Nutidige artikuleringer af professionens

⁵⁹ Hansbøl og Krejsler 2004: 25.

⁶⁰ Hansbøl og Krejsler 2004: 19, 53.

indhold og værdier må derfor være på højde med såvel kulturelle idealer som økonomiske og statslige reguleringsformer i en nutidig kontekst.

Jeg er desuden inspireret af uddannelsesforskeren Kirsten Weber, der tilsvarende pointerer nødvendigheden af at fokusere på, hvad hun kalder tilegnelsen af den professionelle subjektivitet⁶¹. Den individuelle meningstilskrivning er således af afgørende betydning for at forstå, hvad det vil sige "at være professionel".

På den anden side argumenterer såvel Weber som Hansbøl og Krejsler for nødvendigheden af at forbinde analysen af den individuelle dimension med samtidsdiagnostisk bevidste analyser, som indsætter professionernes selvforståelse i sammenhæng med de krav og vilkår, professionerne er underlagt i dagens samfund⁶². Det er min opfattelse, at professionsbegrebet med nødvendighed må ses ud fra såvel den subjektive som den objektive dimension. Opgaven at bestemme, hvad det vil sige at være professionel, er dermed grundlæggende hermeneutisk, for så vidt som fortolkningen er bestemt af såvel de objektive rammer som af det fortolkende perspektiv. Ud over at give en præsentation af professionsforskningens positioner og pointer bliver et andet formål med kapitlet derfor at indsætte diskussionen om professioner og professionalisering i en bredere kulturel og samfundsmæssig kontekst. Centralt i denne sammenhæng står for mig at se begreberne modernitet, autoritet og legitimitet som sammenfattende for, hvad der under ét er betegnet som professionernes "krise" i de moderne samfund. Med udgangspunkt i, hvordan autoritet og legitimitet klassisk forstås og begrundes i relation til professionsfagene søger jeg at belyse, på hvilke måder en sådan forståelse i dag er anført.

I betragtning af den plads, der er til rådighed, kan en sådan fremstilling kun blive skitseagtig. På trods heraf håber jeg, at det pågældende afsnit kan bidrage til at tydeliggøre centrale vanskeligheder for en klassisk tilgang til professioner. Det er min antagelse, at de udpegede problemfelter har generel gyldighed for de professioner, der forstår sig ud fra et klassisk professionsteoretisk rationale. Kendetegnende for klassisk professionsteori er synet på den professionelle som forvalter af en særlig viden og kunnen, der berettiger til samfundsmæssig status. Netop denne sammenknytning af viden og legitimitet anfægtes i det såkaldt senmoderne samfund. I det omfang, analysen af de fremlagte "professionsteologier" i det følgende kapitel viser sig at passe ind her, vil udpegningen af de pågældende problemfelter således også have relevans for opfattelsen af præsten som professionel.

⁶¹ Weber 2004: 231.

⁶² Weber 2004: 231, Hansbøl og Krejsler 2004: 53.

Som antydnet i afhandlingens indledning synes den stadig mere omfattende professionaliseringsdiskurs at afspejle, at professionalitet på trods af de påviste problemer fortsat opfattes som attraktiv. Afslutningsvist fremlægges og diskuteres derfor nogle af de forsøg på at rekonceptualisere professionsbegrebet, der har været fremlagt. Fælles for dem er at de søger at indbygge kritikken af den klassiske forståelse og at finde nyt fodfæste for forståelse af professionalitet. Udgangspunktet for diskussionen er også her det (professions)epistemologiske, hvorvidt de pågældende forsøg lever op til de kriterier for meningsfuldhed, forstået som en helhed af værdier og kontekst, der må knytte sig til en nutidig forståelse af professionalitet.

Divergenserne mellem definitionerne og mellem daglig tale og en mere teoretisk reflekteret brug illustrerer, at profession ikke er noget entydigt, endsige noget statisk begreb, men et begreb, der er under stadig omformning og fortolkning, som tages i anvendelse af grupper med vidt forskellige interesser, og som følge deraf kan karakteriseres som værende dybt ambivalent. Denne ambivalens påpeges af bl.a. den amerikanske sociolog Andrew Abbott i en fremstilling fra 1988, som har haft betydelig indflydelse på mere end en generation af de sociologer, der har beskæftiget sig med forskningen i professioner: "The professions dominate our world. They heal our bodies, measure our profits, save our souls. Yet we are deeply ambivalent about them"⁶³.

Den dybe ambivalens, hvormed Abbott karakteriserer holdningen til professioner og professionelle, kunne med god ret sættes som overskrift over både den forudgående og den efterfølgende forskning. Historikere og sociologer har således i hovedparten af disciplinens historie været grundlæggende uenige om, hvordan man skulle forholde sig til denne gruppe af erhverv, som ubestrideligt dominerer centrale positioner i samfundet, og som har kunnet påkalde sig en særlig betydning ved at henvise til deres beskæftigelse med emner, der har vital betydning ikke bare for individet, men også for samfundet. Hvorvidt professionernes dominerende status skal vurderes positivt som legitimt, gavnligt og ønskværdigt for samfundet, "a story of knowledge in triumphant practice", som nogle forskere har ment, eller negativt som udtryk for bestemte gruppers forsøg på illegitimt at tilkæmpe sig magt og social autoritet, "a sadder chronicle of monopoly and malfeasance, of unequal justice administered by servants of power"⁶⁴, som andre har argumenteret for, er imidlertid et åbent spørgsmål.

Som det vil fremgå af den afsluttende diskussion tilslutter jeg mig en kritisk opfattelse af professioner. Det er min tese, som jeg skal forsøge at vise i det følgende, at de aktuelle forsøg på at indplacere præsten

⁶³ Abbott 1988: 1.

⁶⁴ Abbott 1988: 1.

som professionel kan ses som indlæg i en ideologisk betonet kamp, hvis formål er at genrejse præstens autoritet ved at påkalde sig professionen som grundlag for præstens legitimitet. Som afhandlingen søger at vise, er det imidlertid karakteristisk, at den anvendte professionsforståelse må betegnes som problematisk set fra et nutidigt perspektiv, for så vidt som den i vid udstrækning baserer sig på et klassisk moderne syn på viden og ekspertise som kilde til autoritet og som adkomst til at udøve samfundsmæssigt sanktioneret autoritet over centrale områder af borgernes tilværelse, til at ”heal our bodies, save our souls”.

1. fase: Den ideelle professionelle. Et syn på professioner som et samfundsmæssigt gode

Empiriske bestræbelser: Forsøg på opstilling af essentielle kendetegn

I det følgende skal jeg søge at skitsere udviklingen i denne første fase med vægt på de bidrag, der i særlig grad fremhæves som betydningsfulde for den senere udvikling. Blandt de fremstillinger, der vægter betydningen af den teoribaserede tilgang i udviklingen, herunder den norske sociolog Halvor Fauske, den svenske professionsforsker Staffan Selander, den britiske professionsforsker Keith MacDonald og de danske professionsforskere, pædagogen Per Fibæk Laursen og politologen Hanne Marlene Dahl, er der almindelig enighed om at pege på Talcott Parsons, samt for MacDonalds vedkommende Robert Merton. Den amerikanske sociolog Andrew Abbott, som i denne sammenhæng er mere empirisk orienteret, fremhæver især Alexander Carr-Saunders og Paul Wilson, samt Harold Wilensky som også alle spiller en vigtig rolle i Fauskes fremstilling. I sin oversigt, som er den mest omfattende af de nævnte, fremhæver Fauske endelig Abraham Flexner og Amitai Etzioni, der for så vidt udgør udviklingens yderpunkter og derfor også nævnes her.

Et karakteristisk træk ved den tidlige forskning i professioner, som var funderet i en angloamerikansk (amerikansk eller britisk) kontekst, er dens fokus på at identificere de særlige karakteristika, der knytter sig til professioner. Som baggrund for, at man i stigende grad begyndte at interessere sig for professioner fremhæves især det forhold, at flere og flere erhverv i løbet af det 19. århundrede aspirerede til den status, som tidligere entydigt havde knyttet sig til de såkaldte store fakulteter, teologi, jura og medicin. Som ”statusprofessioner” gjaldt præsten, lægen og juristen⁶⁵.

⁶⁵ Abbott 1988: 3; Selander 1993: 18.

Særligt lægen og advokaten fik en særlig status som idealtypiske referencer for bestemmelsen af professionelle karakteristika, mens præstens status blev mere omstridt i takt med sækulariseringen. Således konstaterede allerede de britiske professionsforskere Carr-Saunders og Wilson i 1933, at den kirkelige profession ikke kunne finde optagelse i en moderne oversigt, idet den havde mistet sin betydning for "the ordinary business of life"⁶⁶. Derimod vandt lægen nærmest paradigmatisk status som det ideal, som de erhverv, der aspirerede til professionsstatus, måtte måle sig op imod. Dette gælder i en amerikansk kontekst for Abraham Flexner, og på britisk grund tilsvarende for Carr-Saunders og Wilson.

Forsøg på en taksonomi

I sin oversigt over den tidlige professionsforskning fremhæver Fauske den betydning, som den amerikanske pædagog Abraham Flexner fik for grundlæggelsen af den såkaldte taksonomiske model i professionsforskningen. Flexners udgangspunkt for en definition af professionalitet er pragmatisk. Stillet over for den opgave at tage stilling til, om socialt arbejde kan regnes som en profession eller ej⁶⁷, tager han således afsæt i erhverv, hvis status som professioner er alment anerkendt, og udarbejder på den baggrund seks kriterier, som efter hans opfattelse afgrænser professionelt arbejde fra andet arbejde. Som kendetegn på professionelt arbejde fremhæver Flexner 1) dets intellektuelle karakter og individuelle ansvar, 2) et videnskabeligt grundlag formidlet gennem uddannelse, 3) praktiske og afgrænsede mål, 4) besiddelse af overførbare teknikker, 5) tendens til selvorganisering, og 6) altruistisk motivation. På denne baggrund kan det ifølge Flexner konkluderes, at socialt arbejde ikke er en profession, da socialarbejderen har begrænset ansvar og målet er vanskeligt definerbart. På den anden side finder han, at socialarbejderen er i besiddelse af "the first, main and indispensable criterion", nemlig "a professional spirit"⁶⁸.

På trods af Flexners egen tvetydighed i konklusionen såvel som det åbenbart diskutabile i hans metode og konklusioner, som vi skal vende tilbage til nedenfor, blev hans artikel normdannende for hele den tilgang, der er blevet kaldt den taksonomiske model eller "the 'traits' approach"⁶⁹. På basis af udvalgte erhverv identificeres således træk, der opfattes som konstituerende for professionalitet, og som herefter kan fungere for målestok for vurdering.

⁶⁶ Fauske 2008: 35.

⁶⁷ Flexner 1915: 901ff.

⁶⁸ Fauske 2008: 34.

⁶⁹ MacDonald 1995: 2.

Udarbejdelse af en naturalistisk typologi

Som yderligere eksempel på pionerer inden for den taksonomiske professionsforskning nævner Fauske den britiske forsker Alexander Carr-Saunders som den første sociolog, der systematisk beskæftigede sig med professioner. Dette skete dels med udgangspunkt i et socialdarwinistisk syn på professioner hentet hos den britiske samfundstænkter Herbert Spencer, som han byggede videre på ved at fremhæve forskellene mellem professioner og andre erhverv med hensyn til uddannelse, løn, sammenslutning og etik⁷⁰. Dels udbyggede han dette i empiriske studier sammen med kollegaen Paul A. Wilson. Dette arbejde skilte sig ud fra tidligere beskrivelser af professionerne, som hovedsagelig bestod i enkeltstudier foretaget af enkeltpersoner, der selv havde tilknytning til den studerede profession og primært var historiske i deres tilgang⁷¹. Til forskel fra disse er Carr-Saunders og Wilsons studie fra 1933 en deskriptiv fremstilling af 22 eksempler på erhverv, som i lighed med Flexner opererer ud fra en pragmatisk empirisk definition på professioner. Det forudsættes, at opstillingen af karakteristika implicit gør det muligt at slutte hvilke erhverv, der kan tildeles professionsstatus. Det har påkaldt sig en vis opmærksomhed at på trods af den gængse henføring af præsten til de klassiske professioner er dette undertiden blevet problematiseret, af forskellige grunde. Således påpeger den norske idehistoriker Rune Slagstad præstens manglende videnskabelighed⁷². Carr-Saunders og Wilson udelukker som nævnt præsten og officeren fra de professionelle med henvisning til deres svindende betydning i de moderne samfund. At dette skulle være den reelle grund problematiseres dog af Abbott, som finder årsagen i det faktum, at organisationsbaseringen i militær og gejstlighed afspejler en kontinental form, der ikke svarer til det angloamerikanske mønster, som Carr-Saunders lægger til grund for sin fremstilling⁷³.

Carr-Saunders og Wilson fremhæver således, at kendetegnende for den typiske profession er "a complex of characteristics" som består i "the application of intellectual technique to the ordinary business of life, acquired as the result of prolonged and specialized training, is the chief distinguishing characteristics of a profession"⁷⁴. Andetsteds fremhæves betydningen af professionernes organisation og de professionelle som "organized bodies of experts" og betydningen af opretholdelse af en

⁷⁰ Carr-Saunders 1928:5ff.

⁷¹ Burrage 1990: 5ff.

⁷² Slagstad 2008: 57.

⁷³ Abbott 1988: 6.

⁷⁴ Her citeret efter Fauske (Fauske 2008: 35).

professionel etik, som også Carr-Saunders tidligere havde understreget. Med disse tilføjelser er der etableret en liste, som ifølge Abbott kom til at udgøre kernen i senere forsøg på opstilling af definitioner, og som samtidig kunne ses som en naturalistisk typologi, der kunne danne udgangspunkt for nye erhvervs bestræbelser på at blive professionelle⁷⁵.

Som også Flexner betoner Carr-Saunders og Wilson etikken som en afgørende faktor for professionernes stilling i samfundet. Professionernes stabiliserende effekt består således i, at de "inherit, preserve and pass on a tradition (...) they engender modes of life, habits of thought and standards of judgement which render them centres of resistance to crude forces which threaten steady and peaceful evolution (...) above all the great professions stand like rocks against which the waves raised by these forces beat in vain"⁷⁶.

Carr-Saunders og Wilsons' betydning består primært i, at de med deres oversigt systematiserede et syn på professioner, der på dette tidspunkt var slået igennem både blandt professionerne selv og blandt de forskere, der beskæftigede sig med dem, og på denne måde kom til at udgøre en standardreference, som i sig selv havde formativ effekt på videreførelsen af "the 'traits' approach". I det følgende skal vi se nærmere på nogle af de professionsteoretikere, der ifølge Fauske i særlig grad må fremhæves som centrale i videreudvikling af denne tilgang.

Senere systematiseringsforsøg

Ifølge Fauske initierede Carr-Saunders og Wilsons en bølge af forsøg på at afgrænse centrale professionskendetegn. Denne ambition viste sig imidlertid vanskelig at indløse. Bortset fra de kendetegn, som Carr-Saunders og Wilson selv havde udpeget som centrale for en taksonomi var der tale om en betydelig spredning. Set i forhold til Abbotts sammenfatning af Carr-Saunders og Wilsons liste over "core properties" – 1) organiserede sammenslutninger af eksperter med esoterisk viden, 2) konkret handlingsorientering, 3) formaliserede uddannelsesforløb, 4) formaliserede former for akkreditering/formaliseret adgang, og 5) etisk kodeks – kan man imidlertid knapt tale om enighed på disse områder heller. Således er der på tværs af de eksempler, der særligt fremhæves af Fauske, kun nogenlunde enighed om betydningen af et videnskabeligt grundlag⁷⁷, et etisk kodeks og

⁷⁵ Abbott 1988: 4.

⁷⁶ Her citeret efter MacDonald (MacDonald 1995: 2).

⁷⁷ Jeg tolker her Fauskes begreb om videnskabelighed som værende identisk med Abbotts "esoteriske viden".

en form for sammenslutning eller organisation⁷⁸. Hvorvidt dette var tilstrækkeligt som fælles grundlag for en taksonomi kunne der, som Fauske peger på, ikke opnås enighed om. Mens professionsforskeren William Goode betegnede de varierende taksonomier som udtryk for en "tilfredsstillende lighed", konkluderede hans kollega Geoffrey Millerson med henvisning til en sammenlignende analyse af 21 forskellige forsøg på at opstille en samlende definition, at det ikke var muligt at udskille "the real determinants of professional status"⁷⁹.

Det forhold, at jagten på essentielle karakteristika tilsyneladende var endt i en blindgyde, fik nogle forskere til at overveje muligheden af andre tilgange. Således bl.a. Ernest Greenwood, der foreslog, at man i stedet for at operere med et kvalitativt skel mellem professioner og andre erhverv anså forskellen for at være kvantitativ. Således forstået var der ikke tale om en absolut forskel, men kun en gradsforskel: "Strictly speaking, these attributes are not the exclusive monopoly of the professions; nonprofessional occupations also possess them, but to a lesser degree"⁸⁰.

Fokus på professionaliseringsprocessen

En mere kvantitativt orienteret tilgang som foreslået af Greenwood var dog allerede forsøgt af andre forskere, som begyndte at se bestræbelser på professionalisering som en generel tendens i samfundsudviklingen. Dette fik dem til i stedet at forsøge at lokalisere professionskendetegnene til den proces, hvorigennem et erhverv opnåede professionsstatus. En af disse var den amerikanske sociolog Harold Wilensky, der ofte omtales som en af de forskere, der indledte en mere kritisk tilgang til professionsforskningen med sin artikel "The Professionalization of Everyone?". I løbet af 1950'erne og 1960'erne fremførte nogle sociologer det synspunkt, at alle erhverv efterhånden vil blive professionaliseret. Heroverfor fastholdt Wilensky, at forudsætningen for at der kan være tale om ægte professionalisering er en sekvens bestående af trin, der følger på hinanden i en bestemt rækkefølge: 1) udvikling af et fuldtidserhverv, 2) etablering af formel akademisk uddannelse, 3) dannelse af faglige organisationer, 4) opnåelse af offentlig autorisation, og endelig 5) udvikling af etisk kodeks. I tilfælde, hvor erhverv er i besiddelse af tilstrækkeligt stærke organisationer til at tiltvinge sig samfundsmæssige privilegier understreges

⁷⁸ Fauske refererer i denne sammenhæng til Ernest Greenwood, hvis taksonomi i en pædagogisk sammenhæng er fremhævet af bl.a. Selander og Krogh-Jespersen, Bernard Barber, Geoffrey Millerson, Wilbert Moore samt Ronald Pavalko.

⁷⁹ Fauske 2008: 37.

⁸⁰ Her citeret efter Fauske (Fauske 2008: 37).

det, at dette ikke er lig med professionalisering, men en rent ”opportunistic struggle for the rewards of monopoly”. Uden den grundlæggende binding til såvel et uddannelsesgrundlag som til et etisk kodeks kan der ikke være tale om professionalisering i egentlig forstand.

Wilensky er i flere senere fremstillinger blevet fremstillet som kritisk over for professionalisering som sådan. En sådan slutning er ifølge Fauske forfejlet, eftersom Wilenskys egentlige anliggende er at understrege, at professionaliseringsprocessen har sin egen ”naturhistorie”, som ikke kan efterlignes af andre erhverv. Det er således Fauskes pointe, at Wilensky set i sin kontekst ikke skal opfattes som en tidlig repræsentant for den kritiske professionssociologi, men snarere som en – lidt upåagtet – variant af essensforskningen og et forsøg på ad denne vej at udskille en serie af universelle karakteristika ved professioner⁸¹.

Wilenskys forsøg på at skelne egentlige professionaliseringsprocesser fra uegentlige blev ifølge Fauske videreført af endnu en amerikansk sociolog, Amitai Etzioni, som, i lighed med, hvad der fra begyndelsen havde været en generel tendens i essensforskningen, fastholdt lægen og advokaten som idealtypiske professionelle. Herudfra udpegede Etzioni en række erhverv, der efter hans mening ikke ville være i stand til at gøre krav på professionsstatus, men som måtte nøjes med betegnelsen ”semiprofessionelle”. Det gjaldt lærere, sygeplejersker og socialarbejdere, som primært var kvindedominerede erhverv. Fælles for dem var, at de hverken kunne påkalde sig et selvstændigt videnskabeligt grundlag, var i besiddelse af et stærkt kollegialt fællesskab, havde autonomi eller hvilede på tillidsrelationer i forhold til klienterne. I forhold til de opstillede idealtyper var der altså tale om erhverv, der kun var kommet ”halvvejs” i bestræbelserne, og som derfor faldt uden for det, en af fortalerne for denne tilgang benævnte ”professionaliseringens teoretiske grænser”⁸².

Forsøget på at opstille en norm for sekvensering forblev naturligvis ikke uimodsagt, hverken med hensyn til hvilke stadier, der skulle defineres som essentielle, deres indbyrdes rækkefølge, eller med hensyn til de metodologiske overvejelser over analysen⁸³. Fælles for de fremlagte udkast var imidlertid, som Abbott påpeger, forsøget på at beskrive professioners udvikling inden for et abstrakt tidsbegreb, mens den konkrete tid, hvori professionen befinder sig, ikke tillægges nogen betydning. Det centrale spørgsmål bliver dermed fortsat det principielle,

⁸¹ Fauske 2008: 38f.

⁸² Her citeret efter Fauske (Fauske 2008: 39).

⁸³ Abbott 1988: 10f. Blandt repræsentanterne for denne tilgang er, foruden Wilensky, Theodore Caplow og Geoffrey Millerson. Fauske fremhæver desuden Barber, som i modsætning til de øvrige ikke arbejdede empirisk, men baserede sine analyser på foreliggende professionsteoretiske arbejder (Fauske 2008: 38).

som kendetegner essensforskningen som helhed, nemlig hvordan professioner skelnes fra andre erhverv, og hvorvidt skellet er kvalitativt eller blot kvantitativt, eller at nå videre end til Abbotts ironiske konstatering af, at "a profession was an educational group with some special skill"⁸⁴.

Frem mod en teoretisk fundering af professionsbegrebet

Mens de empiriske og til dels historiske studier af professioner generelt var teorifattige gjaldt det modsatte som sagt for den mere samfundsvidenskabeligt orienterede del af professionsforskningen.

Ved at gribe tilbage til Herbert Spencer knyttede Alexander Carr-Saunders som tidligere antydet til ved en sociologisk tradition for at forstå professionerne ud fra et overordnet teoretisk syn på samfundet. I den senere kritiske forskning har der ganske vist været røster, der har stillet spørgsmålstegn ved, om den tidlige professionsforskning overhovedet kan betegnes som "a proper sociological enterprise"⁸⁵. Således den britiske sociolog Michael Burrage, der mener at kunne konstatere, at på trods af professionernes centrale betydning i de moderne samfund indtog studiet af dem længe ikke nogen tilsvarende central plads i hovedstrømmen af sociologisk forskning⁸⁶. Ovenstående gennemgang kan tages som udtryk for, at Burrage til en vis grad kan siges at have ret, for så vidt som den tidlige professionsforskning, som tidsmæssigt kan lokaliseres i perioden ca 1930-1970, langt hen ad vejen overtog professionernes egen semantik og selvbeskrivelse⁸⁷.

Imidlertid mener jeg at det kan diskuteres, hvorvidt den tolkning, der fremsættes af Burrage, er fyldestgørende. Således peger bl.a. Fauske på en dobbelthed i den tidlige udvikling af professionsforskningen mellem på den ene side en empirisk forskning i professioner, som i udpræget grad var teorifattig, og en mere samfundsorienteret tilgang, som var stærkt teoribaseret⁸⁸.

Burrage kan dog siges at have ret så langt, at denne første fase, både for den empiriske og den teoribaserede tilgangs vedkommende, var præget af en generelt positiv betydningstilskrivning i forhold til professionerne. Repræsentanterne for den empiriske tilgang havde således langt hen ad vejen selv en baggrund inden for de professioner, de beskæftigede sig med. Tilsvarende havde de tidlige professionsteoretikere tilknytning til den

⁸⁴ Abbott 1988: 7.

⁸⁵ MacDonald 1995: 3.

⁸⁶ Burrage 1990: 1.

⁸⁷ Stichweh 2003: 1679.

⁸⁸ Fauske 2008: 40.

strukturfunktionalistiske sociologi, som i professionerne så en uvurderlig ressource for de moderne samfund. Tilsammen indebar det en generelt positiv holdning til professionerne, som er fjern fra, hvad der senere blev vurderingen i den sociologiske mainstream. Ikke desto mindre kan Carr-Saunders og Wilson med deres pointerende af professionernes samfundsmæssige betydning ses som forløbere for den mere teoribaserede tilgang til professioner, som udvikles inden for det forskningsparadigme, der er kendetegnet ved sin søgen efter en professionel "essens" og som særligt forbindes med den amerikanske sociolog Talcott Parsons og, om end i mindre grad, med hans elev Robert Merton⁸⁹.

Et funktionalistisk perspektiv på professioner

Som fortæller for den såkaldte strukturfunktionalisme knytter Parsons til ved den samfundsvidenskabelige hovedstrømning, der går tilbage til den franske sociolog Émile Durkheim. Som en af den moderne sociologs pionerer var Durkheim – i lighed med Spencer – særligt optaget af de problemer, der opstod i kølvandet på opløsningen af de traditionelle samfund. Hvor den tidlige empiriske forskning i professioner hovedsageligt betragtede det som et spørgsmål af praktisk art at kunne skelne professioner fra andre erhverv, kunne den første generation af professionsteoretikere knytte til ved det forhold, at Durkheim, Spencer og andre i højere grad så det som et principielt spørgsmål med moralske implikationer. Professionerne er i denne sammenhæng at betragte som præstens arvtagere i de moderne samfund, for så vidt som de repræsenterer særlige etiske kvaliteter, der gør dem egnede til at fungere som bindeled mellem de forskellige sociale subsystemer, der udgør samfundshelheden. Professionerne spiller med andre ord en vigtig rolle som aktører i udviklingen af det moderne, idet det fungerer som "corps-intermediaires", dvs. som model for de institutioner, der forbinder individ og stat og sikrer social kontrol og integration i et arbejdsdelt samfund, som ikke længere holdes sammen af én fælles moral⁹⁰.

Det er denne pointe hos Durkheim, som især Parsons viderefører og udbygger. Han ser professionernes særlige kvaliteter udtrykt i den måde, hvorpå de placerer sig i forhold til de såkaldte mønstervariabler,

⁸⁹ Der kan argumenteres for, at også den tyske systemteoretiske sociolog Rudolf Stichweh hører hjemme i denne sammenhæng. Således synes Isolde Karles brug af Stichweh at hvile på en funktionalistisk tolkning af hans professionsforståelse. Med udgangspunkt i Stichwehs vurdering af professionernes svækkede rolle i de moderne samfund tilslutter jeg mig Fauske, der ser ham som eksponent for en mere kritisk tilgang (Fauske 2008: 43).

⁹⁰ MacDonald 1995: 2, Fauske 2008: 32.

dvs. en skematisk oversigt over handlingers grundlæggende værdimæssige orientering. Her adskiller professionerne sig fra andre grupper og institutioner i samfundet ved at være 1) affektivt neutrale, dvs. uden følelsesmæssige bindinger til klienten, 2) universelt orienterede, dvs. arbejdende ud fra et princip om ligebehandling, 3) baserede på præstation, dvs. på opnåede kvalifikationer i modsætning til tilskrevne eller standsbetingede, 4), specifikke, dvs. orienterede mod løsning af et konkret problem, og 5) kollektivt orienterede, dvs. orienteret mod almenvellet frem for mod egen vinding⁹¹.

I forsøget på at definere særlige kvaliteter ved professionerne eller de professionelle nærmer den funktionalistiske retning sig således den taksonomiske tilgang, der prægede den mere empiriske essensforskning⁹². Som vi har set ovenfor var denne ligeledes optaget af at definere de særlige kendetegn, der skiller professioner ud fra andre erhverv. Det særlige for funktionalismen er imidlertid, at den professionelle "essens" opfattes som værende af vital betydning for samfundet. Professioner er ud fra et funktionalistisk synspunkt et samfundsmæssigt gode, som ikke blot er kendetegnet ved en særlig viden og kunnen, men som også repræsenterer nogle kerneværdier med henblik på at sikre solidariteten på tværs af samfundets forskellige lag. Dette synspunkt er især udbygget af Merton, som argumenterer for at de professionelle kerneværdier, der slagordsagtigt kan formuleres som "knowing, doing and helping", udgør professionernes eksistensberettigelse. Professioner skal således ses som udtryk for en form for "institutionaliseret altruisme", dvs. som erhverv, hvis grundlæggende og altoverskyggende kollektive orientering ikke er hverken profit eller andre særinteresser, men samfundets sammenhæng⁹³.

Når Talcott Parsons særligt skal fremhæves som eksponent for den funktionalistiske professionsforskning skyldes det, at han mest markant har søgt at indbygge sin teori om professionerne i en overordnet sociologisk ramme. Professionernes afgørende betydning i de moderne samfund kan ifølge Parsons ikke overvurderes. Han tøver således ikke med at udnævne dem til en mere betydningsfuld faktor for udviklingen af de moderne samfund end både kapitalisme og kommunisme. Denne betydning ligger ikke i den enkelte professionelle⁹⁴, men derimod i det professionelle system som sådant, som ud over at inkarnere et særligt værdisystem som

⁹¹ Her gengivet efter Andersen og Kaspersen (Andersen og Kaspersen 2000: 247).

⁹² Som det er fremgået er jeg bevidst om, at der er tale om forskellige tilgange, som repræsenterer forskellige, ikke nødvendigvis forenelige perspektiver, jf. påpegningsen hos Hjort (Hjort 2005: 94). Tilsvarende peger Abbott på de problemer, der opstår, når det teoretiske spørgsmål om definitioner afløses af normative projekter initieret af forskellige aktører (Abbott 1988: 8).

⁹³ Rasmussen 2004: 57.

⁹⁴ Et forhold, som også Merton i sin definition er opmærksom på.

udtrykt gennem de mønstervariable også er garant for den rationalitet, der udgør selve grundlaget for de moderne samfund.

Denne tankegang er især udfoldet i en opslagsartikel fra 1968, hvor Parsons mere systematisk forsøger at udfolde de professionelle karakteristika. Heri udfoldes det, at grundlaget for professionernes integrerende funktion i samfundet er deres tilknytning til det kulturelle system: "Thus the occupational complex we call the professions is organized about that element of the modern cultural system ordinarily called the intellectual disciplines – the humanities, and the sciences, both natural and social – and about their general significance in both modern societies and the cultural systems with which they articulate"⁹⁵. Parsons udtrykker her professionernes grundlæggende intellektuelle virksomhed, som gør at deres betydning er dobbelt. Dels har professionerne betydning indadtil i det intellektuelle system derved, at de som involverede i de intellektuelle discipliner er med til at udvikle disse og at formidle resultaterne i et undervisningssystem. Det giver sig heraf, at universitetet eller akademiet er professionernes institutionelle centrum. Dels har de betydning udadtil i samfundet i kraft af deres applicering af viden på praktiske og sociale anliggender.

Professionerne er således ifølge Parsons overlegne i dobbelt forstand, dels i kraft af "cultural primacy", som knytter sig til deres intellektuelle kundskabsbase, dels i kraft af "social primacy", som vedrører den tekniske kompetence i appliceringen af viden på problemer, der har social betydning som eksempelvis sundhedsmæssige spørgsmål⁹⁶. Set i lyset heraf kan det næppe undre, at Parsons i lighed med den empiriske forskning tilslutter sig synet på lægen som den idealtypiske professionelle, der er kendetegnet ved at være forankret i en intellektuel tradition og oplært i tekniske færdigheder.

Som Fauske gør opmærksom på er Parsons' opfattelse af "the professional complex" uløseligt forbundet med hans opfattelse af de postindustrielle samfund som baseret på kompetence og kyndighed⁹⁷. Som følge heraf må professionalitet reserveres til de områder af tilværelsen og samfundet, der lever op til tre kernekriterier, dvs. 1) bygger på den kognitive rationalitets primat. Dette afspejler sig i uddannelsen, som med nødvendighed må "give primacy to the valuation of cognitive rationality as applied to a particular field". Dernæst er det en forudsætning, at 2) der udvikles tekniske færdigheder til applicering af den kulturelle tradition, og endelig at professionen er i besiddelse af 3) en form for institutionaliseret kontrol med udøverne "that such competence will be put to socially

⁹⁵ Parsons 1968: 536.

⁹⁶ Parsons 1968: 537.

⁹⁷ Fauske 2008: 40f.

responsible uses”⁹⁸. Det er i kraft af disse kriterier og i kraft af det ”professionelle værdimønster”⁹⁹, professionerne vinder den kulturelle legitimitet, der gør at de kan udnævnes til ”the crucial structural development in twentiethcentury society”¹⁰⁰.

Sammenfatning

Som det fremgår er den positive betydning, som Parsons tilskriver professionerne og forsøger at begrunde teoretisk, nærmest uindskrænket, eller som MacDonald bemærker, ”euphoric”¹⁰¹. I kraft af sin tiltro til professionernes rolle som stabilisatorer og værdiformidlere får den funktionalistiske tilgang, som også flere har bemærket, et vist naivt og idealiserende præg¹⁰². På trods af dette synes der ud fra de foreliggende oversigtsfremstillinger at være solidt belæg for at give Fauske ret, når han udpeger den essentialistisk/taksonomiske tilgang – i kombination med forskellige varianter af funktionalistisk sociologi – som i praksis enerådende indtil omkring 1960¹⁰³. Det er endvidere karakteristisk, at den var et eksklusivt angloamerikansk fænomen, som udsprang af og beskæftigede sig med erhverv, der på dette tidspunkt allerede besad status som professioner eller aspirerede hertil i de pågældende lande.

Professionsforskningens første fase kan siges at udgøre en sammensmeltning af mere eller mindre empiriske tilgange og tilgange af mere teoretisk tilsnit og med rod fæste i den funktionalistiske sociologi. Som oven for vist er der ikke noget nødvendigt sammenfald mellem de to typer af tilgange, om end den funktionalistiske skoledannelse inkluderede de fleste af de forskere, som tilsluttede sig ”the ’traits’ approach”¹⁰⁴. Første generations forskningen kan således beskrives som udpræget intern i sin karakter, idet den i de fleste tilfælde udgik fra enkeltprofessioner eller var centreret om studier af disse med henblik på at opstille taksonomier over professionskendetegn. Disse kendetegn kunne enten knytte sig til professionen som sådan eller til den proces, der ledte frem til professionalisering. Derimod indgik egentlige sociologiske overvejelser, forstået som systematisk refleksion over forholdet mellem profession og samfund, sjældent i studierne.

⁹⁸ Parsons 1968: 536.

⁹⁹ Fauske 2008: 43.

¹⁰⁰ Parsons 1968: 545.

¹⁰¹ MacDonald 1995: 3.

¹⁰² Fauske 2008: 43; Laursen 2004b: 28. MacDonald går så vidt som til at konstatere, at der er tale om ”a level of uncriticality that is hard to credit” (MacDonald 1995: 2).

¹⁰³ Fauske 2008: 36.

¹⁰⁴ MacDonald 1995: 3.

Parallelt hermed udvikledes dog den mere teoretisk bevidste funktionalistiske professionssociologi, der i kraft af arven fra Durkheim anså professionerne for løsningen på modernitetens problemer, og for hvem bestemmelsen af særlige kendetegn skulle ses i denne sammenhæng. Således var de her nævnte funktionalister enige om at se professionernes særlige vidensbase og deres orientering mod samfundshelheden som de centrale træk, der legitimerede professionernes særstatus. Fælles for den empiriske tilgang, "the 'traits' approach" og den funktionalistiske tilgang er, at den positive vurdering af professionerne altovervejende forstås ud fra de såkaldt klassiske professioner, primært lægen og sekundært juristen, som antoges at inkarnere de værdier, som det var muligt at opnå blot nogenlunde enighed om: en specifik kundskabsbase, et etisk kodeks, og en faglig organisation. Lægestanden blev således om nogen den idealtipe, hvorudfra det kunne afgøres, om andre erhverv levede op til professionsstatus.

Den positive og jævnt hen ukritiske vurdering af professionernes betydning for de moderne samfund kan for eftertiden forekomme en smule overraskende, ikke mindst i betragtning af, at det langt fra lykkedes at skabe noget enhedspræget, endsige teoretisk begrundet billede af de professionskendetegn, der ønskedes gjort til norm. Der er dog næppe nogen tvivl om, at det billede, som det lykkedes Parsons at tegne af den altruistiske, rationelt baserede professionelle, skabte en form for genklang i mellem- og efterkrigstidens samfund. Således peger den tyske sociolog Rudolf Stichweh på det historiske forhold, at professionerne i kraft af deres normative orientering og "institutionaliserede altruisme" udgjorde et muligt alternativ til den krise, der i mellemkrigstiden ramte kapitalismen¹⁰⁵.

Kritik af essensforskningen og det funktionalistiske perspektiv

Den tidlige professionsforskning mødte kritik på en række punkter, som bidrog til at underminere dens positioner. Den overordnede anke mod essensforskningen er således, at forsøgene på at dokumentere karakteristika ved professioner i form af en liste over "essential traits" ikke var i stand til at frembringe overbevisende resultater, men mest af alt fremstod som vilkårlige ophobninger. Kriterierne for klassificering forekom ikke indlysende, ligesom det var uklart, hvorledes forskellige former for taksonomier forholdt sig til hinanden¹⁰⁶. Som Fauske kritisk bemærker

¹⁰⁵ Stichweh 2003: 1679.

¹⁰⁶ Selander 1993: 19.

friholder den taksonomiske tilgang imidlertid fra problemet at skulle give en (teoretisk reflekteret) definition på profession eller professionalitet.

I forlængelse heraf problematiserer bl.a. Selander det forhold, at professionsbegrebet indholdsmæssigt "udtyndes" i takt med, at flere og flere erhverv appellerer til professionsstatus og dermed taber forklaringskraft¹⁰⁷. Abbott spidsformulerer anklagen mod den hastigt voksende taksonomiske tilgang for ikke at indse, at ophobningen af forskellige kriterier til klassificering i virkeligheden udgør professionsforskningens prokrustesseng, eftersom idealet om at nå frem til en liste over "core properties" er uindløseligt: "Work in this genre rapidly built the stock of case studies, fitting each case into the procrustean bed of essential traits. But that bed was so often refinished as it passed from hand to hand that the case studies were never comparable"¹⁰⁸. Når det gjaldt opfattelsen af professionalisering som et kontinuum, hvori forskellige erhverv kunne indplaceres alt efter, hvor tæt de var på den ideelle professionsstatus, blev denne tilsvarende kritiseret for at operere med uklare kriterier¹⁰⁹.

Flere kritikere har peget på det problem, at den empiriske forskning syntes at afspejle en kritisk mangel på teoretisk basis, og at dette er den egentlige årsag til at den var ude af stand til at udpege essentielle kriterier på professioner. Forskningen i professioner var hæmmet af, at dens udøvere ukritisk tog udgangspunkt i den folkelige opfattelse af bestemte, statusgivende erhverv og gjorde denne til norm for løsning. Forsøget på at definere professioner var således ikke koblet op på de teoretiske spørgsmål, der burde kendetegne en sociologisk tilgang. Dermed savnes der ifølge MacDonald logiske begrundelser for at skelne mellem professioner og andre erhverv. Han retter en skarp kritik mod funktionalismen for ukritisk at godtage en folkelig opfattelse af professioner og videreføre den: "assessing whether an occupation is or is not a profession, is a 'semi-profession' or is more or less professional than other occupations, is what the '*folk*' do, and it is not the real task of sociology to try to do it for them scientifically"¹¹⁰.

Et lignende kritikpunkt rettes mod essensforskningens implicite forudsætning, nemlig at det ud fra kendetegn ved udvalgte erhverv hentet ud fra en angloamerikansk kontekst er muligt at opstille universelle kriterier for, hvilke erhverv der kan gælde som professioner: "A sound (irrefutable but also unavoidable) question is why we know that an analysis of professionalism should start out from the social relations of lawyers and doctors. This has been taken for granted in research on

¹⁰⁷ Selander 1993: 23.

¹⁰⁸ Abbott 1988: 4.

¹⁰⁹ Selander 1993: 20.

¹¹⁰ MacDonald 1995: 7.

professionalism since it started. Why isn't it equally proper to start from nurses or engineers or journalists or primary school teachers? Their social relations and experiences might give a basis for an essentialistic study which might make lawyers and doctors part of the periphery. The reason is that doctors and lawyers 'are' professionals. The logical extension of the concept – that is, which persons may be classified properly by the concept – is already known. This is a definition by use. We know from empirical semantics of everyday life that Englishspeaking people call lawyers and doctors by this name"¹¹¹. I forlængelse heraf denne kritik spørger Torstendahl retorisk, om man på tilsvarende vis kunne forestille sig et begreb om "infessioner", der indholdsmæssigt var formet over fælles træk mellem ingeniører og førskolelærere. Kritikken af den essentialistiske forskning i professioner peger på behovet for at dokumentere, ud fra hvilket rationale det giver mening at udpege visse professioner som klassiske og dermed som målestokke for andre erhvervs grader af målopfyldelse i forhold til dette ideal.

Mens Torstendahls kritik synes at ramme plet i forhold til den gruppe af forskere, der for hovedpartens vedkommende beskæftigede sig empirisk med enkeltprofessioner fra et internt professionsperspektiv er det diskutabelt, hvorvidt kritikken træffer den mere teoretisk reflekterede fløj. Således er det netop kendetegnende for Talcott Parsons, at han sammenknytter professionalitet med et bestemt rationale som det kriterium, hvorudfra det kan bestemmes om et givet erhverv er en profession eller ej. Denne indvending imødegås dog også af Torstendahl, som argumenterer for, at Parsons' centrale kriterium, kravet om et abstrakt vidensgrundlag teoretisk kan problematiseres. Således kan det ifølge Torstendahl hævdes, at grundlaget for jura snarere udgøres af et normativt system end af egentlig videnskab¹¹².

Bag de konkrete kritikpunkter i forhold til essensforskningens resultater kan der således spores mere principielle indvendinger, der retter sig mod den anvendte forsknings metoder og videnskabelige tilgang. Fra flere sider er det blevet påpeget som problematisk, at den tidlige professionsforskning altovervejende har forsøgt at generalisere træk hentet fra bestemte erhverv i en britisk eller amerikansk kontekst. Ud fra en konstatering af, at professionerne ikke har haft nogen som helst betydning

¹¹¹ Torstendahl 1990: 47. Se også MacDonald, som peger på at professionsbegrebet bærer på nogle bestemte konnotationer, der ikke umiddelbart har nogen præcis ækvivalent uden for de engelsktalende samfund, for så vidt som professionsbegrebet er formet i en angloamerikansk kontekst, hvor arbejdsmarkedet historisk har været organiseret omkring frie, faglige organisationer, mens organiseringen af de pågældende erhverv på kontinentet i højere grad har været statsbaseret (MacDonald 1995: 1ff).

¹¹² Torstendahl 1990: 53. Torstendahl foregriber dermed en den mere ideologikritiske tilgang, som kendetegner professionsforskningens seneste udvikling.

som socialt fænomen uden for den engelsktalende verden viger Burrage ikke tilbage for at kalde den angloamerikanske diskussion for ”at their most insular or ethnocentric in these discussions, with never a glance to determine in what ways their own professions might be peculiar”¹¹³. Jagten på essentielle ”traits” bygger således ifølge MacDonald på en problematisk positivisme. Tilsvarende anklager Abbott essensforskningen for at bygge på en naturalistisk metodologi. Dette gælder både de oprindelige forsøg på at udpege professioners ”core properties” og de efterfølgende tiltag til at definere en professionaliseringens naturhistorie¹¹⁴.

På samme vis er den funktionalistiske professionssociologi blevet kritiseret for at optage og videreføre den samme præmis, som ligger under de såkaldt klassiske professioners selvforståelse. Den tyske sociolog Rudolf Stichweh anklager således den tidlige professionsforskning for i høj grad at overtage en bestemt faggruppes semantik og derved kompromittere forehavendets videnskabelighed: Soziologische Theorie ist gerade im diesem Forschungsbereich nicht ein rein akademisches Unterfangen; sie tritt nach dem 2. Weltkrieg in die Semantik und Selbstauffassung der Berufe ein und stimuliert immer neue Versuche, die Professionalisierungsfähigkeit des eigenen Berufs zu beweisen“¹¹⁵. Ifølge Stichweh er det et problem, at sociologien forsyner professionsbegrebet med en videnskabelig aura, der legitimerer det som målestok for erhvervs „professionaliseringsevne“. Denne kritik vedrører ikke blot spørgsmålet om, hvorvidt definitionerne af professioner svarer til den virkelighed, de søger at beskrive, men angår også spørgsmålet om sociologiens rolle. Parsons’ teoretiske udgangspunkt udgøres af et harmoniserende syn på samfundet, som i den senere kritik er blevet anklaget for at anlægge et naivt syn på de professionelles ”altruisme” og for ikke at være tilstrækkeligt sensitivt over for de modsætninger og magtkampe, der finder sted. Disse kritikpunkter artikuleres, som vi skal se, i professionsforskningens anden fase, som tog sin begyndelse fra omkring 1960.

2. fase: Profession og monopol. Et syn på professioner som strategiske aktører

De indledende forsøg på at væsensbestemme professioner ud fra deres særlige indhold, som kendetegnede essensforskningen og til en vis grad de

¹¹³ Burrage 1990: 4.

¹¹⁴ Abbott 1988: 4, MacDonald 1995: 3.

¹¹⁵ Stichweh 2003: 1680.

tidlige forsøg på at sekvensere professioners udvikling, blev i stigende grad opfattet som utilstrækkelige. Det samme gjaldt den del af forskningen, der teoretisk knyttede til Émile Durkheims funktionalisme med betoning af professionernes positive funktion i samfundet. Fra omkring 1970 kan man iagttage et gennemslag i professionsforskningen i form af en mere kritisk tilgang, som ikke hentede sin primære inspiration fra Durkheim, men som vendte sig til andre af sociologiens "founding fathers".

Som særligt væsentlige for denne udvikling fremhæver Fauske de amerikanske sociologer Everett Hughes, Andrew Abbott, Eliot Freidson og Magali Sarfatti Larson. MacDonald fremhæver særligt Freidson og Larson. I tilslutning til Fauske og MacDonald betoner Dahl Freidson, mens Selander og Torstendahl særligt fremhæver den britiske sociolog Frank Parkin. Uden at kunne gå i dybden med de forskellige positioner skal vi i det følgende se nærmere på, hvordan en primært Weber-orienteret tænkning vandt indpas i professionssociologien.

Som forklaring på, at dette først skete på dette relativt sene tidspunkt, efter en første fase domineret af den funktionalistiske sociologi inspireret af Durkheim, anfører den britiske sociolog Michael Burrage det faktum, at professionsbegrebet ikke fandt nogen bevågenhed hos to af den moderne sociologis klassikere, Karl Marx og Max Weber, for hvem de begrebsmæssige metarammer klasse og bureaukrati overskyggede andre mulige tilgange til analyse af arbejdslivet i de moderne samfund¹¹⁶. Burrage kan derfor siges at have ret, når han konkluderer, at Marx og Weber med deres "super-concept of class and bureaucracy (...) pre-empted ground that the professions might have occupied and directed attention away from the study of the distinctive impact of the professions on patterns of conflict and inequality or on the distribution of power and authority"¹¹⁷. Ved at analysere samfundet med udgangspunkt i klassesdelingen eller ud fra bureaukratiet som forvaltningsform overså Marx og Weber professionernes betydning som magtfaktor i de moderne samfund. Profession blev dermed ikke nogen central sociologisk kategori i den efterfølgende tradition. Med enkelte undtagelser har den senere sociologiske tradition derfor været henvist til at drøfte professionernes rolle inden for de begrebsmæssige rammer af klasse og/eller bureaukrati.

¹¹⁶ Burrage anerkender, at den systematiske bortseen fra professionernes betydning ikke i samme grad gælder for den tredje af sociologiens founding fathers, Émile Durkheim. Ud fra sit kritiske udgangspunkt vurderer han imidlertid Durkheims bidrag til at være af begrænset værdi, for så vidt som han ikke gør professionerne til genstand for systematiske eller historiske analyser, men fokuserer sin opmærksomhed omkring professionernes funktion som garant for samfundets sammenhængskraft (Burrage 1990: 1).

¹¹⁷ Burrage 1990: 2.

Den grundlæggende ambivalens, som indledningsvist blev fremhævet i synet på professionerne, kan altså ses afspejlet i en lige så grundlæggende, tvetydig holdning hos sociologiens fædre. På kort sigt, dvs. i professionsforskningens tidlige faser, blev Durkheims mere positive holdning til professioner dominerende. Denne tendens var, som flere både historiske og sociologiske forskere har påpeget, hjulpet på vej af det faktum, at de tidlige professionsteoretikere som oftest rekrutteredes fra professionernes egne rækker og overtog professionernes egen semantik og værdier i kategoriseringen af professionskendetegn¹¹⁸. På længere sigt vandt den mere kritiske tilgang terræn, der hentede inspiration i Marx' og Webers opfattelse af samfundet som kampplads, hvor konkurrerende interessegrupper kæmper om monopol.

På trods af, at hverken Marx eller Weber selv beskæftigede sig med professionerne rummede deres teorier en række mere abstrakte begreber, som deres tilhængere så at sige kunne knytte til ved *by implication*¹¹⁹, dvs. i kraft af, hvad de siger om andre forhold, som vil kunne overføres på de professionelle. Dette gælder i særlig grad for Weber, der, som jeg skal søge at vise, har leveret det grundlæggende fundament for den forståelse af professioner, der fra omkring 1970 slog igennem i forskningen. Vigtige elementer heri er dels Webers grundlæggende videnskabssyn, hvori aktørorienteringen spiller en afgørende rolle for hans opfattelse af sociologi som forstående videnskab, "Verstehen", som især er blevet taget op af den såkaldte Chicago-skole. Dels er det Webers teori om erhvervsklasser, hvorfra hans arvtagere henter begrebet om lukning, social closure, som middel til opnåelse af monopol, der for eftertiden har været en hovedårsag til, at den kritiske professionssociologi er blevet døbt neo-weberianisme. Dette skal udfoldes nærmere nedenfor.

¹¹⁸ Stichweh 2003: 1680; MacDonald 1995: 2, Burrage 1990: 6.

¹¹⁹ Det forhold, at Weber bl.a. i *Wirtschaft und Gesellschaft* beskæftiger sig med grupper, der i den senere sociologi er blevet kategoriseret som professionelle (læger, jurister) synes undertiden at blive taget som et vidnesbyrd om, at Weber eksplicit tematiserede professionsbegrebet (Fauske 2008: 32; Dahl 2005: 38). For så vidt som det er korrekt, at selve professionsbegrebet ikke figurerer hos Weber – jeg har ikke haft anledning til at efterprøve påstanden – bør der dog manes til forsigtighed i forhold til at drage for vidtgående konklusioner. Alternativt kunne det anføres, at netop den manglende eksplicitering er udtryk for, at professioner ifølge Weber følger de samme grundlæggende mekanismer som andre erhverv, og at den manglende tematisering er en naturlig følge heraf.

Interaktionistiske perspektiver på professioner

Centralt i udviklingen af et kritisk perspektiv på professioner står den såkaldte Chicago-skole. I modsætning til den funktionalistiske sociologi, som overordnet så professionerne som abstrakte funktionssystemer, repræsenterer Chicago-skolen en større vægtlægning på aktørperspektivet. Det grundlæggende spørgsmål er derfor ikke, hvad professioner i sig selv ”er”, men ”what work do professionals do?”¹²⁰

Den teoretiske tilgang er som nævnt inspireret af Weber, som pointerer sociologiens nødvendige stræben efter ”Verstehen”, dvs. efter indblik i aktørernes subjektive betydningsunivers. For at forstå professionel udvikling er det med andre ord ikke tilstrækkeligt at fokusere på professionerne som systemer. Det er også nødvendigt at medtænke den mening, som de professionelle selv – som individer og som gruppe – tilskriver deres handlinger. Chicago-skolens studier kan ses som arvtagere til ”a tradition which took as its subject matter the actions and interactions of individuals and groups, how they constituted their social worlds as participants and how they constructed their careers”¹²¹. En iøjnefaldende forskel til strukturfunktionalismen er det dynamiske syn på professioner, der herigennem kommer til udtryk. Fokus er ikke på abstrakte principper, men på den daglige interaktion, som ”aspects of the day-to-day world within which members lived, worked and strove and which therefore appeared as less than perfect human social constructs rather than as abstract standards which characterized a formal collectivity”¹²².

Ud fra dette perspektiv på professioner som ”mindre end perfekte menneskelige konstruktioner” kommer relationen mellem professionerne/de professionelle til syne, og dermed også de konsekvenser, som den professionelle handling fører med sig. I det samfundsmæssige perspektiv bliver professionen hermed synlig som en kollektiv aktør, der har som mål at fremme sine egne interesser. Hovedinspirationskilden til denne tilgang er Webers begreb om lukning, ”social closure” eller ”Schließung”, som betegner den måde, hvorpå samfundsmæssige grupper afgrænser sig fra andre med henblik på at opnå monopol på samfundsmæssige goder og status. I pointeret modsætning til det funktionalistiske begreb om professionel virksomhed som ”institutionaliseret altruisme” understreger Webers arvtagere, at professionalisering snarere må ses som en kynisk strategi, hvorigennem

¹²⁰ MacDonald 1995: 14; Abbott 1988: 1.

¹²¹ Dahl 2005: 38; MacDonald 1995: 4.

¹²² MacDonald 1995: 4.

visse grupper søger at opnå monopol på bestemte samfundsmæssige goder, dvs som en form for ”kollektiv egoisme”¹²³.

Denne opfattelse er ikke mindst fremført af Frank Parkin, som videreudvikler lukningsbegrebet med henblik på de særlige metoder, hvormed professioner efter hans opfattelse praktiserer en form for udelukkelse af konkurrerende grupper og enkeltpersoner¹²⁴. Professioner er ifølge Parkin kendetegnet ved at benytte sig af en dobbelt lukningsstrategi, som dels bygger på eksklusion af grupper og aktører, der forsøger at tilkæmpe sig adgang til professionens privilegier; dels på usurpation, dvs. på forsøg på at udvide professionens dominans til nye områder, som forsvares af andre grupper¹²⁵.

Fauske fremhæver som nævnt den amerikanske sociolog Everett Hughes som en af nøglefigurerne for den interaktionistisk orienterede forskning i professioner. Set i forhold til afhandlingens anliggende er Hughes interessant derved, at han indfører begreberne licens og mandat til forståelse af den måde, hvorpå professioner etablerer sig og vinder status i samfundet. En måde at vinde offentlig legitimitet på er netop at ”profes”, dvs. offentligt erklære sin betydning i kraft af sin viden og kunnen, som omvendt førte samfundsmæssig anerkendelse med sig. Licens er i Hughes’ sprogbrug lig med ”en offentlig aksept – både implisitt og eksplisitt – av at noen yrker, for eksempel legeyrket, var forbeholdt bestemte oppgaver som andre ikke kunne – eller var forventet å utføre. Profesjonsutøverne hadde ikke bare en individuell lisens til å utøve yrket. Som kollektiv krevde de også et mandat til å definere hva som var akseptabelt i forhold som hadde med yrket og yrkesutøvelsen å gjøre”¹²⁶.

Den definitionsmagt, som Hughes ifølge Fauske tilskriver professionerne, er central, fordi den gør dem til mere end særligt vidende personer og tildeler dem en særlig rolle i samfundets moralske arbejdsdeling. For en umiddelbar betragtning kunne Hughes dermed se ud til at videreføre den funktionalistiske vurdering af professionerne som et samfundsmæssigt gode. Hans pointe er imidlertid væsentlig anderledes, idet han betoner, hvordan licens og mandat løbende forhandles gennem den måde, hvorpå professionen praktiserer. En professions magt afhænger således af dens evne ”to protect its license and to maintain its mandate”. Det, der bør undersøges, er dermed ”the circumstances in which licenses and mandates are attacked, lost, or changed”¹²⁷. Hughes’ betydning består ifølge Fauske deri, at han med denne formulering gør magt til et centralt begreb i professionsforskningen. Konsekvensen er, at status ikke længere

¹²³ Dahl 2005: 39; Weber 1922, Bd 1, IV, §2: 178.

¹²⁴ Dahl 2005: 39; Fauske 2008: 46.

¹²⁵ Torstendahl 1990: 49.

¹²⁶ Fauske 2008: 44.

¹²⁷ Her citeret efter Fauske (Fauske 2008: 45).

ses som resultat af en etableret institutionel orden, men ud fra en "dynamisk sosial orden som ble skapt og gjenskapt gjennom aktørenes interaksjon"¹²⁸

Den nye tilgang, som i professionssociologien har fået betegnelsen "the 'power' approach" dækker over en uensartet mængde af tilnærmelser, hvilket har fået MacDonald til at konkludere, at den "came close to being a mere label to refer to all those who had abandoned the earlier (funktionalistiske, hhv. essensorienterede, KF) orthodoxy"¹²⁹. Lige så lidt som tilhængerne af "the 'traits' approach" gjorde sig ulejlighed med at definere professionsbegrebet, fandt tilhængerne af "the 'power' approach" det påkrævet at gøre rede for, hvordan magt skulle forstås i relation til professioner.

En af de forskere, der først og fremmest er blevet forbundet med denne tilgang, er den amerikanske sociolog Eliot Freidson. Fauske fremhæver her som særligt betydningsfuldt, at Freidson dels underminerede den funktionalistiske tiltro til professionerne, dels problematiserede definitionen af professioner som sådan. Gennem konkrete analyser af lægeprofessionen mente Freidson at kunne konstatere, at lægernes position i praksis rakte langt ud over, hvad deres professionelle autoritet berettigede til. Herudfra konkluderede han, at lægernes status hvilede på at de havde haft held til at sætte en særlig ideologi igennem politisk.

I lighed med Hughes betoner Freidson, at ideologi ikke blot er væsentlig for at give monopol på de konkrete ydelser – sygdomsbehandling – men også med henblik på at fastholde lægernes definitionsmagt. Han peger videre på, at denne er historisk betinget, og at professionen ikke kan defineres uafhængigt af tid og sted. Således har der ifølge Freidson fra starten bestået en grundlæggende forskel i den måde, hvorpå professionerne er organiseret i USA og Storbritannien og på det europæiske kontinent på grund af den afgørende forskel i statens rolle. De angloamerikanske professioner har således i langt højere grad end de kontinentale udviklet sig uafhængigt af staten og dermed i højere grad været afhængig af organisationens evne til at tilrettelægge uddannelse og ansættelsesforhold. Med denne bevægelse bort fra en rent abstrakt tilgang til professioner indvarsler Freidson en generel nyorientering af professionsforskningen som vi skal se udfoldet i det følgende.

¹²⁸ Fauske 2008: 45.

¹²⁹ MacDonald 1995: 4.

Et kritisk strukturperspektiv på professioner

Kritikken mod den funktionalistiske sociologi for at fremstille professionernes gevinster som om de var resultater af en naturlig udvikling og ikke af interne konflikter om magt er også blevet fremført af den amerikanske sociolog Magali Sarfatti-Larson. Larson har opnået status som en af de ledende figurer inden for en kritisk tilgang til professioner gennem en forening af Chicago-skolens interaktionistiske, aktørbaserede perspektiv på professioner og et marxistisk-weberiansk syn på professionalisering som strategi til opnåelse af monopol. Larson imødekommer den kritik, som fra forskellig side blev rejst af Chicago-skolen for at lægge for stor vægt på det interaktionistiske perspektiv i opgøret med strukturfunktionalismen og for at overse betydningen af de sociale strukturer. Samtidig adskiller hun sig fra de hidtidige udkast ved ikke at forsøge at beskrive professioners udvikling abstrakt, men som processer, der finder sted på bestemte tidspunkter i historien under påvirkning af de til enhver tid gældende vilkår: "The larger story determines the time, the conditions, and the structures through which professionalization takes place"¹³⁰.

Med inspiration fra Marx betoner Larson, at professionalisering må ses som et projekt initieret af bestemte grupper i klassesystemet med henblik på at opnå del i samfundets begrænsede ressourcer: "Professionalization is thus an attempt to translate one order of scarce resources – special knowledge and skills – into another – social and economic rewards. To maintain scarcity implies a tendency to monopoly: monopoly of expertise in the market, monopoly of status in a system of stratification. The focus on the constitution of professional markets leads to comparing different professions in terms of 'marketability' of their special cognitive resources (...) The focus on collective social mobility accentuates the relations that professions form with different systems of social stratification. These are two different readings of the same phenomenon (...) In practice, however, the two dimensions, market control and social mobility, are inseparable"¹³¹. Centralt i denne proces står de professionelle sammenslutninger, hvis primære rolle er at skabe og kontrollere et monopoliseret marked for professionens ekspertise¹³².

Larsons pointe er, at social mobilitet og markedskontrol ikke slet og ret er "mere facts of social life"¹³³, men resultater af arbejdsmarkedskampe, hvor professionaliseringsprojektet, som består i

¹³⁰ MacDonald 1995: 8f; Abbott 1988: 11.

¹³¹ Larson 1977: xvii.

¹³² Evetts 1999: 77.

¹³³ MacDonald 1995: 10.

omsættelse af viden til materielt udbytte, ifølge Larson udgør én strategi blandt andre. Hermed demaskerer hun samtidig professionernes traditionelle fremhævelse af deres særlige viden og høje etiske standarder som ideologi; som symbolske goder, der repræsenterer en bytteværdi på markedet. Magtaspektet, "the power approach", spiller således en central rolle i Larsons tilgang. Det nye, der karakteriserer denne udvikling, er dens ideologikritiske perspektiv, som fundamentalt problematiserer professionernes krav på at besidde viden, som samfundet har behov for at kunne benytte. De klassiske professionelle værdier ses her som mere eller mindre vilkårlige tilskrivninger, der tjener til at opretholde bestemte gruppers privilegier i samfundet. Denne radikale kritik har imidlertid også fremkaldt reaktioner i form af bud på, hvorfor de professionelle værdier fortsat er værd at forsvare, hvilket jeg skal vende tilbage til under beskrivelsen af en mulig 3. fase i professionsforskningen.

Fauske ser især Larsons betydning deri, at hun stærkt fremhæver tidsaspektets betydning. På trods af, at hendes analyse på overfladen er traditionel – de kendetegn, hun fremhæver til karakteristik af professioner udviser således slående lighed med grundformen i de taksonomiske modeller – så adskiller hendes analyse sig herfra ved, at hun påviser den historiske betingethed af de pågældende træk. Årsagen til, at professioner kan fremtræde forskelligt, er den konkrete indlejring og spørgsmålet om, hvilke strukturelle elementer, der på det givne tidspunkt er mest hensigtsmæssige i kampen om status¹³⁴

En anden sociolog, som har fået stærk indflydelse på den kritiske professionsforskning, er amerikaneren Andrew Abbott, som ofte sammenlignes med Larson, og som i lighed med denne kombinerer et aktør- og et strukturperspektiv i sin professionsanalyse¹³⁵. Trods lighedspunkterne er Abbott kritisk over for det universalistiske perspektiv i den hidtidige forskning, som han også finder hos Larson. Abbott peger således på, at fortalene for "professionaliseringsprojektet" synes at forudsætte en række grundlæggende antagelser, som er kritisable. En sådan grundlæggende antagelse er, at professionalisering kan beskrives som en irreversibel proces frem mod et givet "steady state" slutpunkt, uanset hvilken profession, der er tale om, og uanset den konkrete kontekst. Frem for at opstille en sådan generaliserende tilgang argumenterer Abbott for at tage udgangspunkt i den måde, hvorpå professionalisering konkret forhandles mellem forskellige aktører, som komplekse dynamiske processer med adskillige handlingsniveauer¹³⁶.

¹³⁴ Fauske 2008: 47.

¹³⁵ Fauske 2008: 48; MacDonald 1995: 14.

¹³⁶ Abbott 1988: 17; Kuhlmann 2004: 79.

Til forskel fra sine forgængere – herunder Larson – betoner Abbott, at den enkelte professions udvikling ikke blot skal studeres i forhold til stat og samfund generelt, men også i lys af de relationer og kampe, der finder sted mellem professionerne indbyrdes. Han pointerer videre, at disse kampe ikke blot foregår på det strukturelle niveau: hvilke professioner løser hvilke opgaver, men også på det kognitive eller kulturelle plan, hvor professionerne fremsætter deres "claims of jurisdiction": hvilken profession er i stand til at beskrive dette problem mest overbevisende og dermed vinde retten til at udøve de opgaver, samfundet ønsker løst¹³⁷. For at forstå professioners udvikling må man ifølge Abbott tage udgangspunkt i spørgsmålet om jurisdiktion, dvs. det område, som en profession har myndighed over. Profession, opgave og løsning udgør sammenhængende størrelser i forståelse af de enkelte professioners fremkomst. Kampen om professionsstatus er derfor i egentlig forstand en kamp om at opnå retten til at udføre bestemte – værdsatte – opgaver i samfundet.

Sammenfatning

Den her omtalte fase af professionsforskningen udgøres af et konglomerat af forskellige tilgange, der mere eller mindre i flæng benævnes aktørorienteret/aktørbaseret, interaktionistisk, kritisk, strategisk eller "the 'power' approach". Fælles for disse benævnelser, som anvendes til karakteristik af professionsforskningens anden fase, er at de betegner en udvikling, der forlader det funktionalistisk-harmoniske helhedssyn på samfundet og professionernes rolle heri til fordel for et blik, der i højere grad er konfliktorienteret. Visse sociologer har som vist ovenfor antydnet, at beskæftigelsen med professioner først i denne fase bliver egentlig sociologisk, for så vidt som den først her distancerer sig fra "the folk concept" og anlægger et eksternt blik på professionernes gyldighedskrav, en kritik som bl.a. markeret er fremført af den franske sociolog Pierre Bourdieu, som jeg skal vende tilbage til¹³⁸.

Inspirationen hertil hentes i hovedsagen fra Max Weber, som angives som den teoretiske reference for såvel den generelle handlingsteori, hvor aktøren rykker i centrum, og for teorien om social closure som professionaliseringsstrategi. På denne baggrund anvendes hyppigt betegnelsen neo-weberiansk om den del af professionsforskningen, som i særlig grad fokuserer på professionerne som strategiske aktører, frem for på

¹³⁷ Abbott 1988: 84.

¹³⁸ Se hertil afhandlingens kapitel V.

professionelle strukturer og systemer, som tilfældet er i den funktionalistiske tradition fra Durkheim.

Set i forhold til essensforskningen er det endvidere kendetegnende, at det centrale spørgsmål ikke længere drejer sig om at definere professioners essentielle "væsen", men om at bestemme deres ageren i relation til det omgivende samfund. Her ses det som væsentligt, at professionerne optræder som strategiske aktører, der handler målrationalt med henblik på at opnå adgang til – og i anden række – monopol på materielle og symbolske goder i samfundet. Krav om akkrediteret uddannelse inden for et særligt vidensområde og kontrol af professionelle færdigheder bidrager her til social closure, dvs. til at monopolisere professionernes virksomhed og derved udelukke andre aktører fra indflydelse.

Et magt- eller konfliktperspektiv på professioner baner vej for i særlig grad at være opmærksom på den måde, hvorpå professionerne vinder deres samfundsmæssige mandat eller jurisdiktion, dvs. afgrænsningen af det sociale område, som professionen påkalder sig ekspertise i forhold til. På denne baggrund har den kritiske professionssociologi fra begyndelsen rettet sin opmærksomhed på, hvordan de professionelle har benyttet henvisningen til deres samfundsnyttige viden som ideologisk strategi, der hviler på almen accept af deres samfundsmæssige "licens" og til udgrænsning af mulige konkurrenter.

Set i forhold til professionsforskningens første fase synes den neo-weberianske tilgang at repræsentere en radikalt mere kritisk opfattelse af professioner. Imidlertid forekommer Abbott at have ret, når han pointerer, at "the 'power' approach" hviler på de samme grundlæggende antagelser som "the 'traits' approach" eller den funktionalistiske tilgang¹³⁹. Således anfægtes ikke grundlæggende præmissen om at videnskabelig viden udgør det professionelle legitimitetsgrundlag. Videnskabsbaseringen er også i et kritisk, neoweberiansk perspektiv "slet og ret professionernes definitoriske kerne, deres grundlæggende rationale"¹⁴⁰. Ved at pege på, hvordan den videnskabelige viden kan monopoliseres og udnyttes af professionerne som redskab til social mobilitet kan det endda i en vis forstand siges, at kritikken bidrager til en paradoksal styrkelse af den videnskabelige viden, som derved fremstår som endnu mere attraktiv og efterstræbelsesværdig. Abbott kan derfor siges at have ret, når han konstaterer, at "the split between the functionalists and the monopolists was (...) not total"¹⁴¹. Kritik og forskelle til trods bevæger de sig begge inden for modernitetens paradigme.

¹³⁹ Abbott 1988: 6.

¹⁴⁰ Weber 2004: 224.

¹⁴¹ Abbott 1988: 6.

Kritik af anden generationsforskningen.

I lighed med essensforskningen er også den strategiske professionsforskning blevet anklaget for at operere ud fra et præmissesystem, der er upræcise og som i bedste fald ikke kan verificeres. Således har bl.a. Torstendahl påpeget, at Parkins' teori om eksklusion og usurpation som professionel dobbeltstrategi ikke kan påvises at svare til de måder, hvorpå professionelle faktisk forsøger at opretholde deres position i forhold til omverdenen. En anden kritisk indvending lyder på, at det synes at være en forudsætning for dele af den Weber-inspirerede forskning, at de strategier, professioner benytter sig af med henblik på at opnå eller opretholde social position, adskiller sig fra de strategier, der benyttes af andre erhverv. Det forudsættes endvidere, at de strategier, professionelle antages at benytte, er de samme, uanset hvilke professioner, der er tale om. Den aktørbaserede tilgang synes dermed ikke at kunne undslippe de samme anklager mod universalisme, som dens egne tilhængere rettede mod essensforskningen. Begrebet om social closure er med andre ord, ifølge kritikerne, ikke præcist nok til at indfange et konfliktperspektiv på professioner¹⁴².

Andre retter en mere principiel kritik mod "the 'power' approach" for i for høj grad at betone konfliktperspektivet, som de ikke finder dækkende for den måde, hvorpå professioner rent faktisk interagerer med det øvrige samfund¹⁴³, og for derigennem at vedligeholde en stereotyp opfattelse af professioner.

Væsentlige dele af kritikken mod strategiforskningen retter sig således mod, at den risikerer at ende i den samme begrænsning af perspektivet som den essensforskning, der tager erhvervsudviklingen i de angelsaksiske lande som mønster for sit professionsbegreb. Således pointerer Eliot Freidson, der som nævnt fremhæves for sin rolle i udviklingen af "the 'power' approach", selv risikoen for at erstatte én universaliserende forklaring med en anden, "a single... explanatory trait or characteristic"¹⁴⁴. Abbott er således af bl.a. MacDonald blevet kritiseret for at repræsentere en form for nyfunktionalisme, der genindfører tanken om det "professionelle kompleks" som den egentlige aktør; en tanke, der ifølge kritikken er uforenelig med den weberske handlingsteori, hvor aktørernes meninger og motiver udgør den egentlige drivkraft¹⁴⁵.

Abbott har på sin side kritiseret "the 'power' approach" for fortsat at acceptere de grundlæggende antagelser, der ligger bag essensforskningen og stiltiende at forudsætte, at professionalisering er "the

¹⁴² Torstendahl 1990: 49f.

¹⁴³ Evetts 1999: 78.

¹⁴⁴ Her citeret efter MacDonald (MacDonald 1995: 4).

¹⁴⁵ MacDonald 1995: 17; se dog hertil Evetts 1999: 80.

thing to be explained”¹⁴⁶. Den aktørbaserede tilgang kan således anklages for ikke bare at videreføre essensforskningens antagelse om professionalisering som en fast sekvens af hændelser eller funktioner, men også dens antagelser om professioners essentielle kvaliteter og karakteren af professioners indbyrdes forhold.

Eftersom essens- og strategiforskningen på samme måde står over for den fare, der består i at generalisere og universalisere sine pointer er løsningen ikke, som også Torstendahl påpeger, en simpel sammenlægning af de to perspektiver: ”It is necessary to emphasize that cross-checking of results from investigations with the ’essential properties approach’ and the ’strategy approach’ cannot be used for purposes of verification. They do not confirm each other. The cross-checking has to be a heuristic device in order to limit the range of possible outcomes”¹⁴⁷.

Torstendahls pointe er, at for at være gyldig er professionsforskningen nødt til at indbygge tidslighed, ”temporality” som en dimension ved såvel studier af professioners ”essens” som ved analyser af professionelle strategier¹⁴⁸. Med ”temporality” menes imidlertid ikke blot tid i snæver forstand, men hvad man med et bredere udtryk kunne betegne en bevidsthed om professioners situerethed. Han argumenterer således for, at såvel essens- som strategiforskningen må løsrive sig fra bindingen til et snævert sprogligt, geografisk og kulturelt univers med henblik på at kunne generere frugtbare teorier om den måde, hvorpå vidensbaserede grupper indgår i sociale processer på forskellige tidspunkter og i forskellige lokale kontekster¹⁴⁹.

Feministiske professionsforskere har desuden påpeget utilstrækkeligheden i en fremstilling, der ikke indarbejder kønnet som dimension, og argumenterer for en ”postmoderne” tilgang til professioner, som anerkender betydningen af forskerens situerede blik; således bl.a. den danske politolog Hanne Marlene Dahl og den tyske sociolog Ellen Kuhlmann. Dahl anklager således de ”vise mænd”, som hun finder har domineret professionsforskningens hidtidige udvikling, for at operere med et abstrakt begreb om professioner, der idealiserer maskulint dominerede professionaliseringsprojekter, som op gennem historien har opnået succes. Set ud fra et feministisk perspektiv må professionsbegrebet som sådan problematiseres på grund af sin indbyggede kønsbias, eftersom de kendetegn, der fremhæves som karakteristiske ved professioner knytter sig til erhverv med udpræget maskulin dominans¹⁵⁰. Dette er yderligere problematisk, for så vidt som netop disse erhverv fremhæves som i særlig

¹⁴⁶ Abbott 1988: 6.

¹⁴⁷ Torstendahl 1990: 53.

¹⁴⁸ Torstendahl 1990: 58.

¹⁴⁹ Torstendahl 1990: 56.

¹⁵⁰ Dahl 2005: 53.

grad nødvendige og nyttige for de moderne samfunds overlevelse og fremskridt. Set fra denne vinkel er det ikke tilfældigt, at de erhverv, der benævnes "semiprofessioner", dvs. som frakendes professionsstatus med henvisning til "professionaliseringens teoretiske grænser", netop er de erhverv, der er domineret af kvinder.

Den feministiske kritik er radikal, idet den udfordrer selve professionsbegrebet som analytisk, "objektiv" kategori. Hermed videreføres den kritik, som også tidligere er fremført mod den funktionalistiske professionsforskning for ureflekteret at kolportere et folkeligt begreb med dets underliggende antagelser. Substansen i kritikken anfægter selve forestillingen om, at det er muligt at definere professioner ontologisk, dvs. at nå frem til en objektiv bestemmelse af professioners "væsen".

Den tyske videnssociolog Mikaela Pfadenhauer udnævner professionernes legitimitetsgrundlag til at bestå i deres særlige "Kompetenzdarstellungskompetenz", dvs. deres evne eller kompetence til at fremstille deres (særlige) kompetencer på en for andre overbevisende måde, og dermed opnå den ønskede samfundsmæssige status¹⁵¹. Ikke professionernes særlige viden sikrer deres autoritet, men deres evne til at sætte legitimiteten af denne viden igennem. Dette sker først og fremmest ved hjælp af den måde, hvorpå professionen er i stand til at sætte egne standarder igennem som kriterier for kvalitet i de professionelle ydelser, f.eks. når lægefaglige vurderinger lægges til grund for bevillinger i sundhedsvæsenet. Det ligger som underforstået forudsætning, at kun professionen selv er i stand til at foretage en sådan kvalitetsvurdering. Professionens egne standarder ophøjes dermed til universelle standarder, som gør det umuligt for lægmand at trænge igennem med eventuel kritik, og fungerer som en form for "institutionaliseret afværagesystem": "Professionelle Kompetenz ist sozusagen die institutionalisierte Abwehr von (unterstellter) Problemlösungs-Inkompetenz: Professionell ist nur das Verhalten, das als kompetent *legitimiert* ist"¹⁵². Kernen i professionalisering består altså ifølge Pfadenhauer deri, at professioner kollektivt opnår samfundsmæssig accept af retten til at sætte de standarder, professionen skal bedømmes efter.

Lignende kritik er rejst fra såkaldt postmoderne kritikere, som har argumenteret for nødvendigheden af at bryde med det videnskabsteoretiske paradigme, der ligger til grund for professionernes traditionelle legitimitet¹⁵³. I det, der kunne kaldes professionsforskningens tredje fase, kan dette standpunkt ses artikulert på forskellig vis.

¹⁵¹ Pfadenhauer 2003: 56f.

¹⁵² Pfadenhauer 2009: 12.

¹⁵³ Se f.eks. Dahl 2005: 55; Kuhlmann 2004: 81ff.

3. fase? Mod opløsning og nybestemmelse af professionsbegrebet

Den fremlagte redegørelse for professionsforskningens udvikling og positioner har haft til hensigt at præsentere de positioner og pointer, der i almindelighed fremhæves som væsentlige for forståelsen af feltet. Jeg er naturligvis bevidst om den oplagte risiko, at en sådan fremstilling snarere kommer til at fremstå fragmenteret og kalejdoskopisk end klargørende. Når jeg alligevel har fundet det nødvendigt at præsentere de to hovedfaser eller – positioner i professionsforskningen så relativt udførligt hænger det sammen med, at jeg har ønsket at vise, hvordan der på trods af betydelige nuancer inden for de respektive tilgange er sket en forskydning i analytisk fokus over tid.

Overordnet kan denne forskydning beskrives, som det her er sket, som en overgang fra et analytisk fokus på professioners strukturer til et analytisk fokus på professioner og professionelle som aktører. Som flere har påpeget kan denne forskydning også karakteriseres som en overgang fra en forskningsmæssig accept af professionernes egen semantik og værdisystemer til en mere kritisk analyse af den professionelle retorik som led i faglige strategier. Set i dette lys repræsenterer professionsforskningens første fase i kraft af dens forsøg på essentiel bestemmelse og funktionalistisk indlejring en ”positiv” tilgang til professioner. Tilsvarende kan forskningens anden fase i kraft af sin aktørorientering og neo-weberianske fundering ses som udtryk for en mere ”negativ” eller ”skeptisk” tilgang.

Den seneste udvikling går imidlertid, som jeg skal søge at antyde, i nogen grad på tværs af de klassiske modsætninger, idet der har været tiltag til så at sige at gentænke professionsbegrebet i nye teoretiske rammer. Som typisk repræsentant for denne tilgang nævnes ofte Eliot Freidson, hvis udkast kan ses som et bidrag til de mere præcise konceptualiseringer af professioner, som Torstendahl har efterlyst, og hvis tanker især har fundet indgang i dansk pædagogisk tænkning¹⁵⁴. Som repræsentanter for en ganske anden tilgang skal desuden nævnes den tyske feministiske sociolog Ellen Kuhlmann, der på dansk grund er introduceret af bl.a. Hanne Marlene Dahl. I opgør med Freidson har Kuhlmann argumenteret for, at det klassiske professionsbegrebs grundlæggende værdier må reformuleres i lys af det moderne samfund. Fælles for Freidson og Kuhlmann er imidlertid, at de fra hver deres udgangsposition forsøger at sætte fornyet fokus på professionernes normative og ideologiske dimension.

¹⁵⁴ Fauske 2008: 49; Krogh-Jespersen 2004: 272.

Professioner som "tredje logik"

Fra at tilhøre professionssociologiens kritiske fløj¹⁵⁵ har Freidson vendt sig til forsøget på at give positiv substans til professionsbegrebet i de moderne samfund. Hans udgangspunkt er, at såvel den funktionalistiske som den neo-weberianske professionsforskning lider under mangel på teoretisk substans, der kan lede analysearbejdet. I modsætning til de kolleger, der ser opblomstringen af en mangfoldighed af perspektiver på professioner som et gode understreger Freidson, at kumulationen i sig selv ikke er givende, med mindre det lykkes at udvikle en teoretisk model for professioner og professionalisering, der kan vejlede studierne "At present, the study of professions has begun to accumulate national and historical comparisons that employ such a multiplicity of perspectives and methods of thinking that instead of providing the resources for building a sturdy, growing tower of knowledge we will have instead a number of scattered straw huts. I believe that the progressive refinement of studies of professions and the cumulative value of their findings require the development of a theoretical model of professionalism"¹⁵⁶. Forsøgene på at bestemme professioner empirisk er ifølge Freidson intellektuelt utilfredsstillende: "I hold that the most intellectually useful model should make no effort to fit particular empirical cases. Rather, it should be based upon an abstract theoretical rationale, and be elaborated on a logical rather than an empirical basis".

Det er en sådan teoretisk model, der undgår "the mire of historicism", historicismens sump, Freidson sigter på at udkaste, med sin bestemmelse af professioner som en tredje logik mellem bureaukrati og marked. Det er næppe tilfældigt, at Freidson med denne bestemmelse positionerer sig mellem de sociologiske klassikere Weber og Marx, der netop opfattede bureaukratiet, hhv. markedet som de dominerende logikker i udviklingen af det moderne samfund. Modellen skiller sig, ifølge Freidson selv, ud fra tidligere forsøg på bestemmelse af professionerne ved ikke at være empirisk, men teoretisk baseret¹⁵⁷. Med sin vægtlægning på logik frem for på substans befrier en sådan model diskussionen fra konkrete og lokale perspektiver og anlægger i stedet kriterier, der er abstraherede fra konkrete nationale eller historiske omstændigheder. I forlængelse af Freidsons anliggende defineres professionalisme som faglig kontrol med

¹⁵⁵ Fauske 2008: 46. Det bemærkes, at Freidson i denne tidlige fase selv var mere end kritisk over for forsøget på at etablere en definition af professioner uafhængigt af kontekst.

¹⁵⁶ Freidson 1999: 117.

¹⁵⁷ Freidson bortser her fra Goodes tidligere forsøg på at bestemme "professionaliseringens teoretiske grænser. Desuden Parsons, som ud fra sit funktionalistiske udgangspunkt netop, som bl.a. påpeget af Fauske, er stærkt teoribaseret (Fauske 2008: 39f).

arbejdet, og der foreslås en idealtypisk model for institutioner, der opretholder en sådan kontrol. ”I define professionalism as the occupational control of work and suggest an ideal typical model of the institutions that sustain such control”¹⁵⁸. Freidson er naturligvis bevidst om, at der kan rettes kritik mod en sådan tilgang for at negligere virkelighedens komplekse og processuelle karakter. Ikke desto mindre finder han – med henvisning til Webers bureaukratiske idealtipe – at den ideelle model på trods af afstanden til realiteternes verden er et nyttigt udgangspunkt for ”a stable, logically argued framework with minimal national and historic bias, one that can organize the way we look and compare a wide variety of cases”.

Forestillingen om et fagligt kontrolleret arbejdsmarked skal ifølge Freidson ses som både logisk og empirisk forskelligt fra såvel forbrugerkontrol som bureaukratisk kontrol via dets generiske indhold, som udgøres af den viden og de færdigheder, der er forudsætningen for arbejdet. Officielt anerkendt, teoretisk baseret viden og færdigheder, som kræver udøvelse af skøn, hører således til den professionelle idealtypes institutionelle konstanter, dvs. dens ”defining elements” sammen med fagligt forhandlet arbejdsdeling, fagligt kontrolleret arbejdsmarked baseret på certificerede kvalifikationer, og fagligt kontrolleret akademisk uddannelse¹⁵⁹. De institutionelle konstanter er ifølge Freidson nødvendige for at sikre professionerne den økonomiske basis og tilknytningen til det samfundsmæssige statussystem¹⁶⁰. Heroverfor står de institutionelle variable, som ”represent the interacting contingencies of the process of professionalization”, herunder statens organisation og politikker, professionens egen organisation, tidens dominerende ideologier og det specifikke indhold af viden og færdigheder.

Med sit udkast til en teoretisk bestemmelse af professioner, som principielt gør krav på universel gyldighed, er det indlysende at Freidson lægger sig blot for kritik fra flere sider. Et af de spørgsmål, der kan diskuteres, er naturligvis kategoriseringen i konstanter og variable. Et andet og mere fundamentalt punkt til diskussion er Freidsons grundlæggende præmis, nemlig at de professionelle ikke kun besidder viden af vital betydning for samfundet, men at de problemer, som de beskæftiger sig med, også er så komplekse og esoteriske at lægmand ikke er i stand til at vurdere, hvad der er til hans eget bedste. Dette er i korthed ekspertisens ideologi, som for at vinde tillid for professionen må kombineres med tjenestens ideologi for at kunne imødegå ekspertfjendtlige ideologier og

¹⁵⁸ Freidson 1999: 118.

¹⁵⁹ Freidson 1999: 118.

¹⁶⁰ Freidson 1999: 122.

ledelsesformer¹⁶¹. Professionelle må endvidere være forpligtede på en form for transcendent værdi, som sikrer deres uafhængighed. En sådan teoretisk model, ”disinfected of (...) national and historic origins” er ifølge Freidson det neutrale udgangspunkt eller reference for analyse af professioner på tværs af tid og sted og for opbygning af en fælles viden om professioner¹⁶².

Ideologikritiske tilgange til professioner

Akkurat forestillingen om et professionsteoretisk perspektiv, der kan løsrides fra ”historicismens sump”, er som vi har set problematiseret af bl.a. Dahl, der fra en radikalt kritisk position har peget på nødvendigheden af opmærksomhed på perspektivets betydning og foreslået at anlægge et feministisk, socialkonstruktivistisk blik på professionerne som alternativ til det ”kønnede blik”, som hun finder dominerer den klassiske forskning. Dahl gør således op med forestillingen om, at professionsteori i sig selv repræsenterer et neutralt udgangspunkt for teoretisering og efterlyser selvrefleksiv bevidsthed om betydningen af den kontekst, hvori professionsforskningen finder sted¹⁶³. Som eksempler herpå anfører hun på den ene side forholdet mellem professioner og stat, og på den anden side forholdet mellem køn og diskurs. Jeg skal her koncentrere opmærksomheden om sidstnævnte, som jeg finder har specifik relevans med henblik på et af de forsøg på at konstruere en ”professionsteologi”, som skal præsenteres i det følgende, nemlig Isolde Karles udkast til et syn på præsten som professionel, der nivellerer kønsdimensionen i præstens arbejde.

I tilslutning til den britiske sociolog Anne Witz betoner Dahl, at den klassiske professionssociologi generelt har overset det forhold, at ”profession er også et kønnet begreb. Dette skyldes, at det bruger, hvad der rent faktisk er succesrige professionelle projekter udført af mandlige aktører fra privilegerede klasser på et givet tidspunkt i historien og i bestemte samfund som paradigme for en profession”¹⁶⁴. Witz’ kritik har for mig at se tydelig adresse ikke mindst til Etzionis og andres klassificering af en række kvindedominerede erhverv som ”semiprofessioner”, som trods

¹⁶¹ Freidson 1999: 127. Se hertil også Sullivan, som argumenterer for professionernes tjenesteorientering som alternativ til markedsideologien og som garanti for en form for moralsk orientering. Professionel integritet, dvs en helhed af evnen til at være fagperson og borger og håndtere skiftende vidensregimer og skiftende praksisfelter, må udvikles allerede i uddannelsen med henblik på evne til selv- og omverdenskritik, (Sullivan 2005b: 25).

¹⁶² Freidson 1999: 128f.

¹⁶³ Dahl 2005: 43.

¹⁶⁴ Oversættelse efter Dahl (Dahl 2005: 51).

Etzionis påpegning af, at betegnelsen udelukkende skal forstås deskriptivt, de facto indebærer en form for normativitet, i og med at referencerammen udgøres af erhverv, der historisk har været forbeholdt mænd. Med henvisning til den norske filosof Kari Martinsen hævder Dahl videre, at det er dette maskuline "bias" i professionsforskningen, der har betinget den klassiske understregning af abstrakt, videnskabelig viden, som med henvisning til Aristoteles betegnes episteme, på bekostning af vidensopfattelsen i de kvindedominerede semi- eller "helping professions", som i højere grad orienterer sig mod de former for etisk, handlingsorienteret viden, som i den aristoteliske tradition betegnes *phronesis*¹⁶⁵.

En lignende, men i forhold til Martinsen mere radikal, kritik finder hun hos Ellen Kuhlmann, der i en artikel fra 2004 hævder, at vægtlægningen på videnskabelig viden tjener til at fastholde de klassiske professioners maskuline dominans og dermed bevarer "en form for professionalisme, der følger af hegemoniske mandlige former"¹⁶⁶. Med henvisning til Freidson kritiserer Kuhlmann de klassiske professioner – med lægeprofessionen som eksempel – for at hente deres modstand mod eksempelvis nye politiske styringsformer ud fra en udpræget maskulin hegemoni. Når nye ledelsesmæssige tiltag i retning af øget samarbejde, brugerorientering eller reorganisering søges indført, afføder det protest og frygt hos de klassiske professionelle, som opfatter autonomi som grundlag for legitimitet. Heroverfor argumenterer hun for en postmoderne rekonstruktion af professionel identitet, hvori samarbejde, integration og fleksibilitet afløser det klassiske ideal om autonomi¹⁶⁷.

Kuhlmann rejser i sin artikel en række spørgsmål i relation til profession og køn, som hun finder aktualiseres i det moderne samfund. Hun tager – retorisk bevidst – udgangspunkt i den professionelle type, som er udsprunget af det angloamerikanske ideal af den hvide mand, præget af den liberale individualismes etiske værdier, med henblik på at påpege de teoretiske og empiriske begrænsninger i denne ene idealtipe, og at argumentere for en mere fleksibel og kontekstbevidst opfattelse af professioner og professionalisering¹⁶⁸.

Kuhlmann hævder, at konstruktionen af den ovennævnte typiske professionelle har fundet sted i en matrix af klasse, etnicitet og køn, men at denne indlejring i en specifik social kontekst er "hidden under the umbrella of seemingly neutral and objective standards". Kritikken stopper imidlertid ikke ved det kønsmæssige bias. Det er således et kritisk punkt, at

¹⁶⁵ Således Dahl 2005: 52, med henvisning til Martinsen 1994. En lignende kritik findes hos Hansbøl og Krejsler (Hansbøl og Krejsler 2004: 53).

¹⁶⁶ Her efter Dahl (Dahl 2005: 52).

¹⁶⁷ Dahl 2005: 54.

¹⁶⁸ Kuhlmann 2004: 71.

hverken den funktionalistiske eller den neoweberianske forståelse er i stand til at tematisere de krav, der stilles til de professionelle i et samfund under forandring. Lægeprofessionen kan ses som et oplagt eksempel på behovet for ny indsigt og tilgange, stillet som den er over for ændringer i sundhedssystemet krav til networking, nye ledelsesstrategier, informeret samtykke fra klienter, nye teknologier, ændringer i kulturelle værdier med mere.

Den professionelle i det 21. århundrede skal ifølge Kuhlmann ses som "a team-worker, who no longer takes pride in autonomy"¹⁶⁹; et udtryk, der markeret tager afstand til det klassiske professionsideal. I modsætning til Stichweh, der konkluderer at professionernes betydning som "einer der klassischen Modi der gesellschaftlichen Strukturbildung und der Kontinuitätssicherung (...) an sein Ende gekommen ist"¹⁷⁰, når Kuhlmann via en omtolkning af professionsbegrebet til et andet resultat. Det er Kuhlmanns tese, at nedgangen for den specifikke type, som ligger til grund for Stichwehs konklusion, ikke er "enden" på professionernes tidsalder, men at det ideal, som denne type repræsenterer, må relativeres historisk og ideologisk. Hun argumenterer således for, at idealet om den autonome professionelle må synliggøres som social konstruktion med henblik på at nå bagom de maskuline biases, der fungerer som substrukturer for den sociale praksis. En sådan substruktur er ifølge Kuhlmann det eksisterende autonomibegreb, der uerkendt går med ind i empiriske undersøgelser. Hun argumenterer for, at begrebet om den autonome ekspert, som ureflekteret gentages i professionsforskningen, ikke blot er empirisk utilstrækkeligt, men også indebærer betydelige teoretiske problemer på adskillige niveauer.

Kuhlmanns anliggende er at diskutere den idealtipe, der implicit eller eksplicit ligger under forestillinger om den professionelle i klassiske og nyere teorier, herunder Freidsons bestræbelse på at placere professionerne som en "tredje logik" mellem marked og bureaukrati. Idealbilledet er i alle tilfælde den autonome professionelle, der adskiller sig fra den "almindelige" borger gennem sin viden og sin altruistiske arbejdsetik. Det understreges udtrykkeligt at der er tale om et ideal. Freidsons udkast er ifølge Kuhlmann problematisk, fordi de tre konstruerede poler, marked, bureaukrati og profession, ikke analyseres differentieret, lige som hun savner refleksion over den normative basis "hvad der er professionelt ønskværdigt". De faktiske konsekvenser af modellen udelades. Heroverfor argumenterer hun for nødvendigheden af at gennemføre konkrete, faktiske analyser til udpegning af vindere og tabere i forhold til Freidsons normative logik. Kuhlmann påpeger, hvordan der

¹⁶⁹ Kuhlmann 2004: 73.

¹⁷⁰ Stichweh 2003: 1680.

teoretisk sker en privilegering af formel viden, som ikke blot er kønsbiased, men som også udtrykker en paternalistisk essens, idet den professionelle alene antages at kunne afgøre, hvad der tjener ”patientens bedste”. De interesser, der profiterer fra Freidsons model, bliver således ”the status and dominance of the established professions and (...) a form of professionalism which follows hegemonic male forms¹⁷¹”. Bag den diffuse konstruktion af autonomi ligger ifølge Kuhlmann professionens selvbillede og professionens stræben efter at opretholde dominans.

Empiriske undersøgelser af lægeprofessionen peger ifølge Kuhlmann på forskellige dimensioner af autonomi og modsigelsesfulde tendenser, snarere end at underbygge de påståede modsætninger mellem marked, bureaukrati og professioner. Hun finder det derfor uholdbart at operere med et statisk begreb om autonomi. Professionalisme skal ikke nødvendigvis ses som modsætning til statslige eller bureaukratiske mekanismer. Snarere er professionalisme en form for regulering af statslige politikker og transformation til mikroniveau. Den professionelles kendetegn bliver med henvisning til den britiske sociolog Julia Evetts ikke autonomi men ”discretionary decision making”¹⁷².

Med henvisning til Abbott pointeres at professioner ikke kan betragtes som monolitiske størrelser, men som kamppladser, hvor ”a fabric of diverse interests and strategies (..) are formed by social relations”¹⁷³. Styrken i Abbotts tilgang er at resultatet af de professionelle processer ikke fastlægges på forhånd men at professionalisering betragtes som en forhandlingsproces, der kan studeres empirisk. Herved gives der plads til at undersøge kvindedominerede erhverv, som udelukkes som ”semiprofessioner” i de klassiske teorier. Evetts har imidlertid kritiseret Abbott for et forenklet syn på, hvad han kalder professionssystemet¹⁷⁴. Professioner er, hævder Evetts, selv komplekse systemer, som indgår i et system af kompleksitet på både statsligt og internationalt niveau. Det er tillige nødvendigt at fokusere på hvordan arbejdet gøres og på utilstrækkeligheden i kvalifikationsbegrebet. I forhold til at analysere de ændrede krav synes kompetencebegrebet mere relevant.

¹⁷¹ Kuhlmann 2004: 77.

¹⁷² Det er klart, at det kan diskuteres om præsten på samme måde – hidtil – har været mellemmand for implementering af statslige politikker; Kuhlmann synes her ikke at skelne mellem typer af professioner. Imidlertid kan det gøres til genstand for undersøgelse, hvordan ”autonomi” er fortolket i præstens rolle, og hvilket forhold, præsten som embedsmand har haft til staten. Her er der givetvis ændringer på vej, selv om kirkens relative selvstændighed historisk måske nok kan betragtes som et interim (jf Appel og Fink-Jensen 2009).

¹⁷³ Kuhlmann 2004: 79.

¹⁷⁴ Evetts 1999: 80.

Trods indlysende fordele ved Abbotts tilgang er denne ifølge Kuhlmann fortsat fokuseret på professionel autonomi som en tilstand der kan opnås gennem lukning (closure) og hierarkier og i konkurrence med statslige interesser. Her savnes en tilgang, der i højere grad er aktørbaseret, og som er i stand til at belyse, hvordan professioner og stat indbyrdes er afhængige i distributionen af magt, ikke blot på det diskursive niveau¹⁷⁵, men også gennem indlejringen i skiftende strukturer og individuel praksis

Udviklingen i sundhedsvæset illustrerer ifølge Kuhlmann en ændring i de krav, der stilles til professionelle i dag, og en underminering af "the autonomous lone worker". Det bliver med andre ord tydeligt, at der er et mismatch mellem det teoretiske billede af den professionelle og realiteterne på arbejdsmarkedet. Således har professionel viden ikke den reelle status og betydning, der tilskrives den i teoretiske udkast. Tilsvarende er idealet om "selfemployment" ude af trit med faktiske ansættelsesformer, som imidlertid ikke synes at svække de professionelle autonomi. Gabet mellem teori og praksis bliver tydeligt, når kvindefag i stigende grad gennemgår professionaliseringsprocesser, mens teorien fortsat arbejder ud fra en forestilling om mandlige aktører: "theories continue to imagine male actors, 'free-floating' and independent of social commitments and interests outside of the profession"¹⁷⁶.

Kuhlmann argumenterer for, at det generelt er nødvendigt at udskifte polariserede todimensionelle modeller med modeller, der gør det muligt at analysere komplekse, multifacetterede forbindelser mellem professionelle strategier, krav i sundhedssystemet, organisatoriske arrangementer og den sociale konstruktion af professionalismisme som disciplinær regulering af individer og markeder. "What we can currently observe is not a farewell to the professions but rather a complex set of multi-tiered processes of restructuring and reformation of health professions and a diversification of concepts. These changes encourage new types of professional men and women"¹⁷⁷. Ud over at være empirisk mere adækvat kunne en sådan ændring i tilgang indvarsle en ny normativitet, fra en liberal arbejdssetisk tilgang som bygger på hierarkier og eksklusion til et professionsideal, der bygger på egalitære principper.

¹⁷⁵ Denne tilgang er bl.a. udfoldet hos den fransk-britiske sociolog Valerie Fournier, som med henvisning til den franske filosof Michel Foucault bl.a. har påvist den rolle, som professionel ekspertise spiller for magtens "mikrofysik", hvorigennem de regerede konstitueres som autonome og selvregulerende subjekter (Fournier 1999).

¹⁷⁶ Kuhlmann 2004: 84.

¹⁷⁷ Kuhlmann 2004: 84.

Sammenfatning

Inden for den forståelsesramme, som udgøres af professionsforskningen selv, synes den seneste udvikling at repræsentere et paradigmeskift derved, at henvisningen til professionernes vidensbase afløses af en henvisning til professionernes normative og ideologiske betydning¹⁷⁸. Trods nuancer i fortolkningen synes der at være enighed om, at det, jeg har kaldt den klassiske forståelse af professioner, har nået sin grænse og at professionsbegrebet som sådant er blevet så "udtyndet", at det har mistet sin forklaringskraft¹⁷⁹. De mest radikale kritikere vil, som vi har set, gå så langt som til at erklære den klassiske professionsforståelse som hørende til en svunden æra. Som gennemgangen oven for har vist synes de klassiske positioner, som jeg i overensstemmelse med professionssociologisk tradition har henført til en funktionalistisk hhv. en neo-weberiansk tilgang, i dag at være afløst af forsøg på rekonceptualisering som af nogle anses for udtryk for en pragmatisk syntetisering, mens andre hævder til at se den som udtryk for en postmoderne vending i professionsforskningen.

Således kan Freidsons udkast for mig at se opfattes som et forsøg på at genrejse professionerne som normativ figur i det moderne i kraft af deres "tredje logik", som er uafhængigheden af både bureaukrati og marked. I sin argumentation for professionernes styrke som moralske garantier knytter Freidson til ved den klassiske opfattelse af professioner som bindeled til samfundets tradition. Med sin pointering af den tredje logik accentuerer Freidson imidlertid betydningen af traditionen anderledes end Parsons, som var optaget af den særlige rationalitet, som han fandt kendetegnede professionerne. For Parsons består betydningen af det videnskabelige grundlag – som i hans version primært synes at være defineret som naturvidenskaberne – deri, at det udgør en ressource for de professionelles tekniske ekspertise. Professionel kunnen må ifølge Parsons forstås som en form for teknisk rationalitet.

En sådan opfattelse er, som jeg oven for har søgt at vise blevet afgørende problematiseret i de senere år. En af dem, der særligt har kritiseret forståelsen af professionel ekspertise ud fra den tekniske rationalitets model er den amerikanske uddannelsesforsker Donald Schön, som finder den kulturelt problematisk i forhold til de professionelle opgaver i de moderne vidensamfund. Han finder endvidere, at et syn på professionelt arbejde som "en instrumentel løsning af problemer, som er regelsat gennem anvendelsen af videnskabelig teori og teknik" hviler på en problematisk praksisepistemologi. Endelig hævder han, at den empirisk må

¹⁷⁸ Fauske 2008: 49.

¹⁷⁹ Selander 1993: 23.

karakterises som utilstrækkelig i forhold til professionelles faktiske måde at arbejde på¹⁸⁰.

Freidsons udkast til en ”genfødt” professionalisme kan ses som en tilgang, der forsøger at tage ovenstående kritik af den klassiske professionsforståelse til efterretning ved som antydning at betone det andet bærende aspekt af det funktionalistiske syn på professioner, som er det fremtrædende i Durkheims tænkning, nemlig synet på professioner som det ”kit”, der i kraft af sin tilknytning til et bærende normsystem forhindrer et funktionelt fragmenteret samfund fra at falde fra hinanden. Som professioners primære, teoretisk funderede kendetegn fremhæver han derfor ikke deres særlige faglige viden eller ekspertise – som netop er genstand for bl.a. Schöns kritik – men derimod deres funktion som bærere af et fælles værdigrundlag. Professionernes primære eksistensberettigelse udgøres altså ifølge Freidson af deres normative og ideologiske værdi. Over for krav om profitmaksimering og forsøg på bureaukratisk regulering af arbejdet med mennesker fremhæver han betydningen af, at idealer som retfærdighed, sundhed, sandhed og frelse holdes i hævd af professionerne¹⁸¹.

Den seneste udvikling i professionsforskningen, her repræsenteret ved Freidson og Kuhlmann, giver for mig at se anledning til at nuancere den gængse fremstilling, som i kortform bygger på en antagelse af, at professioner kan bestemmes ontologisk, dvs. som absolutte størrelser. Denne antagelse er gennem de senere år i stigende grad blevet problematiseret. Således har der i feltet været en generel udvikling i retning af at anerkende utilstrækkeligheden i forsøgene på at fremstille professioner løsrevet fra deres historiske kontekst og nødvendigheden af at indarbejde den temporale dimension i professionsforskningen, som bl.a. Torstendahl påpeger, samt betydningen af kønnet som konstruktion og redskab til dekonstruktion af det ”abstrakte, men kønnede blik” som påpeget af Dahl m.fl.

Set ud fra en professionsepistemologisk synsvinkel kan man med Hansbøl og Krejsler tale om en forskydning i meningsfuldhed, som ikke mindst skyldes ændringer i den samfundsmæssige kontekst, hvori professionerne er indlejret. I det følgende skal jeg søge at belyse denne ved at rette opmærksomheden mod, hvordan ændringer i forståelsen af modernitet, legitimitet og autoritet grundlæggende får betydning for forståelsen af de professionelle.

¹⁸⁰ Schön 2001: 29.

¹⁸¹ Fauske 2008: 49.

III. Ekspertise, modernitet og legitimitet. Problematisering af en syntese

Kapitlets anliggende

Jeg har antydnet, at det teoretiske skifte i synet på professioner afspejler en mere grundlæggende ændring i den meningsfuldhed, professionerne som socialt fænomen er indfældet i.

I det følgende skal vi med udgangspunkt i Hansbøl og Krejslers professionsepistemologiske perspektiv forfølge den tese, at der er sket et skifte i det, der kan betegnes som professionernes samfundsmæssige ”meningsfuldhed”.

Jeg vil her argumentere for, at ikke blot den funktionalistiske professionssociologi, men også den kritiske professionssociologi, som henter sin inspiration hos Max Weber, er baseret på en forståelse af rationalitet, der bygger på modernitetens tiltro til eksistensen af en universel fornuft. Professionerne kan således med deres sammenknytning af videnskabelig viden og teknisk kompetence ses som et ægtefødt barn af moderniteten. Det er imidlertid akkurat denne forståelse, der er problematiseret i de såkaldt senmoderne samfund i kraft af et ændret syn på viden¹⁸².

Der er som nævnt en stigende skepsis over for den sammenknytning af viden og legitimitet, der kendetegner den klassiske professionsforståelse, dvs. den opfattelse, at professionernes særlige viden berettiger til en særlig status. Dette skyldes ikke kun erkendelsen af, at en sådan sammenknytning teoretisk er blevet utroværdig i kraft af den ideologikritiske forskning, bl.a. repræsenteret ved Larson og Kuhlmann, men også en mere generel udvikling i de moderne samfund¹⁸³. I det følgende skal vi se på, hvordan den her fremsatte opfattelse af videnskabelig viden som grundlag for såvel kompetent erhvervsudøvelse som for samfundsmæssig status anfægtes ved overgangen til det såkaldte videnssamfund eller senmoderne samfund, og de konsekvenser, dette får for professionerne og de professionelle.

¹⁸² Hansbøl og Krejsler 2004: 32.

¹⁸³ Jeg er naturligvis klar over, at legitimitetsdiskussionen er én side af den nævnte problematik. Jeg går ikke ind på, men forudsætter, den beskrivelse, der andetsteds er givet af den trussel mod de klassiske professioner, der består i og med den generelle oprustning i professionaliseringsdiskursen, etablering af professionsbachelor titel mv.

Den professionelle rationalitet

Under professionernes mulighed for at hævde deres særlige viden som grundlag for legitimitet ligger Parsons' og Webers fælles antagelse af, at den videnskabeligt-teknificerbare viden udgør de moderne samfunds grundsten, om end Weber som vi har set ikke uden videre deler Parsons' begejstring for rationalitetens gennemslagskraft. Parsons og Weber er dermed også enige om, at indehaverne af denne viden er nøglepersoner i det rationalt-legale herredømme. Således er der en række fælles træk mellem de forvaltningsprincipper, Weber knytter til den rationelt-legale embedsmand og Parsons' professionelle (1) faste kompetenceområder, 2) embedshierarki, 3) adskillelse mellem offentlig og privat, 4) indgående faglig skoling, 5) fuldtids arbejde, og 6) regler om embedsførelse i form af en særlig "kunstlære"¹⁸⁴). Begrundelsen for de pågældendes særstatus er i begge tilfælde deres videnskabelige forudsætninger og det hermed følgende ansvar for at implementere rationalistiske principper i forvaltningen.

Som det er fremgået af min redegørelse for professionssociologiens positioner og pointer er det et gennemgående træk, at den professionelle vidensbase fremhæves som en afgørende forudsætning for status. Således er videnskabelig viden, som jeg har søgt at vise, et generelt gennemgående træk ved "the 'traits' approach" og et af kernekriterierne for diskussion om, hvorvidt konkrete erhverv kan tildeles professionsstatus eller ej. Som vi har set er det bl.a. diskuteret, om jura og teologi kan siges at leve op til kravene for videnskabelighed, som disse er udformet med udgangspunkt i lægeprofessionen. På samme måde har spørgsmålet om videnskabelig viden været et af hovedkritikpunkterne mod "semiprofessioner", som aspirerede til professionel status. Et eksempel herpå er diskussionerne om lærerfagets status, hvor det bl.a. er blevet anført som argument mod læreres og pædagogers professionalitet, at de ikke er i stand til at etablere et eget videnskabeligt grundlag¹⁸⁵.

Som jeg ovenfor har søgt at vise forekommer ophobningen af "essentielle kendetegn" i den teorifattige del af professionsforskningen afgørende præget af sit udgangspunkt i den alment anerkendte lægelige profession. På trods af dens ujævne præg og et vist indtryk af vilkårlighed, som kritikerne af "the 'traits' approach" som vist har fremhævet er der gennemgående enighed om betydningen af specifik videnskabelig viden som grundlag for professionsudøvelsen. Den samtidige afvisning af sygepleje- og pædagogiske fag med henvisning til deres manglende

¹⁸⁴ Weber 2003, Bd 1: 64f.

¹⁸⁵ Fauske 2008: 39.

videnskabelige grundlag synes dermed implicit at udpege netop den videnskabelige viden som afgørende faktor for professionens legitimitet. Det er imidlertid kendetegnende for netop den teorifattige del af essensforskningen, at der med enkelte undtagelser ikke eksplicit reflekteres over forholdet mellem viden og status¹⁸⁶. En mere markant undtagelse er, som vi har set, Wilensky, der argumenterer for, at tildeling af offentlig autorisation, og dermed offentlig legitimitet, må forudsætte forudgående etablering af et videnskabeligt uddannelsesgrundlag¹⁸⁷.

Set i forhold til tendensen i essensforskningen kan det næppe undre, at den funktionalistisk inspirerede professionsforskning i langt højere grad ekspliciterer netop dette forhold som følge af dens fokusering på professionernes positive betydning for samfundshelheden. En sådan eksplicitering findes som antydnet netop hos Talcott Parsons, som knytter en direkte forbindelse mellem den tekniske rationalitet, der i hans optik udmærker moderniteten, og professionerne, der udnævnes til spydspidser for denne udvikling. I lighed med fortalerne for "the 'traits' approach" ser Parsons professionernes kombination af tilknytning til en intellektuel vidensbase og specialiserede tekniske kompetencer virkeliggjort i lægen som den "mønsterprofessionelle".

Ifølge Parsons er det netop en sammenhæng mellem på den ene side videnskabelig viden og teknisk ekspertise inden for et præcist defineret område og på den anden side en social ansvarlighed, der udgør grundlaget for "the professional complex". I lighed med fortalerne for "the 'traits' approach" erklærer Parsons sig enig i den videnskabelige videns betydning som grundlag for professionernes virksomhed. Til forskel fra disse argumenterer han videre teoretisk for, at den professionelle viden må udgøre fundamentet for de moderne samfund, i en specifik og ansvarlig anvendelse af viden, som sikrer orienteringen mod samfundets helhed. Professionerne henter ifølge Parsons deres legitimitet i deres samfundsnytte: på den ene side som særligt og kyndige eksperter, der udfører deres opgaver på strengt videnskabeligt grundlag, og på den anden side som bærere af et særligt værdisæt, der formidler mellem samfundets adskilte grupper og mellem den enkelte og helheden.

Det er endvidere vigtigt også her at understrege, at legitimiteten er knyttet til selve den professionelle struktur. Set i relation til Webers former for legitimitet kan professionerne hos Parsons således siges at inkarnere netop den særlige form for rationalitet, der bærer de moderne

¹⁸⁶ Årsagen er formentlig den enkle, som også kritikere har påpeget, at man ved at gå ud fra lægen som den idealtypiske profession stod over for status som et *fait accompli*, som ikke behøvede anden forklaring, end at den udsprang af lægens særlige viden.

¹⁸⁷ Wilensky afviser på den anden side ikke, at autorisation og lignende privilegier kan opnås ad anden vej, f.eks. gennem stærke faglige organisationer. Derimod bestrider han, at en sådan procedure kan påkalde sig professionel legitimitet.

samfund: Hverken veneration for overleverede traditioner eller irrationel tilslutning til karismatiske personligheder, men netop tiltroen til "det professionelle kompleks" og dets officielt sanktionerede værdisæt er afgørende for professionernes legitimitet. Tilsvarende nærmer forståelsen af den professionelle sig Webers bureaukratiske embedsmand, hvis uafhængighed af personlige og økonomiske hensyn og saglige embedsudøvelse sikres gennem reguleret, livslang ansættelse¹⁸⁸.

Set under ét lader der til at være en gennemgående tendens i såvel essensforskningen som i den teoretisk mere funderede funktionalistiske professionssociologi til eksplicit eller implicit at pege på den videnskabelige videns betydning for professionel legitimitet. "Det professionelle projekt" synes ikke mindst i Parsons' fortolkning at hvile på det moderne oplysningsparadigme, dvs. troen på videnskabens adgang til at give universelt gyldige handlingsanvisninger. Videnskabelighed synes at være et universelt og uanfægtet kriterium for, hvilke erhverv, der kan kalde sig professionelle, og dermed opnå den status og officielle legitimering, der følger med monopol på erhvervsudøvelsen. Tilsvarende er der i den samtidige forskning en generel tilslutning til den semantik, der udspringer af professionerne selv, i form af overtagelse af netop de værdikriterier, der udpeges som værende afgørende. Specialiseret viden ses her som grundlæggende for den tildeling af monopol og/eller autorisation, der legitimerer professionens virksomhed udadtil og sikrer dens sociale status.

Når det gælder den efterfølgende epoke med dens mere kritiske tilgang til professionernes legitimitetskrav er spørgsmålet selvsagt, hvilken betydning kursændringen i retning af "the 'power' approach" eller den neo-weberianske tilgang har for synet på legitimitet. Inspirationen fra Weber indebærer som vist en accentuering af professionalisering som strategi, dvs. som de implicerede aktørers intentionelle handlinger med henblik på at opnå monopol i kampen om knappe samfundsgoder.

Set i lyset af den senere ideologikritiske udvikling kan man, som vi har set hos bl.a. Fauske, argumentere for, at den en gradvist stigende opmærksomhed på professionernes ideologiske karakter kan føres tilbage til Larsons teori om professionalisering som et projekt¹⁸⁹. Det er således en grundtanke hos Larson, at professionalisering har form som en proces, hvor det lykkes visse erhverv at ophøje deres "særlige viden" til ideologi og dermed opnå både materiel og symbolsk gevinst. Fra et forskersynspunkt kritiserer Larson dermed, som vi har set, implicit vilkårligheden i "the 'traits' approach". Med påpegningen af, at professionernes henvisning til deres videnskabelige grundlag udfylder en ideologisk funktion anfægter hun videre det legitimitetskrav, der knytter sig hertil.

¹⁸⁸ Weber 2003, Bd 1: 68ff.

¹⁸⁹ Fauske 2008: 47.

På trods af Larsons introduktion af ideologikritikken i professionsforskningen har jeg argumenteret for, at også den neo-weberiansk inspirerede tilgang i vid udstrækning er baseret på præmissen om den videnskabelige viden som grundlag for legitimitet. Der er, som vi har set, tale om en ganske bred vifte af forskellige tilgange, hvis væsentligste fælles træk er, at de opfatter professionalisering som strategi til opnåelse af arbejdsmæssigt monopol (social closure). Fælles for disse er endvidere, at de overordnet synes at acceptere videnskabeliggørelse som væsentlig forudsætning for at vinde den offentlige legitimitet, der igen er forudsætning for status og materiel belønning. Således argumenterer Hughes, som vi har set, for at professioners legitimitet kan ses som en helhed af licens (dvs. ret til udøvelse), og mandat (dvs. ret til afgrænsning af kompetenceområder), der løbende vedligeholdes gennem aktørernes interaktion¹⁹⁰. Begreberne licens og mandat er dels interessante derved, at de understreger den professionelle status' afhængighed af offentlig anerkendelse, hhv. legitimation, dels derved at de netop funderer professionens legitimitet i den særlige fagviden, som den professionelle er indviet i¹⁹¹.

Den konsekvente betoning af den særlige "esoteriske" fagvidens betydning som grundlag for professionens licens og mandat gør det nærliggende at konkludere, at professionsbegrebet også i indflydelsesrige strømninger i den kritiske forskning skal ses inden for det rationelt-legale univers, som også kendetegner forskningens første epoke. Det samme kan siges om jurisdiktionsbegrebet, som introduceres af Abbott til at betegne professionernes indbyrdes myndighedsområder og den måde, hvorpå disse afgrænses gennem de respektive professioners "claims of jurisdiction"¹⁹².

Uagtet den kritiske tilgang, som gradvist sætter sig igennem på forskningsplan synes det klassiske professionsbegreb altså fortsat at kunne gøre sin meningsfuldhed gældende i praksis. I samme retning peger Freidsons tidlige analyser af, hvordan lægeprofessionens indflydelse i praksis synes bestemt af troen på dens krav om at besidde en særlig viden. I det følgende skal vi se nærmere på, hvorledes denne meningsfuldhed i stigende grad nedbrydes, dels gennem praksis, dels gennem nye teoretiske tilgange, som gør det vanskeligt at opretholde syntesen mellem videnskabelig viden og professionalitet. Fælles for betegnelserne videnssamfund og senmodernitet er, at de dækker over en gradvis

¹⁹⁰ Fauske 2008: 45; Pfadenhauer 2003: 50.

¹⁹¹ Pfadenhauer knytter her til ved Berger og Luckmanns begreb om legitimitet som den nødvendige retfærdiggørelse af social orden i en situation, hvor den oprindelige selvfølgelighed er brudt. (Pfadenhauer 2003: 49; se også Berger og Luckmann 2002: 113).

¹⁹² Abbott, 1988: 84.

underminering af troen på den videnskabelige videns universelle gyldighed til fordel for mere lokale og pragmatiske vidensformer med udgangspunkt i den enkelte¹⁹³.

Samfundsmæssige forskydninger

Hansbøl og Krejsler argumenterer for, at differentiering og pluralisme skal ses som nøgleord til forståelse af det moderne samfund, som på en særlig måde får betydning for de professionelle. Differentiering betegner her samfundets generelle udvikling med stadigt mere specialiserede arbejdsfunktioner, som kræver tilsvarende specifikke kompetencer af erhvervsudøverne. Uddifferentieringen indebærer videre, at samfundet bliver stadig mere heterogent med en bredde af livsformer og fortolkningskoder. For den professionelle betyder denne udvikling dels, at også den professionelle selv må forholde sig til en stadigt mere kompleks faglig tradition, dels at modtagerne for de professionelle ydelser bliver stadig mindre homogene som gruppe. Sammenfattende kan den ændrede situation tages som udtryk for, at de professionelle i det såkaldte videnssamfund står over for krav om i stigende grad at iscenesætte sig i forhold til en individualiseringsdiskurs. ”Det er ikke længere tilstrækkeligt, at den professionelle blot henviser til sin faglighed og formidlingen heraf. Hun forventes også som medmenneske at kunne gå i dialog med klienten og dennes livssituation”¹⁹⁴.

¹⁹³ Inspireret af den engelske sociolog Anthony Giddens anvender jeg her begrebet senmodernitet som pragmatisk samlebegreb for de tendenser, jeg søger at beskrive i afhandlingen, og som har det til fælles at de problematiserer en række af de antagelser, der knytter sig til forståelsen af den klassiske modernitet. Ifølge Giddens skal senmoderniteten ikke ses som udtryk for en kvalitativt ny tilstand, men som en radikalisering af de dimensioner, der allerede ligger i moderniteten. Han peger her især på, hvordan samfundets globalisering og udbredelsen af information ved hjælp af digitale medier tendentielt underminerer den moderne tro på rationaliteten, i og med at viden konstant er til revision, og de konsekvenser, dette får for den enkeltes identitetsdannelse.

Med betegnelsen det senmoderne markerer Giddens imidlertid samtidig en distance til begrebet postmodernitet, som signalerer en bevægelse hinsides moderniteten og med henvisning til filosofen Francois Lyotard postulerer ”de store fortællingers død”. En sådan modernitetsforståelse finder imidlertid indgang i afhandlingens redegørelse for aktuelle udviklingstendenser i professionsforskningen.

Jeg er naturligvis bevidst om, at Giddens’ forståelse er udtryk for en bestemt tolkning, som set fra andre positioner kan problematiseres. Som udgangspunkt finder jeg imidlertid begrebet senmodernitet egnet til at signalere den tilstand mellem kontinuitet og opbrud, der for mig at se kendetegner diskussionen om præsten som professionel.

¹⁹⁴ Hansbøl og Krejsler 2004: 31.

Den offentlige kontekst, som professionerne skal agere i, er under forandring fra en velfærdsstatslig forståelse af staten som garant for basale sociale rettigheder og social tryghed, som kommer til udtryk i bistandsloven af 1976, til en mere tilbagetrukket forståelse af statens rolle i det såkaldt selvforvaltende velfærdssamfund, hvis lovmæssige fundament er serviceloven af 1998. Hermed sker der ifølge Hansbøl og Krejsler en vægtforskydning fra stat til samfund, og fra borger til bruger. Tilsvarende indebærer dette en forskydning i forståelsen af det offentlige som et i praksis selvreferentielt myndighedsapparat – jf. Webers herredømmebegreb – med den professionelle som den, der både var i stand til at definere borgerens problem og anvise dets løsning, til et liberalt, demokratisk, responsivt velfærdssamfund.

Den professionelle er, med andre ord, ”blevet omskolet fra at være specialist i den top-down styrede velfærdsstat til at blive konsulent i selvforvaltningsstaten”¹⁹⁵. Senest er denne udvikling fulgt op med stigende tiltag til privatisering som led i New Public Management-strategier, hvor der sker en yderligere forskydning i synet på offentlige ydelser til at være individuelle forbrugsgoder. I samme grad som det offentlige i stigende grad italesættes ud fra en økonomisk tænkning¹⁹⁶ sker der en yderligere forskydning i synet på brugeren, der nu er kunde. Tilsvarende overgår ledelsen af offentlige organisationer i stigende grad fra fagprofessionelle til såkaldt professionelle ledere, dvs. ledere med økonomi- eller administrationsfaglig baggrund.

Den danske uddannelsesforsker Katrin Hjort griber fat i det tilsyneladende modsigelsesfulde, at vidensarbejde på den ene side tillægges stigende betydning, som det kommer til udtryk i den akademisering af de mellemlange videregående uddannelser, f.eks. gennem etablering af professionsbachelorgraden, mens den akademiske viden hos de professionelle taber betydning. Med henvisning til de stigende krav om evidensbasering i professionelt arbejde påpeger Hjort en tendens til at privilegere teknificerbar viden, der kan gøres til redskab for statslig styring, og som lader sig privatisere og markedsføre som vare. Hun peger endvidere på, hvordan der synes at ske en forskydning i den samfundsmæssige diskurs fra et professions- til et organisationsperspektiv. Dette medfører ikke blot ændrede vurderinger af de professionelles faglige viden, men i vidt omfang også af loyalitetskravet, som forventes rettet mod organisationen snarere end mod den enkelte klient eller velfærdsstatens

¹⁹⁵ Hansbøl og Krejsler 2004: 38.

¹⁹⁶ Tendensen ses prægnet udtrykt med Videnskabsministeriets handlingsplan 2003, som blev lanceret under titlen ”Fra forskning til faktura”.

sociale idealer¹⁹⁷. Tilsammen ser Hjort den her skitserede udvikling som en trussel mod professionernes legitimitet¹⁹⁸.

Det er nu Hansbøl og Krejslers pointe, at samfundets udvikling på den ene side fremmer en tendens til akademisering, som tillader flere og flere erhverv at aspirere til professionel status. På den anden side tenderer den almene individualisering og den stigende markedsorientering mod at udhule professionernes legitimitet som autoritative fortolkere af faglig viden. Set i forhold til industrisamfundets kontekst er der således tale om en radikal ændring af de vilkår, hvorunder de professionelle har mulighed for at forstå sig selv. Der er tale om en kulturkamp, hvor de professionelle på den ene side kan hævde, hvad de finder er umistelige værdier ved deres virksomhed, men på den anden side må gøre dette på de betingelser, der sættes af samfundets almene kulturelle idealer, statens og markedets krav, hvis professionen fortsat skal kunne legitimere sin særlige adkomst til at praktisere og fortolke sit afgrænsede hjørne af det samfundsmæssige arbejdsfelt.

Socialpsykologiske konsekvenser

En af de sociologer, der vedholdende har peget på, hvordan den eksplosive vækst i ekspertviden indvirker på den enkeltes identitetsdannelse er den britiske sociolog Anthony Giddens. Væksten i informationsmængde i det senmoderne samfund fører ifølge Giddens paradoksalt ikke til større sikkerhed, men til radikal tvivl, i og med at strømmen af viden tendentielt underminerer sig selv. Denne udvikling medfører en radikal refleksivitet, som har betydelige konsekvenser for ekspertrollen. Informationsekspllosionen medfører, at ekspertens rolle i stigende grad bliver at bidrage til at myndiggøre, rekvalificere, den enkelte i vedkommendes valg. Hvorvidt dette lykkes afhænger af, om eksperten – in casu den professionelle – er i stand til at legitimere sin viden og dermed vinde klientens tillid¹⁹⁹. Giddens peger dermed på samfundets generelle udvikling som baggrund for en stigende ”tillidskrise” i forhold til de professionelles særlige viden.

I lighed med Giddens pointerer den danske pædagog Per Fibæk Laursen særligt de socialpsykologiske ændringer, der følger af den samfundsmæssige differentiering. Tvungen til individualisering og idealerne om autenticitet og selvrealisering er ifølge Laursen naturlige

¹⁹⁷ Hjort 2005: 99.

¹⁹⁸ Hjort 2005: 139.

¹⁹⁹ Giddens 1994 og 1996.

konsekvenser af, at eksistens og livsbane ikke som i de traditionelle samfund foreligger som givne, men skal vælges og tegnes personligt. Individualiseringsdiskursen er således et uomgængeligt vilkår, for så vidt som det er rodfæstet i nogle grundlæggende samfundsmæssige ændringer. Som følge heraf har den personlige dimension i erhvervsudøvelsen fået langt større betydning. Til forståelse af denne udvikling henviser Laursen bl.a. til sociologerne David Riesman og Richard Sennett, der samstemmende peger på opbrud i socialkarakteren og fleksibilitet som et krav, der i stigende grad stilles til det moderne menneske.

Med henvisning til filosofen Charles Taylor taler Laursen endvidere om en stigende personliggørelse og efterspørgsel efter personlig autenticitet som kendetegnende ved det moderne samfund²⁰⁰. Således påpeger Taylor, hvordan kravet om autenticitet udspringer af modernitetens individualisering. Det "ubehag", der ifølge Taylor knytter sig til modernitetens individualisering må imidlertid ses som et vilkår, der er forbundet med modernitetens understregning af individet som sin egen målestok. Taylor viser, hvordan autenticitet som moralsk ideal, dvs. som krav om at være tro mod sig selv og at realisere sit iboende potentiale, har rødder i moderniteten selv²⁰¹. Det nye er ifølge Taylor ikke den filosofiske beskæftigelse med selvet som kilde til moralsk orientering, som også genfindes i romantikken, men det forhold, at den intellektuelle bevægelses ideal om autenticitet har fået generel gennemslagskraft som en form for "expressive individualism": "What is new is that this kind of selv-orientation seems to have become a mass phenomenon"²⁰².

Taylors iagttagelse af, at vi i dag befinder os i, hvad han betegner "the age of authenticity" kan med andre ord ses som et andet udtryk for det skift i meningsfuldhed, der kendetegner den individualiseringsdiskurs, som også Hansbøl og Krejsler udpeger som central. I kølvandet på de traditionelle institutioners tab af "aura"²⁰³ kommer den personlige dimension i fokus som det sted, hvor anerkendelse og legitimitet skal vindes. Dette gælder også for de professionelle, som ikke længere kan læne sig op ad institutionens, det være sig skolens eller kirkens, iboende autoritet, eller alene henvise til en abstrakt "faglighed" som grundlag for legitimitet. Dermed bliver der, som bl.a. Laursen påpeger, basis for en stigende personliggørelse af autoriteten, som låner træk fra, hvad Weber betegner den karismatiske legitimitet i sin antiautoritære form: en legitimitet, der hviler på affektiv tilknytning og anerkendelse af den professionelles personlighed og kompetencer snarere end rationelle overvejelser.

²⁰⁰ Laursen 2003: 18ff; Laursen (2004a): 20ff.

²⁰¹ Taylor 2002: 83.

²⁰² Taylor 2007: 473.

²⁰³ Udtrykket er lånt af den tyske pædagog Thomas Ziehe (Ziehe 2000: 92).

Den danske uddannelsesforsker Kirsten Weber diagnosticerer ligeledes samfundets aftraditionalisering som en afgørende trussel mod de klassiske professioner, idet den fratager dem deres status som meningsdannere og handlingsvejledere. I modsætning til Laursen lokaliserer hun imidlertid ikke konsekvenserne til individniveauet men til det institutionelle niveau, idet hun udnævner problemstillingerne til kritiske for de klassiske professioner som kollektive størrelser. Centralt i denne problemstilling står akkurat spørgsmålet om viden, som udgør fundamentet for professionernes kollektive selvforståelse. Weber ser endvidere spørgsmålet om viden som centralt for den aktuelle professionsforskning, dvs. i form af en diskussion om forholdet mellem udviklingen i samfundets vidensbase og professionernes arbejde.

Eftersom videnskabelig viden per se udgør professionernes definitoriske kerne og samfundsmæssige rationale må det med nødvendighed give problemer, når denne anfægtes, som det sker både indefra og udefra. Ifølge Weber er professionerne ikke blot i krise fordi de ikke lever op til ændrede samfundsmæssige krav, men også fordi deres vidensbasis udfordres både indefra og udefra. Hvad udfordringen indefra angår er problemet den eksplosive vækst i videnskabelig viden, som gør det umuligt for den professionelle at holde sig alment opdateret. Og hvad udfordringen udefra angår mødes de professionelle såvel med samfundsmæssige krav om at dokumentere betydningen af sin viden og fungere som konsulent for den myndige borger, der ”shopper” mellem de professionelle udbydere²⁰⁴. Udviklingen illustrerer ifølge Weber skismaet mellem den industrisamfundskontekst, hvori professionernes rationale blev til, og nutidens vidensforhandlende samfund²⁰⁵.

Når det gælder professionernes rolle i nutidens samfund synes der altså at være almindelig enighed om, at de ændringer, der her er betegnet med stikord som differentiering, pluralisering, individualisering, ændring i synet på viden og politiske moderniseringstendenser tilsammen har afgørende betydning for professionernes muligheder for at gøre sig gældende. For de klassiske professioners vedkommende – lægen, advokaten og, eventuelt, præsten synes dette at indebære tab af betydning, for så vidt som status af den særlige viden, disse erhverv har kunnet påkalde sig som værende af betydning for udøvelse af deres særlige samfundsmæssige opgaver, er anfægtet i det såkaldte videnssamfund. På den anden side synes samfundets udvikling at indebære en øget vægtlægning på mere personligt formede vidensformer og på de professionelles ”autenticitet”, som bl.a. privilegerer de erhverv, der tidligere blev betegnet ”semiprofessioner”; en udvikling, der understøttes af

²⁰⁴ Weber 2004: 215.

²⁰⁵ Weber 2004: 231.

politiske professionaliseringsbestræbelser i form af akademisering og akkreditering. I det følgende skal vi se nærmere på, hvilke præcise konsekvenser, dette får for de professionelles muligheder for at hævde legitimitet på det modernes betingelser.

Professionel legitimitet på ændrede vilkår?

Professionelle kan siges at udøve magt i den forstand, at de inden for deres særlige områder har myndighed til både problembestemmelse og problemløsning. Med inspiration fra Foucault kan man tale om professionernes definitionsmagt: hvad der fremstår som problemer eller ej afhænger af, hvilken diskurs, der er på spil. Lægen, juristen og præsten har i kraft af deres status som professionelle inden for deres respektive områder kompetencen til at afgøre, hvad der er sygeligt, ulovligt eller uforeneligt med den kristne tro, henholdsvis hvad der i det konkrete tilfælde vil være den rette behandling, sanktion eller teologiske fortolkning, som patienten, klienten eller kirkemedlemmet har at underlægge sig. Det centrale spørgsmål bliver dermed ikke, om professioner udøver magt eller ej, men med hvilken ret denne magtudøvelse på samfundsmæssigt vitale områder finder sted.

Som ovenfor antydnet er professionernes særlige status i forvaltningssystemet ikke uproblematisk, hverken set fra et demokratisynspunkt eller set ud fra professionernes egen selvforståelse. Således kan det hævdes, at det ud fra et demokratisynspunkt er problematisk, hvis magten til at definere såvel som til at løse vitale samfundsmæssige problemer lægges i hænderne på en faglig elite. På den anden side har det fra professionel side været hævdet, at professionalitet og bureaukrati er uforenelige størrelser, idet de bygger på modstridende værdier. Således er bureaukratiets kendetegn den stiliserede sagsbehandling, som tillader mindst mulig grad af variation og dermed højest mulig grad af ligebehandling ud fra et ideal om nivellering af individuelle forskelle. Omvendt er professionalitetens ofte fremhævede kendetegn netop det faglige skøn, som tager størst muligt hensyn til den konkrete situation og det enkelte tilfældes unikke karakter som gør, at løsninger ikke kan standardiseres.

I henhold til en klassisk forståelse, som vi har set ovenfor, hviler professionernes legitimitet på deres institutionalisering af en særlig viden og kyndighed, erhvervet gennem en længerevarende formaliseret og godkendt uddannelse, og sanktioneret gennem statslig autorisation. Den professionelle legitimitet erhverves så at sige ovenfra, idet det forudsættes

at institutionel godkendelse og statslig sanktion er tilstrækkelige forudsætninger.

For at gælde som legitim kan magtudøvelse i dag ikke nøjes med at henvise til sit demokratiske grundlag, men må også fungere demokratisk, hvilket indebærer, at det må være påvirkeligt gennem argumenter og kritik. Legitimitet kan altså ikke nøjes med at defineres substantielt – in casu professionen i kraft af sin viden og kunnen – men må også kunne bestemmes i forhold til den måde, hvorpå den fungerer. Det er med andre ord et vilkår, at legitimitet i det moderne samfund må understøttes af den måde, hvorpå systemet fungerer i sin daglige udøvelse af magten.

De norske professionsforskere Oddvar Eriksen og Anders Molander påpeger nødvendigheden af at skelne mellem de niveauer, hvor anerkendelsen af professionen finder sted, idet de skelner mellem legitimitet som institutionelt givet ovenfra og den legitimitet, der etableres gennem den daglige interaktion. Eriksen og Molander understreger, at en professions legitimeringsbetingelser udgøres af såvel dens viden som dens ydelser: ”Legitimiteten (...) er afhængig av at den fagkunnskap som påberopes har en allment akseptert autoritet, og at det er samfunnsmessig konsensus om de interesser – behov og verdier – som profesjonen pretenderer å ivareta (.....) En yrkesgruppes status som profesjon kan altså ses som en kontraktrelasjon mellom staten som prinsipal og profesjonen som agent”,²⁰⁶.

Denne kontrakt er imidlertid kendetegnet ved at være funderet på makroplanet og kan i det moderne samfund ikke fungere uden løbende at bekræftes på individ- eller mikroniveauet: ”Den legitimitet som en offentlig anerkjent profesjonsstatus innebærer, må så å si bekræftes og reproduceres nedenfra – i interaksjonen mellom de mange prinsipalene og de mange agentene. Vi kan altså skille mellom legitimitet og tillit på institusjonelt nivå og på interaksjons- eller utførernivå. På det første nivået handler det om det jurisdiksjonelle kravets prinsipielle legitimitet, på det andre om hvorvidt den tillit som profesjonen som kollektiv tilkjennes

²⁰⁶ Eriksen og Molander 2008: 162. Det kan for mig at se diskuteres, om den forståelse af procedural legitimitet, der ligger under den her fremsatte opfattelse og tiltroen til fornuftens magt kommer til rette med netop den affektive dimension, som ligger i den karismatiske legitimitet og betydningen af den professionelles etos. Der kan argumenteres for at såvel Habermas som Giddens overvurderer den rationelle diskurs' betydning (Andersen 2000b:380 og Kaspersen 2000:430). En yderligere kritik mod Giddens er hans tilslutning til Webers betoning af aktøren som vidende og kyndig og synes at undervurdere den magt, der er indlejret i de sociale strukturer. Giddens' modernitetsteori er endvidere blevet anklaget for at være upræcis og abstrakt i sit gyldighedskrav og for unuanceret i sin tiltro til modernitetens gennemslagskraft (Kaspersen 2001: 243f; Furseth og Repstad 2007: 116).

gjennem sin offentlig anerkjente status, bekræftes i profesjonsutøvernes samhandling med klientene”²⁰⁷.

En side af professioners nutidige vilkår udgøres altså af det forhold, at de i højere grad end tidligere konstant må være i stand til at vedligeholde deres legitimitet gennem deres måde at agere på i forhold til klienter og brugere. En anden side, som Eriksen og Molander fremhæver, er nødvendigheden af at kunne retfærdiggøre monopolet på bestemte tjenesteydelser på disse vilkår. I et demokratisk samfund må professionen kunne henvise til sin offentlige forpligtelse, dvs. henvisningen til alle borgeres interesse. Professionerne må i dag desuden forholde sig til konsekvenserne af, hvad Eriksen og Molander med John Rawls betegner som ”pluralismens faktum”, dvs. det forhold, at borgerne har forskellige opfattelser af, hvad det gode liv indebærer.

Professionernes legitimitet som normative fortolkere af det gode liv er med andre ord anfægtet. I stedet er de professionelle henvist til at henholde sig til en ”tynd”, dvs. en neutralt rationel fortolkning af det gode liv. For professionerne indebærer dette en etisk tilbageholdenhed, en ”beskjedenhed på vegne af sin fordring om å forvalte menneskelige goder. Når innsikten om ’pluralismens faktum’ leder til en slik normativ besinnelse, kan vi tale om en refleksiv profesjonalisering”²⁰⁸.

Som jeg har søgt at vise med udgangspunkt i Max Webers forståelse af legitimitetens former lader det klassiske professionsbegrebs meningsfuldhed til at være beslægtet med det syn på forholdet mellem viden og legitimitet, der kendetegner det rationelt-legale herredømme både hos Weber selv og hos Parsons. Parsons’ syn på rationalisering som integreret del af moderniseringsprocessen og som middel til overvindelse af problemer i det sociale liv synes således at svare nøje til forståelsen hos Weber²⁰⁹. Fælles for dem er et syn på viden og fornuft som bærende for forvaltningsvirksomhed, en rationelt begrundet og reguleret tildeling af afgrænsede kompetenceområder baseret på en antagelse af, at denne viden er forbeholdt embedsmændene, hhv de professionelle, i modsætning til ”lægfolket”. Det er endvidere en forudsætning, at denne viden principielt kan erhverves af enhver, nemlig gennem længerevarende uddannelse. Den professionelle har således ikke sin status i kraft af tradition eller en særlig nærhed til ledelsen, men i kraft af sine faglige kvalifikationer inden for det professionelle ”system”.

Set i relation til Webers legitimitetskategorier kan det diskuteres, hvorvidt disse fortsat giver mening som ramme om en analyse af professioners legitimitet. Når det gælder den grundlæggende skelnen

²⁰⁷ Eriksen og Molander 2008: 162.

²⁰⁸ Eriksen og Molander 2008: 163.

²⁰⁹ Pfadenhauer 2003: 37.

mellem legitimitetens idealtypiske fremtrædelsesformer kan denne for mig at se fortsat frugtbart anvendes som grundlag for analyse. Således kan den her skitserede udvikling med henvisning til Weber anskues som udtryk for en forskydning i synet på professionel legitimitet fra i sin klassiske form primært at være rationelt-legalt funderet, til i sin nutidige gestalt snarere at orientere sig ud fra en karismatisk legitimitet.

Samtidig kalder Webers teori for mig at se på nuancering i en moderne kontekst. Hans opdeling synes dels at savne muligheden for at differentiere mellem forskellige niveauer for legitimitet, som Eriksen og Molander taler om. Der savnes med andre ord en skelnen mellem den institutionelle tildeling af legitimitet, som består i samfundsmæssig sanktionering, og den procedurale legitimitet, som etableres i interaktionen med klienterne. Dels, og i forlængelse heraf, synes Weber ikke at være opmærksom på at skelne mellem tildeling af legitimitet som éngangshandling (nemlig i forbindelse med den officielle sanktionering) og som led i den løbende interaktion med den individuelle klient. Grundlaget for at udøve denne definitionsmagt synes således som vi har set at forskyde sig i retning af aktørniveauet som det sted, hvor tilskrivning af legitimitet finder sted, og hvor muligheden for at vinde legitimitet afhænger af professionsudøverens autentiske formidling.

Jeg har argumenteret for, at de forskydninger, jeg har beskrevet som udtryk for overgangen fra et såkaldt traditionelt moderne til et såkaldt senmoderne samfund i særlig grad rammer de klassiske professioner, netop i kraft af deres sammenknytning mellem videnskabelig viden og legitimitet. Der er for mig at se tale om en kulturel og samfundsmæssig udvikling, som udfordrer den hidtidige forståelse og dermed indvarsler et paradigmeskifte i synet på professioner. Dette skifte får for mig at se ikke blot konsekvenser for den måde, hvorpå professioner teoretisk kan beskrives, men også for den måde, hvorpå det i praksis er muligt at være professionel i dagens samfund.

Sammenfatning

Jeg har i dette kapitel forsøgt at vise, hvordan den klassiske professionsforståelse hviler på et rationalistisk paradigme, som har væsentlige træk til fælles med Webers syn på den legalt-rationale legitimitet som modernitetens legitimitetsform. Jeg har argumenteret for, at en sådan forståelse er problematiseret i dag. Tilsammen er der således tale om, at den klassiske "meningsfuldhed" af tiltro til videnskabelig viden og professionel kyndighed er i opløsning i kølvandet på såvel teoretiske strømninger som konkrete samfundsmæssige ændringer, som tilsammen

bevirker, at troen på den universelle rationalitet som legitimeringsgrundlag er svindende. Skal de forskere, sociologer og andre, der taler om en personliggørelse af autoriteten, tages på ordet, kunne man med Weber udkaste den tese, at tendensen går i retning af en styrkelse af den karismatiske legitimitet. Dvs. at udfordringen til den professionelle i så fald ligger i personligt at stå inde for og bekræfte den professionelle autoritet.

Som jeg har søgt at vise i det foregående har der i både professionsforskningens første og anden fase været en konsensus om den udtalte eller udtalte forudsætning, at fundamentet for professionernes samfundsmæssige legitimitet udgøres af deres videnskabelige vidensgrundlag. På trods af kritikken fra "the 'power' approach", som med inspiration fra Weber har kategoriseret professionernes monopolbestræbelser som strategi til social lukning, har det også her været en implicit forudsætning, at professionernes "særlige viden" er alment accepteret som den faktor, der berettiger professioner til særlig status. Set ud fra et positivt funktionalistisk syn på professioner er det akkurat det forhold, at professionerne er i besiddelse af en særlig viden af betydning for samfundet, der berettiger dem til særstatus. Eller, set fra en mere kritisk vinkel, som gør det muligt for professionerne at "veksle" det, der med den franske sociolog Pierre Bourdieu kan betegnes den symbolske kapital, der ligger i deres viden, til økonomiske og beskæftigelsesmæssige fordele²¹⁰. Med atter andre ord kan det udtrykkes sådan, at fagligt specifik viden udgør grundlaget for, at professionerne kan tildeles licens og mandat ikke blot til at udføre bestemte opgaver, men også til at definere såvel problemet som dets løsning²¹¹.

Denne forudsætning, at viden udgør grundlaget for legitimitet, er imidlertid i stigende grad anfægtet, i praksis såvel som teoretisk. Praktisk giver det sig udslag i professionaliseringsdiskursens udbredelse langt uden for de traditionelle akademiske erhverv, understøttet af statslige moderniseringsbestræbelser, hvori "professionalisering" ifølge politologer indgår som diskursiv strategi parallelt med tiltag til deprofessionalisering, som i stigende grad fjerner indflydelse fra de professionelle til fordel for nye styringstiltag (New Public Management). Kulturelt tales der om individualiseringens konsekvenser for de professionelle, hvis rolle i stigende grad reduceres til "den responsive, formidlende og servicerende funktionær"²¹². Og endelig argumenteres der for, at det såkaldte videnssamfund underminerer de professionelles krav på at besidde særlig viden. Den professionelle besidder ikke automatisk legitimitet i kraft af sin viden – men kan erobre den gennem autentisk handling og fremtræden.

²¹⁰ For udfoldelse af Bourdieu se nedenfor kapitel V.

²¹¹ Pfadenhauer 2003: 49.

²¹² Kristensen 2009: 5.

Med hensyn til netop synet på viden lader det sig altså hævde, at der er sket en forskydning i meningsfuldhed fra den kontekst, hvori den klassiske professionsforståelse er formet, til en nutidig sammenhæng, hvor professionerne for at erobre og beholde deres legitimitet må være i stand til at argumentere for den på ændrede vilkår. Denne udvikling kan ses afspejlet i de seneste udkast til en teoretisk bestemmelse af professioner, som det bl.a. kommer eksemplarisk til udtryk hos Freidson. Som det er fremgået af ovenstående understøtter samfundets generelle udvikling en tendens i retning af en udvidelse eller en nivellering, alt efter synsvinklen, af professionsbegrebet, som modsvarer de teoretiske forsøg på nybestemmelse, som vi har set i det, jeg antydningssvist har kaldt professionernes tredje fase. Det synes at være et fælles træk, at den hidtidige konsensus om den videnskabelige videns særstatus og uomgængelighed for forståelsen af professioner er afløst af en mere pragmatisk og praktisk vidensforståelse, som modsvarer samfundets generelle diskurs, og et kritisk blik på den traditionelle professionsforsknings ideologiske biases. Det er med andre ord min tese, at ændringen i professionsforståelse afspejler nogle mere grundlæggende kulturelle og samfundsmæssige forskydninger, der har betydning for professionerne, for så vidt som de vedrører grundlaget for meningsfuldt at kunne gøre krav på legitimitet.

Spørgsmålet om professionernes legitimitet er, som vi har set oven for, et gennemgående tema i professionsforskningen. Netop professionernes centrale samfundsmæssige placering og deres magt til at forvalte vitale vidensområder, "to heal our bodies, save our souls" gør det påkrævet at kunne bestemme, med hvilken ret dette finder sted. Over for den funktionalistisk inspirerede tilgang i professionsforskningen, som netop anser professionens særlige viden og forpligtelse som legitimeringsgrundlag har den kritiske, neo-weberianske professionssociologi anfægtet professionernes legitimitet ved at pege på, at de er rent interessebestemte sammenslutninger, hvis herredømme hviler på evnen til at gøre deres interesser gældende i forhold til det øvrige samfund.

En diskussion om professionernes mulighed for at vinde legitimitet på det moderne samfunds præmisser indebærer for mig at se to afgørende ændringer, som begge har deres rod i individualiseringsdiskursen. Den første ændring er nødvendigheden af at skelne mellem den formelle, institutionaliserede legitimitet, som følger med samfundets officielle godkendelse, og den informelle, ikke-institutionaliserede legitimitet, hvis tilskrivning finder sted i interaktionen mellem den professionelle og klienten. Den anden ændring er det forhold, at hvor professionens legitimitet traditionelt har været funderet rationalt-legalt, i fælles overenskomst om den professionelle videns "særlighed" og samfundsmæssige betydning, synes legitimitet i videnssamfundet

paradoksalt i højere grad at være karismatisk baseret, dvs. funderet i den professionelles autenticitet og personlige fremtræden. Det kan naturligvis diskuteres, hvorvidt den beskrevne ændring er ”virkelig” eller ”blot” diskursiv. Jeg vil imidlertid argumentere for, at den rationelt-legale legitimitet i lige så høj grad er udtryk for en bestemt diskurs eller meningsfuldhed, som definerer mulighedsbetingelserne for at tale om professioner. Hvorvidt den videnskabelige viden er mere eller mindre virkelig i forhold til de praktisk-etiske vidensformer, som synes at vinde terræn i det såkaldte videnssamfund er i denne sammenhæng af mindre betydning. Hovedsagen er, hvilken betydning de forskellige vidensformer tilskrives og hvilken værdisættelse, der i samfundet forbindes hermed. Det eventuelle skisma mellem et rationalistisk og et praksisteoretisk forskningsparadigme skal jeg vende tilbage til i kapitel V, hvor jeg diskuterer professionsbegrebet kritisk med udgangspunkt i den franske sociolog Pierre Bourdieu.

Set i et professionsepistemologisk perspektiv er der med dette skift i synet på viden sket en grundlæggende ændring i samfundsmæssig meningsfuldhed. Denne ændring kan også ses afspejlet i, hvad jeg har kaldt professionssociologiske forsøg på rekonceptualisering af professionsbegrebet i forskellige retninger, der synes at kunne sammenfattes i afvisningen af traditionel professionsviden som grundlag for absolutte krav på legitimitet. I det følgende skal vi undersøge, hvorledes de foreliggende forsøg på at bestemme præsten som professionel forholder sig til den alment professionssociologiske udvikling med særligt henblik på at diskutere vilkårene for at gøre en særlig pastoral professionalitet gældende på nutidens vilkår.

IV. Professionsbegrebet i præsteforskningen

Præcisering af kapitlets problemstilling og metode i afhandlingens sammenhæng

På baggrund af fremstillingen af professionssociologiens udvikling og positioner i det foregående kapitel er formålet med dette kapitel at give en oversigt over professionsbegrebets anvendelse i det praktisk teologiske forskningsfelt. En sådan oversigt er ikke tidligere etableret, hvorfor fremstillingen er relativt udførlig. Kapitlets ambition er desuden at lægge op til diskussion af, hvorvidt professionsbegrebet som påstået er egnet til at imødegå embedets krise.

Et vægtigt bidrag i denne sammenhæng udgøres af Isolde Karles fremstilling, der repræsenterer et udbygget forsøg på at fundere præsten som professionel på et teoretisk grundlag. Karles bidrag står imidlertid ikke alene, ej heller er hendes forståelse af professionen enerådende i forskningsfeltet. Som det skal vises, er professionsbegrebet også med udgangspunkt i andre kirkelige traditioner og teologiske positioner bragt i anvendelse på præsten. Den nære kobling mellem profession og luthersk teologi hos Karle, som udmøntes i normative anvisninger på tilrettelæggelsen af præstens praksis, nuanceres således af anvendelsen hos James Glasse, der som amerikansk protestantisk teolog drager andre konklusioner vedrørende forståelsen af præsten som professionel end dem, der kommer til udtryk hos Karle. Til nuanceringen bidrager også anvendelsen af professionsperspektivet på anglikansk grund hos Anthony Russell, der i sin fremstilling tager udgangspunkt i præstefprofessionens udvikling i England i det 19. århundrede som baggrund for forståelsen af den nutidige situation. Endelig skal også medtages et nyere bidrag fra Hans Schilderman, der udvider nuanceringen af perspektivet yderligere gennem en undersøgelse af sammenhængen mellem professions- og embedsforståelse hos katolske præster i Holland²¹³ med udgangspunkt i et aktørperspektiv på professionen til supplerung og korrektion af det strukturelle perspektiv, som kommer til udtryk hos de øvrige.

Kriterierne for udvælgelsen af tekster til analyse har været bestemt af ønsket om at skabe overblik over ”hovedværker” i

²¹³ Jeg har i udgangspunktet valgt ikke at anerkende den præmis, der bl.a. kommer til udtryk hos Karle og Steck, hvor professionsbegrebet definitorisk kobles til protestantisk kristendomsforståelse. Et sådant udgangspunkt er for mig at se uholdbart, al den stund det underkender den faktiske anvendelse af begrebet i andre konfessioner. Derimod anerkender jeg selvfølgelig den konkrete betydning, som profession og professionalitet tillægges gennem koblingen til varierende teologiske tolkninger.

tematiseringen af præsten som professionel. Hermed menes tekster, der både i henseende til omfang og indhold har markeret sig som væsentlige referencer for introduktion af det professionssociologiske perspektiv på præst og embede. Hovedvægten i kapitlet ligger således på de konstruktive forsøg, der fra forskelligt teologisk hold er gjort på at begribe præstens arbejdsvirkelighed ved hjælp af professionsbegrebet. Det hører imidlertid også med til billedet, som jeg til indledning skal vise, at denne tilgang heller ikke i den praktiske teologi uden videre overalt accepteres som gyldig. Svarende til den – intuitive – afvisning af, at præsten kan betegnes som professionel, som er baseret på en common sense-forståelse af, hvad der menes med profession og professionalitet, findes der også praktiske teologer, som på mere teoretisk reflekteret grundlag vil afvise professionsbegrebet som adækvat forståelsesramme for præstens virksomhed og dermed stiller sig kritisk til indplacering af præsten inden for et professionsteoretisk paradigme.

Gennem løbende inddragelse af disse udvides perspektivet til et bredere felt af synspunkter på præst og profession, lige som en alt for unuanceret indplacering i feltet forebygges.

Metoden i undersøgelsen vil være en gennemgang af de valgte fremstillinger, idet jeg så vidt muligt følger deres egen argumentation til belysning af, hvordan professionsbegrebet forstås med henblik på præsten, med udblik til redegørelsen for professionsforskningens positioner. I forbindelse med det enkelte bidrag diskuteres relevante problemstillinger i tilknytning til den valgte position. Afslutningsvist føres en mere overordnet diskussion af muligheder og begrænsninger knyttet til en teoretisk bestemmelse af præsten som professionel gennem inddragelse af kommenterende og supplerende artikler. Kapitlet munder ud i samlede kritiske overvejelser over professionsbegrebets anvendelse i præsteforskningen og opridser relevante problemstillinger til videre diskussion.

Afvisning af professionsbegrebets anvendelse på præsten.

I dette afsnit skal der gives eksempler på, hvad man kunne kalde en negativ tematisering af præsten som professionel, dvs. en afstandtagen fra anvendelse af professionsbegrebet på præsten. Afvisningen kan bero på en principiel stillingtagen, som benægter professionsbegrebets forenelighed med en teologisk synsvinkel på præsten, som vi skal se hos Campbell og Schiller samt Wind. Alternativt kan der være tale om en afvisning, der

henter sin begrundelse i empiriske sammenligninger mellem en given professionel idealtype og det konkrete præstearbejde, som vi skal se hos Janz og Jarvis. For begge former for afvisning gælder det, at afvisningen indebærer en stillingtagen til en bestemt forståelse af professionalitet, som kan være mere eller mindre teoretisk begrundet²¹⁴.

Teologisk begrundet afvisning.

Som både Isolde Karle og Hans Schilderman til indledning gør opmærksom på, er professionsbegrebet kun i begrænset omfang gjort til genstand for systematisk praktisk teologisk refleksion, og forholdet mellem embedsteologi og en professionsteoretisk tilgang til præstens praksis er som følge heraf uklart, både teoretisk og empirisk²¹⁵. På trods af de faktisk foreliggende tiltag, som vi i det følgende skal se nærmere på, har Schilderman givetvis ret, når han antyder problemstillingen som i det mindste delvist begrundet i teologers forbehold mod anvendelse af professionsbegrebet: "Time and again theologians express not only reservations about, and incomprehension of, the subject, but also condemnatory judgments"²¹⁶. Tendensen til forbehold og eventuelt egentlig fordømmelse af professionsbegrebet har ifølge Schilderman sin baggrund i en tendens til at anskue professionalisering og embedsteologi som to modsatstillede poler på et kontinuum af pastoral identitet, i stedet for at se dem som gensidigt udfyldende begreber i et teoretisk kompatibelt forhold. Konsekvensen er, at frugtbar teologisk tænkning over emnet allerede i udgangspunktet blokeres.

Schildermans iagttagelse gælder formentlig ikke kun på katolsk grund, som er hans umiddelbare konfessionelle reference. Også i en luthersk kontekst lader det sig uden videre gøre at finde eksempler på, hvordan præstens "anderledeshed" fremhæves i forhold til alle andre erhvervsgrupper. Et eksempel på en sådan afvisning kan findes hos den amerikanske lutherske teolog Johannes A. Schiller, der gør sig til talsmand

²¹⁴ Der er derimod ikke tale om en egentlig ideologikritik, som anfægter professionsparadigmet eller professionaliseringsdiskursen som sådan.

²¹⁵ Schilderman 2005: 16; Karle 2000: 31. Mine muligheder for at gå i dybden med Schildermans referencer har desværre været begrænset af, at de ikke er oversat fra hollandsk, hvilket vanskeliggør efterprøvning af såvel resultater som metode. Når det således hævdes, at praktiske teologer udtrykker både positive, kritiske og ambivalente holdninger til professionalisering (Schilderman 2005: 15) fremgår det endvidere ikke entydigt, om der hermed sigtes til de pågældende teologers holdning til professionalisering som eksplicit begreb, eller om professionalisering forstås som den teoretiske ramme, der lægges til grund i forskerens tolkning.

²¹⁶ Schilderman 2005: 16.

for, at professionalisering af kirkens funktioner principielt er uforenelig med kirkens og menighedens væsen: "The clergy and the Church need to re-examine the claim that clergy are professionals in the sense in which professionalism has developed in Western industrial society (...) professions, by their process of development and by their nature, are really incompatible with Christian community"²¹⁷. Den væsentligste grund til uforeneligheden er ifølge Schiller professionernes monopolisering af funktioner, som tilhører hele menigheden, vægtlægningen på præstens autonomi og betoningen af akademiske kundskaber frem for på livsstil og personlig fromhed. Samtlige karakteristika er ifølge Schiller uforenelige med bibelske og bekendelsesmæssige principper²¹⁸.

Et tilsvarende synspunkt kommer til udtryk hos den amerikanske metodistiske teolog Dennis M. Campbell, der argumenterer mod at se præsten som professionel i den sækulariserede forståelse af ordet, hvor arbejdet udføres for løn og adskilles fra privatlivet: "Ordained ministry is not a profession if by that we mean simply the dominant secular use of the term. It is not one way, among many others, of making a living. Attempts to view ministry in this way are confusing sociologically and, more significantly, wrong theologically"²¹⁹. Heroverfor må præstens særlige identitet ses som et resultat af ordinationen og indvielse til en særlig livsstil, som forventes af menighedens lægfolk. Campbells professionsideal er "the classic conception", som han tilbagefører til den senmiddelalderlige syntese af tro og videnskab forenet om kirkens værdier som fælles grundlag for tjenesten for samfundet. For så vidt som profession kan anvendes som betegnelse for præsten må det være i denne betydning, "the original Christian meaning", som han endvidere ser som (uopnåeligt) ideal også for øvrige professioner.

Den amerikanske lutherske teolog James P. Wind gør sig til talsmand for det synspunkt, at den moderne professionskultur repræsenterer en problematisk opsplitning af præstens funktioner i "the maceration of the minister". Professionalisering som udtryk for specialisering og uddifferentiering udtrykker ifølge Wind en indsnævring af præstens forpligtelse, som han finder uforenelig med kirkens og embedets formål. Det moderne professionsbegreb repræsenterer med sin funktionelle specialisering ifølge Wind en problematisk tilbagetrækning af præsten til det personlige livs private zoner med begrænsede kompetenceområder, i modsætning til præstens tidligere rolle som professionel ekspert i de præmoderne samfund²²⁰. Kun ved at fastholde sin helhedsdimension kan præsten ifølge Wind bidrage til overvindelsen af den generelle opsplitning

²¹⁷ Schiller 1977: 138.

²¹⁸ Schiller 1977: 140f.

²¹⁹ Campbell 1983: 28.

²²⁰ Wind 1984: 179.

af samfundet, der er en følge af moderniteten. Han argumenterer i stedet for at se præsten som bærer af en særlig etos eller livsstil²²¹, som er uforenelig med den teknokratiske funktionalisme, han ser realiseret i den professionelle kultur. Tjenestens etos må ifølge Wind afspejle dens natur, "the ethos... of the forgiveness of sins"²²², som umuliggør enhver tanke om at tale om præstens arbejdstid eller andre begrænsninger i forpligtelsen.

Ovenstående kan ses som eksempler på teologiske begrundede forbehold mod overhovedet at anvende professionsbegrebet på præsten. Fælles for disse er en principielt kritisk holdning til professioner og professionalisering. Kritikken mod monopolisering af fælles menighedsfunktioner, arbejdsmæssig differentiering og skelnen mellem person og arbejdsliv opfattes som uforenelige både med kirkens embedssyn og mere bredt med forståelsen af kirken, som sættes lig med "the ethos of the forgiveness of sins". Begrundelserne for denne holdning varierer imidlertid. Således synes Schillers kritik primært at sigte mod den rationalisering af præsterollen, der følger med det klassiske professionsideals betoning af den intellektuelle dimension. Herudover opfattes professionel monopolisering som en trussel mod et principielt, teologisk begrundet, luthersk syn på menighed og præst som ligeberettigede medlemmer i menigheden. Campbells modstand mod opsplitning af præstens tid i arbejde og fritid accentuerer livsstilsdimensionen og synes i højere grad at lægge op til tolkning af præstetjenesten som indtræden i en stand eller livsstil end i konkrete opgaver. En lignende kritik af den tendens til afgrænsning af opgaver i forhold til ekspertise, som ligger i den klassiske professionsforståelse, udtrykkes hos Wind, der generelt er kritisk over for den funktionelle uddifferentiering, som han ser afspejlet i det moderne samfund.

Set under ét synes bestræbelserne på at afmontere professionsbegrebet at hvile på en intuitiv snarere end en egentlig reflekteret forståelse af professionsbegrebet. Der er endvidere en gennemgående tendens til afvisning af modernitetens uddifferentiering som livsform. Den gennemgående positive fremhævelse af den førmoderne syntese af kultur og religion afslører samtidig en kritisk holdning til netop den moderne opfattelse af professionel rationalitet, som bl.a. kan iagttages hos Parsons, hvor professionel ekspertise hviler på videnskabelig viden. For så vidt som begrebet kan forbindes med et positivt indhold sker dette med henvisning til forpligtelsen på en fælles værdi og den oprindelige religiøse betydning af "profes", bekendelsen til en fælles værdi.

²²¹ Wind 1984: 172.

²²² Wind 1984: 175.

For de her nævnte synes den førmoderne middelalderlige enhedskultur og den manglende differentiering mellem tro og videnskab at være det ideal, inden for hvilket den kirkelige selvforståelse primært kan udfolde sig, mens den senere udvikling ansues som forfaldshistorie. Som vi skal se nedenfor står denne holdning i modstrid til opfattelsen hos andre teologer, der netop ser uddifferentieringen som legitim udmøntning af det reformatoriske syn såvel som direkte anstød til professionaliseringsprocessen.

Alternative kategoriseringer af præsten.

Mens en – mindre – gruppe altså tager afstand fra anvendelse af professionsbetegnelsen for præsten af principielle grunde og med delvis henvisning til teologiske argumenter, rejses spørgsmålet af andre på et mere pragmatisk, empirisk grundlag. Det emne, der her er til diskussion, er, hvorvidt empiriske beskrivelser af præstens arbejdsliv understøtter en kategorisering som professionel, eller om andre erhvervs- og livsformer i højere grad synes at svare til de karakteristika, der knytter sig til præsten.

Det spørgsmål, der indledningsvist må rejses, er naturligvis hvilket begreb om professionen, der lægges til grund, samt hvilken forståelse af præsten, der går ud fra. Således peger den engelske teolog og uddannelsesforsker Peter Jarvis på, hvordan den essensorienterede professionsforskning traditionelt har forudsat den klassiske placering af præsten blandt de øvrige ”lærde professioner”, dvs. medicin, jura og universitetslærere, som én erhvervsgruppe med udgangspunkt i et enhedsbegreb om professionen. En sådan tilgang er imidlertid ifølge Jarvis problematisk af flere grunde. Dels bør alene det forhold, at der ikke er enighed om professionsbegrebets indhold mane til forsigtighed. Dels ses der normalt bort fra, at præster ikke er én gruppe, men repræsenterer en række forskellige ansættelsesformer, lige som præstens forskellige roller gør entydig klassificering vanskelig²²³. Accepterer man på trods af disse vanskeligheder en definition af professioner som hverv baseret på en teoretisk vidensbase, autonomi, specialisering, udøvelse af skøn i praksis samt monopol bør man ifølge Jarvis nærmere konkludere, at præsten kun kan anses for professionel inden for udvalgte områder, og generelt i stedet opviser kendetegnene på en semiprofession.

Med hensyn til sognepræsten kan det således ifølge Jarvis konstateres, at denne hverken er i besiddelse af en fast teoretisk base for sin

²²³ Jarvis 1975: 911f.

tjeneste²²⁴, monopol på særlige færdigheder eller særskilt kompetenceområde. Spørgsmålet bliver derfor ifølge Jarvis, om dette er udtryk for at præsten har gennemgået en deprofessionaliseringsproces, eller om det i stedet indikerer forskelle i de strukturer, hvori sognepræsten er indlejret²²⁵. På trods af, at Jarvis indrømmer faren ved at ophobe karakteristika, der skal gøre det muligt at skelne mellem (ægte)professioner og semiprofessioner, synes han ikke at være i stand til at overskride "*the dangers of the trait approach*"²²⁶. Ved at operere med en bestemt forståelse af professionalitet som forudsætning og gør han sig dermed sårbar over for den samme type kritik som han til indledning rejser mod gængse opfattelser af præsten som klassisk professionel.

Den tyske sociolog Oliver Janz gør sig en række kritiske overvejelser over, hvorvidt det 19. århundredes evangeliske gejstlige rettelig bør betegnes som professionel eller snarere som statsembedsmand. Gennem en historisk fremstilling påviser han, hvordan præsten i sin udvikling i en evangelisk tysk sammenhæng (Preussen) med dennes statskirkelige organisationsform snarere er at forstå som statslig "Beamter" end som professionel: "Die Strukturmerkmale des evangelischen Pfarrerberufs im 19. Jahrhundert sind durch eine weitgehende Parallellität zum höheren Beamtentum gekennzeichnet. Dies ist ein Resultat der staatskirchlichen Verfassung des deutschen Protestantismus"²²⁷. Kendetegn på tilhørsforholdet til "Beamtentum" er ifølge Janz statslig garanti for livslang ansættelse, regelmæssig, fast løn, social sikring, karriere- og senioritetsprincip samt gensidigt disciplinærsystem. Derimod giver de ofte fremhævede karakteristika ved professioner, erhvervsmæssig autonomi, statslig uafhængighed, monopol og kollegiale standarder ifølge Janz ikke megen mening anvendt på den evangeliske præst i Tyskland i modsætning til f.eks. det ideal, der fremhæves for Englands vedkommende. Det tyske eksempel demonstrerer dog, at embedsmandstanken og professionsbegrebet ikke udelukker hinanden, for så vidt som professionalisering betegner den af Weber diagnosticerede universelle udvikling af de højere erhvervs udøvere til "fagmennesker"²²⁸.

Den tyske situation er ifølge Janz resultat af en udvikling, hvor den evangeliske præst opstod som dannelsesborgerlig profession i forlængelse af den reformatoriske vægtlægning på den teologiske uddannelse, og derefter gradvist indlejres i den statslige forvaltning, støttet

²²⁴ Jarvis argumenterer for, at mens teologien er den teoretiske base for teologen, kan det samme ikke hævdes for sognepræsten, hvis arbejde ikke i samme grad er baseret på en enkelt akademisk disciplin, men snarere på "a package of skills" (Jarvis 1975: 917).

²²⁵ Jarvis 1975: 920.

²²⁶ Jarvis 1975: 913.

²²⁷ Janz 1988: 183.

²²⁸ Janz 1988: 174f.

af den statskirkelige forfatning. Janz demonstrerer videre, hvorledes denne udvikling understøttes af præsternes standsmæssige strategier, som favoriserer bureaukratiske professionaliseringsvarianter og trækker på den klassiske embedsmandsforståelse af staten som garant for præstens underhold²²⁹, hvilket ligger fjernt fra det angelsaksiske professionsparadigme.

Den kritik af det angloamerikanske professionsparadigme, der antydes hos Janz, synes at pege i retning af en mere kritisk tale om præsten som professionel. Med sin påpegning af de faktiske forskelle i forholdet mellem profession og stat i en angloamerikansk og en kontinental kontekst er der således banet vej for en kritik af professionsbegrebets normative anvendelse. Dette er imidlertid ikke interessen hos Janz, der i stedet demonstrerer, hvordan idealerne for den bureaukratiske embedsmand og den professionelle konvergerer i det rationalistiske ideal.

Tilløb til en kritik af den klassiske professionsforståelse kan ses hos den amerikanske katolske teolog Thomas J. Gannon, der problematiserer tendensen til – ukritisk – at forudsætte præstens professionalitet. "Unfortunately, many studies using these concepts (profession / professionalization, KF) simply assume priests and ministers are professionals; the existence of a clerical "profession" is seldom, if ever, treated as an empirical question"²³⁰. Frem for blot at forudsætte, at præsten er professionel, bør det undersøges empirisk, hvorvidt præsten lever op til de kriterier, der almindeligvis forbindes med professionalitet. Gannons anliggende er imidlertid at vise, at sådanne empiriske undersøgelser ikke falder bekræftende ud. Ikke mindst den professionelle autonomi, der for ham er det afgørende kriterium, forekommer problematisk, både når det gælder et strukturelt perspektiv på præstens indlejring i menigheden og når det gælder præstens personlige holdning, eftersom præsten kun analytisk kan skilles fra kirken: "Thus the organization does wholly absorb its clergy, even if the clergy do not wholly absorb the organization"²³¹. Hvis præsten fortsat skal kunne hævdes at være professionel er det ifølge Gannon nødvendigt at differentiere professionsbegrebet. "What is needed is a *differentiated* set of dimensions along which professions can be compared, thus breaking down the unilinear conception of profession"²³². Alternativet hertil er at acceptere, at professionalitet for præstens vedkommende ikke er andet end strategisk "retoric of the practitioner".

Fælles for de nævnte fremstillinger er deres forsøg på at demonstrere, hvorledes forståelsen af præsten som professionel kommer til

²²⁹ Janz 1988: 191, 195.

²³⁰ Gannon 1971: 66.

²³¹ Gannon 1971: 74. Betydningen af det konfessionelle udgangspunkt for professionsforståelsen skal diskuteres nedenfor.

²³² Gannon s 77

kort over for de kriterier, som lægges til grund for professioner, og lægger op til snarere at forstå præsten ud fra andre erhvervsmæssige kategorier; enten den semiprofessionelle eller embedsmanden, alternativt at foreslå en nybestemmelse af præstens professionalitet. Det er således også et fælles træk, at der forudsættes et præcist defineret begreb om professioner, som præsten ikke ses at leve op til, dels fokuseret omkring præmissen om den professionelles specialiserede viden, dels omkring den organisatoriske indlejring og forholdet til staten.

Jeg har i gennemgangen af professionsforskningens udvikling peget på, at en sådan forudsætning er problematisk, idet den hviler på "the 'traits' approach", dvs. muligheden for på basis af karakteristika knyttet til bestemte erhverv at etablere universelle og normative retningslinjer for professionalitet. Bag den principielle afvisning så vel som bag den empirisk begrundede afvisning af præstens professionalitet ligger, som vi har set, en forestilling om professioners "væsen", som præsten ikke ses at svare til. På trods af, at det teoretiske grundlag for dette ikke ekspliciteres synes det grundlæggende paradigme fortsat at udgøres af den klassiske angloamerikanske model, baseret på autonomi og faglig ekspertise baseret på et specifikt videnskabeligt grundlag.

Professionen som målestok og ideal

Vi har oven for set, hvordan præsten kan opfattes som kulturel og arbejdsmæssigt eksemplarisk identifikationsfigur i moderniteten, for så vidt som præsten i kald og stand virkeliggør kaldet i udøvelsen af sit særlige erhverv, jf. Drehsen, der går så vidt som til at se præsten som "exemplarisch prägende(r) Gestalt moderngesellschaftlicher Kulturleistungen (Erziehung, Bildung, öfftl. Kommunikation, Kunst, soziale Fürsorge, Diakonie) und zum Vorbild neuzeitlicher Professionalisierung"²³³.

Den tyske praktiske teolog Dietrich Rössler tager skridtet videre, idet han argumenterer for, at professionsbegrebet netop synes modelleret over de karakteristika, der kendetegner præsten. Han oplister således en række professionskendetegn: fælles arbejdsmæssig identitet, varig tilknytning, fælles værdier, enighed om rolledefinitioner i forhold til såvel kolleger som professionslægefolk²³⁴, fælles fagsprog, som kun delvist er tilgængeligt for lægefolk, intern kontrol i gruppen med medlemmernes

²³³ Drehsen 1998: 1343.

²³⁴ „Professionslaien“ betegner de ikke-uddannede aftarere af de professionelles ydelser.

erhvervsudøvelse, tydelig afgrænsning fra omverdenen og social produktion af efterfølgende faglige generationer. På denne baggrund kan han konkludere, at præsten uden videre passer ind i det professionelle skema; ja, mere end det: "Es liegt auf der Hand, dass der Pfarrerberuf in dieses Schema ohne weiteres eingezeichnet werden kann. Die meisten dieser Merkmale treffen so unmittelbar auf den Pfarrerstand zu, dass sie dort geradezu ehtlehnt scheinen"²³⁵.

I det følgende skal det vises, hvordan præsten positivt forsøges tematiseret som professionel hos hhv. James Glasse, Anthony Russell, Isolde Karle og Hans Schilderman. Min tilgang er bevidst eksplorerende, idet jeg følger de respektive fremstillinger anliggende, argumentation og accentueringer. Det vises, hvordan professionsbegrebet forstås og bringes i anvendelse på præsten, og hvilke implikationer, der drages heraf for præstens arbejdsvirkelighed. Redegørelsen for de respektive professioner følges af en kort diskussion med inddragelse af relevante kritiske standpunkter rejst fra anden side. Til slut behandles fælles problemstillinger i et bredere diskuterende afsnit, som dels griber tilbage til den almene professionssociologiske diskussion, dels peger fremad mod overvejelser over, hvorvidt de fremførte professionsforståelser er egnede med henblik på løsning af embedets krise.

James D. Glasse: Profession: Minister

Anliggende og fokus

Den amerikanske protestantiske teolog James D. Glasse udmærker sig med sit udkast fra 1968 med titlen "Profession: Minister" ved at være en af de første, der fra et praktisk teologisk udgangspunkt forsøger at bringe professionsbegrebet positivt i anvendelse på præsten.

Anliggendet bag Glasses udkast er at udvide grundlaget for den pastoralteologiske refleksion med historiske og sociologiske overvejelser over præstens kald, funktion, beskæftigelse og kompetence. Den noksom bekendte identitetskrise i den amerikanske præstestand, der allerede her omtales som et anerkendt faktum, skyldes ifølge Glasse ikke primært uklarhed om præstens teologiske eller kirkelige identitet, men at der savnes et samlende perspektiv, der kan opfange helheden i præstens tjeneste og arbejdsliv: "What is at stake here is not the minister's calling or his dignity or his office, but his *work*. The critical issue is not his *ecclesiastical identity* in the church, but his *occupational identity* in the world of work"²³⁶.

²³⁵ Rössler 1994: 495.

²³⁶ Glasse 1968: 21.

Perspektivet må derfor tage udgangspunkt i præstens praksis. "Such an image must grow out of the *practice* of the ministry, for it is in the practice of the ministry that ministry comes to focus (...) The image arises out of the *work of the minister*, not the *thought of the professor*"²³⁷.

Det er en bærende tanke hos Glasse, at den reformatoriske tradition umuliggør enhver tale om præstens arbejde som distinkt og unikt i forhold til alle andre erhverv, og om præsten som værende i en klasse for sig. Tværtimod må man ifølge Glasse argumentere for, at den protestantiske clergyman²³⁸ skal forstås i sækulære billeder. For at forebygge misforståelser pointeres det, at "... 'Secular' does not mean profane, unholy, irreligious, or nontheological. It simply means that the occupational image intends to picture the *work* of the minister (...) we seek an image for the Protestant clergyman, to discover him not first of all *ecclesiastically* in the orders of the church, but *occupationally* in the orders of the world (...) the minister's work in the church is his work in the world"²³⁹.

Opgaven bliver dermed ifølge Glasse at etablere en teoretisk forståelsesramme for præstens arbejdsmæssige identitet. Forudsætningen for, at dette kan ske, er, at præstens arbejde og de problemstillinger, der knytter sig hertil, kan begribes inden for rammen af et erhverv på linje med andre. Her kommer professionsbegrebet ind som den klassifikation, der lader til at kunne rumme aktuelle problemstillinger knyttet til præstens arbejdsliv: "(...) the problems of the minister are similar to those of others who 'work for a living'. The question then becomes: To what kind of occupational classification does the minister belong? I begin by suggesting that he belongs to the classification: professional"²⁴⁰. Professionsperspektivet ses således meningsfuldt at kunne appliceres med henblik på at belyse og udrede krisen i den protestantiske præsts "ministry". Til støtte herfor anfører Glasse dels, at professionsbegrebet gør det muligt at distancere præsten fra den ideologiske indlejring, der ligger i de gængse kirkelige betegnelser, dels at begrebet synes egnet til at indfange de faktiske uklarheder, der knytter sig til arbejdets natur, og endelig at det

²³⁷ Glasse 1968: 20.

²³⁸ Til bestemmelse af denne anfører Glasse følgende kriterier: 1) en mand, 2) som har eksamen fra en akkrediteret teologisk instituion (*seminary*) og 3) som er ordineret af en konventionel protestantisk trosretning, 4) som er fuldtids beskæftiget 5) i en lokal amerikansk kirkeenhed (Glasse 1968: 23).

²³⁹ Glasse 1968: 24f.

²⁴⁰ Den valgte metode hertil er 1) en oversigt over historisk og sociologisk materiale med skitse til en definition af professionen, 2) test af definitionen på problemer fra præstens praksis, 3) behandling af krisen i relationen mellem præst og læg, 4) diskussion om professionens status og rekrutteringskrise, 5) spørgsmålet om specialisering i relation til sognepræsteidentiteten, og 6) konklusioner og konkrete anbefalinger til imødegåelse af krisen (Glasse 1968: 24, 30).

bidrager til at fastholde den verdslige kontekst og at se de specifikke problemer i denne sammenhæng²⁴¹.

Professionsforståelse

At kald og profession ikke er modsætninger, men at professionen tværtimod kan ses som en legitim udmøntning af den protestantiske forståelse af kaldet ses ifølge Glasse ingen steder mere overbevisende udtrykt end hos netop professionsteoretikeren Ernest Greenwood: "A (professional) career is essentially a calling, a life devoted to 'good works'. The term calling literally means a divine summons to undertake a course of action. Originally, it was employed to refer to religious activity. The Protestant Reformation widened its meaning to include economic activity as well ... Presumably, then, any occupational choice may be a response to a divine summons ... Professional work is never viewed solely as a means to an end; it is an end in itself (...) To the professional person his work becomes his life. Hence the act of embarking upon a professional career is similar in some respects to entering a religious order"²⁴². Hermed konfronterer Glasse direkte den principielle indvending mod professioner som værende uforenelige med præstens særlige kald.

Glasse opponerer videre mod Carr-Saunders og Wilsons forbehold²⁴³ mod at regne præsten til de moderne professioner og de *standards of technical competence*, der knytter sig hertil. Han argumenterer for, at den rent traditionelle identifikation af præsten som professionel må suppleres af rationelle kriterier: "This judgment does not deny the rootage of the professions in ancient social structures, but it does indicate, that we must be prepared to discuss the professions in terms of some criteria other than traditional identification"²⁴⁴. Over for Carr-Saunders og Wilson hævder Glasse, at de moderne kriterier for professionalitet også med fordel kan anvendes på præsten. I en eklektisk læsning af repræsentanter for den essensorienterede professionsforskning tilslutter han sig bl.a. de træk, der af Carr-Saunders og Wilson fremhæves som centrale, dvs. lang intellektuel træning og tilegnelse af specifikke tekniske kompetencer. Hertil føjer han bl.a. Flexners betoning af "professional spirit"²⁴⁵ samt krav om teoretisk

²⁴¹ Glasse 1968: 29.

²⁴² Glasse 1968: 25f.

²⁴³ Se hertil ovenfor kapitel II.

²⁴⁴ Glasse 1968: 35.

²⁴⁵ Glasse synes dog ikke at være opmærksom på, at netop dette kriterium hos Flexner har en vis tvetydig karakter, da det ikke er snævert koblet til de øvrige karakteristika.

basis, alment formål, samfundsmæssig anerkendelse og status samt endelig det professionelle arbejdes principielt enestående karakter²⁴⁶.

På baggrund af de nævnte inspirationskilder opstiller Glaske sin egen model til identifikation, som lader sig applicere på de klassiske eksempler: lægen, advokaten, læreren og præsten. Den professionelle er 1) uddannet, "an educated man, master of some body of knowledge (...) not arcane and esoteric, but accessible to students in accredited educational institutions", 2) ekspert "master of some cluster of skills (...) can be learned and sharpened by practice under supervision", 3) institutionel "relating himself to society through a historical social institution of which he is partly servant, partly master", 4) ansvarlig "able to act competently in situations which require his services (...) according to high standards of competence and ethics" og 5) dedikeret "his dedication to the values of the profession is the ultimate basis of evaluation for his service"²⁴⁷. Ud fra dette "professionelle perspektiv" er det således muligt at identificere, hvilke erhverv, der kan kaldes professionelle, samt mere præcist at bestemme den enkelte professions unikke identitet.

Glaske søger nu at godtgøre, at det professionelle perspektiv ikke blot er principielt relevant, men også meningsfuldt kan anvendes til at belyse præstens roller. Det gælder såvel de klassiske roller som prædikant, ritualforvalter og leder af gudstjenesten, sjælesørger og lærer, som de nyere, såkaldt "contemporary roles" som organisator og administrator, der vedrører præstens nutidige funktioner²⁴⁸. Præsten skal således i hver enkelt rolle ses som uddannet, ekspert, institutionel, ansvarlig og dedikeret: *uddannet* i teologiske discipliner, æstetiske discipliner og psykologi, *ekspert* i arbejdet med kommunikation, ledelse af gudstjenesten, sjælesorg og undervisning, *institutionel* i kraft af sin forpligtelse til tjeneste, indlejringen i en tradition og tilknytningen til en konkret menighed, *ansvarlig* for den teologiske kvalitet af forkyndelsen og det pastorale arbejde samt for sin egen faglige udvikling, og *dedikeret* som person til den fælles tro, til forpligtelsen som professionel til at forkynde, til rollens begrænsning, som friholder præsten fra at kunne alt, og til sandheden²⁴⁹. På

²⁴⁶ Glaske 1968: 35ff.

²⁴⁷ Glaske 1968: 39.

²⁴⁸ Glaske tager udgangspunkt i Samuel Blizzard's definition af den protestantiske sognepræsts sæt af roller (Blizzard 1956: 508ff).

²⁴⁹ For rollen som organisator og administrator gælder det imidlertid, at den i mindre grad end de øvrige kan læne sig op ad bibelsk-historiske traditioner, og at den i mindre grad lever op til det professionelle perspektiv hvad angår uddannelse og ekspertise, institutionalisering, succeskriterier og etik samt dedikation: *In the fields of organization and administration instruction tends to be on the level of anecdote and folklore (...) This is hardly a body of knowledge of professional character*" (Glaske 1968: 72). Det professionelle perspektiv synes her i højere grad at pege på mangler ved præstens rolle end at bekræfte præstens identifikation som professionel.

alle disse områder lader præsten sig ifølge Glasse sammenligne med de øvrige professioner; forskellen består alene i det indhold, der knytter sig hertil, og som netop udgør præstens særlige arbejdsmæssige domæne.

Implikationer for præsten

Glasse anser spørgsmålet om specialisering for at være et umisteligt træk ved selve professionernes udviklingshistorie: "The history of professions is the history of specialization"²⁵⁰. Dette gælder også præsten, som opererer inden for et specielt vidensområde, med specielle færdigheder, i en speciel institution, ud fra specielle standarder og med et specielt formål. Frem for at erkende dette har debatten om præsten som specialist eller generalist ifølge Glasse været præget af "the mythology of the general practitioner"²⁵¹. En sådan mytologi tilslører det forhold, at sognepræsten er én blandt flere af kirkens gyldige tjenester, men ikke den eneste: "Any attempt to define the professional character of the parish ministry must accept this fact at the outset: the parish clergy are not the norm for the profession; they are one of its specialities"²⁵². Dette rejser imidlertid spørgsmålet om, hvad der da er sognepræstens speciale, idet det må forudsættes, at der kan findes en begreb for dette, der bevarer tjenestens karakter intakt som tjeneste. I tilslutning til H. Richard Niebuhr er det Glasses påstand, at betegnelsen "pastoral director" kan danne et frugtbart udgangspunkt for præstens praktikerrolle: "In his work the pastoral director carries on all the traditional functions of ministry – preaching, leading the worshipping community, administering the sacraments, caring for souls, presiding over the church..... His first function is that of building or "edifying" the church; he is concerned in everything that he does to bring into being a people of God who as a Church will serve the purpose of the Church in the local community and the world"²⁵³.

Definitionen af præsten som "pastoral director" er imidlertid ikke uden problemer. En række af de konflikter, der findes mellem præst og lægfolk går således tilbage til en mere grundlæggende spænding, som er indbygget i selve den professionelle konstruktion i kraft af det asymmetriske forhold mellem professionel og klient. De professionelle kendetegn markerer således netop forskellen mellem præsten som professionel og lægfolket: At præsten er uddannet, ekspert, institutionel og ansvarlig medvirker hver på sin måde til at hæve præsten ud fra

²⁵⁰ Glasse 1968: 114.

²⁵¹ Glasse 1968: 119.

²⁵² Glasse 1968: 137.

²⁵³ Glasse 1968: 141.

menigheden. Heroverfor står den principielle lighed mellem præst og læg, som må fastholdes på tværs af den faktiske ulighed, der er indbygget i den professionelle arbejdsdeling. Præstens dedikation fastholder ham på linje med menigheden: "He is the same kind of *dedicated* man as the layman, dedicated to the same end as every Christian: the increase of the love of God and neighbor in the world"²⁵⁴.

Glasse argumenterer for, at præstens professionalitet må defineres i lys af den aktuelle udvikling, hvor en række af de nævnte forskelle mellem professionel og klient synes at udviskes. Med højere uddannelsesniveau, specialisering og institutionelle omlægninger er der ifølge Glasse behov for en "recasting relationships, hvor rollerne for præst og lægfolk genovervejes"²⁵⁵. Der er desuden behov for at tage den lokale kontekst i betragtning i udmøntningen af præstens generelle ekspertise. "The parish clergyman (...) must, if he is to be truly professional, identify the special character of general practice in the ministry and the special character of the parish situation. These are two separable, but related, tasks"²⁵⁶.

Kritik af Glasse: Gannon og Wind

Glasses bestræbelse på at fundere præstens arbejde med henvisning til en teoretisk bestemmelse af professionens essens er bl.a. kritiseret af Thomas M. Gannon, der, som vi har set, er kritisk over for den beredvillighed, hvormed det accepteres, at præsten er professionel. Glasses studie er ifølge Gannon repræsentativt for den måde, hvorpå professionsbegrebet er anvendt i forskningen om præsten: "the fundamental unanswered question emerging.....is whether indeed there is such a thing as a clerical profession"²⁵⁷. Implicit i Gannons kritik ligger således også en kritik af Glasses metode og forsøget på ud fra et konglomerat af teoretiske tilgange at opstille en matrix for professionalitet, som præsten kan indpasses i.

Et mere grundlæggende angreb mod Glasses udkast kan ses i Winds kritik af forsøgene på indplacering af præsten i forhold til Carr-Saunders og Wilsons professionsmodel, som han opfatter som udtryk for "the maceration of the minister". Glasses udkast til en professionsbestemmelse af præsten skal ifølge Wind ses som et forsøg på at deltage i spillet om status, som han er kritisk over for. I stedet foreslås det,

²⁵⁴ Glasse 1968: 82.

²⁵⁵ Glasse 1968: 93.

²⁵⁶ Glasse 1968: 139.

²⁵⁷ Gannon 1971: 70.

at præsten skal ses som deltager i en paradoksal "culture of professionalism", som ganske vist betragter præsten som professionel i betydningen uddannet og serviceorienteret, men som samtidig overskrider funktionærgrænsen og tendensen til fragmentering²⁵⁸. Wind gør sig således til talsmand for en fastholden ved en klassisk forståelse af professioner som primære bærere af samfundets værdier og som garant for sammenhængskraft. Det forhold, at Carr-Saunders og Wilson ikke medtager præsten i oversigten over de moderne professioner er altså ikke – som Glasse synes at mene – en deklassificering af præsten, men derimod et positivt vidnesbyrd om præstens anderledeshed.

Den konkrete kritik af Glasse for at være motiveret af interesse i præstens status synes i et vist omfang berettiget. Således argumenterer Glasse for opprioritering af en professionel attitude som den bedste modvægt mod statustab²⁵⁹. Derimod kan det mulige i Winds overordnede projekt diskuteres. En fastholden ved professionerne som garanter for integrationen af samfundets (kristne) værdier som modvægt mod den moderne identitetskrise synes således at forudsætte en kristen enhedskultur, der ligger langt fra situationen i de sækulariserede, funktionelt uddifferentierede samfund, som bl.a. pointeret fremføres af Isolde Karle.

Diskussion af Glasse

Den teoretiske baggrund for Glasses professionsforståelse er, som det fremgår, essensforskningen, hvor han knytter til ved de tidlige udkast af Carr-Saunders og Flexner. Karakteristisk for disse er, som vi har set, at den lægelige profession udgør den norm, hvorudfra en professionel taksonomi opstilles. Med udgangspunkt i Carr-Saunders' bestemmelse af moderne professioner som baseret på teknisk kompetence tager Glasse udgangspunkt i en række strukturelle definitioner, der ses som konstituerende for professionalitet: teoretisk uddannelse, teknisk ekspertise, institutionel tilknytning, ansvar samt dedikation. Glasse betoner, at de nævnte karakteristika skal betragtes som et "group portrait", der gør det muligt at sammenholde individuelle variationer på et tilstrækkeligt abstraktionsniveau, dvs. at den enkelte præst ikke nødvendigvis lever op til samtlige krav. For den enkelte argumenteres der således for, at det, som en "rough rule of thumb" er tilstrækkeligt at opfylde tre af de fem punkter til

²⁵⁸ Wind 1984: 172f.

²⁵⁹ Glasse 1968: 113.

identifikation²⁶⁰. Det forekommer imidlertid ikke klart, hvorvidt der er forskel på graden af nødvendighed af de anførte attributter.

Som vi tidligere har set, er den essensteoretiske tilgang under kritik på en række punkter, her ikke mindst for at gøre vilkårlige karakteristika knyttet til udvalgte erhverv til generel norm for professionalitet. Dette gør sig i særlig grad gældende for netop den tidlige professionsforskning, som er repræsenteret ved Carr-Saunders og Wilson, hhv. Parsons, som samstemmende udpeger den lægelige professions karakteristika som mønster for professionalitet. Centralt heri er den rationalistiske opfattelse af teknisk kompetence som direkte udledt af det videnskabelige grundlag. Forbindelsen mellem videnskabelig viden og teknisk kompetence problematiseres ikke af Glasse, der synes at se præstens kompetencer som direkte udledt af den teologiske uddannelsesbaggrund. Med hensyn til præstens nyere roller som leder og administrator antydes det som et problem, at disse vanskeligt forenes med den klassiske teologiske uddannelsesbaggrund: "It seems to me that most ministers are least professional in these roles (...) This is hardly a body of knowledge of professional character"²⁶¹. Ved at knytte til ved en klassisk essensteoretisk tilgang gør Glasses udkast sig således sårbart i forhold til den kritik, der er rejst mod denne for vilkårligt at hævde bestemte træk som grundlag for professionalitet. Tilknytningen giver endvidere forståelsen af præsten et vist rationaliserende præg, som dog søges udlignet med henvisning til den livsstilsdimension, der antydes med præstens dedikation.

Et argument mod at anerkende præsten som professionel er, som vi har set, at professionsbegrebet ses som en trussel mod præstens altomfattende tjeneste og eksemplariske funktion i forhold til menigheden. Heroverfor understreger Glasse, at professionen netop vedrører præstens arbejdsmæssige forpligtelse i forhold til en række specificerede funktioner, som udgør præstens særlige arbejde. Netop det reformatoriske syn på embedet gør det ifølge Glasse både muligt og legitimt at beskæftige sig med præstens arbejdsmæssige identitet, samtidig med at det fastholdes, at præstens arbejde på enhver måde er frataget sin særlighed i forhold til andre slags arbejde. Denne diskussion skal vi vende tilbage til. I det følgende vil vi vende os til Anthony Russells udkast til en teori om præsten som professionel.

²⁶⁰ Glasse 1968: 41ff.

²⁶¹ Glasse 1968: 72.

Anthony Russell: The Clerical Profession

Anliggende og fokus

Den engelske, anglikanske teolog og forhenværende biskop Anthony Russell har i et udkast fra 1984, "The Clerical Profession", leveret et kritisk bidrag til forståelse af præsten som professionel. Udgangspunktet er også for Russell embedets krise, som efter hans opfattelse ikke skyldes sækularisering, men tværtimod den måde, hvorpå kirken historisk har organiseret præstestanden i nyere tid.

Russell påviser, hvordan den engelske præstestand i løbet af det 18. og 19. århundrede formes efter det fremvoksende, moderne professionsideal, og hvilke langtrækkende implikationer denne udvikling får for forståelsen af præsten. Det er således hans tese, at den aktuelle krise for præsten i vid udstrækning skyldes, at professionen på afgørende punkter fortsat befinder sig i den form, den antog midt i det 19. århundrede, i modsætning til andre professioner, der har formået at indoptage de samfundsmæssige ændringer: "In contemporary society, the clerical profession has found itself unable to embrace many of the changes which have altered other professions in recent years and remains, in many significant aspects, in the form which it assumed in the mid-nineteenth century"²⁶².

Med pastorale instrukser og håndbøger fra det 18. og 19. århundrede som empirisk grundlag, suppleret med biografisk materiale, undersøges den betydning, tilpasningen til den professionelle model har haft for faktiske ændringer i præsterollens udformning²⁶³. Det er således ikke de ideologiske og doktrinære udviklinger, der analyseres, men derimod de faktiske ændringer, "the actual changes (...) concerning the way in which the clergy went about their work and reflected on it"²⁶⁴. Russells udgangspunkt er, at præsten som figur ikke kan forstås alene hverken ud fra dogmatiske positioner eller gennem en analyse af normative bestemmelser. Det er derimod nødvendigt at undersøge den faktiske praksis, her udtrykt gennem præsternes beskrivelser.

Professionsforståelse

I lighed med Glasse pointeres det hos Russell, at en modstilling af kald og profession er misforstået. Analytisk må der skelnes mellem den teologiske

²⁶² Russell 1984: 274.

²⁶³ Russell 1984: 6.

²⁶⁴ Russell 1984: 6. Netop dette kritiseres, som vi skal se, af bl.a. Williams.

bestemmelse af præsten og den sociologiske bestemmelse af den beskæftigelsesmæssige rolle, der knytter sig til erhvervet: "The term 'priest' denotes a theological status within the Church and the criteria for testing the adequacy of such statements are theological criteria. However, the term 'clergyman' denotes an occupational role among the many occupational roles in society (...) the criteria for testing the adequacy of the definition are the criteria of empirical verification (.....) Thus, the analytical distinction between 'priest' as a theological status and 'clergyman' as an occupational role must be maintained"²⁶⁵. Det er Russells pointe, at en sådan skelnen får metodiske konsekvenser, i og med at sociologisk analyse kræver empiriske kriterier. Det må altså empirisk kunne godtgøres, at professionsdefinitionen adækvat kan anvendes på præsten. Det er en sådan analyse, hans udkast sigter på at gennemføre.

I modsætning til Glasse og, som vi skal se, Karle, er Russell opmærksom på, at professionsteori ikke er nogen entydig størrelse²⁶⁶. Således anerkender han delvist berettigelsen i den kritiske professionssociologi, for så vidt som denne har påpeget professionalisering som et redskab til social lukning og fremme af de professionelles egne interesser. Imidlertid ønsker han at fastholde den funktionalistiske pointe, at professionerne – uden om det kapitalistiske produktionssystem – bidrager til at vedligeholde, udvikle og formidle samfundets vitale viden til samme samfunds fordel. Professionernes udvikling, herunder udviklingen i forståelsen af den engelske *clergyman*, skal forstås inden for rammen af denne rationalitet.

Hvad enten man opfatter professioner som udtryk for opfyldelse af funktionelle behov i samfundet eller man anlægger en mere kritisk vinkel må det ifølge Russell anerkendes, at professionalisering som samfundsmæssig proces har øvet vidtrækkende indflydelse på alle samfundets erhverv i en bestemt historisk periode. Med henvisning til Wilensky opfatter Russell professionaliseringsprocessen som et kontinuum mellem på den ene side helt uorganiserede erhverv og på den anden side fuldt professionaliserede roller. Dette brede perspektiv indebærer, at det endelige resultat ikke kan ses som "a single end-state"²⁶⁷, men som en variabel proces. Et af de varierende elementer er graden af rationalisering,

²⁶⁵ Russell 1984: 3f.

²⁶⁶ En pointe, der imidlertid anfægtes af Russells kritikere, som vi skal se nedenfor, og som i det hele taget er central i diskussionen om professionsbegrebet. Er det muligt at definere og hævde en bestemt forståelse af profession, som værende til alle tider gyldig – eller er det ikke netop karakteristisk for professionsbegrebet, at det er indlejret i en bestemt diskurs og en bestemt opfattelse af normativitet, som ikke længere er selvfølgelig? Russell udfolder ikke, men antyder blot problematikken.

²⁶⁷ Russell 1984: 14.

som for præstens vedkommende kun delvist har kunnet gennemføres på grund af embedets rodfæstethed i tradition og ikke-rationelle strukturer²⁶⁸. For så vidt som præstens historiske rolle i udstrakt grad var baseret på tradition og status frem for på rationelle antagelser fik indførelsen af det viktorianske professionsideal store konsekvenser for præstens nye selvforståelse som ”gentlemanly bur highly skilled, cultured but technically capable, conscious of the service ethic yet making a good livelihood, standing or falling by his own skill or judgement, who was the quintessential self-made man (...) who became the cultural hero of late nineteenth-century English society”²⁶⁹.

Trods de nævnte forbehold finder Russell det nyttigt at arbejde med en teoretisk ideatype som fundament for sin analyse med henblik på at bestemme, i hvilken grad et erhverv nærmer sig professionen. En sådan konstrueres på basis af bl.a. Carr-Saunders, som lægges til grund for de ”klassiske” professionskendetegn: langvarig uddannelse, specialiserede funktioner, monopol, professionelt kodeks, kollegialitet, autonomi, tillidsrelationer mellem professionel og klient, tjenesteorienteret etik, meriterings- og karrierestruktur samt forskningsorientering og –kontrol af den legitimerende institution²⁷⁰.

På trods af den nævnte tilslutning til en essensorienteret tilgang er det karakteristisk for Russells teoretiske position, at begreberne profession og professionalisering forstås i deres konkrete og historiske kontekst. Som eksempel herpå hæfter Russell sig ved professionsrollens tendens til at minimere forskellen mellem person og erhverv og at udviske grænserne mellem arbejde og fritid. Dette forhold hænger ifølge Russell nært sammen med den historiske sammenhæng, i hvilken professionerne blev til, hvor de professionelle roller var nærmere knyttet til status end til opgaver. Der har således i professionernes udvikling været indbygget en institutionel totalitet, som indikerede varigt og fuldstændigt medlemskab; et forhold, som ifølge Russell er særdeles brugbart i analysen af præstens rolle²⁷¹, og som desuden giver et fingerpeg om, hvilke vanskeligheder samfundets industrialisering og omrokeringer i sociale positioner medførte for præstens vedkommende.

Implikationer for præsten

Russell beskriver, hvordan den engelske præstestand har udviklet sig siden reformationen, som umiddelbart indebar en deprofessionalisering af kirken

²⁶⁸ Russell 1984: 15.

²⁶⁹ Russell 1984: 22.

²⁷⁰ Russell 1984: 13.

²⁷¹ Russell 1984: 16.

i og med at kleresiet tabte sin indflydelse til fordel for samfundets verdslige autoritet. I løbet af de følgende århundreder lykkedes det for præstestanden at bevæge sig fra lav status til en delvis plads blandt landadelen, hvis status var bestemt af en særlig livsstil snarere end af bestemte funktioner. I forbindelse med samfundets industrialisering og urbanisering skete der en række ændringer i erhvervsrollernes rammer, struktur og funktioner, som for præsten betød en skarpere fokusering på roller og funktioner i forhold til den autoriserede stiftelse i kirkeordningen (the Ordinal)²⁷². Udviklingen tvang således præstestanden til at revurdere sin selvforståelse i forhold til et stadigt mere urbaniseret samfund. Accepten af det professionelle ideal, som voksede frem i løbet af det 19. århundrede med den professionelle som privat praktiserende med høje idealer for pligt og principper, salg af færdigheder og ret til selvbedømmelse²⁷³, kan ses som redskab til tilpasning hertil. Det er Russells pointe, at kirkens nutidige dilemmaer i høj grad kan føres tilbage til udviklingen i præsterollen ved udgangen af det 19. århundrede, hvor vægten i legitimeringen af præsten ikke længere lå på samfundsnytte, men på præstens kald i et væld af hellige pligter²⁷⁴.

Samfundets generelle professionaliseringsprocesser påvirkede ifølge Russell præsten på to måder; dels i en understregning af rollens kirkelige forpligtelser som foreskrevet i the Charter/Ordinal, dels i en indskrænkning af præstens funktioner. En konsekvens heraf var at præsten i stigende grad forventedes at være teknisk kompetent og professionel på sine centrale arbejdsområder. En anden konsekvens var, at præsten mere og mere betragtedes som "apart"; en udvikling, der fra sidste del af 19. århundrede understøttes af udviklingen af en særlig pastoral subkultur understøttet af påklædning etc.²⁷⁵.

Russell går i sin fremstilling videre i en diagnosticering af professionernes udvikling, som efter hans opfattelse bidrager til præstens marginalisering i samfundet. Centralt heri står det stigende pres på kravet om legitimering af viden, hvilket medfører at professionsrollen i stigende grad nærmer sig ekspertens²⁷⁶. Sideløbende hermed tvinger samfundets kompleksitet til stigende specialisering, hvilket har gjort, at rollen som privatpraktiserende er blevet vanskelig. Opkomsten af nye erhvervsgrupper truer, og kvinder har fået almen adgang. Det klassiske professionsideal er marginaliseret og ude af takt med mentalitetsændringen, som i stigende grad forholder sig kritisk til det professionelle etos og selvforståelse²⁷⁷.

²⁷² Russell 1984: 41.

²⁷³ Russell 1984: 26.

²⁷⁴ Russell 1984: 233.

²⁷⁵ Russell 1984: 233.

²⁷⁶ Russell 1984: 253.

²⁷⁷ Russell 1984: 258.

For præsten indebærer disse ændringer ifølge Russell en række udfordringer, som ikke blot vedrører de ideologiske ændringer i kraft af sækularisering og pluralisering, men også hidrører fra rollens faktiske marginalisering²⁷⁸. En primær årsag til vanskelighederne udgøres ifølge Russell ikke blot af præsternes hang til traditionalisme, men præsternes selvbillede: "It is a measure of the strength of the traditional role image that the clergy have been particularly sensitive to changes which undermine their independent status. (...) Whilst observers have tended to see the clergy's opposition to organizational changes as merely a preference for historic modes of procedure and a distrust of centralized administration, it may be seen that this opposition stems in large measure from the clergy's image of their role as that of independent professional men"²⁷⁹. Det er ifølge Russell dette selvbillede og præsternes fastholden ved den traditionelle rolle som selvberoende og uafhængig generalist, som er institutionaliseret i sognesystemet, og som forhindrer strukturelle og organisatoriske ændringer i embedet²⁸⁰. Det forhold, at præstens arbejdssted er hjemmet, og den omstændighed at rekrutteringen fortrinsvist sker fra den øvre middelklasse bidrager ifølge Russell yderligere til embedets eksilering fra samfundets liv. "Their origin, their education, their training, the nature of their role, and the institutional nature of the Church all serve to distance the clergyman from the lifestyle, the work situation, and the aspirations of those who now represent the mainstream of English society"²⁸¹.

Russell konkluderer, at i forhold til andre professioner, der har formået at ændre deres rolle, har præstefprofessionen været ude af stand til at indoptage de samfundsmæssige ændringer og befinder sig på afgørende punkter fortsat i den form, den antog midt i det 19. århundrede. Kirken har således selv afgørende bidraget til at fjerne præsten fra mainstream af samfundet. Heroverfor må kirken ifølge Russell tage sit inkarnatoriske grundlag alvorligt i en erkendelse af de faktiske udfordringer, frem for ensidigt at orientere sig mod det normative grundlag for præstens virke. En sådan erkendelse bør ifølge Russell føre til en revurdering af professionens karakteristika på basis af erkendte dysfunktioner og en reinterpretation af selve embedets natur, "a re-interpretation of the whole nature of ministry"²⁸².

²⁷⁸ Russell 1984: 262.

²⁷⁹ Russell 1984: 271.

²⁸⁰ Russell 1984: 280.

²⁸¹ Russell 1984: 284.

²⁸² Russell 1984: 290f.

Kritik af Russell: Davie og Williams

Den engelske teolog Peter Davie gør sig i en artikel fra 1996 til talsmand for det synspunkt, at den anglikanske præst kan betragtes som professionel siden reformationen, og ikke først – som Russell hævder – vandt denne status i løbet af det 18. og 19. årh. Hans grundlæggende påstand er, at præsten som professionel udspringer af den funktionalisering af embedet, der skete med reformationen og de opgaver, der knyttede sig til prædiken, undervisning, sjælesorg og vejledning samt administration af sakramenterne²⁸³.

Udviklingen i præstens opgaver i det 19. århundrede, som beskrevet af bl.a. Russell, skal således for Davie ikke ses som udtryk for ”opfindelsen” af den professionelle præst, men snarere som genoplivelse af en tidligere udvikling fra første tredjedel af det 17. århundrede. Ifølge en substantiel definition af professionsbegrebet som ”a form of service which entails the trained exercise of certain skills based upon the application of a recognized body of knowledge”²⁸⁴ kan det tidlige 17. århundredes præsteskab, hvis opgaver er beskrevet i kirkens normative forskrifter, uden videre henføres til de professionelle. Udviklingen i det 19. århundrede med dens samling om de præstelige opgaver og præstens særlige kald skal således ifølge Davie netop ses som en tilbagevenden til et mere professionelt syn på præsten. I modsætning til Russell hævder han, at denne udvikling ikke er udtryk for, at præsten imiterer de nye professioner, men at påvirkningen tværtimod gik den modsatte vej, idet der sker en genoplivelse af en tidligere klerikal professionalisme, som kom til at udgøre en model for de nye professioner²⁸⁵.

Den ligeledes engelske anglikanske teolog Derwyn Williams leverer i en artikel fra 2007 en sen kommentar til Russells arbejde, som tager stilling til Russells gennemgående pointering af at præstens udvikling kan ses som parallel til den udvikling, der er sket for de øvrige professioners vedkommende. Williams stiller sig kritisk til Russells præmis, som er antagelsen af at ændringerne i præstens embede og arbejde kan forstås inden for professionaliseringsparadigmet med dets uddannelsesmæssige standarder, professionelle sammenslutninger og kodices, meritokratiske struktur, autonomi samt aflønning efter ydelse. Williams hæfter sig ved Russells udsagn om at den generelle professionsudvikling blev accepteret som grundlag for udviklingen af præstestanden ”the growing acceptance by the clergy of the professions as

²⁸³ Davie1996: 143.

²⁸⁴ Davie 1996: 148.

²⁸⁵ Davie 1996: 150.

a new reference point for the development of their role”²⁸⁶. Heroverfor hævder Williams, at ændringerne i præstens rolle snarere skal ses i lys af den kristne tradition end i en sammenligning med medicin og jura.

Den viktorianske pastorallitteratur udfordrer ifølge Williams Russells påstand om, at præsterne anså de fremvoksende professioner som rollemodeller. Brugen af pastorale håndbøger som kilder til professionalisering modsiges således af Williams med henvisning til deres forskelligartede teologiske indhold og vægtning. Williams stiller sig skeptisk til Russells – implicitte – påstand om at præsteskabet skulle være formet af den fremvoksende ”professionelle ånd” og argumenterer for, at de fremlagte prioriteringer og anvisninger snarere må ses som bestemt af de bagvedliggende teologier. Den dominerende model for det viktorianske præsteskabs selvforståelse er således ikke den professionelle, men ’præsten’, dvs. tjenere med guddommeligt opdrag og embedsholdere i Guds folk, som ramme for forståelse af deres identitet og applikationen heraf.

I modstrid med Russells konklusioner finder Williams, at det netop er et gennemgående træk ved sammenligninger mellem præsten og andre professioner, at præstens virke er et altopslugende og livsomfattende kald og ikke blot en profession med regler og sædvaner. Han argumenterer endvidere for, at principper og prioriteringer i præstens kald er i modstrid med professionsidealet, herunder muligheden for at vurdere udfaldet og selve det meritokratiske system, dvs. princippet om at det er muligt gradvist at avancere til højere positioner i et embedshierarki. I forhold til de viktorianske idealer repræsenterede præsten en særlig kategori, der dels ikke havde analogier i andre professioner, dels var uforenelige med en række overbevisninger knyttet til kristen tjeneste²⁸⁷. Williams argumenterer for, at præstens ”central motivations”, centrale bevæggrunde, ikke kan være knyttet til en professionaliseringsproces svarende til de karakteristika, der fremhæves af Russell, men må være knyttet til den teologiske selvforståelse og applicering af de normative bibelske arketyper som udtryk for, ”what clergy should do”²⁸⁸.

Williams’ kritik kan ses som en variant af den tidligere nævnte principielle afvisning af præsten som professionel. Udgangspunktet synes at være, at spørgsmålet om det professionelle paradigmes anvendelighed kan afgøres ud fra de impliceredes tilslutning hertil eller ej. Således henviser Williams til, hvordan viktorianske teologer i perioden afviser den professionelle model som passende på præstens virksomhed. Forskellen synes bl.a. at bero på, at Williams anlægger et aktørperspektiv, idet han

²⁸⁶ Williams 2007: 434.

²⁸⁷ Williams 2007: 436f.

²⁸⁸ Williams 2007: 441.

spørger til "central motivations", mens Russell hovedsagelig beskæftiger sig med strukturperspektivet i en analyse af præstetjenestens konkrete udformning og organisation. Herudover synes Williams som nævnt grundlæggende at nære ubehag ved den "profanering", en sammenligning af præsten med andre professioner tilsyneladende indebærer. Afgørende synes at være, hvorvidt aktørernes "essential motivations" stemmer overens med professionsparadigmet, snarere end de strukturelle kriterier, som Russell lægger til grund for sin analyse²⁸⁹.

Diskussion af Russell

Williams' anliggende, som er at problematisere Russells meget direkte parallelisering af udviklingen i præstetjenesten med udviklingen i de øvrige professioner, kan siges at være berettiget, for så vidt som Russell synes at repræsentere en problematisk essentialistisk tolkning af professionsbegrebet. På trods af forbeholdet mod at operere med et entydigt fælles endemål for professionaliseringsprocessen opererer han således med en professionel "idealtipe", hentet hos Carr-Saunders og Wilsons professionsmodel baseret på den lægelige profession. En sådan normativ tilskrivning kan, som vi oven for har set, diskuteres. Imidlertid er Russells pointe for mig at se ikke at kanonisere professionsforståelsen hos Carr-Saunders og Wilson, men netop at demonstrere, i hvor høj grad det pågældende ideal historisk har influeret på den pastorale selvforståelse og arbejdets konkrete organisering. Følger man Russells argumentation er det således netop den manglende udvikling og fastlåsnings af en bestemt epokes professionsideal, der er problematisk.

²⁸⁹ Williams 2007: 438. Det spørgsmål, der kan diskuteres i tilslutning til Williams, er hvorvidt det anlagte aktørperspektiv er adækvat til forståelsen, eller om ikke snarere anlæggelsen af et eksternt perspektiv, her ved hjælp af sociologisk teori, ikke netop kan udvide perspektivet. Profession fungerer i denne sammenhæng ikke som et normativt begreb, som deltagerne skal kunne tilslutte sig, men som et teoretisk redskab til at begribe tendenser og karakteristika, som meget vel kan være usynlige for det indforståede blik.

Isolde Karle: Der Pfarrberuf als Profession

I forhold til de teoretisk mindre elaborerede udkast hos Glasse og Russell har Isolde Karle fremlagt et af de betydeligste udkast til en teoretisk fundering af præsten på et professionssociologisk grundlag med habilitationsafhandlingen ”Der Pfarrberuf als Profession. Eine Berufstheorie im Kontext der modernen Gesellschaft”. I det følgende skal der gøres rede for Karles anliggende og position og nogle af de kritikpunkter, der er rejst mod hendes udkast af bl.a. Christian Grethlein og Andreas Langer, med henblik på at diskutere dette i afhandlingens sammenhæng.

Anliggende og fokus

Udgangspunktet er også for Isolde Karle – i lighed med, hvad der synes at være et generelt mønster i fremlagte ”professionsteologier” – det moderne, funktionelt uddifferentierede samfund, som har hensat præstens stilling, kald og embede – der Pfarrberuf – i krise. Den umiddelbare anledning hertil er det faktum, at kirken ikke mere befinder sig i toppen af et hierarkisk lagdelt samfund, men er reduceret til et socialsystem mellem andre. Det egentlige problem er imidlertid ifølge Karle kirkens og pastoralteologiens reaktion på samfundets forvandringsprocesser. Frem for at forsøge at rehabilitere den forståelse af præst og embede, som er anfægtet af individualiseringen, har den pastoralpsykologiske tradition ved at fokusere på præstens person bidraget til, at præsten er blevet revet med af ”der Sog der Individualisierungsprozesse”²⁹⁰. Det er denne individualiserende tendens Karle skriver sig op imod ved ikke at orientere løsningen på embedets krise mod præstens subjekt eller personlighed, men i stedet mod præsteembedets situation i det moderne samfund²⁹¹.

²⁹⁰ Karle henviser bl.a. til Claus Harms, Wilhelm Löhe, Christian Palmer samt ikke mindst Manfred Josuttis (Karle 2000: 12, 18ff). Wolfgang Steck gør sig i en tidlig artikel til talsmand for et synspunkt, der deler forgængernes skepsis mht. den praktiske universitetsteologis evne til at begribe embedets særlighed, idet han argumenterer for at dette hviler på præstens person og at det derfor ikke er muligt at sammenligne med andre professioner (Steck 1974).

²⁹¹ Karle afskriver i sin fremstilling Steck som værende orienteret mod præstens ”anderledeshed”. Hermed synes hun imidlertid at overse, hvordan Steck begrundet sin position i en udførlig redegørelse for udviklingen i præsteembedets mulighedsbetingelser i et stedse mere privatiseret og uddifferentieret samfund, jf. Grethleins kritik for manglende historisk bevidsthed, som jeg neden for skal vende

Den pastoralpsykologiske konsensus om, at embedet ikke længere bærer personen, men at personen må bære embedet, medfører ifølge Karle, at præstens embedsførelse reduceres til et rent subjektivt forehavende: „Glaubwürdigkeit wird entsprechend nicht mehr über das Amt selbst gewährleistet, sondern nur noch über die individuelle Persönlichkeit, die das Amt innehat und nun individuell gestalten soll. (...) Die Darstellung eigener Subjektivität und betroffenheit wird damit zum Dreh- und Angelpunkt pastoraler Berufstätigkeit und die Amtsführung des Pfarrers bzw. der Pfarrerin zum rein subjektiven Vorgang erhoben”²⁹². En logisk følge af distanceringen fra embede og tradition er ifølge Karle en forskydning i orientering henimod den enkeltes subjektivitet og autentiske fremstilling. En sådan ”løsning“ på embedets autoritetskrise har imidlertid sin pris. Fokuseringen på præstens subjektivitet og autenticitet²⁹³ indebærer dels en håbløs overbelastning af præsten, der nu personligt skal fremstille og stå inde for alt, hvad han eller hun udfører. Dels udleverer den menigheden forsvarsløst til præstens selv fremstilling, berøvet den forventnings-sikkerhed, der er forudsætning for at nære tillid til præsten.

Karle argumenterer for, at reduktionen af præstens embede til fremstilling af individuel spontanitet og autenticitet er forfejlet, fordi den naivt overser overkompleksiteten i eksistentielt-professionelle situationer og det grundlæggende forhold, at individualitet principielt altid er socialt formidlet²⁹⁴. Udgangspunktet må derfor være den sociale kontekst frem for det enkelte individ: ”Es geht in der hier zu entfaltenden Berufstheorie insofern in erster Linie um *Situationen und ihre Menschen* und nicht um *Menschen und ihre Situationen*”²⁹⁵. Kun ved teoretisk at betone det sociale som forudsætning for det individuelle kan afhandlingens praktiske anliggende, at genetablere sikkerheden i præstens embede og erhverv på

tilbage til. Stecks syn på professionen kan dermed ses som et relevant kritikpunkt i forhold til Karle.

²⁹² Karle 2000: 12.

²⁹³ Karle synes at identificere autenticitet med ”die Darstellung eigener Subjektivität und Betroffenheit“ (Karle 2000: 12). Det er i denne sammenhæng tankevækkende, at Josuttis som repræsentant for den pastoralpsykologiske tilgang tilsvarende afviser autenticitetsbegrebet som værende ”zu psychologisch beladen” (upubl. forelæsning på Det Teologiske Fakultet i Århus den 11.09.09). Josuttis’ autenticitetsbegreb synes altså i lighed med Karles at mangle den definatoriske skarphed og præcision ind i en teologisk sammenhæng, som en beskæftigelse med Taylor bl.a. kunne give.

²⁹⁴ Karle 2000: 13.

²⁹⁵ Således Karle med henvisning til Goffmann (Karle 2000: 22). Her er dog næppe tale om den såkaldte ”practice turn in contemporary sociology” (Pilario 2005: 73ff). Karles interesse er således ikke en faktisk orientering mod praksis, men at etablere det sociologiske perspektiv som udgangspunkt og alternativ til den psykologisk funderede – eller slet og ret ateoretiske – pastoralteologi i etablering af et teoretisk grundlag for professionen.

det moderne samfunds betingelser, realiseres. Virkeliggørelsen af det teoretiske anliggende går dermed forud for det praktiske, uden at det sidstnævnte på noget tidspunkt forsvinder ud af fremstillingens horisont.

Det er endvidere ifølge Karle en forudsætning, at det professionssociologiske perspektiv indholdsmæssigt kan ses som en legitim videreførelse af centrale teologisk-reformatoriske pointer på det moderne samfunds vilkår²⁹⁶. I det følgende skal vi se, hvorledes dette synspunkt udfoldes i Karles argumentation med henvisning til bl.a. Paulus' menighedsetiske overvejelser over autenticitet og kristen frihed og synet på præsten hos Luther og Schleiermacher.

Argumentation

Udgangspunktet for Karles argumentation er, at professionssociologien både sagligt og metodisk er egnet til at begribe præstens virkelighed på det modernes vilkår. Metodisk, i og med at professionssociologien ved hjælp af sin fremmede begrebsverden og vokabular kan fungere som greb til at skærpe opmærksomheden og skabe distance til velkendte sagsforhold. Sagligt, for så vidt som professionssociologien reflekterer den funktionelle uddifferentiering, der netop kendetegner de moderne samfund, hvor professionalisering udgør en særlig form for organisering af ekspertise.

Med udgangspunkt i Rudolf Stichwehs systemteoretiske professionssociologi argumenterer Karle for, at professioners særlige karakteristika dels knytter sig til deres kommunikationsform, dels til deres samfundsmæssige funktion. Profession betegner her funktionssystemer, hvor inklusionen går via professionelle "portvogtere" og forudsætter konkret fysisk tilstedeværelse. For at opnå inklusion, dvs. deltage i et givet funktionssystems kommunikation, forudsættes det, at den enkelte kan

²⁹⁶ . I samklang med det systemteoretiske udgangspunkt understreges det teologiske perspektivs teoretiske og metodiske forrang: "...die theologische Perspektive (...) dominiert, als sie nicht ungeprüft soziologische und systemtheoretische Erkenntnisse rezipiert, sondern selbst bestimmt, welche soziologische Beschreibungen für ihren Kontext adäquat sind und welche nicht". Når Karle taler om teologiens dominans og selvbestemmelse skal det således ikke forstås voluntaristisk, som om teologien også kunne have valgt at lade sig bestemme af sociologien, men principielt systemteoretisk. Henvisningen til teologiens *autopoiesis* betegner således det forhold, at den som system selv skaber sine forudsætninger for erkendelse og dermed definerer betingelserne for kommunikationen med sin omverden. Hermed er angivet afhandlingens teoretiske hierarki. De sociologiske perspektiver inddrages således kun i det omfang, de er i stand til at levere forklaringsmodeller, der opleves relevante af teologien selv. (Karle 2000: 25).

indtage enten en ydelses- eller en publikumsrolle heri²⁹⁷. Professioner adskiller sig fra andre funktionssystemer i det moderne, funktionelt uddifferentierede samfund derved, at den symbolsk vigtigste del af ydelsesrollen finder sted i det direkte møde, i kommunikationen mellem samtidigt fysisk tilstedeværende personer, som ”Kommunikation unter Anwesenenden”, der systemteoretisk kan bestemmes som interaktion²⁹⁸.

Karle argumenterer for, at kravet om interaktion i betydningen kommunikation mellem tilstedeværende i særdeleshed gælder de funktionssystemer, der forholder sig til det enkelte individ. Dette gælder systemerne sundhed, opdragelse, ret og religion²⁹⁹. Professionernes virksomhed er baseret på formidling af kulturelt relevante sagtematikker

²⁹⁷ Karle er naturligvis klar over, at der kan rejses indvendinger mod det skitserede syn på den professionelles rolle som ”portvagt” og indehaver af ydelsesrollen i forhold til kirke og menighed. Hun pointerer derfor, at ydelsesroller i kirken i lys af den protestantiske selvforståelse ikke kan tolkes som udtryk for eksistensen af to forskellige stænder, men udelukkende må interpreteres funktionelt. Den modsætning mellem ydelses- og publikumsrolle, som professionsbegrebet alment implicerer overvindes for kirkens vedkommende principielt gennem medlemskabet af den samme organisation. Herudover findes der en række konkrete brobygningsmekanismer, der ved at inddrage lægfolk i ydelsesrollen og kommunikationen om evangeliet afsvækker skellet mellem professionel og lægfolk i menigheden (Karle 2000: 44ff). Trods disse modifikationer hævder Karle, at præsten fortsat indtager en nøgleposition for inklusion i funktionssystemet i forhold til flertallet af kirkemedlemmer, hvilket bl.a. kommer til udtryk i kasualierne. I forhold til disse fremstiller præsten – og embedet – en forventningssikkerhed, som sænker tærsklen for deltagelse i den religiøse kommunikation. I kraft af præstens personlige tilstedeværelse sikres det, at evangeliet forkyndes kontinuerligt og sagligt korrekt, også i sammenhænge, hvor religiøs kommunikation ellers ville være usandsynlig. (Karle 2000: 68).

²⁹⁸ Hvad angår professionens interaktionsafhængighed må denne ifølge Karle ligeledes sættes i relation til den reformatoriske forståelse af tro og kirke. Forståelsen af interaktion som kommunikation mellem samtidigt og kropsligt tilstedeværende ses at svare til overvejelser over trosformidlingen hos reformatorerne. Betydningen af den mundtlige og interaktive kommunikation er således ifølge Karle intuitivt foregrebet i Luthers gentagne henvisninger til, hvordan Gud vækker og styrker troen gennem det mundtlige ord, der erfares som levende og bærekraftigt i fællesskabet af samtidigt tilstedeværende mennesker. Tilsvarende understregningen i CA V af forkyndelse og sakramente som det middel, ”als durch Mittel”, hvormed ånden gives, som virker troen (Karle 2000: 66). At Ordets høren ikke er et individuelt anliggende betones ifølge Karle ligeledes af Schleiermacher, som understreger den religiøse kommunikations levende cirkulation. At ordet ”går i svang” betegner netop den sociale karakter af trosformidlingen, hvor kommunikationen vinder autenticitet (Karle 2000: 68). Dette gælder ifølge Karle uindskrænket for nadverfejringen, som forudsætter ubetinget tilstedeværelse og forpligter kirken på en social skikkelse, der praktiserer gensidig iagttagelse. Som levende menneske symboliserer præsten troværdigheden af det kommunikerede indhold. Anskuelsespotentialet i forkynderens konkrete person er ifølge Karle et uerstatteligt socialt medium.

²⁹⁹ Karle 2000: 37.

ind i menneskelige krisesituationer. Professioner har således en praktisk bestemt orientering mod at kommunikere et givet og forud fastlagt fagligt indhold i mødet med individuelle og eksistentielle problemstillinger.

Netop professionernes placering mellem et objektivt sagsindhold og subjektivt følsomme situationer stiller særlige krav til den professionelles kommunikation og etik. For at modvirke kommunikationens usandsynlighed er det ifølge Karle nødvendigt at udvikle en række ”kunstregler”, der skal garantere den professionelles adfærdsnormer i forhold til klienten og tjene opbygningen af gensidig tillid. Tillid betegner i denne sammenhæng den generaliserede forventning til, at den anden vil handle i overensstemmelse med det billede af sig selv, han eller hun tidligere har kommunikeret³⁰⁰. Det understreges ikke mindst med adresse til den psykologisk orienterede pastoralteologi, at etikken retter sig mod den faktisk udførte handling; ikke mod den professionelles indre overbevisning: ”Altruismus ist nicht individuelles Motiv, aber soziale Erwartung, und es ist das Verhalten des Professionellen, nicht seine Überzeugungen, das diesen Erwartungen entsprechen muss”³⁰¹. Som kendetegn på professionalitet henviser altruisme altså ikke til den enkelte professionelles motiv, men derimod til den sociale forventning, som den professionelle må indløse i sin adfærd og sine handlinger.

Etikkens saglige hensyn er beskyttelsen af klienten i sårbare situationer mod overgreb fra den professionelle. Omvendt må det ifølge Karle ikke overses, at professionsetikken også er til fordel for den enkelte professionelle: ”Nicht zu vergessen ist (...) dass der professionsetische Code nicht nur das Vertrauen der Gemeindeglieder schützt, sondern auch die *Privilegien*, die die Grundlage pastoraler Berufsarbeit darstellen. So kann das hohe Mass an professioneller Autonomie im Pfarrberuf nur dann erhalten und geschützt werden, wenn es von Pfarrerinnen und Pfarrern nicht zu Zwecken egoistischer Selbstverwirklichung missbraucht wird”³⁰². Kun ved at honorere forventningen om tillid og ikke benytte sin autonomi til ”egoistisk selvvirkeliggørelse” kan præsten forvente fortsat at nyde de privilegier, der – angiveligt – udgør forudsætningen for arbejdet.

Henføringen af præstens professionelle etik til det sociale kan ifølge Karle begrundes teologisk. Med henvisning til Paulus’ argumentation over for konflikten mellem stærke og svage i korintermenigheden anfører Karle, at spørgsmålet om den rette erkendelse

³⁰⁰ Karle 2000: 72. Karle fremhæver den systemteoretiske pointe, at der må skelnes mellem individuel bevidsthed og kommunikation, idet kun sidstnævnte er tilgængelig for iagttagelse udefra.

³⁰¹ Karle 2000: 75.

³⁰² Således med henvisning til Rössler; Karle 2000: 74, 82. Vi skal nedenfor vende tilbage til de implikationer for præstens arbejde, der ifølge Karle udspringer af det professionsetiske perspektiv.

ifølge Paulus aldrig kan skilles fra det etiske. "Für Paulus orientiert sich das christliche Verhalten damit nicht an einer kontextlosen, autonomen, normgebenden Instanz, sondern an deren offensichtlicher Bedeutung in einem konkreten *sozialen* Kontext"³⁰³. Det sociale bliver dermed det sted, hvor den kristne adfærd skal stå sin prøve. Dette indebærer samtidig, at det er kommunikationen af evangeliet, der er i centrum – ikke forkynderens indre stemning. En lignende skelnen mener hun at kunne spore hos Luther, der på den ene side betoner betydningen af, at præsten som forbillede og i „unergerlichen Wandel“ anskueliggør det, som han forkynder, og på den anden side understreger evangelieforkyndelsens uafhængighed af præstens hellige livsførelse³⁰⁴.

Den paulinsk-reformatoriske tradition modsiger således ifølge Karle en ureflekteret udlevelse af autenticitet, som ikke har blik for sine sociale følgevirkninger. Autenticitet kan ifølge Karle true den tillid, der udgør forudsætningen for præstens arbejde. Med henvisning til Schleiermacher argumenterer Karle for nødvendigheden af at formulere en række "kunstregler", som skal lette interaktionen ved at stabilisere de gensidige forventninger. Den sociale kommunikation er, som også Schleiermacher ifølge Karle indså, kendetegnet ved en høj grad af kompleksitet. For at modvirke dette er det nødvendigt at institutionalisere forventningerne ved organisering i forskellige roller, således at alle ved, hvad de kan forvente af andre og hvad der forventes af dem. For præstens vedkommende udgør embedsinstitutionen og erhvervsrollens saglige konsistens en sådan ydelsesrolle, der sikrer en meningsfuld sammenhængende og socialt forventelig handlen fra kirken som institution. På rolleområdet skabes dermed en forventningssikkerhed, der ikke forudsætter personkendskab og som ikke skal opfindes i den enkelte interaktion³⁰⁵.

Efter disse bestemmelser af professionens karakteristika ud fra et sociologisk og interaktionsteoretisk perspektiv argumenterer Karle videre for, at den fremlagte beskrivelse ikke er fremmed for den evangeliske beskrivelse af embedet, men tværtimod reformulerer specifikt reformatoriske anliggender på det modernes betingelser. Således viderefører professionen ifølge Karle den funktionale embedsforståelse, der er kernen i Luthers opgør med det katolske embedssyn. Præsten tilhører ikke nogen særlig stand, ej heller har det særlige nogen fortrin frem for det almindelige præstedømme. Den saglige mening med uddifferentieringen af et særligt ordineret embede er alene at skabe forventningssikkerhed og sikre forkyndelsens kontinuitet, forventelighed og saglighed³⁰⁶.

³⁰³ Karle 2000: 85.

³⁰⁴ Karle 2000: 88f.

³⁰⁵ Karle 2000: 116.

³⁰⁶ Karle 2000: 27.

Det teologiske spørgsmål, som må behandles i denne sammenhæng, er imidlertid forholdet mellem funktionel uddifferentiering af embedsroller og det protestantiske princip om det almindelige præstedømme. Med udgangspunkt i det lutherske syn på dåben som den afgørende indvielse slås det indledningsvist fast, at enhver væsensforskel mellem ordinerede og ikke-ordinerede må afvises. Der findes således også kun ét præstedømme, som består i de døbtes fælles værdi og pligt til at forkynde Guds Ord. Embedet er dermed, ret forstået, et prædikeembede, hvorigennem Gud fører mennesker til bod og fornyelse, styrke, trøst og velsignelse for frelsens skyld. Det er imidlertid vigtigt for Karle at betone, at Luther ikke forveksler præste- og prædikeembede med hinanden: ”Dieses *eine* Predigtamt der vielfältigen Verkündigung des Evangeliums ist von Gott gestiftet, nicht die konkrete kirchenrechtliche Institution des ordinierten Amtes, die lediglich einen Spezialfall des Predigtamtes darstellt. Der göttlich gestiftete Auftrag bezieht sich insofern immer auf die *kommunikative Tätigkeit des Predigers* selbst, nicht auf die formalen und rechtlichen Regelungen ihrer Ausführung in einem speziellen, institutionalisierten Amt”³⁰⁷. Der må skelnes mellem forkyndelsen af evangeliet som gudgivet opgave og den måde, hvorpå forkyndelsen konkret tager skikkelse i embedet som kirkeretlig organisation. Som døbte har alle kristne ret og pligt til at varetage de præstelige funktioner og udøve deres del af prædikeembedet.

Reformatorisk forstået er der således ifølge Karle ingen modsætning, ja, ikke engang spænding, mellem det almindelige præstedømme og det ordinerede embede. Af det almindelige præstedømme følger for så vidt ikke kun muligheden, men også nødvendigheden af det institutionaliserede embede. Præsteembedet er ”die *professionelle Konkretion* des einen Predigtamtes und des einen Priestertums, das alle Christen miteinander teilen”³⁰⁸. Det ordinerede embede udgør således ikke noget brud med det almindelige præstedømme, men er netop virkeliggørelsen af dette. Netop fordi alle principielt har ret til at forkynde og døbe er det nødvendigt at vælge og kalde nogen, der for alle stedfortrædende varetager tjenesten for Guds Ord på reguleret og forventelig vis³⁰⁹. Dette evangeliske syn på embedet som ”Beruf”, dvs. funktionalt uddifferentieret ydelsesrolle i det organiserede religionssystem³¹⁰, er ifølge Karle et distinkt moderne træk. Det er således ved at tolke embedet funktionalt at det evangeliske præstekald har etableret sig som profession med det formål at formidle evangeliet som remedium for flest mulige. Den dybe mening i den lutherske adskillelse af person og

³⁰⁷ Karle 2000: 143.

³⁰⁸ Karle 2000: 148.

³⁰⁹ Karle 2000: 151.

³¹⁰ Karle 2000: 162.

gerning svarer ifølge Karle til det funktionelt uddifferentierede samfund, hvor præsten med nødvendighed må kunne adskille sit arbejdsmæssige jeg fra andre sociale identiteter, netop for at kunne hellige sit arbejde sine specifikke opgaver og saglige krav. På den anden side må det fastholdes, at Luthers skelnen mellem person og gerning ikke på nogen måde førte til opgivelse af kravet om en livsførelse svarende til evangeliet. Det er professionsetikkens opgave at sikre, at præsten ikke ved sin adfærd skuffer menighedens tillid, og omvendt at sørge for, at præsten har det fornødne spillerum for handling.

Hvad embedets indhold angår er dette bestemt af den evangeliske sagtematik, som præsten som professionel er sat til at formidle. I centrum af formidlingen står den kristeligt-bibelske tradition som grundlag for den evangeliske forkyndelse, som præsten via sin ordination er forpligtet på. For at formidlingen kan ske korrekt og sagssvarende og for at sikre orienteringen mod "Guds Ords eksternitet" frem for mod præstens individuelle befindende må præsten være videnskabeligt uddannet³¹¹. Embede og kompetence er ifølge Karle i reformatorisk forstand ikke konkurrerende begreber.

Professionsforståelse

Professionalisering er ifølge Karle ikke udtryk for en generel udviklingstendens i det moderne samfund, men derimod kendetegn ved udvalgte funktionssystemer. Med henvisning til Stichweh betones det, at "Professionalisierung nur ein *bestimmtes* Lösungsmuster für *spezifische* Probleme in *einigen* Funktionssystemen ist"³¹². Et kendetegn på professioner er deres afhængighed af interaktion, som med henvisning til Niklas Luhmann og Erwin Goffmann bestemmes som "Kommunikation

³¹¹ Karle bygger her videre på Schleiermachers teologiprogram, som i sin understregning af teologiens karakter af positiv videnskab ses at være i overensstemmelse af Stichwehs syn på den professionelle kernerolle som relateret til løsning af centrale samfundsmæssige problemer (Karle 2000: 175,179; Schleiermacher 1830/1982).

³¹² Karle 2000: 25. Stichwehs opfattelse er, som vi har set ovenfor i forbindelse med fremstillingen i kapitel II, et opgør med den ældre professionssociologi, her bl.a. Wilensky, som tenderede mod at betragte professionalisering som almen proces, der indebar kvalificering af erhvervet gennem mekanismer som uddannelse, faglige forbund, monopol og udvikling af en egentlig professionsetik. Ved at identificere den nyere professionssociologi med Stichwehs systemteoretiske tilgang synes Karle at overse, at denne blot er én blandt flere, som forholder sig kritisk til 1. og 2. generations forskningen

unter Anwesenden”³¹³, og deres beskæftigelse med eksistentielle problemstillinger. I modsætning til det middelalderlige stændersamfund er det moderne, funktionelt differentierede samfund kendetegnet ved, at alle individer uanset herkomst, formue, religion og køn kan deltage i alle funktionssystemer, og at ingen helt og aldeles integreres i et enkelt delsystem³¹⁴. Den professionelle får dermed en central rolle som den figur, der i ansigt til ansigt-relationen sikrer den ikke-professionelles ”inklusion”, dvs. adgang, sådan som det sker i funktionssystemerne sundhed, religion, opdragelse og ret³¹⁵, hvis genstandsfelt er eksistentielle temaer som sygdom, skyld, opdragelse, angst og tro. ”Professionen sind (...) ’typischerweise befasst mit der Bewältigung kritischer Schwellen und Gefährdungen menschlicher Lebensführung’. Dies weist zugleich darauf hin, dass nur bestimmte Problemsituationen die Ausgrenzung einer Profession erlauben. Alle kirchliche *Kasualien* – Taufe, Konfirmation, Trauung, Beerdigung – repräsentieren solch typisch professionelle Problemsituationen“³¹⁶. Det klassiske spørgsmål om professionernes særstilling og egenart begrundes således system- og interaktionsteoretisk med henvisning til den professionelle handlens ”Problemtypik”. Professionsbetegnelsen må med andre ord reserveres til de erhverv, som indtager en monopol(lignende) stilling i forhold til inklusionen af den enkelte borger i det pågældende funktionssystem. Stichwehs – og dermed Karles – position kan således henregnes til den funktionalistisk orienterede professionssociologi, som bl.a. er kendetegnet ved at forudsætte samfundsmæssig konsensus om professionens nytteværdi.

Det kan diskuteres, hvorvidt det i et moderne, pluralistisk samfund fortsat giver mening at forudsætte en sådan konsensus for den evangeliske præsts vedkommende: ”Die christlichen Kirchen können als Organisationssysteme des Religionssystems zwar nicht mehr von einer vollständigen Inklusion³¹⁷ ausgehen und finden (...) eine Situation vor, die die Nichtselbstverständlichkeit christlich-religiöser Kommunikation deutlich vor Augen führt”³¹⁸. Deltagelse i den religiøse kommunikation omkring kirken som funktionssystem er i dag ikke selvfølge. På trods af dette hævdes det, at det fortsat giver mening at anskue præsten som

³¹³ Karle 2000: 59.

³¹⁴ En afgørende impuls til denne udvikling kom ifølge Karle ikke mindst fra reformationen med dens funktionelle embedsforståelse og læren om det almindelige præstedømme. Præsten tilhører efter denne opfattelse ingen særlig stand, men udøver blot en specifik funktion, samtidig med at han åndeligt er på linje med alle andre kristne. Herved afløses standskriterier programmatisk af funktionale (Karle 2000: 36).

³¹⁵ Karle 2000: 25; 33.

³¹⁶ Karle 2000: 40.

³¹⁷ Hermed betegnes alle samfundsmedlemmers deltagelse i en af funktionssystemets roller, set i et livsperspektiv.

³¹⁸ Karle 2000: 58.

professionel i et funktionsperspektiv. Afstanden mellem den principielle bestemmelse af professionen som funktionssystem og kirkens faktiske tilslutning løses pragmatisk med hævde af en tilnærmelsesvis fuld inklusion³¹⁹. Dette forhindrer imidlertid ikke, at den teoretiske bestemmelse af professionen synes at fjerne sig fra den virkelighed, som den skal begribe. Den normative hældning i Karles udkast udgør da også essensen i den kritik, der fra forskellig side er rejst mod Karle, hvilket vi skal vende tilbage til nedenfor.

Implikationer for præsten

På baggrund af den skitserede forståelse af professioner drager Karle nu en række implikationer for præstens vedkommende. Det gælder betydningen af præstens generalistrolle og den stedlige menighed, den professionelle autonomi, sammenhængen mellem uddannelse og arbejdsliv, spørgsmålet om køn og professionalitet, og endelig forholdet mellem individualitet og professionalitet.

Betoningen af interaktionens betydning som konstituerende element ved professioner medfører ifølge Karle, at kontinuiteten af den pastorale embedsperson får særlig vægt. Dette gælder både personkontinuiteten over tid, hvor den direkte og kontinuerlige kontakt skaber tillid som basis for kommunikationen og øger sandsynligheden for, at denne kan lykkes, og personkontinuiteten i præstens forskellige arbejdsområder. Karle finder det således vigtigt at fastholde sognepræstens rolle som generalist og almenpraktiker, da denne angiveligt sikrer tilgængeligheden for klienten og samtidig signalerer præstens beføjelser over et bredt arbejdsområde. Betydningen af generalistrollen ser Karle afspejlet deri, at avancement i professionen ikke indebærer afkald på udøvelsen af ”berufskonstituierenden Handlungsvollzüge”. Også dekanen har sit lille sogn og holder den pastorale professions kernerolle ved lige³²⁰.

Med hensyn til præstens opgaver betones det, at præsten er specifik generalist, hvilket betyder at hans professionelle kompetence er knyttet til den teologiske faglighed. Det er således ikke præstens opgave at beskæftige sig med hvad som helst, men at tage vare på åndelig og pastoral

³¹⁹ I fodnoten angives den samlede medlemsprocent af en kristen kirke i Tyskland til at være 71,7% (1998). Det synes en smule inkonsekvent, at Karle i angivelsen af kirkemedlemskab opererer med kristne kirker i almindelighed, eftersom hun i øvrigt i fremstillingen reserverer professionsbetegnelsen til præster i den luthersk evangeliske kirke, EKD. Det reelle medlemsgrundlag for professionen må derfor antages at være lavere end det her opgivne.

³²⁰ Karle 2000: 238. Karles argumentation afspejler her tydeligt tyske forhold.

integration i en fragmenteret og segmenteret hverdagsverden. Hermed distancerer Karle sig samtidig fra tanken om, at præsten kan specialisere sig fagligt. Faglig specialisering inden for områder, der grænser op til præstens professionelle kerneydelser, eksempelvis psykologi, betegnes som en ”problematisk tvetydighed”, der skaber usikkerhed om præstens rolle som gejstlig eller terapeut³²¹.

Når det gælder menigheden betoner Karle stærkt betydningen af det stedlige og lokale, som hun finder har særlige muligheder i det moderne, funktionelt differentierede samfund som intermediær institution, der letter adgangen til mening, etisk orientering og lighedsorienteret fællesskab³²². Med henvisning til interaktionens betydning hos Luther og Schleiermacher argumenterer hun for betydningen af personlig, gensidig kommunikation i overskuelige fællesskaber³²³. Her anser hun sognet for den uopgivelige ramme om menighedens praksis. Systemteoretisk ser hun dette bekræftet derved, at kirken er det sted, hvor samfundet virkeliggøres som religiøs kommunikation. Kirken er således en del af, og ikke som det undertiden hævdes, modsætning til samfundet, idet samfundet er midt i menigheden som det sted, hvor Kristi legemes skabende pluralitet bringes til udtryk³²⁴. Argumentet at den lokale kirke har fjernet sig fra samfundet er således både sociologisk og teologisk ude af trit med sagen. Tværtimod er udfordringen til kirken ifølge Karle netop at fastholde og udnytte den fremmedhed, der består i, at alene den kan sikre samfundets religiøse kommunikation³²⁵.

En yderligere implikation af præstens professionalitet består ifølge Karle i præstens autonomi. Professioner er kendetegnet ved definitionskompetence, hvilket indebærer retten til at tage stilling og at objektivere de subjektive krav, der stilles til dem fra klienter og omverden. Teologisk kan denne frihed for præstens vedkommende ifølge Karle begrundes i bindingen til skrift og bekendelse; dvs. at prædikeembedets autonomi ikke er vilkårlig, men derimod begrundet i Guds ord. En præst uden autoritet – som ifølge Karle netop beror på præstens autonomi – er således sagligt set en umulighed³²⁶. Autonomien indebærer for præstens vedkommende retten til at træffe skøn i komplekse situationer. Dette er ifølge Karle en nødvendig forudsætning, både for at forlene embedet med værdighed og gedigenhed, og for at sikre menighedens tillid. For ikke at ryste denne tillid unødigt er det endvidere nødvendigt at sørge for, at de

³²¹ Karle 2000: 243.

³²² Karle 2000: 244.

³²³ Karle 2000: 246.

³²⁴ Karle 2000: 259.

³²⁵ Karle 2000: 265.

³²⁶ Karle 2000: 266.

fejl, der uundgåeligt følger af det autonome skøn, kun i begrænset omfang kommer til offentlighedens kendskab, men opfanges i diskrete rammer³²⁷.

Monopoliseringen af adgang til erhvervet, som med henvisning til Stichweh betegnes professionens ”package deal”, omfatter ifølge Karle, at præsten allerede i løbet af sin uddannelse indretter sig på en bestemt erhvervspraksis, hvortil der knytter sig nogle særlige begrænsninger og forventninger til en særlig adfærd³²⁸. Til gengæld herfor kan den studerende forvente at blive optaget i en livslang ansættelse, der sigter på at fremme forkyndelsens uafhængighed. ”Pakkeløsningen” stabiliserer således ifølge Karle usandsynlige forventninger og danner grundlag for tillidsforholdet mellem præst og kirkeledelse. Dette indebærer at privilegierne kun kan opretholdes, når de ikke misbruges, fra præstens side ved indskrænkning af tilgængelighed, og fra kirken ved forsømmelse af arbejdsgiveransvaret, f.eks. manglende ordentlige stillinger, som truer motivation og professionsetisk adfærd, og spareforanstaltninger og nedskæringer i honorering³²⁹.

Den teologiske diskussion om kvinders adgang til præsteembedet har i en tysk sammenhæng pendlet mellem en egalitært orienteret tilgang, der understreger mænds og kvinders principielt lige tilgang til embedsopgaverne, og en differensteoretisk tilgang, der understreger kvinders principielle anderledeshed i udøvelsen af de pastorale opgaver. Det er ifølge Karle den differensorienterede feministiske pastoralteologis fortjeneste at have peget på udelukkelsesmekanismerne i kirken og have henledt opmærksomheden på androcentrismen i teologisk teoridannelse og kirkelig praksis. Karle kritiserer imidlertid differensteorien for via opvurderingen af ”kvindeligheden” at bekræfte de kønsspecifikke dikotome tydningsmønstre. Grundproblemet ved differensteorien ligger deri, at den i stedet for at spørge bagom og rekonstruere kønsliggørelsesprocesserne betragter disse som naturlig basis. Ved bestandig at fremhæve kvinders ”anderledeshed” fastholdes uligheden snarere end at erkendes som kulturel konstruktion³³⁰. Det er derfor ifølge Karle nødvendigt at være opmærksom på, hvorledes køn fastholdes som social proces gennem *doing gender*³³¹. Paradoksalt kommer dette ifølge Karle til udtryk ved, at kvinder i maskuline erhverv iscenesætter deres

³²⁷ Karle 2000: 270.

³²⁸ Karle 2000: 274, jf. også Karles pointering af den professionelle ”kernerolle” som gennemgående i alle former for professionel praksis, herunder også den del, der finder sted i tilknytning til uddannelsesinstitutionerne. En sådan forståelse lader sig ikke umiddelbart jævnføre til dansk uddannelsespraksis, hvor det ikke er nogen selvfølge, at den teologiske underviser er ordineret og udøvende præst.

³²⁹ Karle 2000: 277.

³³⁰ Karle 2000: 287.

³³¹ Karle 2000: 295.

anderledeshed, hvorved kønsopdelingen endnu en gang får status af selvopfyldende profeti.

Opgivelsen af køn som lededifference bør ifølge Karle erstattes af en orientering mod de saglige opgaver og den professionelle typik i præstens arbejde. Modsat familie- og intimitetssystemet er den professionelles køn her af sekundær betydning. Den erhvervsmæssige kontekst relativiserer betydningen af køn ved at pege hen på det saglige indhold og struktur, dens såkaldte ledeorientering³³². Således er forventningerne til præsten orienteret ud fra professionalitetskriterier, mens kønskriterierne træder baggrunden: "Die Profession wirkt aufgrund ihrer eigenen beruflichen Lektorientierung und strukturierenden Problemtypik auf ein *undoing gender* und damit auf eine Relativierung der Sozialordnung der Zweigeschlechtlichkeit hin"³³³. Ved at pege på en bestemt sag kan professionen være med til at pege på kønsklassifikationen som kulturel konstruktion, og frisætte den kvindelige præst til at vælge sin strategi og omgå eller fremhæve kønsaspektet i sin formidling³³⁴.

Kritik af Karle: Christian Grethlein og Andreas Langer

Den tyske praktiske teolog Christian Grethlein retter en grundlæggende kritik mod Karles udkast, som han finder er uden historisk forståelse og dermed kommer til at forholde sig udifferentieret til den foreliggende situation. Hans anliggende er at pege på, hvordan konstruktionen af et tidssvarende præstebillede med nødvendighed må være historisk bevidst. På trods af den høje grad af kontinuitet, der har præget præstens erhvervsroller, har der således fundet en række signifikante ændringer sted, der skal ses i sammenhæng med de retlige og forvaltningsmæssige rammebetingelser. Karle kritiseres for ikke at medtage dette historiske tilbageblik, hvilket fører til konstateringen af, at "sein Fehlen ein merkwürdig rückwärtsgewändtes Festschreiben der jüngsten Vergangenheit begünstigt"³³⁵. Manglen på historisk bevidsthed medfører altså ifølge Grethlein en kanonisering af den senest foregående periode. Dette indebærer på sin side, at den logik, der udspringer af den flerehundredårige udvikling, og som ligger bag nye konstellationer som funktions- eller deltidspræstestillinger som løsningsforsøg på ubestridelige problemer, ikke opfattes, og at vigtige faktorer i den nutidige problembestand blændes ude.

³³² Karle 2000: 304.

³³³ Karle 2000: 306.

³³⁴ Karle 2000: 310.

³³⁵ Grethlein 2001: 375.

Et eksempel på konsekvensen af manglende historisk bevidsthed er ifølge Grethlein forståelsen af prædikeopgavens nutidige berettigelse. Den reformatoriske bestemmelse af embedet medførte således en orientering mod prædiken og katekese, som dels forudsatte en tydelig dannelsesmæssig asymmetri mellem præst og menighed, dels hvilede på præstens ubestridte offentlige betydning. Begge disse forudsætninger er i dag anfægtet, og en konsekvens må være en tilbagetrækning fra prædikanrollen, som bl.a. under indflydelse af masse- og digitale medier ikke længere kan indløse sit krav på offentlighed³³⁶.

Tilsvarende gælder det for hævdelser af boligpligtens nødvendighed, som også Karle gør gældende, at præstegårdens betydning som dannelsesinstitution må relativiseres historisk. Dens betydning hviler således på en række forudsætninger, der i dag ikke længere kan gøres gældende, herunder den borgerlige kultur som alment accepteret kulturel norm, præstefamiliens medvirken, og en difference i kultur og dannelse mellem præstens og andre familier. I stedet for præsteembedets og præstegårdsinstitutionens offentlighedsbetydning og hverdagsrelevans er trådt embedsindehaverens person og kommunikative færdigheder. Såvel Karles kritik af den psykologisk orienterede pastoralteologi som kritikken af præsten som den ”store kommunikator” er kendetegnet ved at være uden forståelse for baggrunden. Dens kritik og løsningsforsøg i forhold til den iboende fare for overbelastning af præsten bliver dermed uden forbindelse med den nutidige virkelighed³³⁷.

De ændringer i præstens praksis, der karikeret gengives af Karle og andre kritikere, er således ifølge Grethlein udtryk for nogle grundlæggende udviklinger, der i dag må forstås som rammebetingelser for præstens arbejde, og som er nødvendig for en realistisk og praksisrelevant konstruktion af en erhvervsforståelse. Dette gælder ikke mindst præstens svækkede offentlige funktion, forskydningen fra embedsautoritet til personaliseret autoritet og en vægtmæssig forskydning fra prædiken til sjælesorg³³⁸, som har medført svagere indholdsmæssig bestemmelse af den pastorale praksis og dermed fare for både overbelastning og udskiftelse.

Med hensyn til faktiske ændringer i udformningen af præsterollen, som f.eks. kommer til udtryk i den stigende forekomst af funktionspræstestillinger, kritiseres Karle for at negligere foreliggende materiale til fordel for sit eget indtryk og programmatisk ærinde, baseret på et menighedssyn, som ikke blot er ude af trit med den empiriske virkelighed, men som også viser sig mangelfuldt i forhold til det anlagte teoretiske perspektiv. Tværtimod at forsøge at fastholde

³³⁶ Grethlein 2001: 375f

³³⁷ Grethlein 2001: 379.

³³⁸ I forlængelse af den oven for beskrevne udvikling i rammebetingelserne (Grethlein 2001: 382).

embedsudviklingen på et normativt program argumenterer Grethlein for at tage den faktiske udvikling af embedet med indførelse af funktionspræster, deltidsstillinger og ulønnede hjælpepræster som udgangspunkt for sociologiske teoridannelser³³⁹. Der er således behov for at inddrage mangfoldigheden af ansættelsesformer for præsten i forståelsen frem for at begrænse synsvinklen til den traditionelle sognepræst for ikke fortsat at styrke kirkens tilbagetog fra offentligheden.

Tilblivelsen af funktionspræstestillinger må ses som et forsøg på at korrigere denne udvikling og som et forsøg på at hævde embedets offentlighedsdimension på den samfundsmæssige differentierings betingelser. Det samme gælder deltidsstillingerne, som kan være med til at pege tilbage på den reformatoriske indsigt i den verdslige karakter af ethvert erhverv og enhver trospraksis³⁴⁰. Mod Karle må det ifølge Grethlein pointeres, at en statisk fastholden ved den klassiske – mandligt – formede professionsopfattelse ikke er holdbar i nutiden. Formålet med en praktisk teologisk beskæftigelse med præstens professionalitet kan således ikke være at fastholde historisk betingede former, men at belyse menighedens livssituation med henblik på en tidssvarende gestaltning af kristent liv i nutiden³⁴¹.

Grethleins kritik retter sig primært mod Karles manglende forståelse for embedets og professionens historicitet. Hvad angår hendes systemteoretiske udgangspunkt antydes det videre, at dette også kunne give anledning til modsatrettede tolkninger af præsten i en påpegning af tendenser til deprofessionalisering: åbning af præstetjenesten for ikke-teologer, betvivlelse af teologiens status, vigende samfundsmæssig accept af præstens pastorale virksomhed udtrykt i religiøs ”konkurrence” og faldende løn, krav om adskillelse mellem arbejde og privatliv etc³⁴².

Mens Grethlein ikke går ind i en diskussion om selve det systemteoretiske udgangspunkt og Karles anvendelse heraf, finder vi en sådan kritik hos den tyske professionssociolog Andreas Langer, der kritiserer Karles anvendelse af det systemteoretiske nøglebegreb tillid i bestemmelsen af præsten som professionel. Der består således ifølge Langer et konstitutivt problem i, at forskellige forståelser af begrebet dominerer inden for forskellige discipliner. Dette fører til risiko for sammenblanding af deskriptiv og normativ teori, hvilket eksemplificeres med henvisning til netop Karle³⁴³.

³³⁹ Grethlein 2001: 386.

³⁴⁰ Grethlein 2001: 396.

³⁴¹ Grethlein 2001: 398.

³⁴² Grethlein 2001: 391. Grethlein synes her at overse, at Karles anliggende jo netop ikke er deskriptivt, men normativt i en positiv bestemmelse af præsten som professionel i systemteoretisk forstand.

³⁴³ Langer 2007: 40.

Langer dokumenterer i sin artikel, hvordan Karle knytter til ved en strukturfunktionalistisk professionsopfattelse, som kobler tillid, professionsetik, autonomi, selvkontrol og kollegial kontrol af erhvervsudøvelsen. Den bærende pointe, som fremhæves, er den funktionale sammenknytning af professionsetik og sikring af tillid. For en sociologisk betragtning er tillid ifølge Langer et deskriptivt begreb, der anvendes til beskrivelse af, hvad der finder sted i interaktionen mellem professionel og klient. I og med at tilliden bliver forudsætning for den professionelles autonomi, som det sker hos Karle, skifter den imidlertid karakter. Fra som ellers i sociologien at være et deskriptivt begreb, bliver den udtryk for den værdi og norm, den professionelle handling er indrettet mod, og som skal beskyttes: "(...) Vertrauen nicht nur in deskriptiver Perspektive Beachtung findet, sondern vielmehr als Wert- und Normbezug für das professionelle Handeln im Pfarrberuf Gestaltungsrelevanz hat: es geht um eine Vertrauensnorm"³⁴⁴.

Langer diskuterer Karles påstand om, at tilliden må beskyttes mod "rystelser" ved at eventuelle fejl fra den professionelles side tildækkes. En sådan opfattelse bunder ifølge Langer i en forældet samfundsopfattelse, hvor den professionelle ikke kontrolleres i sin magtudøvelse, og hvor asymmetrien mellem professionel og klient opfattes som naturlig. Ud fra et nutidigt institutionsetisk perspektiv, som tager udgangspunkt i klienten som myndig modtager af den professionelles tjenesteydelser, er en sådan opfattelse imidlertid ikke længere holdbar³⁴⁵. Tværtimod må det fastholdes, at tilliden skal kunne begrundes ud fra institutionelle kendetegn, herunder transparens og nedbrydning af informationsasymmetri og åben kommunikation³⁴⁶. Langer er hermed på linje med vurderingen hos Molander og Eriksen, der, som vi har set, netop argumenterer for betydningen af processuel legitimitet i det moderne samfund. Det er således kendetegnende for det senmoderne samfund, at legitimitet ikke alene kan opretholdes ved henvisning til en legitimerende institution, men skal opretholdes i den konkrete interaktion. Transparens er ifølge Langer akkurat forudsætning for at kunne bearbejde de dilemmaer, der opstår mellem professionel praksis og magtudøvelse, og for at kunne opretholde tilliden til det professionelle system.

Slutningen fra en socialvidenskabelig beskrivelse af den professionelle relation til normative udsagn er endvidere ifølge Langer ikke kun principielt problematisk. Konkret er det et problem, at Karle ved at absolutere professionsetikken ikke giver plads for den systemteoretiske forståelse af etik som moralkritik. Herved gør hun sig blind for, at

³⁴⁴ Langer 2007: 43.

³⁴⁵ Langer 2007: 45.

³⁴⁶ Langer 2007: 47.

professionsetikken kan fungere som mulig kontrol- og styringsmekanisme³⁴⁷. Et sådant kritisk blik kan imidlertid findes i kritisk etisk teori, som netop har påpeget, hvordan professionsetik har karakter af konstruktion, som tjener særlige interesser: ” Die ’eigentliche’ Leistung Professioneller bestehe in der Umdeutung von Problemen zur Passung auf die eigenen Leistungen und in der Durchsetzung professionspolitischer Interessen”³⁴⁸.

Langer peger for mig at se på nogle væsentlige kritikpunkter i forhold til Karles fremstilling. Dette gælder ikke mindst den ideologikritiske påpegnings af professionsetikkens blindhed og selve opmærksomheden på, hvordan professionsbegrebet så at sige koloniserer tillidsbegrebet bag om ryggen på de implicerede og naturaliserer bestemte roller og forståelser. I det følgende skal vi mere overordnet diskutere nogle af disse problemstillinger.

Diskussion af Karles bidrag

Karles anliggende og begrundelse for at inddrage professionsperspektivet er at redde embedet fra subjektiviteten. Dette gælder både af hensyn til de konkrete problemer, en fokusering på den individuelle præst skaber i form af selveksponering og risiko for udbrændthed, og principielt med henvisning til individets indfældethed i den sociologiske kontekst. Som modvægt hertil forsøger hun at nytænke embedet i sociologiske termer, nemlig som profession, der skal modvirke den individualiserende fortolkning, og at koble denne forståelse med en luthersk embedsteologi. Karles præstation kan kort karakteriseres ved hjælp af hendes pointering af, at professionen netop reformulerer ”spezifisch reformatorische Anliegen unter der Bedingungen der Moderne”, nemlig ved ”Erwartungssicherheit” herzustellen und die Kontinuität, Erwartbarkeit und Sachgerechtigkeit der Verkündigung sicherzustellen”³⁴⁹. Hermed sikres den normative tilbagekobling til den lutherske opfattelse af embedet, idet det særlige embede ikke blot ses som en sikring af evangeliets forkyndelse, men som en nødvendig implikation af læren om det almindelige præstedømme i det komplekse moderne samfund, hvor forkyndelsen ville være højst usædvanlig, såfremt det religiøse system kirken ikke fandtes. Argumentet skærpes yderligere, idet Karle henviser til reformationen som en afgørende impuls til netop den funktionelle uddifferentiering, som professionerne ses som resultat af. Den funktionale opfattelse af embedet, som Karle finder

³⁴⁷ Langer 2007: 44.

³⁴⁸ Langer 2007: 44.

³⁴⁹ Karle 2000: 27.

hos såvel Luther som Melanchton, og læren om det almindelige præstedømme ses således at udgøre det ideologiske fundament for opløsningen af stændersamfundet³⁵⁰.

Bortset fra det principielle spørgsmål om reformationen skal ses som årsag til eller snarere som betinget af ideologiske strømninger i det 16. århundrede kan det for mig at se diskuteres, om Karle i tilstrækkelig grad er opmærksom på den tendens til individualisering, der tilsvarende er indbygget i den reformatoriske tankegang. Luthers pointering af det enkelte menneskes samvittighed, om nødvendigt i opposition til kirken, kan således ses som udtryk for den moderne vending mod individualiteten, som Karle kritiserer. Karles kritik af subjektiviteten og det moderne menneskes søgen efter autenticitet synes at savne erkendelse af, at også denne tendens kan ses som et ægte født barn af reformationen og under alle omstændigheder må anerkendes som et blivende træk ved den vesterlandske bevidsthedshistorie med teologiske implikationer, som bl.a. Jørgensen gør opmærksom på³⁵¹. Karles kritik af autenticitetsbegrebet synes med fordel at kunne kvalificeres teoretisk med henvisning til bl.a. Taylor, som netop pointerer autenticitetskravet som en side af modernitetens "ubehag"; det forhold, at sandhed og mening for det moderne menneske med nødvendighed må korrespondere med individualiteten som kriterium for sandhed. Autenticitet er ifølge Taylor en uomgængelig konsekvens af modernitetens fremhævelse af individet og må anerkendes som gyldigt moralsk ideal³⁵². Denne indsigt synes fraværende hos Karle. Jeg tilslutter mig derfor såvel Grethlein som Langers kritik, når de samstemmende viser, hvordan Karle synes at bygge på en ahistorisk tilgang til professionalitet, der overser fundamentale træk ved det moderne samfund. De implikationer, som Karle med hjælp fra professionsbegrebet drager for præstens vedkommende, synes således at svare til den måde, hvorpå præstens embede traditionelt har været konciperet i en tysk kontekst, centreret omkring sogn og præstegård, med præsten i rollen som generalist og som den evangeliske "præstetypus"³⁵³.

Mod Karle påpeger Steck imidlertid, at udviklingen i præstens profession og det fortættede fokus på præstens person, ikke skal ses som en forfaldshistorie. Tendensen til at beskrive udviklingen i det pastorale erhvervsbillede som tab af entydighed, tab af status osv. svarer ifølge Steck ikke til den virkelighed, den angiveligt skal fremstille. Der er derimod tale om et idealbillede, som bygger på en symbolsk forestillingsverden³⁵⁴. Han peger videre på, hvordan præsten som moderne skikkelse er udsprunget af

³⁵⁰ Karle 2000: 36.

³⁵¹ Jørgensen 1995: 160.

³⁵² Taylor 2002: 83.

³⁵³ Steck 1987: 335.

³⁵⁴ Steck 1987: 340.

en typisk dannelsesborgerlig kontekst. Dette ses ikke mindst ved orienteringen mod den urbane kultur, værdsættelse af sproget som medium for symbolsk virkelighedskonstruktion, og dannelse som udtryk for individuel selvudfoldelse. Som reformatorisk figur udgør præsten ”die Idealgestalt des typisch bürgerlichen, durch und durch innengeleiteten Menschen”³⁵⁵. Stecks påpegning af den nære sammenhæng mellem reformatorisk tankegang og borgerlig kultur står for mig at se ikke i modsætning til Karles forståelse af professionen. Imidlertid synes den historiske bevidsthed hos Steck akkurat at muliggøre den kritiske distance, som savnes i Karles normative tilgang.

Lignende kritik kan rettes mod Karles interaktionsteoretiske tilgang, som vel har sin teoretiske styrke, men som i det mindste vil kunne problematiseres med henvisning til empiriske undersøgelser. Det må overvejes, om Karle med sin understregning af interaktionens centrale stilling i professionerne underkender de muligheder, der knytter sig til udbredelsen af de digitale medier. Henvisningerne til Luther og Schleiermacher forekommer i denne sammenhæng mindre egnede som forpligtende udtryk for principielle forbehold mod interaktionsformer, som hører en senere tid til. Betonningen af interaktion som samtidig fysisk tilstedeværelse kommer således for mig at se ikke til rette med det forhold, at det moderne samfunds udvikling netop muliggør personlig kommunikation mellem mennesker, der ikke befinder sig fysisk i samme rum³⁵⁶. Karles menighedsbegreb forekommer dermed, som Grethlein påpeger, vanskeligt i stand til at integrere modernitetens vilkår.

Karles pointering af interaktionens betydning synes at afspejle stillingtagen til en konkret tysk situation, når hun argumenterer for „die vielfach unterschätzte Stärke der Parochie, der Gemeinde von Ort, und der vielfach überschätzten Reichweite übergemeindlichen Aktivität und Veranstaltungen“³⁵⁷. Det forbliver imidlertid et spørgsmål, hvorvidt Karle hermed ikke underkender det forhold, at sognets beboere i hverdagen de facto befinder sig alle andre steder end i nærområdet, sognet. Dette forhold er bl.a. stærkt fremhævet af den engelske teolog Steven Croft, der ser geografisk og social mobilitet som væsentlig ændring ved kulturen som helhed, som kirken må forholde sig til som en del af sit vilkår. Mobiliteten muliggør ifølge Croft ”the exercise of choice”, som er et af det moderne samfunds dominerende træk ”to be resisted; in others, worked with, but its reality as a dynamic in the minister/congregation relationship needs to be

³⁵⁵ Steck 2000: 563.

³⁵⁶ Cyberkirken, Second Life og kirkers og menigheders anvendelse af Facebook kan ses som blot enkelte eksempler på, hvordan den kropslige tilstedeværelse kan suppleres – og i visse tilfælde evt. erstattes – af medieret kommunikation.

³⁵⁷ Karle 2000: 63.

acknowledged”³⁵⁸. Valget som vilkår er et faktum, som ikke elimineres gennem præstens betænkelighed.

Når det gælder forholdet mellem køn og profession argumenterer Karle stærkt for, at professionsbegrebet nivellerer kønsforskelle ved at indføre sin egen ”lededifference”. Dette indebærer at hun anser professionens egen sagsorientering for at fremme et egalitært syn på mænds og kvinders stilling i embedet, og dermed pege på kønnet som kulturel konstruktion. Ved at stige ind i professionens særlige ”Problemtypik” og ved at acceptere de implikationer, der følger af præstens professionalitet sker der ifølge Karle en ”undoing gender”, som den kvindelige præst kan udnytte til sin egen fordel.

Karle er i sin argumentation negativt bestemt af den differensorienterede feministiske teologi, som hun finder er med til at vedligeholde den kulturelle konstruktion af køn. Med bl.a. Dahl og Kuhlmann kan man imidlertid spørge, om Karle hermed overser, at professionsbegrebet i sig selv udgør en kulturel konstruktion, baseret på et bestemt sæt af værditilskrivninger som hverken er naturgivne eller er ideologisk neutrale. Betonningen af præstens autonomi og teologiske selvbestemmelse hviler ifølge Kuhlmann på en maskulint biased forståelse af professionalitet som principielt er problematisk og som samtidig empirisk er ude af trit med moderne professionelles interaktion indbyrdes og i forhold til andre erhvervsgrupper. Karle synes således at overse, hvordan professionsbegrebet bidrager til at naturalisere bestemte kulturelle værdier.

Professionsbegrebet udgør ifølge Karle det redskab, der kan genoprette det tab af indflydelse, som allerede længe har været en realitet for embedets vedkommende. Tilknytningen til en systemteoretisk forståelse af professioner reflekterer imidlertid ikke det kritiske spørgsmål, som Stichweh selv artikulerer vedrørende professionernes rolle i senmoderniteten. Således påpeger Stichweh, at professionerne udgør en overgangsfigur mellem det traditionelle og det moderne samfund, hvorimod de i det senmoderne videnssamfund har mistet deres betydning: ”Insofern spricht einiges dafür, dass einer der klassischen Modi der gesellschaftlichen Strukturbildung (...) an sein Ende gekommen ist”³⁵⁹. Han er endvidere forbeholden over for professionsbegrebets ideologiske indlejring i erhvervenes egen semantik og statslige styringsinteresser, som gør, at professionssociologi ikke kan betragtes som ”ein rein akademisches Unterfangen”, et rent videnskabeligt forehavende³⁶⁰. Heller ikke dette forbehold reflekteres hos Karle.

³⁵⁸ Croft 2008: 9f, jf. Grethleins kritik af Karle for ”Festschreiben der jüngsten Vergangenheit”.

³⁵⁹ Stichweh 2003: 1680.

³⁶⁰ Stichweh 2003: 1679.

I kraft af systemteorien som gennemgående teoretisk udgangspunkt opnår Karle en høj grad af konsistens i fremstillingen. Det kan imidlertid diskuteres, om ikke den tilstræbte konsistens og konsekvens medfører et tilsvarende tab af væsentlige nuancer. Som oven for antydet savner den teoretiske fremstilling af professionsbegrebet refleksion over det forhold, at profession ikke – som Karle giver indtryk af – er noget skarpt afgrænset begreb, men en størrelse, der i høj grad kæmpes om, og som også teoretisk er omstridt. En tilsvarende kritik for manglende nuancering kan rettes mod Karles fremstilling af det teologiske grundlag, idet det ikke præciseres, på hvilket niveau eller fra hvilket perspektiv, fremstillingen finder sted. Den systemteoretiske præmis, at ”teologien selv” afgør synsvinklen, forudsætter muligheden af, at der kan etableres entydighed i det teologiske udgangspunkt. Det præciseres således ikke, med hvilket udgangspunkt og fra hvilket perspektiv, der tales.

Trods åbenlyse gevinster sammenholdt med professionsbegrebet forekommer Karles teologibegreb dermed at lide under den samme perspektivblindhed og mangel på differentiering som hun anklager f.eks. den feministiske differensteori for. Således synes hun ikke at være opmærksom på betydningen af, hvem der definerer teologien, eller de forskellige fortolkningsmuligheder, som kun kommer inden for synsfeltet som del af den horisont, præsten skal kunne forholde sig til. I indledningen hedder det om forholdet mellem teologi og sociologi: ”Soziologische und theologische Perspektiven interpretieren sich dabei ständig wechselseitig, wobei die theologische Perspektive insofern dominiert, als sie nicht ungeprüft soziologische und systemtheoretische Erkenntnisse rezipiert, sondern selbst bestimmt, welche soziologischen Beschreibungen für ihren Kontext adäquat sind und welche nicht.” Dette ligger i umiddelbar forlængelse af en opfattelse af teologi og kirke som autopoietiske og selvreferentielle systemer. Imidlertid synes standpunktet at underkende at teologi i sig selv er en differentieret størrelse, og at det ikke er uden betydning, *hvilken* teologi, der dominerer udvælgelsen. Fælles for Karles professionsteoretiske og teologiske grundlag er således, at begge synes at udsætte sig for kritik for selvabsolutering, frem for at fremstå som dynamiske og foranderlige størrelser.

Hans Schilderman: Religion as a profession

Den hollandske katolske teolog Hans Schilderman har med et udkast fra 2005 ”Religion as a Profession” ydet et bidrag til debatten om præst og profession, som ikke mindst er interessant derved, at der er tale om et

empirisk forskningsarbejde³⁶¹. På baggrund af Isolde Karles stærke sammenknytning af professionsbegrebet og luthersk embedsteologi er Schildermans anvendelse af professionsbegrebet endvidere interessant som udtryk for en alternativ konfessionel kontekst, idet hans anliggende er at forsyne professionsbegrebet med teologisk legitimitet ud fra et katolsk kirke- og embedssyn.

Anliggende og fokus

Schildermans anliggende er at undersøge relationen mellem embedsteologi og holdninger til professionalisering blandt præster i den katolske kirke i Holland³⁶². Undersøgelsens fremgangsmåde er en spørgeskemaundersøgelse (survey) foretaget blandt præster og pastoralt ansatte i den hollandske katolske kirke med henblik på at afdække de pågældendes holdninger til professionalisering af arbejdet, embedsteologiske temaer og sammenhænge mellem disse³⁶³.

Udgangspunktet er, hvad Schilderman betegner som en legitimitetskrisen i synet på præsteembedet, som primært skyldes kirkens manglende evne til som organisation at tilpasse sig ændrede former for kirkelig og religiøs praksis snarere end som udtryk for afstandtagen til det kristne trosindhold³⁶⁴. En yderligere årsag er ifølge Schilderman det

³⁶¹ Om end der er en solid tradition for empirisk baseret pastoralteologi og -psykologi i Holland er Schildermans bidrag et af de ganske få studier, der er tilgængelige på engelsk, mens en række studier af bl.a. van der Ven, Brinkhuis, Heiting og Brouwer ikke er tilgængelige for en international læserkreds. Schilderman refererer således en undersøgelse af Brouwer vedrørende hollandske reformerte præsters holdninger til professionalisering, som viser, at de betragter professionalisering som en proces, der leder embedet i retning af lighed med andre hjælpende professioner. Brouwers konklusion er baseret på præsternes understregning af autonomiens betydning, som legitimerende for deres selvforståelse og arbejdsmæssige erfaring. På den anden side opleves autonomiaen begrænset af kirkelige myndigheder og menighedens forventninger, lige som den medfører fare for isolation og, i sidste ende, udbrændthed. Professionalisering ses således at være et ambivalent fænomen. (Brouwer 1995). Schildermans kortfattede reference muliggør ikke diskussion af Brouwers konklusioner og de underliggende præmisser. Det er således ikke tydeligt i sammenhængen, om præsternes understregning af autonomi opfattes som distancemarkør og som modvægt til nivellerende tendenser mellem erhvervsgrupper, eller om autonomi omvendt tolkes af præsterne som positiv og efterlignelsesværdig attribut ved de erhverv, der sammenlignes med.

³⁶² Ud over ordinerede sogne- og funktionspræster består gruppen af diakoner og ikke-ordinerede teologiske medarbejdere (pastoral workers). Resultaterne bygger på svar fra ca 20% af den samlede undersøgelsespopulation.

³⁶³ Schilderman 2005: 34.

³⁶⁴ Schilderman 2005: 252.

forhold, at kirkens ydelser i stigende grad er opsuget af velfærdsstaten. I forlængelse heraf rejses det spørgsmål, hvorvidt professionalisering kan ses som – legitim – strategi til genrejsning af embedets autoritet, og hvorledes dette forholder sig til embedsteologiske synspunkter, dels blandt informanterne i undersøgelsesgruppen, og dels gennem teoretiske undersøgelser.

Interessen i en sådan undersøgelse er ifølge Schilderman tredobbelt. Der er for det første tale om en teologisk interesse, som består i, at præsters sammenføjning af teologi og professionalisering ses som elementer til en kontekstuel kritisk-hermeneutisk embedsteologi. Det er således Schildermans grundlæggende opfattelse, at embedsteologi af natur er kontekstuel teologi, og en sund teologisk hermeneutik må derfor etablere relevansen af religiøs mening i den skiftende sociale kontekst, dvs. at den konkrete ekklesialitet – kirkens organisation – går hånd i hånd med kontekstualitet, dvs. den historiske og sociale omverden³⁶⁵. For det andet kan der defineres en professionel interesse, som består i at klargøre et udgangspunkt for strategisk professionalisering (policy) af pastoralt arbejde³⁶⁶. For det tredje kan der defineres en kommunikativ interesse, som retter sig mod dialogen om embedets karakter i det moderne samfund³⁶⁷.

Argumentation

Udgangspunktet for Schilderman er, at forholdet mellem embedsteologi og holdninger til professionalisering kan forstås som et legitimerende forhold, ”a legitimising relation”³⁶⁸. Legitimitet betegner her med henvisning til Berger og Luckmann det forhold, at eksisterende (overleverede) institutioner behøver opretholdelse ved henvisning til symbolske universer, der leverer argumentation for de pågældende institutioners plausibilitet³⁶⁹. Embedsteologien udgør ét sådant symbolsk univers, der fungerer som ”a conceptual mechanism for maintaining pastoral activities relating to religious knowledge or the Christian tradition”³⁷⁰. Professionalisering er en

³⁶⁵ Schilderman 2005: 21f.

³⁶⁶ Undersøgelsen indgår i et projekt i regi af den hollandske præsteforening APW (Association of Pastoral Workers), med henblik på at opnå indsigt i præsters arbejdsforhold. Det betones, at studiet udelukkende sigter på at tilvejebringe empirisk indsigt i problemstillinger mhp. kommende forskning, ikke på at levere normative retningslinjer vedrørende professionalisering af præsters arbejde (Schilderman 2005: 32).

³⁶⁷ Schilderman 2005: 32.

³⁶⁸ Schilderman 2005: 214.

³⁶⁹ Schilderman 2005: 236, Berger og Luckmann 2002: 113.

³⁷⁰ Schilderman 2005: 236.

anden legitimeringsstrategi, som typisk forbindes med betydningen af viden samt et påviseligt ideal om service og ideologiske eller etiske principper³⁷¹. Det hovedspørgsmål, som ønskes undersøgt i fremstillingen er, hvorledes teologi og professionalisering forholder sig til hinanden som strategier til legitimering; dvs. hvilken legitimering embedsteologien giver præster med henblik på professionalisering af præstens arbejde. Dette spørgsmål undersøges dels empirisk ved hjælp af den nævnte spørgeskemaundersøgelse, hvor sammenhænge søges dokumenteret ved positiv, hhv. negativ korrelation³⁷². Dels sker undersøgelsen teoretisk, idet Schilderman på basis af den empiriske undersøgelse analyserer mulige teologiske begrundelser til støtte for professionalisering.

Hvad den empiriske undersøgelse angår viser det sig, at med hensyn til sammenhæng mellem embedsteologi og de definerede professionaliseringsmål³⁷³ er den generelle tendens, at præster med et kommunitaristisk syn på embedet er positive over for professionalisering, hvorimod præster med et ortodokst embedssyn generelt er negative. Ved nærmere øjesyn viser der sig dog forskelle, både i graden af tilslutning inden for de forskellige beskæftigelsesgrupper, og i forhold til de enkelte elementer af professionalisering. Således synes den kommunitaristiske orientering ifølge Schilderman at følges med en snævert lokal orientering, som forhindrer udvikling af ekspertise på meso- og makroniveauerne og som fastholder præsterne i en begrænset professionalisme, dvs. kun delvis overensstemmelse med professionelle ”kerneverdier”.

Schilderman gør sig til talsmand for, at der ud fra et kommunitaristisk syn på embedet kan argumenteres teologisk for, at præstens autoritet er funktionel. Præsten henter således ifølge denne opfattelse sin autoritet fra sin religiøse betydning for menigheden, dvs. fra sit bidrag til menighedens religiøse velbefindende. Han knytter her til ved Clifford Geertz’ definition af religion som ”a system of symbols which acts to establish powerful, pervasive, and long lasting moods and motivations by formulating conceptions of general order of existence”. I relation hertil opfattes præstens opgave som udpræget kognitiv: at beskrive og anvende begreber om en universel tilværelsesorden, at relatere meningen af disse

³⁷¹ Schilderman 2005: 237.

³⁷² Schilderman 2005: 214f. Såfremt holdninger til embedet positivt forudsiger (predicts) holdninger til professionalisering er der tale om positiv korrelation, hvilket indebærer at præsters embedsteologi antages at støtte det pågældende aspekt ved en professionaliseringsstrategi. Omvendt, hvor holdninger til embedet negativt forudsiger holdninger til professionalisering er der tale om en negativ korrelation, hvilket antages at vise teologisk betinget modstand mod professionalisering. Herudover kan der være tilfælde af manglende korrelation, hvormed menes, at ”pastors see no relation between their theology of ministry and their ideas about professionalisation”.

³⁷³ Herunder øgning af ekspertise, brugsværdi, økonomiske interesser og kollektiv magt, jf. ovenstående.

begreber til virkeligheden, at klargøre bevidstheden om de pågældende begreber, at oversætte disse til praktiske konsekvenser, samt endelig at ritualisere begreberne³⁷⁴. I forhold til samfundet består professionens værdi endvidere i at realisere kirkens forpligtelse til kristen mission, rettet mod lindring af menneskelig nød. Opnåelse af social indflydelse på basis af kvalitet i pastoralt arbejde er dermed et legitimt mål for kristen mission. At forbedre kvaliteten heraf bliver dermed legitim basis for at forfølge pastoral magt³⁷⁵.

Schilderman finder videre støttepunkter for professionalisering af præstearbejdet i den katolske doktrin om professionelt arbejde, som bl.a. bygger på princippet om subsidiaritet til fordeling af kompetence i relationer mellem den enkelte og samfundet. Subsidiaritet betegner i denne sammenhæng princippet om at tilbageføre kompetence til det lavest mulige niveau, dvs. at beslutninger træffes så tæt på individet som muligt. Princippet er ifølge Schilderman interessant derved, at det forudsætter ekspertise som grundlag: "Hence the principle of subsidiarity provides an evaluative criterion that makes it possible to correlate expertise and competence more effectively. The yardstick of autonomy in this case is ultimately the quality of the contribution that the activity makes to the community for whose benefit the work is performed"³⁷⁶. Graden af autonomi er således ifølge Schilderman direkte bestemt af ydelsens kvalitet.

Med hensyn til professionalisering af det pastorale arbejde må det ifølge Schilderman være en forudsætning for udvikling af ekspertise, at denne skal tjene til forbedring af menighedens "effektivitet" ud fra et subsidiaritetsprincip. Ud fra subsidiaritetsprincippet er professionalisering og pastoral autonomi dermed en legitim udvikling, som kan sikre overvågning af mål, evner og effekt i forhold til den kristne mission, som præsten er ansvarlig for. Hertil må lægges et princip om kollegial solidaritet som legitim basis for dannelse af pastorale sammenslutninger. Dette sikrer, at det gejstlige hierarki afbygges, således at menighedens kommunitariske betydning på den ene side fastholdes, samtidig med at den enkelte præst ikke overlades til en lokal menighed, hvilket ville indebære privatisering. Kollektivisering af præstegruppen sikrer en professional basis mellem disse yderpoler.

Schilderman kan således konkludere, at den stræben efter magt, som er professionaliseringsstrategiens væsen og mening, ligger i uproblematisk forlængelse af det embedssyn, som flertallet af de undersøgte præster giver udtryk for: "Pastoral pursuit of power based on

³⁷⁴ Schilderman 2005: 24.

³⁷⁵ Schilderman 2005: 264, 267.

³⁷⁶ Schilderman 2005: 270.

knowledge and expertise can be legitimised on account of the intrinsic link between expertise and competence, which the principle of subsidiarity implies for division of pastoral work within the church, and which supports a claim to professional autonomy and a right to collectivisation. This requires inter alia respect for the autonomy of the office and the profession, testable fulfilment of the church's mission, a vigorous policy for the development of the occupational group, and effective professional organisation"³⁷⁷. Ved hjælp af teologiske præmisser og vedtagne kanoniske principper bliver det dermed muligt at argumentere for professionalisering som teologisk legitim strategi for udvikling af præsters arbejdsforhold.

Professionsforståelse

I forhold til den begrebsverden, der udfoldes hos Glasse, Russell og Karle forekommer den terminologi, der udfoldes hos Schilderman, umiddelbart væsensforskellig. Den mest iøjnefaldende forskel består i, at Schilderman ikke primært taler om profession men om professionalisering, som han i løbet af fremstillingen tager adskillige tilløb til bestemmelse af. Den variation, der udfoldes heri, vidner imidlertid også om, at hans interesse ikke primært er teoretisk præcis bestemmelse af præsten som professionel ud fra et udfoldet begrebsapparat, men en praktisk undersøgelse og bearbejdelse af en problematik i relation til sin – fagpolitisk bestemte – interesse, nemlig at skabe grundlag for iværksættelse af en professionaliseringsstrategi.

Det analytiske fokus er hos Schilderman på processen professionalisering, som defineres som "a strategic policy adopted by an occupational group to look after diverse professional interests"³⁷⁸. Erhverv og professioner ses således som ensbetydende udtryk for sociale strukturer i den igangværende sociale arbejdsdelings-proces, og professionelt arbejde defineres dermed pragmatisk som betalt arbejde³⁷⁹. For præstearbejdets vedkommende er det, der placerer det i en professionel kontekst, selve det forhold, at det er formelt og lønnet og institutionaliseret gennem tilknytning til et bestemt domæne i den samfundsmæssige arbejdsdeling³⁸⁰.

Schilderman tager hermed afsked med ethvert tilløb til at bestemme professionen på grundlag af bestemte attributter, hhv. en professionel "essens", eller ud fra et funktionalistisk professionssyn. Den

³⁷⁷ Schilderman 2005: 278.

³⁷⁸ Schilderman 2005: 27f. Brugen af adjektivet professional antyder i sammenhængen en pragmatisk snarere end en specifik teoretisk interesse.

³⁷⁹ Schilderman 2005: 65.

³⁸⁰ Schilderman 2005: 108.

attributive tilgang mangler således teoretisk basis, og den funktionalistiske tilgang kan kritiseres for manglende historisk bevidsthed og ukritisk accept af forud definerede sociale værdier. Han tilslutter sig den såkaldte "power approach", dvs. en beskrivelse af professionen i relation til dynamiske sociale udviklingsprocesser: "The professionalisation process is not determined by conformity to a professional ideal type or successful adaptation to key societal needs, but is the net result of strategies implemented by occupational groups vis-à-vis their clients, other occupational groups, labour organisations and authorities. Professionalisation is not an autonomous process but an activity of an occupational group which, in the totality of diverse social forces governing labour, seeks to secure control over its own professional practice"³⁸¹. Formålet med professionaliseringsprocessen er altså at opnå indflydelse og kontrol over eget arbejdsområde.

Forudsætningen for, at et erhverv kan opnå den ønskede indflydelse er ifølge Schilderman, at det kan opnå legitimitet i forhold til klienter og samfund³⁸². Med henvisning til Webers legitimitetskategorier foreslår Schilderman tilføjelse af en fjerde type af legitimitet som basis for professionel autoritet. I modsætning til autoritet baseret på tilknytning til institutioner, traditioner eller personer taler han om den professionelles autoritet som funktionel, dvs. som baseret på professionel kyndighed og ekspertise: " (...) The focus on the functional basis of authority links work directly with influence. This influence is not justified, at least not in advance, by linking work to institutions, traditions or exceptional personal qualities: it is associated with professional competence, or, more broadly, quality of work"³⁸³. Professionalisering betegner altså en erhvervsgruppes stræben efter indflydelse ved at forbedre kvaliteten af sit arbejde. Kvalitet i arbejdet er således forudsætningen for, at professionen kan påkalde sig autoritet: "Power is legitimised through the application of knowledge and expertise"³⁸⁴.

Med sammenknytningen af ekspertise og autoritet må forøgelse af ekspertise således ifølge Schilderman være et primært mål for professionalisering som strategi. Parallelt mål er forøgelse af professionens evne til at imødekomme brugernes behov (nytteværdi), dens økonomiske værdi og kollektive indflydelse samt beskyttelse af interesser.

³⁸¹ Schilderman 2005: 69f.

³⁸² Denne præmis ser han ikke tilstrækkeligt reflekteret i "the power approach" (Schilderman 2005: 70). Som jeg har påvist er det imidlertid fælles for såvel "the traits approach" som for "the power approach", at legitimiteten er forudsat netop i kraft af den særlige rationalitet, dvs. sammenknytningen mellem viden og status, som også

Schilderman efterfølgende argumenterer for.

³⁸³ Schilderman 2005: 72.

³⁸⁴ Schilderman 2005: 75.

Tilsammen udgør disse formål en strategisk politik til fremme af erhvervets – eller professionens – interesser³⁸⁵, som er baseret på professionens funktionelle legitimitet, dvs. at professionen socialt vinder accept af sin autoritet ved hjælp af sine faglige færdigheder. Magt legitimeres således gennem applicering af viden og ekspertise i konkurrence med andre grupper på arbejdsmarkedet.

Schilderman skelner grundlæggende mellem profession og embede. Hvor professionen som vi har set betegner det lønnede erhverv og den uddifferentierede, organiserede faglighed, ses embedet som udtryk for offentligt delegeret autoritet: "But what is an office? We would define it as the exercise, based on authority, of a specific competence in a community with a view to maintaining and enhancing the community's functioning. Hence an office always implies work aimed at realising a common good"³⁸⁶. Embedet betegner udøvelse af en specifik kompetence med henblik på det fælles bedste, hvilket synes at være beslægtet med den funktionelle bestemmelse af professioner som organisationsform for samfundsmæssigt særligt betydningsfuld viden³⁸⁷.

Diskussion af Schilderman

Læsningen af Schilderman rejser umiddelbart en række problemstillinger, som relaterer sig både til hans anvendelse af professionsbegrebet og de teologiske koblinger, der knyttes hertil. Set i forhold til Glasse, Russell og Karle kan der hos Schilderman i højere grad iagttages en bevidsthed om – og stillingtagen til – de forskellige professionsteoretiske positioner. Schildermans position repræsenterer således angiveligt en afstandtagen til såvel en essensteoretisk som en funktionalistisk tilgang til fordel for tilslutning til "the power approach". Det kan imidlertid diskuteres, om ikke Schilderman i forsøget på at bestemme præstens professionelle legitimitet funktionelt netop forbliver inden for det funktionalistiske paradigme, som han kritiserer.

³⁸⁵ Schilderman 2005: 83.

³⁸⁶ Schilderman 2005: 111.

³⁸⁷ Schilderman hæfter sig ved, at embedet hos Weber er nært forbundet med bureaukratiet og forståelsen af embedsmanden som livstidsansat medarbejder i en rationel organisation. Heroverfor argumenterer Schilderman for, at embedet ikke blot kan være baseret på legal, men også på karismatisk, traditionel eller funktionel autoritet. Med betoningen af "competence", dvs. ekspertise som grundlag synes Schildermans forståelse af embedet imidlertid også at måtte forudsætte en form for rationalitet i den pågældende organisation.

Ovenstående citat, som hos Schilderman bruges til at understrege sammenhængen mellem professionens funktion og dens samfundsmæssige autoritet og legitimitet kan netop tolkes som et vidnesbyrd om en sådan sammenhæng. Det er således også her en forudsætning for autoritet, at embedet funktionelt bidrager til at styrke det fælles gode som "work aimed at realising a common good"³⁸⁸; en forståelse, der synes at nærme sig den funktionalistiske opfattelse, som kommer til udtryk hos såvel Parsons som hos Karle. Schilderman definerer "common good" som udtryk for "everything a community values and seeks to maintain or develop"; en betydning, der netop lader til at underforstå samfundet som en agerende instans som det ligger i den funktionalistiske opfattelse.

Der synes at være en vis spænding mellem på den ene side Schildermans forsøg på at fastholde en teoretisk definition af professionalisering som udtryk for stræben efter kollektiv magt, og på den anden side forsøget på positivt at indholdsbestemme denne som det sker med opstillingen af en række mål for professionalisering, som definerer en normativ horisont for processen. Forøgelse af ekspertise ses således som forudsætning for, at præsten kan udøve sin funktionelle autoritet. Ekspertviden lader også hos Schilderman til at udgøre et af professionens essentielle "traits" og får, som overordnet mål for professionens stræben normativ karakter.

Når det gælder betydningen af teologisk legitimering synes der endvidere at råde en vis uklarhed mellem de forskellige aktørniveauer i fremstillingen. På den ene side betones betydningen af det individuelle niveau, hvor legitimitet udtrykker forholdet mellem professionssyn og embedsteologi hos den enkelte aktør. På den anden side opereres med et over-kollektivt niveau, hvor standarden sættes af forskerens teoretiske tilgang. Det forekommer således ikke helt klart, om legitimitet skal ses som udtryk for de implicerede aktørers motivationer, eller for forskerens belysning af, hvordan professionalisering udfoldes som stræben efter magt.

Schildermans tilgang forudsætter accept af en legitimerende relation mellem embedsteologi og professionssyn³⁸⁹. Det er dog for mig at se et åbent spørgsmål, hvorvidt legitimeringen skal søges i præstens egen forståelse af sammenhæng mellem teologi og professionssyn, eller om den forbliver uerkendt for præsten selv, på forskerens analytiske plan. Selve projektets design og valget af kvantitativ metode synes at pege på det

³⁸⁸ Schilderman 2005: 111.

³⁸⁹ Schilderman 2005: 52. Spørgsmålet er hvordan stræben efter professionel udvikling kan legitimeres teologisk, set ud fra præsters eget synspunkt, ud fra en forståelse af professionalisering som en erhvervsgruppes stræben efter indflydelse, og en antagelse af, at denne kun kan få tilstrækkelig magt i det omfang, strategien tilskrives kognitiv og moralsk validitet i præsternes bevidsthed.

sidste. Det er forskeren, der etablerer analytiske sammenhænge, mens disse ikke nødvendigvis er erkendte af aktørerne som kognitive sammenhænge. Det forekommer her påkrævet at rejse spørgsmålet om, fra hvilken position de pågældende begreber defineres, og om det giver mening at lokalisere disse størrelser på individniveau. Således medgiver Schilderman også, at aktør anvendes både om den professionelle sammenslutning og om det enkelte individ³⁹⁰.

Måden, hvorpå professionalisering i sidste del kobles konfessionelt ved hjælp af begreber hentet fra dogmatiske tekster og fremstillinger er i afhandlingens sammenhæng interessant, idet spørgsmålet om profession og konfession dermed får endnu en drejning i forhold til Karles bestræbelse på at opnå en luthersk forankring. Set i forhold til Karles argumentation for, at professionalisering kan ses som konkret udmøntning af det lutherske syn på embedet, taler Schilderman for, at de konkrete værdier, der knytter sig til præstens professionalitet, lader sig begrunde ud fra såvel katolsk teologi og kanonisk lov, om end implikationerne for præstens embede ikke er tilstrækkeligt udfoldede³⁹¹.

Det forhold, at professionsbegrebet søges inddraget til forståelse af præsten med varierende konfessionelle udgangspunkter, forekommer i sig selv ikke overraskende. Derimod forekommer det tankevækkende, at der hos Karle såvel som hos Schilderman argumenteres for en eksklusivt konfessionel forståelse af professioner, understøttet af teologiske argumenter for berettigelsen af at se præsten i et professionsperspektiv. Tilsvarende argumenteres der hos Glasse teologisk netop for det professionelle perspektiv som legitim udfoldelse af det reformatoriske anliggende. Vi skal i det følgende diskutere koblingen mellem professionsteori og embedsteologi i et mere overordnet perspektiv, idet der særligt fokuseres på professionsbegrebets muligheder og begrænsninger som redskab til løsning af præsteembedets "krise".

Er præsten professionel?

Spørgsmålet om, hvorvidt præsten skal regnes som professionel, har som antydnet været et tilbagevendende stridspunkt i den almene professionsforskning. Svaret herpå afhænger, som bl.a. MacDonald påpeger, i høj grad af, hvilken definition der anvendes og hvilket syn, der lægges til grund for vurderingen. Centralt i problemstillingen står

³⁹⁰ Schilderman 2005: 28.

³⁹¹ Schilderman 2005: 271.

spørgsmålet om karakteren af præstens viden og forholdet mellem det videnskabelige grundlag og præstens arbejdsmæssige funktioner³⁹².

Når det gælder de foreliggende forsøg på at væsensbestemme professioner som erhverv baseret på avanceret, kompleks, esoterisk eller hemmelig viden synes denne umiddelbart at kunne være afledt af en forståelse af præsten som den oprindelige professionelle. En sådan forståelse kommer, som vi har set, også til udtryk hos visse praktiske teologer, der netop betoner kirkens lærdomstradition som grundlag for præstens virksomhed. Tilknytningen til de klassiske fakulteter som kriterium for professionsstatus, som udgør grundlaget for bl.a. Stichwehs definition af professioner som akademiske erhverv, tillader på samme måde at se præsten som professionel. Efter denne opfattelse opfylder præsten rent definitorisk, i kraft af tilknytningen til fakulteterne, en afgørende forudsætning for professionsstatus, som dog må udfyldes ved et handlingspraktisk perspektiv, hvor den akademiske viden bringes i anvendelse³⁹³.

Som vi har set er der dog også fra flere sider stillet spørgsmålstejn ved, hvorvidt præstens viden lader sig beskrive udtømmende ud fra et videnskabsideal, der tager sit udgangspunkt i de naturvidenskabelige professioner³⁹⁴. Carr-Saunders, der som vist har haft afgørende indflydelse på professionsforskningens tidlige udvikling, begrundet sin udelukkelse af præsten fra rækken af professioner med henvisning til kirkens svindende betydning for "ordinary business of life": "We have found that the application of an intellectual technique to the ordinary business of life, acquired as the result of prolonged and specialized training, is the chief distinguishing characteristics of the professions"³⁹⁵.

Et lignende synspunkt kommer til orde hos Talcott Parsons. Ifølge Parsons udgør gejstligheden i den judaeo-kristne tradition den historiske matrix, som gradvist uddifferentierede og udkrystalliserede sig i de sækulariserede discipliner som basis for de moderne professioner. Sammenhængen mellem præstens særlige viden og samfundsmæssige forpligtelse har med andre ord ifølge Parsons dannet skole for den måde, hvorpå de "nye" professioner kom til at forstå sig selv, blot med den

³⁹² Abbott peger endvidere på, at spørgsmålet om organisation kan få afgørende betydning for, om præsten ses som professionel eller ej. Professionsforskningens indfældethed i en angloamerikansk kontekst medfører således en etnocentrisk bias, som tenderer mod at betragte frihed fra staten og markedsvilkår som afgørende elementer, som det bl.a. ses hos Larson. Her er det således ikke spørgsmålet om faglighed, men organisation, som hindrer præsten i at regnes som professionel (Abbott 1988: 6).

³⁹³ Stichweh 2003: 1678.

³⁹⁴ MacDonald 1995: 1.

³⁹⁵ Fauske 2008: 35.

forskel, at deres grundlæggende viden ikke var religiøs, men knyttede til ved de sækulære discipliner.

Når det kommer til præstens nutidige status er Parsons imidlertid mere forbeholden. Forbindelsen mellem intellektuel uddannelse og praktisk erhvervsudøvelse er ifølge Parsons central i de moderne professioner. På trods af lang tradition for intellektuel skoling af præster i de vestlige kristne kirkers mainstream³⁹⁶ er præstens professionalitet derfor ”at least partly equivocal³⁹⁷” i det mindste delvist tvetydig. En af årsagerne hertil er ifølge Parsons det forhold, at præstens arbejdsmæssige kompetencer ikke kan siges at være direkte udledt af det videnskabelige grundlag: Præster varetager ikke kun rollen som teologer, men beskæftiger sig også med en række områder, der trækker på andre videnskabelige discipliner.

En anden og måske vigtigere årsag er ifølge Parsons, at præstens autoritet ikke i så høj grad er betinget af faglig kompetence som på religiøs veneration. ”Clerical leadership and authority are grounded not so much in competence in specifically intellectual matters as in the diffuse religious and moral authority of the religious tradition as such. It is the charisma of the clerical office which is the primary focus of legitimation of the authority and influence of the clergy rather than the exercise of competence in a sector of the system of intellectual disciplines”³⁹⁸. I modsætning til de øvrige, moderne professioner, hvis legitimitet består i deres fagligt specifikke kompetence, henter præsten ifølge Parsons stadig primært sin legitimitet fra traditionen og embedets – delvist karismatiske – autoritet. Præstens embede er dermed ikke i samme grad som andre moderne professioner rationelt.

En række af de forbehold, der fra teologisk hold er rejst mod præsten som professionel retter sig netop mod, hvad der opfattes som udtryk for intellektualisering og rationalisering af præsten, som vi så hos bl.a. Campbell, Schiller og Wind. Heroverfor står forsøgene på positivt at godtgøre professionsbegrebet som gyldigt til bestemmelse af præsten i de moderne samfund, som vi har set hos Glasse, Russell, Karle og Schilderman.

Med hensyn til den konkrete indholdsbestemmelse af præstens professionalitet hæfter James Glasse sig som vi har set ved, hvad han betegner det professionelle perspektiv, som udgøres af en række essentielle træk, der forbinder præsten med andre professionelle. Det gælder præstens videnskabelige vidensbasis, faglige færdigheder, institutionelle tilknytning,

³⁹⁶ Parsons nævner ”primitive” fundamentalistiske grupper som undtagelse, hvor inspiration og karismatisk udrustning erstatter uddannelse, jf. de antiintellektuelle tendenser hos Schiller og Wind.

³⁹⁷ Parsons 1968: 537.

³⁹⁸ Parsons 1968: 538.

etiske standarder og dedikation til et højere formål, som udgør den ramme, præstens særlige viden og kunnen kan ses inden for. Glasse understreger, at den viden, der her er tale om, ikke er mystisk eller esoterisk, men som videnskabelig viden kan tilegnes gennem studier ved offentligt anerkendte institutioner. Det professionelle perspektiv forlener ifølge Glasse diskussionen om præstens placering i de moderne samfund med en rationel definition i tillæg til den traditionelle identifikation, som kan bidrage til at opretholde præstens status i samfundet³⁹⁹.

Anthony Russell betoner endnu stærkere end Glasse forbindelsen mellem professionalitet og samfundets videnskabelige struktur, herunder de omkalfatringer i synet på viden, der skete i kølvandet på renæssancehumanisme, reformation og industriel revolution. Videnskabelig og systematisk viden udgør ifølge Russell dels fundamentet for løsning af specialiserede opgaver for samfundet, dels grundlaget for professionens bestræbelser på at opnå monopol på materielle og symbolske fordele i samfundet. På trods af den kritiske anerkendelse af det professionelle potentiale for monopolisering fastholdes den videnskabelige viden som essentielt omdrejningspunkt for professionalisering. I modsætning til Glasse definerer Russell ikke en entydig professionel idealtype, men argumenterer for at se professionalisering som et kontinuum. Med udpegningen af videnskabelig viden som omdrejningspunkt følger dog en række træk, der udviser såvel ligheder som forskelle til Glasse model: langvarig uddannelse, specialiserede funktioner, monopol, professionelt kodeks, kollegialitet, autonomi, tillidsrelationer mellem professionel og klient, tjenesteorienteret etik, meriterings- og karrierestruktur samt forskningsorientering og –kontrol af den legitimerende institution⁴⁰⁰.

Isolde Karle går, som vi har set, en anden vej i sin bestemmelse af præstens professionalitet, idet hun begrænser begrebet til de fagområder, der er relaterede til samfundsmæssigt såvel som eksistentielt centrale spørgsmål, dvs. religion, sundhed, ret og uddannelse som klassiske akademiske fag. Ud fra sit systemteoretiske udgangspunkt anlægger hun en funktionalistisk perspektiv på præsten, hvis samfundsmæssige funktion bliver at sikre den religiøse kommunikation. Teologien spiller også i denne sammenhæng en central rolle, i og med at den akademiske forankring ses som garant for en sagssvarende formidling af den kulturelle tradition. Endnu et perspektivskift sker hos Hans Schilderman, der anlægger en mere kritisk tilgang til professionalisering som strategi til forbedring af et erhvervs indflydelse. Også her opfattes videnskabelig viden dog som forudsætning for præstens faglige ekspertise, hvilket bl.a kommer til udtryk

³⁹⁹ Glasse 1968: 113.

⁴⁰⁰ Russell 1984: 13.

gennem hævdelser af en række primært kognitivt baserede opgaver, som præsten forventes at løse som religiøs fagperson.

De her nævnte fremstillinger repræsenterer så betydelige indbyrdes forskelle at det ikke lader sig gøre at syntetisere dem til et fælles "professionsteologisk" perspektiv. På trods af punktuelle ligheder og delvise paralleller mellem positionerne indbyrdes udviser de respektive udkast, som vi har set, afgørende forskelle, ikke mindst med henblik på de konkrete implikationer for præsterollen. Forsøgene på at etablere et fundament for præsten som professionel modsiges af den faktiske mangfoldighed af tolkninger og teoretiske modeller, som umuliggør entydighed i besvarelsen af, hvorvidt præsten "er" professionel. Imidlertid er det påfaldende, i hvor høj grad de præsenterede udkast samstemmer i synet på professionalitet som beroende på en syntese af videnskabelig viden, faglig ekspertise og samfundsmæssig legitimitet.

På trods af tilløb til kritik af professionel monopolisering, som vi har set hos Russell og Schilderman, stilles der grundlæggende ikke spørgsmålstejn ved, at netop præstens særlige viden udgør nøglen til hendes særlige position i samfundet. Ud fra læsningen af de her nævnte udkast kan det foreløbigt konstateres, at det, vi på basis af professionsforskningen tidligere har kaldt en klassisk forståelse af professioner, videreføres i præsteforskningen, og endvidere udbygges med teologiske argumenter, hvilket især bliver tydeligt hos Karle og Schilderman. Professionalisering inddrages som det begreb, der kan løse præstens og embedets krise. Herimod taler imidlertid dels det faktum, at der ikke kan opnås enighed om, hvori præstens professionalitet består. Dels må det anses for problematisk, at den nævnte "løsning" anser embedets krise for at være et primært kirkeligt fænomen, frem for at udtrykke en udviklingstendens, som berører de klassiske professioner generelt i kraft af ændrede vilkår for legitimering i de senmoderne samfund.

Jeg har med Hansbøl og Krejsler argumenteret for, at det er frugtbart at lade de professionsontologiske bestræbelser afløse af professionsepistemologiske. Hermed mener jeg, at forsøgene på at bestemme professioners særlige væsen må afløses af spørgsmål om, hvilken meningsfuldhed, der knytter sig til deres opståen og aktuelle udformning. Forsøgene på at bestemme præsten som professionel peger, som vi har set, på tilslutning til et klassisk begreb om professioner, hvis indhold er formet over modernitetens rationalistiske paradigme.

Den intuitive såvel som den teoretisk reflekterede afvisning af at se præsten som professionel kan dermed ses som udtryk for, at den rationalisering af præstens rolle, som tilslutning til dette paradigme indebærer, opfattes som problematisk. Mod forståelsen af præsten som uddannet og specialiseret "fagmenneske" i den forstand, dette er beskrevet

hos Weber og Parsons, hævdes betydningen af præstens personlige tro og livsstil.

Bestræbelserne på at henregne præsten til en klassisk moderne forståelse af professioner må endvidere karakteriseres som værende i modsætning til den generelle tendens i professionsforskningen. Den seneste udvikling heri synes at reflektere det forhold, at henvisning til videnskabelig viden som grundlag for tilskrivning af legitimitet forekommer utilstrækkelig i det senmoderne samfund. Den institutionelle legitimitet, der knytter sig til professionens ydre rammer må, som vi har set, i stigende grad erobres og vedligeholdes gennem den professionelle interaktion. Heroverfor synes ikke mindst Karles forsøg på at bestemme præsten som professionel at repræsentere en institutionel oprustning, som underkender kravet om autenticitet som et uomgængeligt vilkår og de følger, dette får for den professionelle relation.

V. Sociologien som “sensitizing device” for præsteforskningen⁴⁰¹

Jeg har i afhandlingens første del søgt at vise professionsforskningens komplekse udvikling og argumenteret for, at denne afspejler de kulturelle og samfundsmæssige forskydninger i synet på viden og ekspertise, der er sket i overgangen fra det moderne til det såkaldt senmoderne samfund. På denne baggrund har jeg undersøgt, hvordan professionsbegrebet er taget i anvendelse med henblik på at løse de problemer, der knytter sig til præsteembedet i den aktuelle samfundsmæssige kontekst. På trods af de betydelige indbyrdes forskelle er det en fælles forudsætning, at præsten meningsfuldt kan beskrives i rammen af det klassiske professionssociologiske paradigme.

I dette afsnit skal jeg foretage endnu en perspektivforskydning, idet jeg med udgangspunkt i den franske filosof, antropolog og sociolog Pierre Bourdieu skal diskutere brugen af professionsbegrebet i præsteforskningen. Bourdieus generelle syn på forholdet mellem individ og samfund giver dels grundlag for en konkret kritik af professionsbegrebet, dels for metodologiske overvejelser over sociologiens rolle og anvendelse i en teologisk kontekst, som for mig at se ikke kun er frugtbare som kritisk korrektiv, men som også åbner konstruktive perspektiver for fremtidig udforskning af afhandlingens problemstillinger. Til indledning skal jeg kort redegøre for Bourdieus refleksive sociologi, som danner grundlaget for hans forskningsmetodologi, og som samtidig introducerer en række af de begreber, der er centrale i hans generelle handlingsteori.

Individ og samfund, habitus og felt

Pierre Bourdieus videnskabssteoretiske udgangspunkt er den såkaldt historiske epistemologi⁴⁰², hvis grundlæggende pointe er, at den historiske sammenhæng sætter grænserne for, hvilke erkendelser, der er mulige på et givet tidspunkt. Samtidig pointerer Bourdieu stærkt, at det, der kaldes viden, ikke er en abstrakt størrelse, men altid resultat af konkrete sociale og historiske processer. I forlængelse af den franske videnskabsfilosof Gaston Bachelard argumenterer han for, at sociologien konsekvent må bedrives ud

⁴⁰¹ Dele af dette kapitel er tidligere fremlagt som paper ved konferencen “Beyond Bourdieu – Habitus, Capital and Social Stratification”, arrangeret af Institut for Sociologi, Københavns Universitet 01.-02. december 2009.

⁴⁰² Primære inspirationskilder er her de franske filosoffer Gaston Bachelard og Georges Canguilhem.

fra "la philosophie du non" (nej'ets filosofi), dvs. som en konsekvent afstandtagen til alt, hvad der tages for givet. Han pointerer, at det er sociologiens opgave at bryde med "doxa", de forudfattede forståelser af tingenes sammenhæng, der dominerer den sociale verden. Det er ifølge Bourdieu et faktum, at verden foreligger "prækonstrueret", før vores erkendelse af den sætter ind, som et vilkår, vi i det daglige overser. Videnskabelig erkendelse må derfor med nødvendighed vindes i form af brud med tidligere antagelser. Det gælder både hverdagsforståelsens ureflekterede common sense forståelser og de videnskabelige hypoteser og præmisser, der har vundet hævde som "sandheder"⁴⁰³.

Som bl.a. den norske religionspædagog Elisabet Haakedal påpeger kan Bourdieus videnskabsteoretiske position ses som et forsøg på at overvinde nogle af de klassiske sociologiske dikotomier, der har domineret samfundsforskningen⁴⁰⁴. På den ene side er han særdeles kritisk over for den aktørorienterede sociologi, som alene fokuserer på individernes subjektive oplevelser og forståelser, og som forudsætter, at individet er i stand til at handle frit og bevidst. På den anden side kritiserer han den strukturalistiske sociologi, herunder marxistisk sociologi og systemteori, for at bygge på en forfæjlet antagelse af det sociale som baseret på underliggende strukturer og regler. Ud fra dette udgangspunkt introducerer han sin egen originale epistemologiske position, som bryder med såvel en snævert individorienteret som en strukturalistisk tilgang, idet han argumenterer for, at forskeren må bryde med såvel det underforståede hos forskningsobjektet, som han betegner den spontane repræsentations doxa, og sine egne underforståede antagelser om objektet, "den lærde doxa"⁴⁰⁵.

Bourdieu's kritisk epistemologiske tilgang hænger nøje sammen med hans generelle handlingsteori, som gør rede for det komplekse samspil mellem individ og samfund. Han er således kritisk over for den tilgang, som han finder hos bl.a. Marx, som alene fokuserer på hvordan samfundsmæssige strukturer og systemer styrer individets handlinger. Det forudsætter ifølge Bourdieu, at samfundet skulle være i besiddelse af en "bevidsthed" som var i stand til at dirigere de enkelte individer. På den anden side finder han det misforstået at antage, at den enkelte aktør er i stand til at handle frit og utvungen. Over for begge positioner udvikler han derfor sin handlingsteori, hvorigennem han forsøger at vise, hvordan samfundet som konkret og historisk virkelighed så at sige sætter sig igennem "bag om ryggen" på individerne.

⁴⁰³ Prieur og Sestoft 2006: 215.

⁴⁰⁴ Haakedal 2003: 65.

⁴⁰⁵ Haakedal 2003: 67. Doxa repræsenterer for Bourdieu det underforståede, uudsagte, den hverdagsviden som er så selvfølgelig, at man ikke stiller spørgsmålstejn ved den.

Bourdieu's grundlæggende opfattelse af den sociale verden er, at den skal tænkes konkret relationelt. Det indebærer, at de enkelte individers opfattelser og handlinger hverken kan forstås adskilt fra de kontekster, de er indfældet i, eller fra de objektive positioner, de indtager indbyrdes. Heri ligger også en afstandtagen til en essentiel tænkning, der betragter den foreliggende verden som naturnødvendig. Den sociale verden, der ses og erfares, er et resultat af historiske og aktuelle kampe om dominans. Det sociale er opdelt i underområder, felter, som fungerer ud fra forskellige love og spilleregler: det politiske felt, det religiøse felt, det kulturelle felt, det akademiske felt etc. Bourdieu definerer feltet som "a structured space of social forces and struggles"⁴⁰⁶. Han fastholder, at for at forstå, hvad der sker i feltet er det ikke tilstrækkeligt at se på de individuelle aktører, selv om de informationer, der objektivt kan indhentes, knytter sig til disse. "The notion of field reminds us that the true object of social science is not the individual (...) It is the field which is primary and must be the focus of the research operations"⁴⁰⁷.

Den egentlige genstand for undersøgelse er altså ifølge Bourdieu ikke den enkelte, men det sociale rum. Det er det sociale rum, der konstituerer de objektive relationer mellem positioner, som den enkelte agent⁴⁰⁸ kan handle – agere – inden for: "I define a field as a network, or a configuration, of objective relations between positions objectively defined, in their existence and in the determinations they impose upon their occupants, agents or institutions, by their present and potential situation (situs) in the structure of the distribution of species of power (capital) whose possession commands access to the specific profits that are at stake in the field as well as by their objective relation to other positions (domination, subordination, homology, etc.). Each field presupposes, and generates by its very functioning, the belief in the value of the stakes it offers"⁴⁰⁹.

Det, der afgrænser felterne indbyrdes, er ifølge Bourdieu de spilleregler, egenlogikker og værdier, der gælder i det enkelte felt. For at deltage i et felt må man med andre ord have en interesse i de "indsatser" der spilles om, som gør, at man finder det værd at acceptere spillets regler. Bourdieu betegner dette "illusio", "a tacit recognition of the value of the stakes of the game and (...) practical mastery of its rules"⁴¹⁰, hvormed han udtrykker, at der er tale om et spil, en illusion, som feltets aktører er fælles om at spille med på. Hans pointe er videre, at dette valg (som regel) ikke er

⁴⁰⁶ Bourdieu og Wacquant 1992: 243.

⁴⁰⁷ Bourdieu og Wacquant 1992 : 107.

⁴⁰⁸ Bourdieu undgår bevidst aktørbegrebet, som han finder giver associationer til et voluntaristisk syn på individet.

⁴⁰⁹ Wacquant 1989: 39.

⁴¹⁰ Bourdieu og Wacquant 1992: 117.

bevidst, men at ethvert individ i kraft af sin opvækst og personlige historie udstyres med en bestemt habitus som på forhånd gør det i stand til at "spille spillet". Den, der er opdraget i et bestemt felt, vil ikke på noget tidspunkt stille spørgsmålstejn ved den måde, feltet fungerer på, men opfatte det som naturligt og selvfølgeligt.

Habitus udtrykker, hvordan den objektive virkelighed, udmøntet i feltets værdier, installeres i agenterne selv: "Social reality exists, so to speak, twice, in things and in minds, in fields and in habitus, outside and inside of agents. And when habitus encounters a social world of which it is the product, it finds itself "as fish in the water", it does not feel the weight of the water and takes the world about itself for granted"⁴¹¹. At agenten er som "en fisk i vandet" betegner netop den selvfølgelighed, hvormed agenten er i stand til at spille med på spillet. I modsætning til rational choice-sociologerne, som betoner individets bevidste, frie og fornuftige valg betoner Bourdieu, at det, der ligner individets frie beslutninger, netop er udtryk for, at den sociale realitet er en del af den enkeltes habitus, det mønster eller det "skema", som den enkelte orienterer sig ud fra i sine valg, og som så at sige prædisponerer den enkelte til at gøre det rigtige i den konkrete situation.

Grænserne for det enkelte individs muligheder sættes af dets objektive position i det sociale felt. Det er med andre ord ikke alle muligheder, der er åbne for alle. Bourdieus pointe er imidlertid – i modsætning til f.eks. Marx – at agenterne i det sociale felt handler ud fra praktiske strategier, der opfattes som meningsfulde og relevante med henblik på deres mål. Når agenterne af egen fri vilje gør og mener det, som de set ud fra en objektiv betragtning med nødvendighed må gøre og mene i deres sociale situation, så skyldes det ikke, at de følger bestemte regler, men derimod at de har internaliseret de gældende objektive og sociale rammer: rammerne er blevet en del af agenternes "habitus": "The concept of habitus, like that of field, is relational in that it designates a mediation between objective structures and practices. First and foremost, habitus has the function of overcoming the alternative between consciousness and the unconscious"⁴¹².

Habitus betegner således det princip, der "medierer" mellem den enkelte agent og samfundet, som "de varige dispositionssystemer, der er prædisponerede til at fungere som strukturerende strukturer, det vil sige som principper, der frembringer og strukturerer praksisser og repræsentationer. Disse kan være objektivt "regelstyrede" og "regelmæssige" uden derfor på nogen måde at være et produkt af overholdelsen af bestemte regler; og i og med dette kan de endelig være

⁴¹¹ Bourdieu og Wacquant 1992: 117.

⁴¹² Wacquant 1989: 43.

kollektivt orkestrerede uden derfor at være produktet af en dirigents organiserende aktivitet”⁴¹³. Det er netop habitus, der som inkorporeret, kropsliggjort, historie gør, at agenten kan handle ”fornuftigt” og regelmæssigt uden at følge regler. Habitus sikrer den perfekte tilpasning til omgivelserne som gør, at de objektive vilkår, der ligger til grund, forbliver usynlige for agenten selv⁴¹⁴. Så længe feltet forbliver relativt statisk vil der være perfekt overensstemmelse mellem dette og agenternes habitus. Det betyder imidlertid også, at i det øjeblik, de objektive vilkår ændrer sig, vil det med nødvendighed kræve – og give – en tillem্পning af habitus. Hverken habitus eller felt er statiske, men størrelser i konstant bevægelse.

Den sociale alkymi. Magt og legitimitet

Jeg har i det foregående gjort relativt udførligt rede for habitus og felt som grundlæggende begreber med henblik på at forstå såvel Bourdieus kritik af professionsbegrebet som hans overordnede syn på sociologi som videnskabelig disciplin. I det følgende skal vi nu se nærmere på, hvordan kampen mellem positioner i det sociale felt udspiller sig ifølge Bourdieu og hvordan disse udmøntes i magtstrukturer, der af deltagerne opfattes som legitime.

Det er en central pointe hos Bourdieu, at status og position ikke beror på individuelle kvaliteter, men knytter sig til objektivt foreliggende positioner og den mængde ”kapital”, som knytter sig til disse. Kapital skal i Bourdieus terminologi ikke forstås snævert som økonomiske midler, men som anført i citatet ”species of power (capital) whose possession commands access to the specific profits that are at stake in the field”. Kapital betegner med andre ord de forskellige former for magt, der kan aktiveres i kampen om de dominerende positioner i feltet. Bourdieu taler foruden om økonomisk kapital om social og kulturel kapital. Pointen er, at de forskellige former for kapital kan ”omveksles” indbyrdes, som når økonomisk kapital (penge) giver adgang til uddannelse (kulturel kapital), eller når social kapital (indflydelse, gode forbindelser) skaffer agenten det vellønnede job (økonomisk kapital). Det er endvidere en pointe, at de her nævnte kapitalformer hver for sig kan indløses som symbolsk kapital, som gør at de accepteres som gyldige af agenterne i feltet.

Symbolsk kapital er altså ikke en kapitalform ved siden af de øvrige, men betegnelse for det, som af sociale grupper genkendes som værdifuldt og tilkendes værdi. Den symbolske kapital er med andre ord det, der legitimerer de øvrige kapitalformer. Dette medfører, at den symbolske

⁴¹³ Bourdieu 2007: 92.

⁴¹⁴ Bourdieu 2007 : 96 ; Bourdieu 1997: 24 ; Bourdieu 1995: 218.

kapitals værdi ikke ligger fast, men derimod afhænger af tiltroen hos agenterne i det givne felt. For at noget kan anerkendes som kapital må der findes en form for "efterspørgsel", dvs. at der i feltet skal være "agenter, der i kraft af deres habitus er disponerede for at genkende den pågældende type kapital, anerkende dens symbolske værdi og miskende de objektive betingelser, der ligger til grund for den"⁴¹⁵. For at kapitalen kan få sin symbolske funktion må den altså dels være efterspurgt, dels må den "miskendes". "Miskendelse" betegner hos Bourdieu det forhold, at feltets deltagere "ser bort fra", at de værdier, der tæller i feltet, ikke er resultat af guddommelig vilje, men af bestemte gruppers interesser. Han taler om den symbolske "alkymi", som omformer den virkelige sandhed om dominansrelationerne. Det, der objektivt set handler om magtudøvelse, forvandles gennem de sociale processer, som får de dominerede til at acceptere de principper, som dominansen hviler på⁴¹⁶.

Forholdet mellem professionel og klient kan ifølge Bourdieu ses som et sådant eksempel på symbolsk alkymi: Den objektive magtrelation tilsløres, "miskendes", idet begge parter accepterer den (paternalistiske) præmis om de professionelles bedre viden i forhold til agenternes behov. Alkymien indebærer, at det, der i virkeligheden er udtryk for en magtrelation, opfattes anderledes af deltagerne, således at den sociale dominans anerkendes som legitim og selvfølgelig. Der sker med andre ord en forvandling, sådan at det, der i virkeligheden skal undersøges, nemlig forestillingen om at professionel viden giver ret til særlig status, tildeles den symbolske kapital, der gør den til norm for undersøgelsen. Miskendelsen tilslører de professionelles interesse og fremstiller deres position som legitim, ikke blot for de øvrige agenter, men også for de professionelle selv. Det, der i virkeligheden er udtryk for – vilkårlige – gruppers interesser får gennem miskendelsen status af nærmest religiøs "sandhed".

Det religiøse felt

Set i afhandlingens sammenhæng er det værd at bemærke, at Bourdieus inspiration til feltbegrebet er hentet i Webers religionssociologi, hvilket også afspejler sig i hans terminologi generelt. Det religiøse felts struktur kan således ifølge Bourdieu ses som alment paradigme for den måde, hvorpå ethvert felt er struktureret omkring kampen om position og kapital. Bourdieu synes, som bl.a. Haakedal påpeger, "å ha overtatt og udvidet

⁴¹⁵ Prieur og Sestoft 2006 : 94.

⁴¹⁶ Bourdieu 1997: 187f.

bruken av en rekke av den klassiske religionssosiologiens begreper til også å gjelde en rekke andre felt enn det religiøse”⁴¹⁷.

I lighed med, hvad der har været hovedtendensen i moderne samfundsforskning siden Weber, tilslutter Bourdieu sig de sækulariseringsteoretikere, der anser religionen for uddøende i de moderne samfund. Han mener imidlertid, at de såkaldt ”religiøse mekanismer”, kondenseret i begrebet symbolsk kapital, lever videre i stort set alle aspekter af socialt liv”⁴¹⁸. Det gælder ikke blot for det religiøse felt, men for ethvert socialt felt, at det er en kamplads, hvor forskellige positioner kæmper om magten og retten til at sætte deres legitime fortolkning af virkeligheden igennem. For så vidt som Bourdieus specifikke religionsteori bygger på den sækulariseringsteoretiske præmis om religionens svindende rolle kan det, som også den danske religionsforsker Lene Kühle indrømmer, diskuteres om denne tilgang fortsat er holdbar. Det er imidlertid ikke afgørende i denne sammenhæng. Som den danske historiker Kim Esmark og den belgisk-svensk-danske sociolog Staf Callewaert samstemmende påpeger, viderefører Bourdieu traditionen fra Durkheim, Weber (og, ifølge Callewaert, Marx) for at sammentænke religions-, kultur-, kundskabs- og samfundsteori i et overordnet hele. Således kan der argumenteres for, at Bourdieus religionsteori ikke er væsensforskellig fra hans sociologi i øvrigt, men at netop hans generalisering af religionens funktionsmåde til det sociale liv som helhed gør det muligt at anvende hans generelle sociologi på også på det specifikt religiøse⁴¹⁹.

Ifølge Esmark anså Bourdieu selv det religiøse felt for ”en slags realiseret ’idealtipe’ for felter”, der fungerer som en ”heuristisk model *par excellence*” for forståelsen af kulturelle felters dynamik og sammenhænge”⁴²⁰. Kühle anfører endvidere, hvordan Bourdieu henviser til netop Webers religionssociologi som det, der gav ham den afgørende ide til feltbegrebet: ”I constructed the notion of field both against Weber and with Weber, by thinking about the analysis he proposes of the relations between priest, prophet and sorcerer”⁴²¹. Samstemmende peger de på, hvordan Bourdieu udstrækker begreber hentet fra den religiøse verden til også at gælde for det sociale liv generelt. Dette indebærer for mig at se, at de religiøse roller, som Bourdieu nævner ovenfor: præsten, profeten og magikeren, kan anvendes metaforisk om forskellige positioner også i andre felter end det eksplicit religiøse, idet rollerne henviser til de forskellige kategorier af specialister, der konkurrerer om monopol på den symbolske produktion. Bourdieus feltteori kan siges at være en generaliseret

⁴¹⁷ Haakedal 2003 : 70, se også Furseth og Repstad 2007: 106.

⁴¹⁸ Kühle 2009: 8.

⁴¹⁹ Esmark 2009: 77; Callewaert 1998: 17.

⁴²⁰ Esmark 2009: 77.

⁴²¹ Kühle 2009: 7.

religionsteori derved, at den beskæftiger sig med, hvordan objektiv magt gennem "social alkymi" omformes til tilhængernes anerkendelse⁴²². Analyseret med henblik på sit symbolske indhold kan det religiøse felt tilsvarende ses som paradigme for den måde, hvorpå Bourdieu tolker det sociale liv generelt.

Specifikt med henblik på det religiøse felt – men som sagt med generelle implikationer – understreger Bourdieu i modsætning til Weber, at de religiøse roller ikke skal forstås isoleret som typer og interaktioner, men i deres objektive positioner og indbyrdes relationer i det religiøse felt. Inspireret af Weber anser Bourdieu det religiøse felt som opstået i kølvandet på en samfundsmæssig rationalisering, hvor det religiøse uddifferentieres som et særligt område med sin egen logik. Dette skaber på sin side forudsætningerne for at der kan opstå et præsteskab med ansvar for forvaltningen af "frelsesøkonomien". Centralt i denne udvikling er for både Weber og Bourdieu, at der sker en rationalisering og en systematisering af religionen, som kræver et institutionaliseret korps af religiøse specialister, som er i besiddelse af et "lærd mesterskab over et korpus af eksplicite forestillinger og normer". Herved adskiller de sig fra lægfolket, der netop er kendetegnet ved at deres tilgang til religionen er en praktisk mestring af religiøse praktikker⁴²³.

Det religiøse felt er ifølge Bourdieu konstitueret af den specifikke struktur, der består i distinktionen mellem præsterne som religiøse "producenter" med monopol på produktionen af de religiøse goder, og lægfolket som religiøse "konsumenter", der aftager specialisternes ydelser. Der er tale om en udveksling, som igen beror på indforståethed med feltets logik. Idet lægfolket anerkender præsteskabets symbolske kapital, miskender de imidlertid samtidigt, at de selv er berøvede: "recognizing the legitimacy of that dispossession from the mere fact that they misrecognize it as such"⁴²⁴. Den symbolske dominans bliver hermed fuldstændig.

Relationen mellem religiøse producenter og religiøse konsumenter er imidlertid ikke den eneste relation af betydning i feltet. Bourdieu peger som nævnt på, hvordan de religiøse roller står i et indbyrdes konkurrenceforhold. Præsteskabet betegner den dominerende rolle i feltet, som er konstitueret ved, at lægfolket anerkender selve institutionaliseringen af præsternes symbolske kapital som legitim. Det er således præsterne, der i det daglige varetager "driften" i det religiøse felt, idet de producerer de ydelser, som lægfolket efterspørger. Den primære konkurrent til præsten er ifølge Bourdieu profeten, som til forskel fra

⁴²² Bourdieu 1997: 188.

⁴²³ Callewaert 1998: 39.

⁴²⁴ Kühle 2009: 11.

præsten ikke henviser til kirkeinstitutionen, men til sin personlige autoritet. Profeten er hos Bourdieu, i lighed med Weber, en karismatisk figur. Til forskel fra Weber pointerer Bourdieu imidlertid, at profeten ikke er ”en person med en særlig ekstraordinær personlighed, men en person i ekstraordinære omstændigheder”⁴²⁵. Årsagen til at profeten kan udfordre præsteskrabet er således ikke hans særlige karisma forstået som personlig egenskab, men det forhold, at han er i stand til at udtrykke ”forestillinger og håb, der i ubevidst, uartikuleret form findes allerede før han træder ind på banen (...) Størst gennemslag har profetens kætterske diskurs i perioder, hvor økonomiske, politiske eller sociale kriser ryster nedarvede trosforestillinger og legitimitetsstrukturer i det sociale rum og skaber en modtagelighed for alternativer. I den situation er det egentlig lige så meget følget, der autoriserer sig selv ved hjælp af profeten, som det er profeten, der skaber sit følge”⁴²⁶. Profetens muligheder for at skaffe sig tilhængere er dermed størst i tider, hvor der er opbrud i feltet, dvs. at der er mulighed for at udfordre fordelingen af religiøs kapital.

Magikerens rolle i det religiøse felt er i mindre grad udfoldet af Bourdieu, som nøjes med at betegne magi som den praksisorienterede religiøsitet, som søges ekskluderet af det religiøse felt. Magikerens ydelse svarer til den implicite, praksisorienterede, ikke-intellektuelle religiøse habitus i underklassen. Han appellerer således ikke i samme grad som profeten til den dominerende rolle i feltet, men repræsenterer dog, som Kühle påpeger, modstanden mod at blive berøvet midlerne til religiøs produktion, som er iboende det religiøse felts struktur⁴²⁷.

Kühle diskuterer i sin artikel de kritikpunkter, der er rejst mod Bourdieus religionssociologi, herunder at han overbetoner den magt, præster har over lægfolket, og hans manglende blik for modernitetens ”spiritual marketplace”, dvs. det forhold, at religion i stigende grad synes at være anti-institutionel og individualiseret. Med hensyn til forholdet mellem præster og lægfolk er det givetvis rigtigt, som kritikerne anfører, at den umiddelbare kontekst for Bourdieus religionsteori er det (traditionelle) franske samfund med den katolske kirkes, hhv. præsteskrabets, stærke dominans. Jeg tilslutter mig imidlertid Kühles pointering af, at Bourdieu ikke underkender lægfolkets mulighed for indflydelse. Han betoner imidlertid, at kampen i det religiøse felt står om retten til religiøs produktion, hvor præster og lægfolk indgår med varierende styrke. Feltets principielle karakter af ”kampplads” betyder, at den dominerende position akkurat ikke lader sig fikseres endegyldigt, men hele tiden er til forhandling og dermed kan variere i styrke⁴²⁸.

⁴²⁵ Kühle 2009: 10.

⁴²⁶ Esmark 2009: 82.

⁴²⁷ Kühle 2009: 11.

⁴²⁸ Kühle 2009: 13.

Med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt Bourdieus teori er i stand til at beskrive religionens rolle i på senmodernitetens og globaliseringens pluraliserende og individualiserende præmisser medgiver Kühle det problematiske i, at begreberne til analyse er hentet fra en vestlig, kristen kontekst, som lader hans teori fremstå ”håbløst etnocentrisk”⁴²⁹. Dette gælder for mig at se ikke mindst med hensyn til synet på magikeren, som hos Bourdieu synes at betegne en førmoderne religiøs rolle. Magikerens praksisorienterede form for religiøsitet synes således ikke til at passe ind i den rationalisering og intellektualisering af religionen, som præsten og profeten repræsenterer i de moderne samfund. Det er dog et spørgsmål, hvorvidt Bourdieu på dette punkt er normativ eller deskriptiv. Som vi har set kan det religiøse felt ifølge Bourdieu opfattes som paradigme eller idealtype for den måde, hvorpå sociale felter i øvrigt fungerer. Der vil således i ethvert felt kunne peges på figurer, der indtager den symbolske rolle som præst, profet eller magiker. Den symbolske produktion er ikke begrænset til det religiøse felt, men indgår i feltets almene illusio.

For så vidt som Taylor har ret i sin pointering af kravet om autenticitet som uomgængeligt vilkår ved moderniteten kunne dette lede til overvejelser over, om der her er tale om en mere radikal ændring af de måder, hvorpå den religiøse produktionsrolle kan påkalde sig legitimitet i det senmoderne samfund, og hvilke former for kapital der i så fald i fremtiden vil kunne gøres gældende som grundlag for religiøs autoritet. Vi skal vende tilbage til denne diskussion i den afsluttende perspektivering. Som jeg skal søge at vise i det følgende mener jeg imidlertid, at Bourdieus overordnede teori på trods af kritikken er i stand til at bidrage frugtbart til såvel en kritik af professionsbegrebet som til forståelse af de udfordringer, indførelsen af professionsbegrebet i præsteforskningen søger at besvare.

Bourdieu's kritik af professionsbegrebet

Pierre Bourdieu er særdeles kritisk over for professionsbegrebet, som han betragter som et ”folk concept which has uncritically been smuggled into scientific language and which imports into it a whole social unconscious”⁴³⁰. Som folkeligt begreb signalerer ordet profession – uberettiget – en neutralitet, som tilslører dets historiske tilblivelse og forankring i en bestemt gruppes interesser.

Som analytisk begreb virker det besnærende, fordi det kan støtte sig til den umiddelbare hverdagsforståelse. Det refererer til en ”virkelighed”, som alle

⁴²⁹ Kühle 2009: 14.

⁴³⁰ Bourdieu og Wacquant 1992: 242.

kender, og som der ikke stilles spørgsmålstejn ved: "This is why this 'concept' works so well, or too well in a way: if you accept it to construct your object, you will find directories on hand, lists and biographies drawn up, bibliographies compiled, centers of information and data bases already constituted by "professional" bodies (...) The category of professions refers to realities that are, in a sense, "too real" to be true, since it grasps at once a mental category and a social category"⁴³¹.

Det faktum, at professioner "findes" og kan støtte sig til en objektive "data" appellerer til at gå positivistisk til værks og registrere "kendsgerninger" om professioner, som vi har set det ske i forbindelse med "the 'traits' approach". Hermed overser man imidlertid ifølge Bourdieu, at profession er et socialt konstrueret begreb, der bygger på accept af en lang række præmisser. Anvendt som analytisk begreb kommer professionsbegrebet derfor ikke blot til at naturalisere og videreføre en bestemt forståelse af verden, men også de faktiske magtforhold.

Bourdieus kritik er særligt møntet på den funktionalistiske professionssociologi eksemplificeret ved Parsons. Han anerkender således den kritik, som vi oven for har set fremført af den neo-weberianske tilgang ved bl.a. Larson, Freidson og Abbott for at fremstille professionerne som værende udtryk for naturnødvendighed snarere end som resultater af historiske kampe⁴³². Ikke desto mindre fastholder han, at professionsbegrebet som sådant må afvises som videnskabeligt brugbar analysekategori, idet det ikke er muligt at komme bagom de selvfølgeligheder, der ligger i den folkelige forståelse. Professionsbegrebets gennemslagskraft er et eksempel på, hvordan det prækonstruerede sætter sig igennem i sproget⁴³³. Sproget udgør i sig selv "an immense repository of naturalized preconstructions"⁴³⁴, som netop ved at være naturaliserede er usynlige og derfor kan fungere som redskaber for konstruktion. Ved at klassificere bestemte attributter som "essentielle" skaber klassifikationen i sig selv virkelighed: hvad der fremtræder som virkelighed for den sunde fornuft (doxa) ophøjes til sandhed (ortodoksi)⁴³⁵. Frem for at tage professionsbegrebet for pålydende må det ifølge Bourdieu analyseres som et felt, dvs. som "a structured space of social forces and struggles"⁴³⁶ med

⁴³¹ Bourdieu og Wacquant 1992: 243.

⁴³² Bourdieu og Wacquant 1992: 242, se hertil oven for kapitel II

⁴³³ Jf. kritikken hos bl.a. Kuhlmann. Bourdieus styrke er her, at han med sin generelle handlingsteori etablerer et teoretisk fundament for kritikken af professionsforskningen, som bidrager til at forklare professionsbegrebets gennemslagskraft « bag om ryggen » på individerne i feltet.

⁴³⁴ Bourdieu og Wacquant 1992: 241.

⁴³⁵ Bourdieu 1995 : 238.

⁴³⁶ Bourdieu og Wacquant 1992: 243.

henblik på at afdække, hvilken konkret historie, der har bidraget til at udforme dets form og dets værdier og logikker.

Refleksiv sociologi som brud med det prækonstruerede

Ifølge Bourdieu sætter det sociale, som vi har set, sig igennem ”bag om ryggen” på individet. Det indebærer, at den objektive virkelighed ikke erkendes som sådan af agenterne i feltet. For at nå frem til videnskabelig viden må forskeren derfor med nødvendighed bryde med agenternes umiddelbare forforståelse og bringe de sammenhænge frem, som deres habitus netop bidrager til at skjule. Han er skeptisk over for den fænomenologiske forskningstradition, som efter hans opfattelse blot naivt reproducerer deltagernes egne, umiddelbare antagelser. For at komme bagom agenternes – tilsyneladende – fornuftige beskrivelse af sig selv og deres egne handlinger og nærme sig en mere videnskabelig forståelse må sociologen bryde med det tilvante og ”prækonstruerede”, dvs. alt det, der præsenterer sig som selvfølgeligt for den, der selv deltager i spillet. Denne skepsis over for agenternes ”indfødte” viden deler Bourdieu med marxistisk kritisk teori, som betoner nødvendigheden af at anlægge en ”mistænksomhedens hermeneutik”, der kan afsløre deltagernes forståelse som udtryk for falsk bevidsthed.

I forhold til marxistisk-strukturalistisk⁴³⁷ teori går Bourdieu imidlertid et skridt videre, idet han distancerer sig fra den positivistiske opfattelse af videnskaben som et blot registrerende spejl. En sådan opfattelse forudsætter ifølge Bourdieu, at det er muligt for forskeren at stå uden for verden⁴³⁸. Dette er imidlertid umuligt, eftersom forskeren selv er fanget af ”illusio”, dvs. de regler for spillet, der gælder i det videnskabelige felt. Forskeren skal derfor ikke blot bryde med den primære erfaring og hverdagskundskab hos de sociale agenter, hun ønsker at undersøge, men også med sin egen videnskabelige diskurs⁴³⁹. Bourdieu argumenterer for, at sociologi må bedrives radikalt refleksivt, dvs. at processen som helhed må tage metodisk udgangspunkt i en radikal tvivl. Forskeren må således gennemføre et dobbelt brud med alt, hvad der præsenterer sig som

⁴³⁷ Jeg er naturligvis bevidst om, at en sådan generaliserende udtryksform ikke kommer til rette med nuancerne i feltet. Bourdieu gør udførligt op med de forskellige positioner, der kan henregnes til de pågældende positioner; se hertil f.eks. oversigten hos Pilario (Pilario 2005: 110f).

⁴³⁸ Bourdieu 1994: 110.

⁴³⁹ Bourdieu modstiller agentens hverdagskundskab, ”doxa”, som udspringer af den spontane repræsentation, med forskerens forhold til denne, ”den lærde doxa”. Fælles for begge er en antagelse af, at de er i stand til umiddelbart at opfange den foreliggende virkelighed (Haakedal 2003: 67).

naturgivent, det "prækonstruerede" i et forsøg på at nå bagom de antagelser, der er blevet så selvfølgelige, at de ikke længere opfattes.

Sociologisk forskning må ifølge Bourdieu foretage et dobbelt "'epistemological rupture', that is, the bracketing of ordinary preconstructions and of the principles ordinarily at work in the elaboration of these constructions (...) a rupture with modes of thinking, concepts and methods that have every appearance of *common sense* of ordinary sense, and of good scientific sense (everything that the dominant positivist tradition honors and hallows)"⁴⁴⁰. Kun ved systematisk at bryde med, "sætte parentes om", ikke blot agenternes egne tolkninger, men også om sine egne teoretiske forestillinger kan forskeren gøre sig håb om at nå til forståelse af virkeligheden. "The theoreticist fallacy", den teoretiserende fejltagelse, består netop i forskerens fejlagtige tro på, at den videnskabelige beskrivelse dækker den virkelighed, som den skal beskrive⁴⁴¹.

Bourdieu's sociologi som kritisk perspektiv på præsteforskningen

Indførelsen af professionsbegrebet i præsteforskningen kan ses som et forsøg på at indvinde sociologiske indsigter til gavn for den praktisk teologiske beskæftigelse med præstens rolle og funktion i det (sen)moderne samfund. Bourdieus kritiske perspektiv giver imidlertid for mig at se anledning til at diskutere professionsbegrebets anvendelse såvel som sociologiens rolle mere generelt i forhold til det teologiske felt.

Den amerikanske katolske teolog T. Howland Sanks argumenterer i et essay for sociologiens relevans som "sensitizing device" i forhold til teologien. Udgangspunktet for Sanks er det forhold, at teologer i stigende grad udviser en reflektiv opmærksomhed på de sociale, kulturelle og historiske faktorer, der påvirker deres individuelle forskning, mens det teologiske felt som helhed ikke gøres til genstand for undersøgelse. Dermed forsvinder de faktiske og potentielle skismaer og konflikter, som præger teologers indbyrdes forhold, imidlertid ud af synsfeltet, og "teologien selv" fremstår ifølge Sanks som abstrakt og homogen, sågar monolitisk, størrelse.

Sanks tager udgangspunkt i Bourdieus begreb om det sociale liv som et felt, domineret af kampe mellem forskellige positioner, som redskab til forståelse af konflikter og divergenser inden for teologien. Katolsk teologi er, hævder Sanks, langt fra den monolitiske størrelse, som den giver

⁴⁴⁰ Bourdieu og Wacquant 1992: 249f.

⁴⁴¹ Wacquant 1989: 34.

sig ud for at være. Ved konsekvent at anlægge et andet blik end det teologiske kan Bourdieus sociologiske tilgang bidrage til at belyse teologiens konfliktuelle natur og forankring i konkrete positioner og udvirke en produktiv fremmedgørelse i forhold til sagsforhold, der er så tilvante, at de forsvinder for det dagligdags blik⁴⁴².

Inspireret af Sanks' syn på sociologien som "sensitizing device" skal jeg her søge at udfolde og begrunde, hvordan Bourdieus epistemologiske tilgang for mig at se er egnet med henblik på at skabe kritisk distance til den del af præsteforskningen der har taget professionsbegrebet til sig i et forsøg på at nytænke præsterollen med dette som fortolkningsramme.

Kritik af professionsbegrebets anvendelse i præsteforskningen

Bourdieu's principielle metodiske overvejelser over sociologien som reflektiv praksis er naturligvis i særlig grad henvendt til den egentlige sociologiske forskning. Jeg mener imidlertid også, den er relevant som kritisk perspektiv på den brug af sociologien, der gøres inden for præsteforskningen i kraft af dennes forsøg på at bringe professionsbegrebet i anvendelse som forståelseskategori. Skal sociologien kunne fungere som "sensitizing device" for præsteforskningen må den således bryde med dennes umiddelbare selvforståelse.

Indførelsen af professionsbegrebet i præsteforskningen intenderer, som vi har set i de foregående kapitler, umiddelbart at udgøre et sådant brud. Ved at anlægge et professionssociologisk perspektiv på præstens embede og funktioner i de moderne samfund brydes der med en eksklusivt teologisk tilgang til problemstillingen. Fælles for de tilgange, der er nævnt i afhandlingen, er, at den professionssociologiske tilgang introduceres som det "fremmede blik", der produktivt kan bidrage til at perspektivere teologiske og kirkelige problemstillinger på en ny måde ved at tilbyde alternative begreber og synsmåder på det tilvante.

Dette understreges prægnant hos Karle: "Der professionssociologische Zugang zum Thema Pfarrberuf vermag durch seine fremde Sprache und seine ungewohnten Perspektiven neues Licht auf das Vertraute und Allzubekannte zu werfen und gerade dadurch die *spezifischen* Chancen und Problemlagen des evangelischen Pfarrberufs in der modernen Gesellschaft zu beleuchten und zu kontextieren"⁴⁴³. Tilsvarende peger Glasse på, hvordan professionsbegrebet kan hjælpe til at omgå de gængse kirkelige betegnelser: "It allows us to begin discussing the

⁴⁴² Sanks 2007: 524.

⁴⁴³ Karle 2000: 25.

Protestant ministry without having to clear a lot of ideological ground at the beginning”⁴⁴⁴.

Jeg skal i det følgende forsøge at antyde, hvordan de måder, hvorpå sociologien positivt tages i anvendelse i præsteforskningen, kan ses i relation til Bourdieus kritiske perspektiv. En sammenligning af, hvordan professionssociologien anvendes hos Glasse, Russell, Karle og Schilderman kan bidrage til at vise, om de underliggende sociologiske tilgange er i stand til at skabe det fornødne første brud med feltets selvforståelse, eller om de må rammes af hans kritik for manglende ”vigilance”, epistemologisk årvågenhed over for det prækonstruerede.

Hos James Glasse kan sociologien ses som redskab til at udpege det professionelle ideal for præsten. Det teoretiske grundlag for hans tilgang er antagelsen af, at det er muligt at udpege en særlig essens, der kvalificerer professionerne i forhold til andre erhverv. Ved at referere til udvalgte essensteorier er Glasse i stand til at skabe et professionelt ideal, der ikke blot kan bruges med henblik på sammenligning af præsten med lægen, advokaten eller tandlægen, men også med henblik på at opstille en professionel norm, som præsten kan måle sig op mod. Professionalisme ses som løsningen på præstens erfarede problemer. Det forhold, at den professionelle model antages, uden at de underliggende værdier problematiseres, tenderer mod at reducere sociologiens rolle til alene at have en legitimerende funktion. Ifølge Bourdieu kan Glasse anklages for ikke kun at fejle i forhold til bruddet med teologens selvforståelse. Ved at undlade at bryde med professionsbegrebet synes han endvidere ukritisk at acceptere det iboende rationalistiske ideal om den professionelle som grundlag.

Den professionelle præst hos Glasse synes at passe gnidningsløst ind i samme skema som lægen, juristen og læreren, kendetegnet ved akademisk viden og praktiske færdigheder i forskellige institutionelle kontekster, men bundet sammen af fælles etiske standarder. For den kritiske iagttager forekommer det imidlertid åbenbart, at den professionelle model derigennem installerer den professionelle i en overordnet position i forhold til lægfolket i kraft af hendes særlige viden; et forhold, der samtidig miskendes gennem påkaldelsen af fælles værdier, som binder den professionelle og klienten til hinanden. Glasse synes dermed uafvidende at videreføre feltets *illusio* idet han tager for givet, at professionsbegrebets rationale kan fungere som norm for præstens selvforståelse som udgør det perfekte match med hans definition af præsten som mandlig, videnskabeligt uddannet og tilhørende en mainstream kirkelighed.

⁴⁴⁴ Glasse 1968: 29.

Hos Anthony Russell introduceres sociologi med henblik på historisk og social analyse af den pastorale rolles oprindelse. Professionsbegrebet anvendes således som analytisk redskab, som gør det muligt at sammenligne karakteristika hos det 19. århundredes engelske præst med de sækulære professioner, der udvikledes i den samme periode. Brugen af sociologien er her primært deskriptiv, idet professionsbegrebet bringes i anvendelse som et middel til karakteristik af et bestemt erhvervs selvforståelse i tilknytning til et bestemt rationale. Det er netop Russells intention at kaste lys på den proces, hvorigennem sognepræstens habitus, hans mentale og praktiske dispositioner, blev formet. I relation til Bourdieu er Russell opmærksom på nødvendigheden af at bryde med feltets umiddelbare teologiske selvforståelse. Han synes endvidere bevidst om nødvendigheden af at bryde med et desitueret begreb om professioner, og at analysere den sociale og historiske kontekst. Omvendt, for så vidt som Russell i særlig grad fokuserer på den mangelfulde forståelse af professioner, forbliver det et åbent spørgsmål om begrebet som sådan afvises, eller om der er åbent for reformation af forståelsen. Set ud fra et Bourdieu-inspireret perspektiv forekommer det i det mindste at være et åbent spørgsmål, om Russell er tilstrækkeligt radikal i sin kritik.

Isolde Karle tilstræber, som vi har set, at give en fuldt udfoldet teoretisk begrundelse for at den lutherske præst må ses som professionel. Sociologiens rolle er i denne sammenhæng eksplicit defineret som teologiens tjener, underordnet normerne og grænserne i det teologiske system. Ved at acceptere dette hierarki er sociologien i stand til at analysere præstens rolle som socialt situeret og at løse de problemer, der følger af at negligere de sociale forudsætninger. Ifølge Karle må sociologiens kritiske funktion imidlertid kunne legitimeres teologisk. Heri samstemmer hun med Schilderman, som pointerer betydningen af muligheden for at etablere en teologisk legitimering af professionalisering for præstens vedkommende. Sociologien kan dermed siges at få en distinkt ideologisk funktion, idet den bringes i anvendelse med henblik på at legitimere og bevare bestemte historisk overleverede forestillinger om præsten. Sociologien får så at sige rollen at immunisere mod forandringer, som kunne stille spørgsmålstegn ved den etablerede syntese.

Karles professionsteori kan ses som et forsøg på at skabe ny legitimitet for den traditionelle tyske sognepræsterolle ved at påkalde rationelle argumenter for, at netop denne rolle skal ses som den legitime udlægning af en luthersk embedsteologi. Med udgangspunkt i Bourdieu kan Karles udkast kritiseres for ikke blot at undlade det kritiske brud med det teologiske felts selvforståelse, men yderligere for at fordoble feltets illusio ved at hævde den systemteoretiske forståelse af professioner som aktualisering af det lutherske embedssyn i de moderne samfund: Professionsteorien påkaldes med henblik på at legitimere en bestemt

pastoral praksis, mens teologien samtidig påkaldes med henblik på at legitimere professionen.

En lignende anvendelse kan som antydnet iagttages hos Schilderman, der på den ene side hævder professionalisering i betydningen øgning af rationelt baseret ekspertise som grundlag for præstens legitimitet i de moderne samfund, og på den anden side betoner nødvendigheden af at etablere et teologisk fundament til støtte for professionaliseringsprocessen. Schilderman understreger, at begreberne profession og professionalisering ikke ukritisk og uden videre kan tages for gode varer, men må bedømmes kritisk med udgangspunkt i en videnskabelig vurdering: "It should be noted, that such theories can be used ideologically. Their premises can be advanced prematurely to legitimize certain professional interests (...) Hence scientific evaluation is essential when opting for premises and concepts in the various theories of professionalisation"⁴⁴⁵. På trods af risiko for misbrug fastholdes professionsbegrebet også hos Schilderman som betegnelse for autoritet baseret på ekspertise⁴⁴⁶, idet dette søges legitimeret teologisk. Schilderman må således, i lighed med Glasse, Russell og Karle anklages for ikke at gennemføre det brud, som hans kritiske tilgang til professionsbegrebet synes at indvarsle.

Sociologiens fremmede vokabular og alternative synsmåde, som fremhæves af såvel Karle som Glasse, synes umiddelbart at imødekomme Bourdieus krav om at bryde med feltets spontane doxa, som i dette tilfælde udgøres af de teologiske og kirkelige begreber om præsten. Det forudsættes, at professionsbegrebet er et neutralt begreb, som i kraft af sit objektive givne betydningsindhold kan fungere som sagssvarende analyseredskab. Ved at introducere en sociologisk tilgang bryder de professionsforskende teologer med traditionen for eksklusivt at tale om præsten i teologiske kategorier. De gentagne forsikringer om, at en sådan tilgang lader sig retfærdiggøre teologisk og de omfattende redegørelser for sociologiens relevans vidner om, at dette i sig selv kan opfattes kontroversielt.

Ikke desto mindre forekommer det stadig at være et ubesvaret spørgsmål, om den amerikanske protestantiske *pastor*, den britiske anglikanske *clergyman* og den tyske lutherske *Pfarrer* lader sig indføje så uproblematisk i den professionelle model, som dennes teologiske talsmænd lader mene. Det faktum, at det ikke er muligt at opstille en generelt accepteret definition af professioner og professionalitet og de generelle vanskeligheder ved at fastslå profession som objektiv kategori, som fremstår som åbenbare på baggrund af en tværgående læsning af professionsforskningens udvikling, synes at bekræfte antagelsen af at

⁴⁴⁵ Schilderman s 27

⁴⁴⁶ Schilderman s 29.

professionsbegrebet er ideologisk og normativt snarere end empirisk og deskriptivt.

Bourdieu anerkender, som vi har set, delvist den kritiske professionssociologis indsigt i professionsbegrebet som ideologisk og strategisk redskab til fremme af bestemte erhvervsgruppers interesser, som også kommer til udtryk hos Schilderman. Han pointerer imidlertid nødvendigheden af en mere radikal kritik i form af en afstandtagen til professionsbegrebet som sådant. Ved at fastholde professionsbegrebet som forståelsesramme kan såvel Glasse og Karle som Russell og Schilderman ifølge Bourdieu anklages for ikke at gennemføre det nødvendige første brud med det prækonstruerede.

Præsten som professionel – brud eller fordobling?

Bortset fra den historiske bevidsthed, som kommer til udtryk i Russells fremstilling med pointeringen af, hvordan den klassiske, angloamerikanske forståelse af den professionelle ”working on his own in private practice, with a high sense of duty and principles, marketing his skills, and standing or falling by his own judgement”⁴⁴⁷ i stigende grad problematiseres som figur i de moderne samfund, synes professionsbegrebet, om end i forskellige udformninger, at udgøre den matrix, hvorudfra præsten forventes at se sig selv. Det forudsættes, at professionsbegrebet ikke er i modstrid med en teologisk forståelse af præsten. Glasse understreger således den principielle teologiske ligestilling mellem præst og menighed som grundlag for at betragte præsten på linje med andre af samfundets professionelle.

Karle går et skridt videre, idet hun betoner, at det systemteoretiske syn på professionen må ses som legitim udlægning af embedsteologien: ”Das Pfarramt ist die *professionelle Konkretion* des *einen* Predigtamtes und des *einen* Priestertums”⁴⁴⁸. Hendes ambition er således at vise, at ”die professionssoziologische Beschreibung des Pfarrberufs keinesfalls eine dem evangelischen Amtsverständnis fremde und gänzlich neue Perspektive darstellt, sondern spezifisch *reformatorische* Anliegen unter den Bedingungen der Moderne reformuliert”⁴⁴⁹. Professionsbegrebet synes ifølge Karle nøje at modsvare den reformatoriske teologi om embedet, hvilket på den anden side er en forudsætning for, at det som sociologisk begreb kan anerkendes som relevant i en teologisk sammenhæng.

⁴⁴⁷ Russell 1984: 26.

⁴⁴⁸ Karle 2000: 148.

⁴⁴⁹ Karle 2000: 27.

Med inspiration fra Bourdieu kan det overvejes, om professionsteologernes brug af sociologien er i stand til at udgøre et tilstrækkeligt brud med feltets selvforståelse og at afdække dets blinde pletter og brudflader, eller om professionssociologien snarere tildeles en bekræftende funktion i forhold til en bestemt teologisk opfattelse. Således synes de "teoretiske" overvejelser over professionsbegrebet, som det tydeligst kommer til udtryk hos Karle, at være valgt ud fra, i hvilken grad de svarer til og bekræfter forståelsen i "teologien selv".

Det vedrører således sociologiens funktion og muligheder, når Isolde Karle på den ene side peger på, hvordan en professionssociologisk tilgang kan fungere som det "fremmede blik", men på den anden side i samme åndedrag fastholder sociologiens tjenende funktion: "'Soziologische und theologische Perspektiven interpretieren sich dabei ständig wechselseitig, wobei die theologische Perspektive insofern dominiert, als sie nicht ungeprüft soziologische und systemtheoretische Erkenntnisse rezipiert, sondern selbst bestimmt, welche soziologischen Beschreibungen für ihren Kontext adäquat sind und welche nicht'"⁴⁵⁰. I overensstemmelse med Karles systemteoretiske tilgang kan det sociologiske perspektiv med andre ord kun gøre sig gældende i det omfang, det underlægger sig teologiens "selvbestemmelse". Det hører med til teologiens "autopoiesis", dens selvskabelse, at forudsætningerne for erkendelse skabes af systemet selv⁴⁵¹. Indsigter kan dermed kun optages i den udstrækning, de genkendes og anerkendes som relevante af systemet "selv".

Med udgangspunkt i Bourdieus historiske epistemologi forekommer den abstrakte og ahistoriske begrebslighed, der kendetegner den systemteoretiske tilgang, problematisk. Med udgangspunkt i tanken om det sociale som et felt og som ramme om kampe mellem positioner er det endvidere for mig at se nødvendigt at stille spørgsmålstejn ved, hvorvidt Karles abstrakte teologibegreb og forståelse af teologien som selvreferentielt system i tilstrækkelig grad er i stand til at rumme det faktum, at der ikke blot findes én, men en mangfoldighed af fortolkninger, som hver især påkalder sig professionsbegrebet. Karles begreb om "teologien selv" synes at forudsætte et monolitisk teologibegreb, som ikke er i stand til at rumme den faktiske pluralitet af fortolkninger. Abstraktionen risikerer tillige at tilsløre, at den fremhævede teologi selv er udtryk for fortolkning og indfældet i en bestemt historisk sammenhæng.

⁴⁵⁰ Karle 2000: 25.

⁴⁵¹ For så vidt som Karles grundlag netop er denne systemteoretiske præmis kan det undre, at systemteori medtages under de erkendelser, der er underlagt teologiens "selvbestemmelse": „nicht ungeprüft soziologische und systemtheoretische Erkenntnisse rezipiert, sondern selbst bestimmt, welche soziologischen Beschreibungen für ihren Kontext adäquat sind und welche nicht" (min kursivering).

Ved at knytte til ved teologien som abstrakt størrelse tilsløres den konkrete interesse i at hævde professionsbegrebet som forståelseskategori, og vilkårligheden i den måde, hvorpå den symbolske kapital er fordelt i feltet forbliver usynlig. Dette indebærer, at i stedet for at fungere som "sensitizing device" i præsteforskningen udgør forsøgene på at påkalde sociologien som teoretisk fundament for præsten et normativt redskab til at levere den legitimering, som kan befri præsten fra hans identitetskrise i det senmoderne samfund. Hvis sociologien skal være i stand til at fungere som "sensitizing device" for teologi og for andre videnskaber, må den bryde med feltets selvforståelse. Introduktionen af professionsbegrebet i debatten om embedets krise og præstens arbejdsforhold risikerer at tilsløre det forhold, at fortolkningen af "den gode præst" er et resultat af historiske så vel som nutidige kampe om magten til at definere, hvad der ligger heri⁴⁵².

I forlængelse af Bourdieus pointering af nødvendigheden af at bryde med feltets selvforståelse vil jeg derfor argumentere for, at et sådant brud ikke blot må indebære afstandtagen fra feltets egne "indfødte" begreber, som i denne sammenhæng udgøres af teologien, men også med de "videnskabelige" begreber, der anvendes til at understøtte feltets positioner. Med henvisning til Bourdieu må bruddet med feltet således udvides til at inkludere sådanne begreber, der tenderer mod at reproducere og forstærke det, der gælder som symbolsk kapital i feltet, hvilket kræver en reflektivt kritisk, sociologisk tilgang. Det faktum, at professionsbegrebet af en række teologer synes egnet som redskab i denne kamp, kunne tolkes som et vidnesbyrd om, at netop dette begreb svarer til den klassisk moderne, teologiske habitus, med præsten i rollen som lærd producent af systematiske, symbolske forestillinger, der er institutionaliseret gennem præsternes uddannelse og adgangen til ansættelse.

Det er ifølge Bourdieu forskerens opgave at bryde med de forud konstruerede opfattelser, der dominerer den sociale verden, herunder hvordan den dominerende forståelse af "den gode præst", der udtrykkes med professionsbegrebet, er resultat af historiske og aktuelle kampe om magten til at definere og værdsætte, hvad en præst er⁴⁵³. Ved at påpege den historiske udvikling af såvel embeds- som professionssyn kan Stecks og Grethleins kritik være med til at pege på absoluterende tendenser i anvendelsen af professionsbegrebet og relativere de krav på normativitet, der knytter sig til forståelsen af præsten som professionel. Med inspiration fra Bourdieu må dette første brud endvidere følges op af en rekonceptualisering af professionen som felt. Herved bliver det muligt at

⁴⁵² Bourdieu 1995: 238ff.

⁴⁵³ Bourdieu 1995: 238ff.

belyse de objektive relationer og magtforhold, som knytter sig til teologiske positioner.

Præsten som agent i et felt i forandring

Med inspiration fra Bourdieu kan diskussionen om præsten som professionel ses som udtryk for kamp om dominans i et felt under forandring. Forskydningen i synet på viden i det senmoderne samfund anfægter, som vi har set, den traditionelle syntese mellem videnskabelig viden og legitimitet. Denne syntese ligger ikke blot til grund for den klassiske – sækulære – professionsforståelse, men også for synet på præsten som teologisk ekspert, der ifølge Weber kendetegner de moderne samfund⁴⁵⁴. Som moderne figur hviler præstens legitimitet på hans teologiske specialkompetence, som sætter ham i stand til at tolke tilværelsen som symbolsk system. En sådan forståelse synes at ligge bag, når Schilderman argumenterer for, at præstens legitimitet på det moderne samfunds præmisser må forstås ud fra en professionel model, dvs. som ”technical knowledge based expertise” til afløsning af den traditionsbaserede kirkelige autoritet⁴⁵⁵.

Den moderne præsts rolle er, som Bourdieu påpeger, født ud af den moderne verdens arbejdsdeling og behovet for religion som systematisk helhedstydning. I denne situation bliver teologien den kulturelle kapital, der sætter præsten i stand til at erobre den dominerende position i feltet. Teologien får dermed status af symbolsk kapital. Dette ses i Schildermans betoning af teologiens legitimerende funktion i relation til professionalisering. Teologiens funktion som symbolsk kapital afspejler sig ligeledes i Karles betoning af teologiens rolle som norm for vurdering. Set ud fra Bourdieus kritiske perspektiv er det således ikke vigtigt, at det konfessionelle udgangspunkt hos Karle og Schilderman er forskelligt. Tværtimod vidner påkaldelsen af teologien i begge tilfælde netop om teologiens selvfølgelige normative status i feltet. Teologien er den kapital, der tilkendes gyldighed i feltet, når der kæmpes om retten til at sætte bestemte forståelser igennem i det religiøse felt, og den ”naturlighed”, hvormed dette sker, vidner ifølge Bourdieu om den succes, hvormed modernitetens præsterolle har haft held til at sætte sig igennem i forhold til mere praksisorienterede former for religiøsitet.

Med henvisning til Bourdieu kan der argumenteres for, at modernitetens forståelse af præstens rolle som teologisk ekspert med

⁴⁵⁴ Callewaert 1998: 36.

⁴⁵⁵ Schilderman 2005: 29f.

diskursive religiøse specialkompetencer er inkarneret i præstens egen habitus, i kraft af akademisk uddannelse og socialisering i den særlige, kirkelige kultur. Den hældning mod det professionelle ideal, der kan iagttages hos de her nævnte teologer, skal dermed ikke forstås som udtryk for et bevidst reflekteret valg, men som afspejling af præsternes habituelle, ”indbyggede” præferencer. Den kobling mellem teologi og sociologi, som kan iagttages hos såvel Karle som hos Schilderman⁴⁵⁶, udtrykker dermed en naiv ”miskendelse” af, hvordan dominerende forforståelser i det teologiske felt gentages og fordobles ved hjælp af en sociologisk tilgang, som bygger på en logik svarende til feltets egen.

Professionaliseringsdiskursen kan således ses som et forsøg på at fastholde dominans i det folkekirkelige felt ved at appellere til forestillingen om præsten som religiøs ekspert, hvis legitimitet er sikret af institutionen. Set i relation til mulige konkurrenter i feltet, i Bourdieus terminologi ”profeter”, repræsenterer påkaldelsen af professionsbegrebet således, hvad man kunne kalde en traditionel oprustning, med argumentation for at præstens legitimitet skal ses ud fra kombinationen af akademisk, faglig viden og tilknytning til ”embedet”. Det er imidlertid et spørgsmål, hvorvidt en sådan strategi er tilstrækkelig, set i forhold til at netop viden problematiseres som grundlag for legitimitet.

Jeg skal til afslutning argumentere for, at et sådant forsøg på at fastholde embedets autoritet gennem tilknytning til en traditionelt moderne forståelse af legitimitet i stigende grad anfægtes af den senmoderne betoning af den personlige dimension og autenticitetens betydning, som i højere grad kalder på ”profetens” karismatiske, anti-institutionelle autoritet. Set i et kritisk perspektiv må det derfor fastholdes, at påkaldelsen af en klassisk professionsteoretisk forståelse som løsningsmodel i forhold til præstens og embedets krise er problematisk.

Sammenfatning

Jeg har argumenteret for, at Pierre Bourdieu frugtbart kan anlægges som perspektiv på præsteforskningen. Det gælder både som kritisk korrektiv til en ureflekteret videreførelse af de eksisterende logikker i det teologiske felt ved hjælp af sociologiske begreber, og med henblik på at forstå embedets krise som udtryk for forskydninger i et felt under forandring. Med ovenstående kritiske overvejelser aftegner der sig samtidig nogle perspektiver for besvarelsen af afhandlingens grundlæggende spørgsmål

⁴⁵⁶ Det bemærkes i denne sammenhæng, hvordan teologien påkaldes til støtte for professionsbegrebet på tværs af konfessionelle skel.

som vedrører professionsbegrebets anvendelighed med henblik på ”løsning” af embedets krise i det moderne. Den grundlæggende antagelse bag de her undersøgte udkast til en ”professionsteologi” er, at det ved hjælp af tilknytning til professionsbegrebet er muligt at genrejse embedets legitimitet. På baggrund af Bourdieus kritisk reflektive tilgang mener jeg imidlertid, at en sådan antagelse er problematisk af flere grunde. Dels risikerer selve brugen af professionsbegrebet uafvidende at tilsløre det principielle vilkår, at der heri ligger en naturalisering af bestemte historiske forståelser, som får en afsmittende virkning i synet på ”den gode præst”. Dels viser det sig, at den tolkning af præstens professionalitet, der ønskes fremmet, er baseret på en forståelse af legitimitet som knytter sig til den særlige institutionalisering af viden, der knytter sig til et klassisk professionsteoretisk rationale.

Som jeg har søgt at vise var formålet med at introducere professionsbegrebet dobbelt. For det første var intentionen at bruge professionsbegrebet som grundlag for sammenligning mellem præsten og andre erhvervsgrupper. For det andet var intentionen fra de her nævnte ”professionsteologer” at løse præstens og embedets krise i de moderne samfund ved at applicere professionsbegrebets alment anerkendte normer og iboende værdier. Set ud fra Bourdieus kritiske position kan det heroverfor hævdes, at påkaldelsen af professionsbegrebet som forståelsesramme for præsten må ses som værende udtryk for en strategi til at opnå symbolsk kapital for bestemte kulturelle forståelser og bestemte sociale roller for præsten i et felt under forandring. Embedets krise kan således med henvisning til Bourdieu ses som udtryk for, at en bestemt dominerende forståelse af ”den gode præst”, repræsenteret ved den måde, hvorpå folkekirken traditionelt har været institutionaliseret, er anfægtet af alternative forståelser af præsten, repræsenteret ved ”profeter”, som under dække af de samfundsmæssige forskydninger forsøger at tilkæmpe sig konkret og symbolsk magt i feltet. Det ændrede syn på viden i samklang med den skitserede individualiseringsdiskurs kan således siges at udgøre en afgørende ændring i professionernes forudsætninger for at hævde deres legitimitet. Samfundets generelle udvikling bidrager således til at forrykke styrkebalancen mellem feltets positioner⁴⁵⁷. ”Professionalitet” udgør fortsat den symbolske kapital, som der spilles om. Ikke desto mindre medfører ændringerne i kontekst for mig at se, at det etablerede ”præsteskab” af

⁴⁵⁷ Jeg mener endvidere, at en sådan argumentation er på linje med den måde, hvorpå Bourdieu med henvisning til Weber beskriver det religiøse felts genese med udgangspunkt i såvel materielle som ideologiske forskydninger – i modsætning til Marx’ rent materielle årsagsbeskrivelser (Callewaert 1998: 31f).

professionelle udfordres af ”profeter”, som i højere grad modsvarer den ændrede habitus i feltet generelt⁴⁵⁸.

Jeg har i dette kapitel argumenteret for, at forsøgene på at introducere professionsbegrebet som løsning på præstens, hhv. embedets, krise, på baggrund af Bourdieus krav om ”epistemological vigilance”⁴⁵⁹ i forskningen principielt må betegnes som problematisk, idet de afspejler et manglende brud med profession som prækonstrueret begreb. Jeg har desuden søgt at vise, hvordan den foreliggende brug af professionsbegrebet kan ses som forsøg på at knæsatte en bestemt epokes ideologiske forståelse af ”den gode præst”, som er baseret på en klassisk legalt-rationel opfattelse af legitimitet.

Bruddet med feltets selvforståelse kan imidlertid ikke stå alene. Med inspiration fra Bourdieu skal det fremhæves, at forskeren, for at forstå feltets meningsfuldhed, også må bryde med sin egen forforståelse. I min kritik af professionsbegrebets anvendelse på præsten må jeg med andre ord være opmærksom på de primære kilder til fejlforståelse, der ligger i min egen tilgang og i min nærhed til feltet som præst og teolog. Herudover må jeg være opmærksom på den fare, der følger af min akademiske interesse i projektet, og som risikerer at lede til ”the theoreticist fallacy” at mene, at præsterne som agenter i det teologiske felt opfører sig i overensstemmelse med teoretiske forsøg på at bestemme professionen.

Med inspiration fra Bourdieus pointering af ”the theoreticist fallacy” vil jeg argumentere for, at den teologiske refleksion over præst og embede må tage udgangspunkt i feltets faktiske praksis. Jeg vil argumentere for, at interviewene med danske præster kan bidrage til at pege på brudflader og forskydninger i synet på ”den gode præst”, som kan forstås ud fra den senmoderne udvikling og dennes betydning for, hvilke positioner, der er i stand til at etablere symbolsk dominans i det folkekirkelige felt.

⁴⁵⁸ Bourdieus habitusteori er blevet anklaget for at være statisk i sit syn på forandrings mulighed i feltet. Dette, mener jeg, skyldes at man overser, hvordan Bourdieu argumenterer for at habitus forandrer sig over tid og dermed påvirker styrkeforholdene mellem feltets positioner. Man kan således for mig at se argumentere for, at ”karismatiske” præstetyper netop artikulerer den habitus, der fremmes af den senmoderne individualiseringsdiskurs med dens tvang til selvscenesættelse og refleksivitet.

⁴⁵⁹ Pilario 2005: 457.

VI. Et empirisk perspektiv på kald og profession

Kald og profession som emne for empirisk undersøgelse

Med inspiration fra en pragmatisk tilgang til bestemmelse af professionalitet som et erhvervs grundlag, indhold og centrale værdier skal jeg i det følgende foretage en sidste perspektivforskydning i relation til afhandlingens problemstilling, som tager sit udgangspunkt i en mindre interviewundersøgelse blandt danske præster. Kapitlet tjener dermed til at give et empirisk perspektiv på forholdet mellem kald og profession, som jeg finder frugtbart med henblik på den overordnede diskussion om præstens mulige professionalitet i det senmoderne samfund.

Præmissen er også her, at hverken den teologiske bestemmelse af ”kaldet” eller det sociologiske begreb om professionen, kan forstås adskilt fra deres historiske kontekst. Som jeg har argumenteret for må de foreliggende forsøg på at levere et teoretisk grundlag for præsten som professionel betegnes som utilstrækkelige, for så vidt som de læner sig op ad en ontologiserende forståelse af professioner, der teoretisk såvel som empirisk har vist sig problematisk.

En nutidig teoretisk forståelse af professioner må for mig at se være i stand til at sammenholde subjektive og objektive betingelser for arbejdsudøvelsen. Jeg har oven for forsøgt at beskrive de objektive betingelser gennem en indkredsning af de vilkår, der alment kendetegner de moderne ”videnssamfund” og de kulturelle og mentale forskydninger, der følger heraf. Jeg har argumenteret for, at professionsbegrebet har undergået en ændring i meningsfuldhed i samfundet generelt. Jeg har endvidere søgt at vise, at disse ændringer ikke synes at være slået igennem i foreliggende teologiske forsøg på at bestemme præstens professionalitet, men at disse forsøg kan ses som bestræbelser på at genvinde legitimitet gennem styrkelse af embedets institutionelle dimension.

Et af de spørgsmål, der på denne baggrund melder sig som relevant, bliver dermed, hvordan de teoretiske forsøg forholder sig til den foreliggende virkelighed som denne opleves af danske præster i begyndelsen af det 21. århundrede, og om det er muligt heri at finde afspejlinger af den ændring i meningsfuldhed, der ifølge Hansbøl og Krejsler knytter sig til professionsbegrebet i det senmoderne samfund. Det er min antagelse, at interviewene kan bidrage til at give et indblik i, hvordan danske præster tolker og forstår deres opgave i nutiden og de muligheder og trusler, de ser som væsentlige heri. Ved at fokusere på såvel præsternes forståelse af begreberne kald og profession som på beskrivelser

af praksis søger interviewene at belyse, hvad det for de pågældende vil sige at være præst i dag⁴⁶⁰.

⁴⁶⁰ Når det gælder undersøgelser til dokumentation af danske præsters forståelse af deres arbejde er antallet begrænset. Mest fremtrædende er her antropologen Cecilie Rubows undersøgelse "Fem præster og antropologiske perspektiver på identitet og autoritet" (2006), som på baggrund af interviews med fem navngivne præster tematiserer problemstillinger vedrørende præsters identitetsdannelse og autoritative roller på baggrund af gældende stereotype forestillinger om præsten. Rubows hovedtese er, at præsters autoritet ikke, som ofte hævdet, er forsvundet, men har forskudt sig og skabes situationelt; en iagttagelse, som yderligere kan nuanceres og belyses gennem denne afhandlings fokus på legitimitetsdiskussionen. Rubows undersøgelse er endvidere interessant derved, at den herigennem problematiserer den grundlæggende antagelse hos Karle og de øvrige professionsteologer, at rationalisering og institutionalisering af embedet i sig selv yder den fornødne legitimering af autoriteten.

Af Rubow skal endvidere nævnes en undersøgelse gennemført i samarbejde med sociolog Steen Marquard Rasmussen "Billeder af Viborg Stift" (2003), hvor forholdet mellem præstens arbejde og menighedernes forventninger belyses ved hjælp af kvantitative såvel som kvalitative metoder (spørgeskemaundersøgelser samt interviews), idet der særligt fokuseres på de rolleforventninger, der rettes til præsten fra menighedens side.

For undersøgelse af præsters arbejdsopgaver og prioriteringer skal desuden henvises til Marquard Rasmussen "Med overblikket underdrejet" (2005) som leder frem til kategoriseringer af 10 forskellige præstetyper på basis af spørgeskemaundersøgelse gennemført i Århus Stift og som er interessant for sine hypoteser. Det er således dels Rasmussens hypotese, at præsterne i Århus stift kan inddeles i 10 empiriske gennemsnitstyper, som udtrykker markant forskellige måder at være præst på. På basis heraf fremsætter Rasmussen videre den hypotese at disse typer adskiller sig gennem tre grundlæggende forskelle, dels mellem gruppe- hhv. individorienteret forkyndelse, dels mellem generalist- hhv. specialistorientering og endelig mellem situationsbestemt hhv. planlagt forkyndelse. Præstetyperne giver endvidere anledning til den hypotese, at anciennitet og arbejdssted (land eller by) er de vigtigste faktorer for, hvordan præsten sammensætter og vægter sine arbejdsopgaver. På basis af ovenstående munder Rasmussens undersøgelse ud i en overordnet hypotese, nemlig at præstearbejdet kan sammenfattes i fem idealtyper, som dækker i alt 72% af stiftets præster. Disse er dels generalisten, dels specialer i sjælesorg, undervisning, gudstjenester/kirkelige handlinger og organisatoriske opgaver som tilsammen dækker 31%. På trods heraf advarer Rasmussen dog mod at konkludere, at der kan opstilles en skarp skelnen mellem præster, der er generalister, og præster, der er specialister, idet samtlige præster varetager en række forskellige opgaver. Det er således ifølge Rasmussen ikke muligt at svare på, hvorvidt præsterne i Århus stift er generalister eller specialister. Set i relation til nærværende afhandlings fokus kan Rasmussens undersøgelse tages som udtryk for, at præstearbejdet objektivt er konstitueret af en bred vifte af opgaver, som præsterne i forskellig grad er forpligtede på. Det er således ikke i en nutidig dansk folkekirkelig kontekst faktisk muligt at specialisere sig "væk fra" præstestillingens generaliststruktur. Undersøgelsen dokumenterer imidlertid, at arbejdsopgaverne i vid udstrækning vægtes forskelligt af den enkelte præst, og at dette sker under indflydelse af såvel den enkelte præsts personlige erfaringsbaggrund (anciennitet) som af det pågældende arbejdssteds krav (land/by). Den forskellige udmøntning kan således tages som udtryk for de facto fortolkning af, hvad det vil sige

Meningsfuldhed kan, som Hansbøl og Krejsler påpeger, ikke alene forstås ud fra deltagernes subjektive perspektiv, men må anskues i spændingsfeltet mellem aktørernes subjektive forståelse og de objektivt givne rammer. Med hensyn til de foreliggende rammer har jeg allerede tidligere antydnet disse gennem analysen af de kulturelle betingelser for at tale om legitimitet og professionalitet. Her skal vi nu yderligere nærme os den objektive dimension ved at se nærmere på den institutionelle rammesætning om præstens arbejde, der udgøres af ansættelsesforholdet i den danske folkekirke. Herudover skal vi forsøge at nærme os meningsfuldhedens anden pol i en analyse af de subjektive betydninger, præster selv tillægger deres professionalitet, og hvorledes deres fortolkning af at være præst udmøntes i deres konkrete arbejdsliv. Med udgangspunkt i en pragmatisk opfattelse af profession som samlebegreb for et erhvervs grundlag, indhold og centrale værdier skal jeg forsøge at belyse disse som heuristisk værktøj til indkredsning af, hvad det set indefra vil sige at være præst.

at være præst på det pågældende sted i samspil med omverdenens forventninger. Derimod belyser undersøgelsen ikke, hvorledes disse forventninger og krav spiller sammen med den enkeltes forståelse af, hvad det vil sige at være præst, og dermed hvilken "meningsfuldhed" der kan etableres omkring professionsudøvelsen.

Med hensyn til præsters opfattelse af kvalitet i arbejdet påviser Erling Andersen i udgivelsen "Et job med mening" (2009) resultatet af en undersøgelse blandt deltagere i den obligatoriske efteruddannelse for præster, hvilke krav og forventninger unge præster har til deres arbejde, og hvad de finder meningsgivende i arbejdslivet. Andersen fremhæver særligt betydningen af samarbejde med andre ansatte og menighedsråd om visioner og målsætninger for arbejdet og af kollegialt fællesskab som basis for udvikling.

Skismaet mellem folkelig forventning og pastoral selvforståelse belyses yderligere af Rubow i en artikel på basis af feltarbejde på Pastorseminariet i København "Tre skridt fra livet" (2003), som i særlig grad sætter fokus på præstens dannelsesproces og det såkaldte "sammenstød" mellem teori og praksis, som Rubow ser som uomgængelig konsekvens af den pastorale habitus, der etableres gennem uddannelsen.

Vedrørende præsteuddannelsen i spændingsfeltet mellem teori og praksis skal desuden henvises til min egen undersøgelse af pastorseminarieuddannelsen "... at danne og duelliggøre mig til dette hellige embede" (2005, upubliceret speciale fra DPU), hvori jeg peger på det forhold, at uddannelsens tilrettelæggelse lider af en række svagheder i forhold til de krav, de nye præster møder i arbejdslivet.

Hvad angår empiriske undersøgelser af præsters arbejdsforhold skal yderligere nævnes en undersøgelse gennemført af Arbejds- og Miljømedicinsk Klinik på Bispebjerg Universitetshospital (Gyntelberg /Hein /Suadican), "Psykosocialt arbejdsmiljø i folkekirken" (2002) blandt 567 af folkekirkens godt 2000 præster⁴⁶⁰. Undersøgelsen dokumenterede betydelige konflikter mellem informanternes opfattelse af deres rolle og de forventninger, der rejses til dem udefra, og kan således siges at bekræfte det skisma, som også Rubows kvalitativt baserede undersøgelse antyder.

Relevansen af interviews i professionsstudier

For en umiddelbar betragtning forekommer det muligvis ikke umiddelbart relevant at anvende interviewet som forskningsmetode i professionsstudier. De foreliggende forsøg på at bestemme præsten som professionel går da også, som vi har set i det foregående kapitel, anderledes til værks; enten ved at anlægge et teoretisk perspektiv, som hos Karle og delvist Glasse; ved at fokusere på et samfundsmæssigt makroplan, som hos Russell, eller ved at gennemføre empiriske analyser, der tilstræber kvantificerbare data, som hos Schilderman.

De samfundsmæssige makroanalyser har deres ubestridelige fordele, når det gælder tilvejebringelse af viden om overordnede mønstre eller tendenser, der kan bidrage til at kortlægge præstearbejdets særlige karakter. Set i forhold til kvantitative metoder er interviewet på linje med anden kvalitativ forskning både tidskrævende og efter manges mening mindre givende, fordi det – som konsekvens heraf – som regel er baseret på et mindre antal informanter. Ikke desto mindre vil jeg argumentere for, at det kvalitative interview kan bidrage med værdifuld indsigt i, hvordan professionen faktisk gestaltes på det individuelle aktørniveau, som ikke blot kan supplere, men eventuelt også korrigere både de mere overordnede empiriske analyser og de teoretiske bestemmelser.

Som vi har set har professionsteoriene traditionelt fokuseret på de overordnede linjer i udviklingen. En sådan generaliserende tilgang er, som bl.a. Eriksen og Jørgensen påpeger, imidlertid ikke i stand til at sige noget om den enkelte professions specifikke identitet, viden eller praksis⁴⁶¹. De empiriske undersøgelser af Russell og Schilderman er som vist betydningsfulde derved, at de på grundlag af historisk og aktuelt materiale dokumenterer specifikke træk ved den pastorale profession. Skal betydningen af den lokale kontekst tages alvorligt, som Eriksen og Jørgensen lægger op til, er det imidlertid nødvendigt at supplere med undersøgelser, som på dansk grund kan afdække, hvad der kendetegner præsters identitet, viden og praksis.

Kirsten Weber gør sig til talsmand for, at professionsforskningen for at være træffende må være i stand til at begrebssætte både de objektive rammer, der udgøres af forskningsfeltets tilblivelse og historie, og det, hun betegner den professionelle subjektivitet som en afgørende faktor for feltets udvikling. Hun foreslår her livshistorien som grundlag for forskning, idet hun peger på, hvordan livshistorisk forskning i professioner vil anskue professionel viden og udøvelse som et dynamisk felt, der løbende skabes og forandres i samspillet mellem den/de professionelles livshistorie og de foreliggende samfundsmæssige rammer:

⁴⁶¹ Jørgensen og Eriksen 2005: 11.

uddannelse, hverdagsliv, professionens vidensindhold som det kan defineres ude- eller ovenfra, og de konkrete krav, arbejdet stiller. Ifølge Weber kan en fokusering på de professionelle livshistorie(r) netop være med til at pege på, hvordan professionens indhold forandres over tid, afhængigt netop af subjektiviteten⁴⁶².

Interviewet som metode er netop egnet til belysning af den professionelle subjektivitet, idet det giver mulighed for at gå i dybden med informantens forståelse af de valgte temaer. I lighed med Bourdieu påpeger Weber imidlertid, at det vil være naivt at mene, at den enkelte aktør fuldstændig frit er i stand til at forme sin identitet, uafhængigt af enhver samfundsmæssig struktur. Subjektiviteten er altid situeret i bestemte, forud givne rammer; her præstefprofessionens historiske kontekst. Hvordan den enkelte informant forstår sig inden for disse rammer kan interviewet bidrage til at give et indblik i.

Der kan argumenteres for, at interviewundersøgelsen blandt præster med fordel kunne have været suppleret af interviews med andre grupper af informanter med henblik på at inddrage andre tilgangsvinkler til synet på kald og profession. Ligeledes kan der argumenteres for inddragelse af andre kvalitative metoder, eksempelvis observation. Det er sandt, at observation som metode generelt er egnet til at give værdifuld indsigt i informanternes praksis, som kan bidrage til at nuancere interviewenes udsagn. For så vidt som afhandlingens udgangspunkt er de foreliggende forsøg på en teologisk sammenknytning af kald og profession har det imidlertid forekommet mig oplagt som et første skridt at fokusere på, hvordan præsterne som teologiske aktører forholder sig til disse spørgsmål. Set i relation til afhandlingens fokus udgør præsternes forståelse således den subjektive pol i konstruktionen af professionel identitet, hvor andre aktørers forståelse kan ses som en del af de objektivt givne rammer, som professionen skal agere i forhold til.

Interviewets metode⁴⁶³

Interviewets metode er fænomenologisk, for så vidt som jeg fokuserer på informanternes livsverden og aktive meningsskabelse. Jeg har bevidst tilstræbt en åben indfaldsvinkel i min læsning af interviewene og de beskrevne fænomener og søgt at sætte parentes om mine egne forforståelser med henblik på at opnå ny viden om de undersøgte fænomener⁴⁶⁴. Denne

⁴⁶² Weber 2004: 231.

⁴⁶³ Med hensyn til undersøgelsens design henvises til bilag 1, hvori sammenhængen med undersøgelsens formål beskrives.

⁴⁶⁴ Kvale, Steinar 1997: 49, 62.

tilgang er valgt for, om muligt, at komme bagom de teoretiske forståelser af kald og professionalitet, som er afdækket i afhandlingens foregående kapitler, og at udforske disses gyldighed og betydning på livsverdensniveau. Derved kan interviewet fungere som kritisk korrektiv til såvel de teoretiske forståelser som til mine egne forudsætninger.

Dette betyder ikke, at jeg ikke anerkender forskerens aktive rolle i produktionen i viden. Jeg mener, det er vigtigt at gøre sig klart, at forskeren ikke går forudsætningsløst til informanternes udsagn, men bevæger sig inden for den horisont, der er givet med det konkrete projekt, her det professionsteoretiske perspektiv. Ikke desto mindre er det vigtigt for mig at fastholde en metodisk åbenhed, der afspejler interviewenes eksplorerende sigte. Som konsekvens af professionsbegrebets mangetydighed – og min kritik af bastante forsøg på at fastlægge præstens professionalitet – har jeg med vilje valgt ikke at definere faste kategorier til indplacering af informanternes udsagn. Jeg har forsøgt at undgå at falde i den grøft på forhånd at tilslutte mig en bestemt – ideologisk – forståelse af præsten som professionel.

På den anden side vedkender jeg mig, at det næppe er muligt at gå til interviewene med en viden om, at professionsbegrebet i den praktiske teologi er nært knyttet til spørgsmålet om præstens legitimitet i det moderne samfund, uden at denne viden reflekteres i tilgangen. For så vidt som formålet med at introducere professionsbegrebet i den praktiske teologi synes at være at skabe en platform til at imødegå embedets legitimitetskriser forekommer det derfor rimeligt at undersøge, hvorvidt dette modsvarer informanternes selvforståelse. Dette kan ske både eksplicit og implicit. Dels kan man undersøge, hvorvidt de eksplicitte begreber profession og professionalitet finder genklang med henblik på præstearbejdet. Dette er relevant for en vurdering af, hvorvidt italesættelsen af professionalitet som praktisk teologisk strategi har haft gennemslagskraft. Dels kan man undersøge, i hvilket omfang præsternes holdninger og praksis implicit svarer til de karakteristika, der søges italesat som professionskendetegn. Dette kan give et indblik i, hvorvidt denne strategi har udsigt til at lykkes, for så vidt som den er i stand til at appellere til træk ved præstearbejdet, som informanterne finder vigtige. Det primære fokus er imidlertid at indfange det centrale ved præstearbejdet ifølge præsterne selv, i dialog med begreberne kald og profession som mulige tolkninger.

I min analyse af interviewene har jeg valgt at anlægge en hermeneutisk inspireret tilgang, idet jeg gennem cirkulære bevægelser mellem interviewenes enkelte dele og deres helhed forsøger at nærme mig en mening af de enkelte udsagn, der er konsistent med den sammenhæng, de indgår i. Jeg forsøger her så vidt muligt at respektere tekstens autonomi, samtidig med at jeg vedkender mig mine egne forudsætninger for

forståelse⁴⁶⁵. Jeg er naturligvis bevidst om, at min egen baggrund i feltet nødvendiggør en særlig opmærksomhed på betydningen af kritisk distance. Man kan således med rette spørge til, om den fænomenologiske reduktion er tilstrækkelig til at suspendere min egen teoretiske og praktiske indfældethed i det teologiske felt, som jeg undersøger. Inddragelsen af Pierre Bourdieu som kritisk teoretisk ressource skal, som nævnt i foregående kapitel ses i dette lys.

Interviewets sandhed: reliabilitet, validitet og eksemplariskhed

De følgende overvejelser skal ses i lys af spørgsmålet om interviewundersøgelseres forskningsmæssige validitet, dvs. gyldighed. Inden for et positivistisk forskningsparadigme opererer man med ”treenigheden” af reliabilitet, validitet og generaliserbarhed. Reliabilitetskriteriet henviser her til, at en undersøgelses pålidelighed beror på muligheden for, at andre forskere kan gentage eksperimentet/forskningen og nå frem til samme resultat. En sådan tolkning har ført til, at nogle humanistiske, kvalitativt orienterede forskere helt afviser reliabilitetskriteriet, mens andre forsøger at rekonceptualisere begrebet på en måde, der bedre modsvarer den kvalitative forsknings karakteristika⁴⁶⁶.

Jeg er i min tilgang stærkt inspireret af den norske psykolog og interviewforsker Steinar Kvale, som argumenterer for en forståelse af reliabilitet, der ligger tæt op ad validitetsbegrebet, dvs. en argumentation for forskningens gyldighed gennem fremlæggelse af dokumentation for dens metode og den måde, hvorpå resultaterne anvendes i diskussionen om afhandlingens emne. Uden at acceptere de rigide positivistiske krav til gyldighed tilslutter jeg mig Kvales ”moderate postmodernisme”⁴⁶⁷, idet jeg finder det væsentligt at kunne diskutere sandhedsværdien af kvalitativ forskning uden at prisgive dens særlige karakter. Et kvalitativt forskningsprojekts gyldighed og sandhedsværdi afhænger altså ikke af korrespondens med en eller anden ”objektiv” virkelighed, men af forsvarlig argumentation, gennemskuelse og sammenhængende fortolkning. Her er tale om en håndværksmæssig validitet, som gerne skal komme til udtryk gennem alle forskningsprocessens stadier, som jeg skal forsøge at vise neden for i beskrivelsen af undersøgelsens design. Validering er således en

⁴⁶⁵ Kvale 1997:58f.

⁴⁶⁶ Kvale 1997: 226.

⁴⁶⁷ Kvale 1997: 227.

proces, hvor forskeren løbende søger at kontrollere, stille spørgsmål til og teoretisere om den producerede viden⁴⁶⁸.

Diskussionen om validitet leder over i spørgsmålet om triangulering af data, som vedrører verificering af forskningsresultater gennem sammenholdelse af data. Udtrykket triangulering henviser til brugen af flere sigtelinjer til beregning af et punkts position. I overført betydning indebærer triangulering således inddragelse af flere metoder til underbygning af en undersøgelses resultater. Dette kan eksempelvis ske ved at underbygge interviews med én gruppe med interviews med en anden gruppe, inddragelse af deltagende observation til supplement af interviewundersøgelse, indhentning af statistiske oplysninger eller andet, der kan bidrage til at nuancere undersøgelsens resultater. Særligt i forbindelse med forskning i komplekse organisationer, hvor der kan forventes at eksistere forskellige former for målsætninger, må det ifølge organisationsforskeren Erik Maaløe anbefales at søge data valideres gennem triangulering⁴⁶⁹.

Andre stiller sig mere tvivlende til brugen af trianguleringsbegrebet i en humanistisk kontekst, idet en sådan synes at modsvare en rigid opfattelse af virkeligheden som bestående af faste objekter. Således bl.a. sociologen Laurel Richardson, der problematiserer trianguleringsmetaforen som mål for validitet i postmoderne tekster. ”Den egentlige mening” er ifølge denne opfattelse en problematisk udtryksform, der efterlader indtrykket af at viden i ubesmittet form kan afdækkes af interviewerens objektive teknikker. Som billede på forskningsmæssig validitet skal man hellere anvende billedet af ”krystallet, der kombinerer symmetri og stof med en uendelig mangfoldighed af former, stoffer, forvandlinger, mangedimensionaliteter og indfaldsvinkler”⁴⁷⁰. Jeg deler Richardsons betænkelighed og vil i forlængelse af Kvaless metaforer på forskningsprocessen foreslå, at triangulering forstås som betegnelse for en selvkritisk bevidsthed i forskningsprocessen, der leder til stadig søgen efter andre mulige indfaldsvinkler til generering af viden. En sådan arbejdsdefinition vil for mig at se holde fast i nødvendigheden af stadig selvkritisk refleksion over forskningens resultater, samtidig med at den tager højde for videns mangedimensionelle karakter.

Når det gælder indvendingen, at interviewet i kraft af begrænsningen i antallet af informanter og dermed et smallere empirisk grundlag ikke skulle nå den samme grad af videnskabelig gyldighed, beror dette imidlertid på en bestemt vurdering af – eller holdning til – hvad

⁴⁶⁸ Kvale 1997: 237. Jeg er mig endvidere bevidst, at forpligtelsen til validering er et ideal, som løbende må tilstræbes. Fremlæggelsen af undersøgelsens resultater for et forskningsfællesskab er et led i denne proces.

⁴⁶⁹ Maaløe 2002: 221.

⁴⁷⁰ Kvale 1997: 220, 238.

videnskabelighed indebærer. Inden for kvantitativ forskning opererer man med et ideal om generaliserbarhed; dvs. at en undersøgelses resultater statistisk skal være repræsentative for det undersøgte felt som helhed. Et sådant ideal giver ikke uden videre mening i kvalitativ forskning. For så vidt som man kan tale om generalisering i denne sammenhæng må dette ifølge Launsø og Rieper forstås som overførbare, dvs. en vurdering af, hvorvidt resultater opnået i én kontekst kan overføres til beslægtede eller sammenlignelige kontekster⁴⁷¹. I en postmoderne kontekst, der opererer med heterogene former for viden bør man ifølge Kvale snarere end generalisering tale om kontekstualisering, dvs. opmærksomhed på betydningen af beslægtede kontekster⁴⁷².

I videreførelse af Kvale vil jeg med psykologen Lene Tanggaard Pedersen foreslå at tale om undersøgelsens "eksemplariskhed": det forhold, at det undersøgte materiale analytisk giver basis for "en velbegrunder og pragmatisk vurdering af, hvorvidt resultater kan tænkes at inspirere, være brugbare for eller angive mulige alternative veje i og for andre sammenhænge", eller er "værdifulde for en nuancering og udvikling af teori og i forhold til at pege på kompleksiteter, der bør udforskes nøjere"⁴⁷³. Ud fra kriteriet om eksemplariskhed er det således ikke nødvendigvis et problem, at en undersøgelse bygger på forholdsvis få informanter, idet netop den tætte beskrivelse er i stand til at udfordre til nytænkning. Jeg finder denne observation træffende i forhold til det, der er anliggende med at inddrage interviews i afhandlingens sammenhæng, hvor sigtet er at udvide forståelsen af professionsbegrebet med henblik på præsten.

Et hermed sammenhængende spørgsmål i forbindelse med forskning med mennesker knytter sig til forskerens rolle. Interviewet bliver til i samspillet mellem interviewer og informant. Gennem de spørgsmål, hun stiller, og de signaler, hun udsender, er intervieweren er således aktiv medspiller i produktionen af viden. Til forskel fra den almindelige samtale er det forskeren, der definerer og kontrollerer situationen. Samtidig er interviewets forløb afhængigt af, om intervieweren formår at lytte og følge informanten. Hvad der konkret kommer frem i interviewet afhænger af, om dette lykkes.

Interviewerens rolle kan ifølge Kvale grundlæggende beskrives vha. to forskellige metaforer. Den første metafor er minearbejderen, der graver værdifuldt metal op af interviewets undergrund. Kendetegnet for dette syn på interviewerrollen er, at viden og mening ses som uforanderlige klumper, der hentes frem, vaskes og poleres og til sidst præsenteres som

⁴⁷¹ Launsø og Rieper 2000: 27.

⁴⁷² Kvale 1997: 227.

⁴⁷³ Pedersen 2004: 119.

objektive kendsgerninger. Den anden metafor er den rejsende, der drager gennem ukendt landskab. Kendetegnende for dette syn på interviewerrollen er, at det, der hentes frem, ikke er faste klumper af viden eller mening, men plastisk materiale, der til stadighed kan rekonstrueres. Dette sker gennem de fortællinger, den rejsende bærer med sig på sin videre færd. Undersøgelsens resultater ses dermed ikke som viden, der ved interviewets afslutning ligger færdig én gang for alle, men som genstand for stadig fortolkning og genfortolkning; en åbenhed, der i sig selv er forudsætning for, at nye indsigter kan skabes.

Det positivistiske ideal om reliabilitet svarer til forståelsen af viden som faste ”klumper”, der grundlæggende ikke påvirkes af forskerens tilstedeværelse. Dette er imidlertid langt fra interviewets virkelighed, som langt snarere fanges ind af metaforen af den rejsende. Som forsker har jeg rejst rundt i landet, besøgt præster og spurgt dem ud om deres forståelse af, hvad det vil sige at være præst, om deres syn på kald og profession. Men i denne proces har jeg været alt andet end passiv mikrofonholder. Ved min måde at spørge på, min mimik og mit kropssprog har jeg ansporet dem til – eller måske afholdt dem fra – at fortælle. Jeg har spurgt ind til ting, jeg fandt interessante eller vigtige, og jeg har måske overset eller overhørt spor, der i sammenhængen kunne have været centrale. Enten fordi min opmærksomhed var et andet sted, eller fordi mine egne interesser, baggrund eller forforståelse gjorde mig blind.

I udgangspunktet har jeg valgt at se det som en stor fordel, at jeg selv har en baggrund som teolog og præst. Det har gjort, at jeg som regel umiddelbart har følt, at jeg vidste, hvad informanterne talte om, både når de snakkede om teologiske emner, hverdagen som præst, samarbejdet omkring kirken, familiens rolle osv. Jeg er heller ikke i tvivl om, at den fælles baggrund har givet informanterne en form for tryghed ved mit projekt. Dette kom til udtryk i den umiddelbare måde, hvorpå de svarede, ligesom flere af dem henviste til, at ”det kender du jo, du ved, hvordan det er”. Jeg blev taget imod som en af deres egne, som de ikke følte, de behøvede at forklare alt. Det er imidlertid vigtigt at være opmærksom på, at bagsiden ved den umiddelbare fortrolighed er indforståethed, som kan være en forhindring for at se nyt. Jeg har forsøgt at kompensere ved at stille opfølgende spørgsmål og søge uddybning. Alligevel er jeg ikke sikker på, at det hele vejen igennem er lykkedes. Valget af Pierre Bourdieu som kritisk teoretisk perspektiv skal i høj grad ses som compensation for de risici, der knytter sig til en for internt anlagt teologisk tilgang.

En anden fare er risikoen for, at informanterne undervejs har forsøgt at filtrere deres svar teologisk for ikke at tabe ansigt fagligt i forhold til mig som forsker og kollega eller i forhold til offentliggørelse af udsagn, som de selv oplever som kontroversielle. Jeg har forsøgt at imødegå denne risiko ved at love fuld anonymitet og ved at give mulighed

for, at de kunne betinge sig at ingen andre end jeg fik direkte adgang til interviewmaterialet. En enkelt ønskede at benytte sig af denne mulighed. Det er mit indtryk, at samtlige informanter var personer med stærk faglig identitet og høj personlig integritet. Jeg er derfor på linje med Leer-Salvesen, når han konkluderer, at præsters store selvstændighed mindsker sandsynligheden for at de har givet udtryk for andet, end hvad de personligt mener og står for⁴⁷⁴.

Grundlag, indhold og værdier i præstearbejdet

Den danske case; objektive rammer

I det følgende skal vi undersøge, hvad der i en dansk sammenhæng opfattes som grundlag, indhold og værdier i præstearbejdet, udtrykt gennem den institutionaliserede praksis, der knytter sig hertil.

Det er som nævnt min antagelse, at de objektive rammer kan ses som en institutionalisering af professionens overleverede ”værdier”, og tilsvarende, at ændringer kan ses som udtryk for ændrede værdier i rammesætningen. Interviewene giver således også et indblik i, hvordan de enkelte præster forstår sig i relation hertil.

Den måde, hvorpå præstens virksomhed er institutionaliseret i den danske folkekirke, lader sig i vid udstrækning aflæse som udtryk for, hvad jeg oven for har kaldt den klassiske forståelse af professioner. Det særlige vidensgrundlag, som ifølge denne opfattelse udmærker den professionelle, udgøres for præstens vedkommende af teologien, der som foreskrevet erhverves gennem en lang, akademisk uddannelse. Adgangen til at søge præsteembede er således normalt betinget af den teologiske kandidatgrad. På trods af, at bestemmelsen periodisk er fraveget ved dispensation i forbindelse med præstemangel⁴⁷⁵, hævdes den også i de seneste uddannelses- og ansættelsespolitiske markeringer som betydningsfuld⁴⁷⁶. Den teologiske uddannelse som det kendetegn, der udhæver præstestanden fra menigmand, fremhæves bl.a. hos P.G. Lindhardt, der beskriver det som et krav, menighederne må stille til deres præst ”at han er ikke så lidt over middel m.h.t. forsvarlig teologisk uddannelse”⁴⁷⁷.

⁴⁷⁴ Leer-Salvesen 2005: 17.

⁴⁷⁵ Siden 1569 kræves testimonium, fra 1629 teologisk kandidateksamen (Harbsmeier og Iversen 1996: 206).

⁴⁷⁶ Kirkeministeriet 2008.

⁴⁷⁷ Lindhardt 1941: 306.

Den kulturelle tradition, som præsten forventes at mestre, kommer til udtryk i, hvad der bredt eller mere snævert defineres som forkyndelsen af evangeliet; prægnant i prædikenen ved gudstjenesten og de kirkelige handlinger; ritual- og sakramentforvaltningen, undervisningen af konfirmander og i sjælesorgen; opgaver, der alle er beskrevet regulativt som del af præstens tjenstlige pligter, dvs. de såkaldte ”kerneydelse”. Hertil kommer en række opgaver, som knytter sig til præstens forvaltningsmæssige funktioner, her først og fremmest administrativt arbejde og forpligtelserne i forhold til civilregistreringen⁴⁷⁸. Som udgangspunkt forudsættes sognepræstens ansættelsesform; dvs. at arbejdsopgaverne knytter sig til en generalistansættelse, hvor alle præster principielt varetager samme opgaver inden for deres geografiske ansættelsesområder. Ved alternative ansættelsesformer reguleres indskrænkninger i arbejdsområde eller funktioner i det enkelte tilfælde, f.eks. for institutions- eller specialpræster. Fælles for de opgaver, der henføres til den kulturelle tradition er fremhævelsen af den teologiske uddannelse som forudsætning for varetagelsen af de pågældende funktioner.

Som for andre professionelle gælder det for præsten, at tjenesten ikke sker for professionens egen skyld, men retter sig mod fællesskabet, som folkekirken historisk og ikke mindst siden begyndelsen af det 20. århundrede, under indflydelse af ikke mindst Morten Pontoppidan, har en stærk tradition for at definere som sognemenigheden. Kirkens inddeling i sogne, dvs. en sognekirke med en sognepræst, går tilbage til middelalderen og sognene blev også efter reformationen og helt frem til kommunalreformen 1970 fastholdt som grundlæggende kirkelig og forvaltningsmæssig enhed. Den tætte binding mellem præst og sogn cementeredes med Danske Lov, som fastslog forbuddet for præsten mod at ”bevare sig med anden Kald”, og modsvarende kirkemedlemmets pligt til at ”sogne” til egen kirke⁴⁷⁹. Den faktiske institutionalisering af sognestrukturen, som afspejler den kirkelige og verdslige forvaltnings behov for at operere med overskuelige geografiske enheder, underbygges ideologisk af Pontoppidans stærke fremhævelse af hele sognet som ”den levende Guds menighed” og sognegrænsen som gudskabt og hellig⁴⁸⁰.

⁴⁷⁸ Omfanget af præstens pligtige, hhv. tjenstligt anerkendte arbejde er søgt beskrevet af Den danske Præsteforening (Christiansen, Bech-Hansen og Brønnum 2005). Jeg skelner i beskrivelsen af præstens opgaver mellem de institutionaliserede forpligtelser og lokale forventninger. Det er i sig selv et studie værd at undersøge den proces, hvorigennem varierende fortolkninger af den lutherske præsts opgaver udmøntes i formelle krav. Se hertil også Appel og Fink-Jensen 2009.

⁴⁷⁹ Harbsmeier og Iversen 1995: 36.

⁴⁸⁰ Harbsmeier og Iversen 1995: 39.

Den grundlæggende professionsetik, som i sin sækulariserede udgave bl.a. afspejles i lægeløftets bestemmelse om professionens forpligtelse til at virke ”til samfundets og mine medmenneskers gavn”, kan for præstens vedkommende ses tilsvarende reflekteret i præsteløftet. Som en grundform af ”profes” betegner præsteløftet den højtidelige forpligtelse på en særlig viden og kunnen. I forhold til lægeløftet har den etiske forpligtelse her – ud over hensynet til næsten – bevaret den guddommelige begrundelse og dimension, der også findes i den oprindelige betydning af ordet. Således kan det siges, at løftet aflægges ”for den alvidende Guds åsyn”, lige som det perspektiv, der anlægges, er evigheds: ”Alt dette lover jeg med regnskabsdagen for øje samvittighedsfuldt at ville holde, efter den nåde, som Gud mig dertil vil give”⁴⁸¹. Præsten er dermed ultimativt forpligtet, ikke blot på sin menighed, men i sidste instans på Gud.

Professionens monopol kommer alment til udtryk i adgangen til ansættelse i præsteembede, og konkret i de specialiserede funktioner, der knytter sig hertil, religiøst i relation til folkekirken og ”verdsligt” administrativt i forhold til samfundet som helhed, her primært personregistreringen. For at opnå autorisation som præst forudsættes det at kandidaten har gennemgået en fast reguleret procedure, de ”syv prøvelser før embedet”, som er fastslået både i Kirkeordinansen og Danske Lov⁴⁸², hvor det fastslås, at uddannelsen skal være formelt certificeret eller ”prøvet” gennem eksamensbeviser fra den uddannende institution og attest fra pastoralseminariet. Som yderligere kriterier kan nævnes menighedens kaldelse, ordinationen, aflæggelse af præsteløftet, biskoppens kollats og indsættelse i sognet. Synligt kommer autorisationen til udtryk i retten til at bære tjenestedragt, præstekjolen, som er forbeholdt den, der har ”bestået” samtlige prøver eller opnået dispensation herfra gennem Kirkeministeriet.

Det gælder også for præster at graden af faglig autonomi er høj. Som begrundelse anføres her i reglen princippet om forkyndelsesfrihed, som indtil for nylig har været set som betinget af ansættelsesforholdet under kirkeministeriet. Således var netop dette spørgsmål et af de afgørende problemer i forhandlingerne mellem Den Danske Præsteforening og ministeriet, da der i forbindelse med ændringer i loven om folkekirkens økonomi, som blev vedtaget i 2006, indgik forslag om mulighed for, at menighedsråd lokalt kunne finansiere ansættelse af præster: ”den principielle betænkelighed, at forkyndelsesfriheden kan komme under pres, hvis præsternes aflønning og ansættelse overgår til det nære lokale niveau, dvs. menighedsrådet”⁴⁸³.

⁴⁸¹ Ritualbog 1994: 150.

⁴⁸² Harbsmeier og Iversen: 206.

⁴⁸³ Christiansen 2005: 434.

Lovgivningsmæssigt begrundes præstens autonomi med henvisning til bestemmelsen om præstens uafhængighed af menighedsrådet, som er fastslået i menighedsrådslovens §37. Med lovens seneste revision⁴⁸⁴ er der sket en præcisering, således at det bliver tydeligt, at der ikke er tale om et fuldstændigt uafhængighedsforhold. Hvor det frem til LBK 03/01/2007 hed at ”Præsten er i sin embedsvirksomhed, herunder den private sjælesorg, uafhængig af menighedsrådet” er dette i LBK 06.06.2007 præciseret til netop at gælde forkyndelsesfriheden: ”Præsten er i udøvelsen af sin pastorale forpligtelse, herunder sin forkyndelse, sin sjælesorg og sin undervisning, uafhængig af menighedsrådet”⁴⁸⁵. I forbindelse med ændringen blev det fremhævet, at motivationen for ændringen var at den eksisterende formulering kunne lede til en fejlagtig ”forståelse i retning af præstens fuldstændige uafhængighed af menighedsrådet”. Ændringen skal således ”tydeliggøre”, at der ”i realiteten (er) tale om et samvirke og ikke om en fuldstændig uafhængighed”⁴⁸⁶.

Det er endvidere karakteristisk, at autonomien traditionelt har været tolket individuelt frem for kollektivt. Der har således været en udbredt tradition for, at den enkelte præst frit definerer og prioriterer sit arbejde inden for de rammer, der er angivet i præsteløftet og de bestemmelser, der fastslår, hvad der hører til en præsts pligtige arbejde; evt. specificeret gennem et regulativ. Denne individualiserende forståelse er gennem de seneste år udfordret af oplæg til samarbejde. Ved siden af præciseringen af – og indskrænkningen i – præstens autonomi i forhold til menighedsrådet lægges der med Betænkning 1477 og det efterfølgende lovarbejde op til et styrket samarbejde på tværs af sognegrænser. I praksis eksperimenteres der mange steder med forskellige former for teamsamarbejde mellem præster, lige som der på foranledning af en debat rejst af Den Danske Præsteforening⁴⁸⁷ i enkelte stifter er gjort forsøg med 5-dages arbejdsuge, som forudsætter øget samarbejde om frihed og afløsning. Samtidig er der røster fremme, som sætter spørgsmålstegn ved den idealisering af sognepræsten som enkelt figur, der udspringer af Danske Lovs bestemmelser: ”Hvorfor er det bedst at have to forældre, men et ideal kun at have én præst? (...) Kunne det ikke også tænkes, at hvis man havde to eller tre præster, så kunne de supplere hinanden, men uden at nogen af dem var mindre præst for menigheden end de andre. De var det bare på forskellige måder”⁴⁸⁸.

⁴⁸⁴ Kirkeministeriet 2007.

⁴⁸⁵ Stadfæstet ved LBK nr 79 af 02/02/2009

⁴⁸⁶ Kirkeministeriet 2006: 20.

⁴⁸⁷ Debatte blev rejst i forlængelse af forslag til repræsentantmødet 2006 om øgning af det årlige antal frisdage.

⁴⁸⁸ Pedersen 2009: 6.

Et væsentligt tiltag til formalisering af denne tendens er ministeriets seneste betænkning, hvori styrkelse af ”det samarbejdende teologiske fællesskab” fremsættes som fremtidig krumtap for tilrettelæggelsen af præsters efteruddannelsesønsker. Hvor disse hidtil har været administreret suverænt af den enkelte præst lægges der nu op til, at efteruddannelse tilrettelægges med provstiet som horisont og i samarbejde mellem præst, provst og biskop. De kompetencer, som præsten ønskes at tilegne sig, italesættes samtidig som noget nyt ud fra en beskrivelse af ”præstefprofessionen”⁴⁸⁹.

Sidst, men ikke mindst, gælder det for forståelsen af præsten som for de professionelle generelt, at grundtanken om at den professionelles autoritet er knyttet til den offentlige legitimitet, der følger med samfundskontrakten, betones i vægtlægningen på, at det er præstens embede, der bærer personen, ikke omvendt. ”Embedet er fundament for præstens arbejde og derfor en aflastning af præstens person. Den akademiske uddannelse som forudsætning (...) skal dertil sikre, at præsten kan fremlægge andet end personlig erfaring”⁴⁹⁰; en forestilling, der fremhæves som værende en konsekvens af det lutherske syn på embedet.

Det ”officielle” embedssyn afspejler dermed den klassiske rationalt-legale syntese af delegeret myndighed og autoritet som hviler på en specifik videnskabelig faglighed, der betragtes som fundamental for arbejdets rette udførelse. Præsten er i prægnant forstand ”embedsmanden”, der i Webersk forstand udfører sit arbejde som repræsentant for det fælles overgribende værdisystem, han er sat til at forvalte. Denne opfattelse begrundes i kirken teologisk med henvisning til Luthers tanke om det almindelige præstedømme, hvorefter præsten kun er det konkrete medium for udførelse af funktioner, der tilhører hele menigheden. Som eksempel kan blot henvises til præsteløftet, hvori præsten erklærer sig ”fri for at have benyttet noget uhæderligt middel for at komme ind i dette embede”, eller når biskoppen ved ordinationen ”på mit embedes vegne” tilspørger ordinanden om vedkommendes indforståethed⁴⁹¹. Legitimiteten for både præst og biskop ligger ikke i personlige kvalifikationer eller karisma, men i

⁴⁸⁹ Kirkeministeriet 2008: 11, 33. Som noget nyt tales der netop heri om, hvad der udgør grundindholdet i ”præstefprofessionen” som mål for den viden, præstens ønskes at tilegne sig i løbet af de første ansættelsesår.

⁴⁹⁰ Christiansen, Bech-Hansen og Brønnum 2005: 211. Det principielle syn er dog ikke uanfægtet. ”På det moderne arbejdsmarked er troværdighed lig med, at man lever med sit budskab, og personen træder derfor stærkere frem på bekostning af bevidstheden om embedet” (ibid.).

⁴⁹¹ Ritualbog 1994: 145, 150.

den delegerede myndighed, som professionsteoretisk yderligere kvalificeres af den særlige kunnen, der formidles gennem uddannelsen⁴⁹².

Embede eller livsstil

Ovenstående indikerer, at den måde, hvorpå præstens arbejde historisk og aktuelt er institutionaliseret i den danske folkekirke meningsfuldt lader sig tolke ud fra den klassiske forståelse af professionen som et vidensbaseret erhverv omfattet af særlige rettigheder og forpligtelser. Set i forhold til den klassiske professionsforståelse kan den måde, hvorpå præstetjenesten er institutionaliseret i den danske folkekirke således siges at inkarnere en række af de grundlæggende værdier, der traditionelt forbindes med professioner og professionalitet.

På den anden side er der mindst to fundamentale kendetegn ved præstens arbejdsvilkår, som ikke opfanges af det her nævnte professionsperspektiv, og som strider mod det rationelt-legale princip om adskillelse af arbejds- og privatliv, der som vi så for Weber er et afgørende kendetegn ved embedsmanden. Det ene træk er bolig- eller bopælspligten, som – trods et stigende antal dispensationer – fortsat anses for det normale ved præsteansættelser og er en del af ansættelsesvilkåret ved alle stillinger, hvortil der er knyttet tjenestebolig. Argumentationen for boligpligten er traditionelt knyttet til sognestrukturen og begrundes ”funktionelt”: ”Præsten skal være tilgængelig for sognets beboere og have en bolig, der passer til at udøve embedets funktioner”⁴⁹³.

Kravet om præstens tilgængelighed og rådighed afspejles tilsvarende i det andet forhold, som udgøres af at der for ”almindelige” sognepræster ikke er angivet noget øvre timetal for deres ugentlige arbejde. Det at være præst forbindes med en livsstilsdimension, som i modsætning til embedsmandens særlige status synes at trække på en forestilling om præsten som den, der i alle måder skal dele sin menigheds vilkår og om nødvendigt sætte livet til derved, som hos Palladius, eller forbilledligt har rollen som pater familias, det kristelige ideal inkarneret i præstens egen familie, som hos Hemmingsen⁴⁹⁴.

⁴⁹² Jf. Karle, som stærkt betoner den rationelt-legale opfattelse af embedet som funktion af menighedens fælles overenskomst. Heroverfor står imidlertid en anden opfattelse af embedet, som i højere grad bærer træk af Webers traditionelle legitimitet. En sådan opfattelse ses i en dansk sammenhæng stærkt hos bl.a. Regin Prenter, som betoner embedets guddommelige indstiftelse og næsten metafysiske eksistens.

⁴⁹³ Christiansen, Bech-Hansen og Brønnum 2005: 212.

⁴⁹⁴ Harbsmeier og Iversen 1995: 202.

På trods af de her nævnte gensidige spejlinger mellem præsten i den danske folkekirke og det klassiske professionsideal er der altså også træk, der peger i en anden retning, og som ikke umiddelbart lader sig forbinde med forestillinger om legitimitet som begrundet i rationel overenskomst. Vi skal nedenfor vende tilbage til denne diskussion. Samtidig er der tendenser til opbrud også i forståelsen af præsten som klassisk professionel, der som vi har set afspejler tendensen inden for andre fagområder. Der er således tegn på ændringer i de objektive rammebetingelser, som udgør horisonten for den professionelle meningsfuldhed, der kan etableres. I det følgende skal vi gennem en række interviews med præster undersøge, hvori den pastorale professionalitet efter deres opfattelse består, og på hvilken måde de forholder sig til de ændringer i arbejdsvilkår, der her er antydnet.

Danske præsters syn på kald og profession

De her fremlagte ”præstefortællinger” er centreret om, hvad mine informanter har fortalt mig om deres arbejdsliv, deres syn på at være præst og deres forståelse af begreberne kald og af profession. Hvert interview havde en varighed på mellem en og to timer. De fortællinger, der fremlægges har dermed karakter af konstruktioner, i den forstand at jeg har kondenseret interviewene omkring de passager af interviewene, der særligt har haft min interesse i denne sammenhæng. Jeg er fuldt bevidst om, at der hermed er en risiko for at overse udsagn i interviewet i øvrigt, som kunne have belyst fortællingen anderledes. Dette har jeg forsøgt at kompensere for gennem den narrative tilgang, som giver mig mulighed for undervejs at komme med oplysninger, som kan bidrage til forståelsen. Af samme grund har det været en principiel overvejelse for mig ikke at søge at harmonisere interviewene indbyrdes, men så vidt muligt at lade dem fremstå som de meningsfulde enheder, de er hver især. Alle oplysninger, der kunne identificere informanterne, er naturligvis fjernet eller anonymiseret.

Som Kvale påpeger, er grænsen mellem fortolkning og analyse flydende. Jeg har valgt fortællingens kondenserede, fortolkende form til gengivelse af interviewets indhold. I de efterfølgende tværgående afsnit analyseres mere indgående de problemstillinger, jeg ønsker belyst i afhandlingens sammenhæng.

Som afrunding på hvert interview bad jeg informanten fuldende sætningen ”En god præst er....” Ud fra den betragtning, at de svar, der blev givet herpå, i sammenhængen sammenfatter det, som den enkelte præst har forsøgt at udtrykke, har jeg ladet svarene danne overskrift over de enkelte fortællinger.

1) Nærværende – med distance

Birgitte ser det at være præst som en "sjov blanding" af på den ene side at være en livsstil og på den anden side et job og et arbejde som ethvert andet. Hun er sidst i 40'erne og præst i et nyere bysogn, som hun deler med en fuldtids og en deltidsansat præstekollega. Sognet er præget af lejlighedsbyggeri, en del helt unge familier og mange ældre, hvilket giver en høj grad af til- og fraflytning og betyder, at megen tid går med dåb og begravelser.

Birgitte er glad for 6-dages arbejdsugen som hun synes giver hende frihed og fleksibilitet, uden at hun føler at arbejdet breder sig ud over alting. Hun sætter pris på "mangefacetteretheden" i præstearbejdet, som for hende ligger i balancen mellem det intellektuelle arbejde som teolog og kontakten med mennesker i alle aldre og livssituationer: "Jeg forkynder bestemt ikke altid, slet ikke. Jeg lytter mig meget frem; i og med at man tager den anden alvorligt oplever jeg en forkyndelse i det, et nærvær, om man så skal sige, et evangelisk nærvær..... Jeg synes, jeg bevæger mig rimeligt frit mellem de forskellige roller, og jeg synes, man skal kunne det som moderne præst".

Birgitte ser uforudsigeligheden som en dimension, der hører med til at være præst, i og med at hun i princippet altid er til rådighed. Ikke desto mindre beskriver hun sit arbejdsliv som noget, hun grundlæggende "har styr på". Hun og kollegerne har fordelt arbejdet indbyrdes efter hvad de hver især er gode til: konfirmandundervisning, personalekontakt, administration. Herudover har de aftalt en struktur som gør, at de på skift en uge ad gangen tager de begravelser, der kommer ind. Hun oplever det som en måde at håndtere uforudsigeligheden i arbejdet på, "at få styr på det, man ikke kan få styr på" og som en målrettet anvendelse af ressourcer, der giver luft til at eksperimentere med nye tiltag og at dyrke de interesser, de hver især har i præstearbejdet. Som forklaring på, at det fungerer, siger hun at det skyldes at de teologisk er enige og ikke oplever nogen konkurrence indbyrdes. "Vi er altså ikke bange for at tage noget fra hinanden. Og så er vi nok lidt dovne (ler). Vi synes ikke, vi behøver være med til alting".

Da jeg spørger hende, hvilke ord, hun vil sætte på embedet siger hun "sjovt nok, det der ord kald kommer til at fylde mere og mere". Hun fortæller, hvordan hun synes det er anstrengende hele tiden at skulle være udfarende med nye initiativer, og at hun savner "at hvile lidt i at blive kaldet på, og i de der såkaldte kerneydelser, undervisning og forkyndelse og besøg og så kasualierne. Finde en ro i det og sige at det er nok. Så du kan høre, at jeg på den måde er meget konservativ eller traditionel".

For Birgitte er det et meget bevidst valg at være i byen frem for på landet; dels på grund af de administrative opgaver, og dels på grund af

forskellen i "præstekultur": "Jeg ville ikke kunne indfri de forventninger til mig om mange besøg og meget nærvær, det tror jeg simpelt hen ikke. Og der passer det mig fint at vi bare er en familie her, og der er det, jeg siger, at der er det på den anden side bare et job". Hun insisterer på, at det skal være muligt at skille privatliv og arbejdsliv: "Jeg mener godt jeg kan kombinere, at mit job er defineret ved blandt andet at være et kald; at jeg skal kaldes på, jeg skal ikke selv legitimere, at jeg er her. Jeg er blevet sat her". Hun skelner mellem i princippet at være til rådighed og at stå til rådighed hele tiden: "Når jeg er her og der så er brug for mig, så er det ok. Det er noget med, at man er i princippet til rådighed hele tiden, ja, det er kaldet. Men når jeg så ikke er her, fordi jeg besøger en veninde eller laver noget andet, så er det ok". Fleksibiliteten er en modvægt mod uforudsigeligheden: "Så skal der være den der elastik. Jeg opfatter egentlig præstearbejdet som et meget elastisk arbejde, hvor man nogle gange kan spænde elastikken hårdt og andre gange mindre".

Jeg spørger Birgitte, om hun forbinder ordene profession eller professionel med at være præst. Hun tøver inden hun svarer: "Det er svært. Noget af det jeg har tænkt på, det er at man skal holde sin person ude af det man er ude for... det er noget af det, der er svært i vores branche, fordi man er så synlig. Jeg vil sige, at selv om det er en livsstil, så må det ikke ramme mig overalt. Det må ikke æde mig. Det er professionelt, hvis man kan det". Hun har oplevet adskillige kolleger gå ned med stress, og derfor gør det hende vred, når problemet ikke tages alvorligt. "Jeg bliver så vred, når nogen siger om andre at de piver. Det vil jeg ikke have. For hvis de piver er der nok en grund til det". Hun oplever det som et problem, når præstens "branche" bliver beskrevet som noget helt specielt. "Det har meget med professionalitet at gøre, at man hæver sig lidt over det og ikke tror det hele handler om "teologiske overvejelser"⁴⁹⁵, men at det simpelthen også er noget arbejde".

For Birgitte har det at finde sin identitet som præst været "learning by doing". Samtalen med kolleger om arbejdet betyder meget for hende: "Vi snakker jo altid om det, om dagens debat, hvad der bliver sagt, og om problemer, hvad der skal prædikes om, både teologiske ting og det arbejdsmæssige".

Da jeg spørger, hvor hun er om ti år, svarer hun uforbeholdent "her". Måske med nedsat arbejdstid og bedre muligheder for faglig fordybelse. Men grundlæggende kan hun ikke tænke sig at være andre steder. Birgittes definition af den gode præst lyder: "Nærværende, med distance, og som en, der tager det budskab alvorligt, vi er sat til at bære, uden at gå til grunde som person". Ud fra det, hun har fortalt mig forstår

⁴⁹⁵ Siges med tydelig patos.

jeg det både som udtryk for et ideal og en praktisk strategi til at håndtere arbejdet i det daglige.

Teologien spiller en stor rolle for Birgitte som grundlag for hendes arbejde med forkyndelsen. Hun beskriver det at være præst som en kombination af ”et stykke intellektuelt arbejde” og at kunne indgå i en vifte af forskellige roller, som i højere grad trækker på evnen til personligt nærvær. Hun betegner sig som ”konservativ og traditionel” i sit syn på at være præst, og hermed henviser hun til det principielle: at hun ikke skal legitimere sin tilstedeværelse i og med at hun skal kaldes på, og at hun principielt er til rådighed alle døgnets timer, når der akut er brug for hende. Grundlaget udgøres for hende af nogle bestemte funktioner, som hun er ansat til at varetage, og som har nogle bestemte implikationer i form af kravet om rådighed, også på skæve tidspunkter. Hun forbinder det at være præst med en livsstilsdimension, som hun ser som forbundet med den fleksibilitet, der ligger i den seksdages arbejdsuge.

På den anden side giver hun udtryk for, at hun og hendes kolleger er nået frem til en praktisk udmøntning af rådigheden i en slags kollektiv kaldsvaretagelse hvor hun og kollegerne praktiserer såvel en funktionsopdeling som en ”vagtplan” til strukturering. Det, som Birgitte omtaler ”dovenskaben”, ser hun som en pragmatisk måde at håndtere uforudsigeligheden på og en sikring af, at der er ressourcer til at prioritere ekstra opgaver, som de finder vigtige. Jeg tolker hendes ordvalg som et signal om, at hun er bevidst om, at netop dette er forskelligt fra, hvad der normalt betegnes ”traditionelt”.

Samtidig distancerer Birgitte sig fra forestillingen om det integrerede arbejds- og familieliv i insisteren på, at det at være præst også kun er et arbejde. Den værdi, der for hende ligger i livsstilsdimensionen, bliver tvetydig derved, at den truer med at invadere personen. Præstens synlighed giver sårbarhed, og hun er vred over den manglende anerkendelse af denne problemstilling, som hun møder blandt kolleger, og som kommer til udtryk i anklager om ”piveri”. Ikke mindst her kommer professionalitet ind som en kritisk, selvrefleksiv tilgang til arbejdet: at være i stand til at kunne distancere sig personligt fra og at analysere de konkrete problemer og som i andre ”brancher”, et ord, som hun bruger bevidst til at distancere sig fra forestillingen om præstens arbejde på noget på alle måder særligt. At være professionel bliver dermed også at kunne skelne mellem præstens roller og funktioner og personen bag.

2) Troværdig og gennemsigtig

Torben beskriver det som en udfordring og bestræbelse at være præst for alle i sognet. Han er i begyndelsen af 50'erne og præst i et større bysogn; en blanding af lejlighedsbyggeri og villaer, og der er tilsvarende stor aldersspredning i menigheden. Det er et sted med tradition for et højt aktivitetsniveau og meget frivilligt kirkeligt arbejde, og der er stor opbakning til både gudstjenester og andre kirkelige tiltag.

På spørgsmålet om, hvad der er det vigtigste i arbejdet svarer han uden tøven "For mig er det forkyndelsen. Med søndagens højmesse som omdrejningspunktet i mit præsteliv. Det vil jeg pege på som det vigtigste". Samtidig ser han forkyndelsen som en integreret del af "de 1000 andre ting", man går og laver som præst. Han mener, at forkyndelsen er til stede hele tiden, "nogle gange utilsigtet også ved bare at være til stede, når man bliver stillet til regnskab for, hvad man bærer på".

Jeg spørger ham, hvor han har den opfattelse fra: "Det kan jeg nok ikke svare dig på. Det ved jeg ikke, det er jo vokset frem, ikke". Han mener selv, at det svarer til hans erfaring af, hvordan han bliver set på i sognet; han er "præsten", når han færdes i sognet, uanset om det er hans officielle rolle i situationen eller ej. "Altså for mig er det meget svært at adskille tingene. Jeg er jo præsten. Nogle gange er jeg så ham, der er med på fodboldholdet. Og så kan det jo ikke undgås at man står der og klæder om, og så spørger de, nå hvad synes du så om hele den sag med kvindelige præster⁴⁹⁶. Så derfor siger jeg også, at det er svært at holde 100 % fri; så skal man ud af sognet. Og man har jo kun fri, til det ringer på døren eller telefonen ringer. Men jeg synes ikke, det er så stort et problem normalt, det er nok mere andre i familien. Min kone især".

Torben fortæller, at han har været gennem et par år, hvor han som han siger, "har kørt på kanten", men at han er blevet lidt bedre til at holde fri og sætte telefonsvareren på. Han finder det svært at uddelegere arbejde til andre, men er dog blevet bedre til at være opmærksom på, om der er andre, der kan påtage sig ansvar for nogle af opgaverne. Samtidig indrømmer han, at travlheden også er et valg: "Det står ingen steder skrevet, at præsten skal være med til minikonfirmandundervisningen hver gang. Men jeg elsker de unger. Det står heller ingen steder skrevet, at præsten skal deltage i ældremøder. Men det er et fantastisk godt vindue til sognet – et godt sted at få mennesker samlet op". Han får ikke altid holdt sin fridag, fordi der som regel er aktiviteter den følgende dag, der skal forberedes. "Og så hører jeg jo ikke til dem, der kan forberede en

⁴⁹⁶ Interviewene blev gennemført i januar 2008, hvor spørgsmålet om håndtryk til kvindelige præster netop var blevet diskuteret af biskopperne.

spaghettigudstjeneste om tirsdagen, vel. Der skal mere nerve til. Til gengæld fører jeg lidt mere et bohemeliv om sommeren. Tager ud og fotograferer og tager det stille og roligt" (ler).

På spørgsmålet, om han ser det at være præst som et kald, svarer han klart ja. Han havde egentlig ikke planlagt at blive præst; "det blev lagt hen til mig". Sådan ser han det stadig, selv om det ikke er noget, han går og tænker over. Kaldet er for ham en bevidsthed om at være der, hvor Gud ønsker han skal være, og det betyder også, at "man ikke skal begynde at kigge på løn eller arbejdsvilkår. Jeg tror at det med at der ikke er de vandtætte skodder hænger sammen med at det er lagt hen til en, og det har jeg det godt med".

Jeg spørger Torben om han forbinder det at være professionel med at være præst. Han svarer uden tøven: "Ja, i høj grad. I høj grad. Professionalisme er at være klædt godt på til de opgaver, man løser. At møde mennesker der hvor de er, at have nerve i samtaler og prædikener, forkyndelsen. At være professionel er at være klædt på til at løse opgaverne, f.eks. ved efteruddannelse i sjælesorg, homiletik eller lignende, det synes jeg er vigtigt".

Som Torben ser det er kald og professionalisme "i hvert fald ikke modpoler, men snarere medspillere". Han tilføjer, at det for ham ikke er afgørende, at man bruger ordet kald. "Jeg kan tale om at jeg har et kald, andre vil tale om deres professionalisme. Om man siger kald eller interesse eller optagethed, når man ærligt brænder for det, det er fint med mig". På den måde mener han, at det hører med til at være professionel at have respekt for andres engagement uanset teologisk tilgang. Det oplever han tilgodeses i de kollegiale sammenhænge, hvor han færdes. "Vi er meget professionelle, selv om vi er forskellige teologisk. Vi brænder for vores ting, og det er fantastisk at mærke. Det synes jeg er vigtigt. "

Det at være præst er for Torben at gå ind i en bred vifte af funktioner, hvor det forenende er præstens person. Der er en mængde hurtige skift, som kræver stor omstillingsparathed. "Lige som vi har siddet og hørt om Fregatten Jylland kommer der en, der har brug for at fortælle, at hun har mistet en søn for nylig. Og så er man jo også både kontorchef og husmor i det her firma; så er der en der skal have en ny attest. Omstillingsparatheden må man hele tiden bære med sig, det er en del af professionalismen".

Torben ser en stor udfordring i at overvinde den berøringsangst og blufærdighed, som han oplever i folkekirkelige sammenhænge over for nye tiltag. "Vi lever i en individualiseret tid, samtidig er der mange mennesker, der gerne vil være en del af en menighed og ikke bare søndag formiddag. Der skal mere kød på. Og så ved jeg godt, at der er nogle tidehvervske, der vil løbe skrigende væk, for det er jo ikke noget vi er vant til i en dansk sammenhæng. Vi har haft den der ellipsestruktur med

missionshus eller forsamlingshus i den ene ende og kirken i den anden. Den struktur er under opløsning og folkekirken er altså nødt til at forholde sig til, at der er nogle mennesker der vil noget mere end at sidde i kirken søndag formiddag”.

Torben er glad for at være præst, og han håber stadig at være det om ti år, ”hvis jeg ikke bliver smidt ud af folkekirken, fordi jeg er for konservativ. Men det gør jeg nu nok ikke” (ler). Hvis muligheden gav sig ville han gerne bruge mere tid på samtalerne. Men han er glad for at være præst på det sted, hvor han er. ”Det er et travlt sted men også et meget givende sted. Det hænger tit sammen. Jeg ville dø af at sidde i et sogn langt ude hvor der ikke sker noget som helst”. Torbens definition af en god præst er ”en troværdig præst; en gennemsigtighed; at man står inde for det, man bringer”. Jeg forstår ham sådan, at troværdigheden og gennemsigtigheden hænger sammen med det personlige engagement og et arbejds- og privatliv der mere eller mindre glider over i hinanden, som en forpligtelse, men også som et ideal.

Den grundlæggende faglighed i arbejdet er for Torben bredt karakteriseret som en ”påklædthed”, som han definerer som professionel. Med til påklædningen hører både beskæftigelse med de praktisk teologiske fag, der knytter sig til præstens opgaver – med eksemplerne sjælesorg og homiletik – og det at være i besiddelse af ”nerve og nærvær”; begge dele forbinder han med præstens professionalisme, som holdes sammen af det personlige engagement. Med hensyn til arbejds-mæssige opgaver skelner han principielt mellem de kirkelige ”kerneydelse” som det, han tjenstligt er forpligtet på, og de øvrige aktiviteter; i praksis synes denne skelnen dog kun at have betydning, når der skal prioriteres. Arbejdet kan for ham ikke afgrænses til det snævert kirkelige, men er forbundet med hele hans færd i sognet, som på den anden side også afgrænser hans forpligtelse: Skal han holde fri, skal han uden for sognegrænsen. Grundlæggende skelner han ikke skarpt mellem embede og person.

Livsstilsdimensionen er markant i Torbens fortælling, og den synes at harmonere med hans foretrukne måde at arbejde på. Den subjektive oplevelse af, at præstegerningen var noget, der blev ”lagt hen til” bliver for Torben bekræftet af, at han bliver brugt, ikke bare til de opgaver, der snævert er defineret som arbejdspligter, men også i det brede arbejde, han indgår i i sognet. Indholdsmæssigt lægger han vægt på forkyndelsen som det helt centrale i arbejdet, som både kommer til udtryk i institutionaliseret form gennem gudstjeneste og kirkelige handlinger, i undervisning og sjælesorg, men som også er en integreret del af de øvrige opgaver og af selve det at være ”præsten”.

Torben lader til at agere relativt uproblematisk inden for de givne institutionelle rammer. Tværtimod afspejler opgavernes bredde og

generalistperspektivet for ham det principielle i præstens opgaver, og livsstilsperspektivet bekræftes for ham af erfaringen af at kunne bruges. Set fra hans synsvinkel er de spændinger, han oplever i sit arbejdsliv, primært teologiske, knyttet til fortolkningen af, hvad kirken skal være. Som han beskriver sin måde at arbejde på harmonerer den godt med det, der for ham er grundlaget for arbejdet. Mellem linjerne kommer det frem, at livsstilen er omkostningskrævende, ikke mindst for familien. Når han er hjemme er det arbejdet, der sætter dagsordenen. Embede og person kan ikke skilles ad.

3) At udfylde sit embede

Da jeg spørger Bodil, hvad det at være præst er for hende, tager hun udgangspunkt i det principielle: "præst er man kun, fordi nogen har valgt én til det". Hun sidst i 50'erne og præst i et stort og aktivt bysogn med tradition for mange kirkelige og folkelige aktiviteter, som præsterne forventes at deltage i. Hun beskriver sognet som "et sted, hvor jeg i høj grad ikke selv sætter dagsordenen".

Bodil lægger meget vægt på, at det er forudsætningen for overhovedet at være præst, at nogen vil have én og føler sig repræsenteret af en. Som præst udfylder man nogle bestemte funktioner i en afgrænset periode og forsvinder så igen, mens sognet og alle dets institutioner er det faste og stabile. "Hvis jeg endelig skal definere det, uden alle teologiske og pastorale udtryksmåder, så er det at være den, der kan hjælpe mennesker her med det, som ingen andre kan hjælpe med – gudstjenester, undervisning, kirkelige handlinger, embedsforpligtelserne. Det er det, man skal". Og så er der jo så alt det andet, og jeg har også selv gang i mange ting, både børnearbejde og alt muligt, men ind imellem kan det godt være, at jeg siger de opgaver fra mig, at det orker jeg så ikke i år".

Bodil ser sin identitet som præst meget knyttet til de mange kirkelige handlinger i sognet og de samtaler, hun har i den forbindelse. Hun oplever, at hun er meget brugt og meget efterspurgt til dåb, vielser og bisættelser, og hun bruger meget tid på samtaler i forbindelse med de kirkelige handlinger, ud fra en vurdering af at det er en vigtig opgave, "fordi det er her, mennesker møder den danske folkekirke". Det er også på samtalerne og de kirkelige handlinger, hun måler om arbejdet lykkes, og hun giver udtryk for, at det er en stor glæde at blive brugt i de situationer: "Det at mennesker har bedt en være deres præst i de særlige situationer i deres liv, enten meget sørgeligt eller meget glædeligt, hvor man er garant for at vi gør det på den rigtige måde. Det kan man jo mærke, om det lykkes eller ej". Også uden for de kirkelige handlinger fylder samtalerne meget, og hun oplever, at samtalerne markerer den måde, hun er præst på: "Det

man siger, de holdninger, man har, det er der jeg lægger mit visitkort som præst, tror jeg”.

På spørgsmålet om hun opfatter det at være præst som et kald svarer hun straks: ”Nej, det tror jeg ikke. Jeg er meget opmærksom på, at jeg ikke er uundværlig”. Vejen til at blive præst var ikke på den måde ”et kald” for hende at det var noget hun absolut skulle. Hun undgår helst ordet kald, som hun synes på en farlig måde gør én uundværlig og fremhæver én frem for andre. ”Jeg vil helst ikke bruge det ord. Men jeg opfatter det mere sådan at det giver rigtig god mening at være præst, fordi jeg bliver meget brugt til de opgaver, der er. Men jeg er også meget ydmyg over for det. Jeg er på det rene med at jeg ikke er den eneste ene. Jeg er meget bevidst om, hvad jeg kan og ikke kan. Og det tror jeg er klogt”. Samtidig udtrykker hun, at det at være præst er noget, man ”ikke kan smygge af sig. Jeg er altid præst, og det jeg gør, gør jeg som præst”, både når hun færdes i sognet og når hun færdes i andre sammenhænge.

Jeg spørger om hun forbinder professionalitet med at være præst. Bodil svarer, at det er svært at undgå i et stort sogn, hvor man ikke kender de mennesker, man er i kontakt med og hvor man ikke er del af et fællesskab. ”I en situation, hvor man f.eks. skal forrette en begravelse af en man aldrig har kendt bliver man professionel – jeg ved, hvordan jeg skal føre samtalen, og jeg ved, hvordan jeg skal undgå at talen bliver upersonlig. På den måde er der megen professionalisme i det, på den gode måde, at jeg ved, at jeg kan få det til at lykkes selv om jeg ikke kender dem. Og jeg er nødt til at være professionel fordi jeg ikke møder dem igen. Det giver en særlig forpligtelse, fordi præsten er kirkens talerør: man skal gøre sit arbejde ordentligt”.

Hun har daglig træffetid og oplever det som et redskab, der giver hende mulighed for fleksibilitet i arbejdet: Når alle ved, man kan træffes mellem 12 og 13 er det lettere ikke at være til stede på et andet tidspunkt, og på den måde er træffetiden en måde, hvorpå hun ”kan gøre det let for sig selv”. Hun ser det som et grundlæggende vilkår ved at være præst, at der altid kan ske noget uforudset. ”Når man som jeg har været præst i mange år, så har man det altid på rygmarven, at man kan blive nødt til at springe til i løbet af en halv time”. Friheden indebærer desuden en risiko for at lade arbejdet fylde for meget; en risiko, som hun mener er særligt stor, hvis man ikke har en familie, der kræver ens tilstedeværelse. Midler til at ”gøre det let for sig selv” udgør en modvægt til paratheden, som hun synes er i orden.

Den store udfordring er for Bodil at hjælpe folk med at få defineret deres egen kristne tro ”at formulere – ikke missionere – for folk, hvad der er folkekirkens kristne tro, hvor de hører til”, og at gøre det på en måde, så det afspejler deres virkelighed. På spørgsmålet om hun er præst om 10 år svarer hun afgjort: Bestemt. Bodil definerer den gode præst som

"en præst, der udfylder sit embede". Hermed slår hun den rækkefølge fast, som hun hele vejen gennem interviewet har prøvet at formidle: præst er man, fordi der ligger nogle opgaver, som nogen ønsker, man skal varetage.

Når det gælder grundlaget for arbejdet betoner Bodil det principielle, at det er menigheden, der vælger præsten, og at man ikke kan være præst i den danske folkekirke uden at være valgt til det. Præstens faglighed er for hende i høj grad bestemt af de specialiserede funktioner; det at præsten kan nogle ting, som andre ikke kan. Det gælder primært de kirkelige handlinger, "kerneydelserne", som er det, der giver præsten legitimitet, og som vedligeholdes og bekræftes af, at nogen beder hende fungere som præst for sig. Herudover har hun "gang i" mange andre ting som præst, men som ikke i samme grad hører til det essentielle, som er defineret ved det pligtige arbejde. Hendes beskrivelse af sognet som "et sted, hvor hun ikke selv sætter dagsordenen" synes at stemme godt overens med de principielle betragtninger, hun gør sig om at være præst; embedet er den foreliggende horisont af forventninger, der ligger relativt fast, mens personen er af mindre betydning. På den anden side giver hun gennem interviewet udtryk for den opgave det er for præsten som person at repræsentere folkekirke og kristendom på en troværdig måde, dvs. i overensstemmelse med de værdier, medlemmerne står for.

Pligten til at stå til rådighed er for Bodil en selvfølgelig del af præstens professionalisme; den parathed, som hun gennem sit præsteliv har vænnet sig til at leve med. For hende synes livsstilsdimensionen ikke i så høj grad at være knyttet til det at være præst i byen som på landet, hvor præsten på en anden måde indgår i fællesskabet. Efter hendes opfattelse fungerer professionalitet i byen så at sige som nødvendig kompensation for det personlige, i og med at man ofte ikke kender den eller dem, man er præst for.

Interviewet afspejler umiddelbart et professionsideal, der lægger sig tæt op ad den klassiske forståelse med sin stærke funktionelle bestemmelse af præsten, og en tilsvarende svag afspejling af livsstils- og persondimensionen. På den anden side giver Bodil udtryk for, at dette for hende hænger sammen med forskellen på by og land. Det personlige kendskab på landet, som professionaliteten, forstået som den faglige dygtighed, efter hendes opfattelse skal kompensere for, synes for hende at kalde på en anden fortolkning af embedet.

4) Glad for sit arbejde

Henriette beskriver det at være præst som "At være den der er kaldet i flokken til at forkynde ordet. Det er det, jeg først tænker på. Og de praktiske ting at udføre det, der står i præsteløftet, foretage de kirkelige handlinger, og også at være den der person, der altid er der og som folk kan komme til i lyst og i nød". Hun er sidst i 30'erne og har i nogle år været præst i et tresogns pastorat på landet. Arbejdet med gudstjenester og kirkelige handlinger i egne og nabosogne fylder meget af hendes tid, og mødeaktivitet er generelt dobbelt eller tredobbelt, fordi sognene har separate aktiviteter, hvor det forventes, at præsten er med. Herudover bruger hun en del tid på samtaler.

Henriette giver udtryk for, at det for hende er en ønskestilling at være på landet, med den kontinuerlige kontakt til menigheden og det lokale; at være synlig i sognet "så folk får et afmytologiseret billede af præsten som et almindeligt menneske, de kan komme til med hvad som helst". Hvor hun oplever at der er mange præster, der "klynker" over travlhed, vil hun hellere se det som et privilegium at bo i embedsbolig og at kunne være hjemme, når børnene kommer fra skole og børnehaven. På den anden side fortæller hun, hvordan hun på nærmeste hold har set kollegers ægteskab gå i stykker som følge af arbejdet: "Det er enormt nemt bare at sætte sig til at arbejde, når familien skulle have tiden".

Uforudsigeligheden i arbejdet er noget, hun har skullet vænne sig til. Hun har for nylig passet et nabopastorat på ubestemt tid på grund af sygdom, hvilket hun oplevede som stressende. "Det ligger hele tiden i baghovedet, at pludselig kan det vælte ned over hovedet på en".

Henriette beskriver det at holde prædikener og lejlighedstaler "lidt som at være til eksamen hver gang". Synligheden gør sårbar. "Det er jo også min tro, det handler om". Hun har haft tendens til selv at presse forventningerne op om hele tiden at gøre det endnu bedre end sidst, hvilket hun har måttet arbejde meget med. Hun oplever, at der er nogle forventninger til præsten som ikke altid udtales til hende, men som hun hører ad omveje. Hun føler sig forpligtet til at prøve at leve op til forventningerne, men føler det også anstrengende med de ting, der forventes "uden om præsteløftet" og uden for kirkerummet, hvor opgaven er mere "ulden". Da jeg spørger hende, om det er ting, der hører med til kaldet, svarer hun ja - men giver samtidig udtryk for, at hun har brug for at "beskytte mig selv og sige nej af og til".

På spørgsmålet om Henriette forbinder ordet profession og det at være professionel med at være præst svarer hun uforbeholdent "Ja, det gør jeg i høj grad". Hun oplever at universitetsuddannelsen har givet en faglig viden og en referenceramme, hun kan trække på i sit daglige arbejde

"Tillich, Buber, Grundtvig, og vel også Luther et sted" (ler). Professionalitet er bl.a. tavshedspligten og det generelt at kunne udføre arbejdet, også det administrative "på en professionel og sober måde, holde distancen til folk og ikke sidde og tale om mig selv". Hun finder det vigtigt at holde sig aktiv rent fagligt og prioriterer deltagelse i kollegialt fællesskab både for det faglige og det sociale indholds skyld, "for at hælde lidt vand ud af ørerne".

Henriette er optaget af "at finde det, der fungerer for at få flere folk i kirke, og samtidig gøre det ordentligt og vælge noget ud. Og at få større tilslutning til søndagsgudstjenesten, som jo stadig er vores kerneydelse, også generelt i folkekirken". På det mere personlige plan beskriver hun den udfordring det er, at få arbejds- og privatliv til at gå op i en højere enhed, så arbejdet ikke fylder det hele fordi det er udflydende – at være serviceminded og komme folk i møde, og samtidig passe på sig selv.

På spørgsmålet om hun stadig er præst om 10 år svarer Henriette, at det er hun ikke helt sikker på. Når hun er på landet hænger det sammen med at hun kan lide tanken om det lokale fællesskab. Hun oplever imidlertid arbejdstiderne som en hindring for familielivet, særligt i højtiderne. Her tænker hun, at det med hensyn til arbejdstider ville passe hende bedre at være præst ved en bykirke med kolleger, men er ikke sikker på, at det ville passe til hendes måde at arbejde på i øvrigt. "Jeg tror, jeg ville få fnidder af alle de møder".

Henriette definerer den gode præst som "en præst, der er glad for sit arbejde. Det hænger meget sammen. En, der trives med sit arbejde. Det er også en der har sin faglighed i orden og som er der for sognebørnene. Det tror jeg er tre vigtige ting". Hun giver udtryk for, at det har været en kamp for hende selv at nå dertil, og at der er en paradoksalmodsætning mellem at knokle for anerkendelse og glæden ved at hvile i arbejdet.

Henriette understreger betydningen af den fagligt-teologiske viden som basis for sit arbejde, både konkret og som almen referenceramme. Hun er bevidst om, hvilke opgaver, hun i kraft af sit arbejde er forpligtet på, "kerneydelserne", men hertil kommer en række andre opgaver, som hun ser som hørende til "kaldet". Det gælder især deltagelse i mere folkelige aktiviteter, som menigheden forventer hendes tilstedeværelse i, og som efter hendes mening er en forudsætning for, at hun kan fungere som præst for dem i andre sammenhænge.

Når hun skal beskrive sin forståelse af, hvad det vil sige at være præst, griber hun til et teologisk vokabular: "Den i flokken, der er kaldet til at forkynde ordet". Kaldet synes på den ene side at henvise til en institutionaliseret legitimitet som grundlag for præstearbejdet. På den anden side kan Henriettes fortælling tolkes sådan, at den legitimitet, der er givet,

for hende at se må suppleres gennem den psykologiske legitimitet, som hun kan vinde ved at "afmytologisere" præstens figur. Indholdsmæssigt indebærer det en udvidelse af arbejdet med en række aktiviteter, som ikke er kirkelige, og hvor hun føler sin funktion ubestemt og diffus.

Henriette giver udtryk for, at livsstilsdimensionen ved at være præst på landet for hende er et gode og noget, som hun aktivt har opsøgt; hun sætter pris på at kunne integrere familie- og arbejdsliv, men giver samtidig udtryk for, at det har været omkostningskrævende og trækker store veksler på familielivet med skæve og "udflydende" arbejdstider. Der synes at være en form for modsætning mellem livsformen som ideal og de praktiske muligheder for at realisere dette. På den ene side synes hun, andre præster "klynker" over travlhed, og hendes eget forbehold over for at fortsætte som præst begrundes netop med de vanskeligheder, der forbindes med præstelivet som livsform. På den anden side er livsstilsdimensionen for hende en side ved arbejdet, som hun nødig vil slippe til fordel for en mere rationelt baseret professionalitet. I hendes forståelse hænger professionalitet sammen med at være fagligt funderet og at kunne fokusere på opgaven uden at sætte sig selv i centrum.

5) Først og fremmest menneske

Da jeg spørger Per, hvad det for ham er at være præst, svarer han spontant: "Så er jeg nødt til at give det en overskrift: Det er det bedste, jeg kunne forestille mig". Han ser det at være præst som forbundet med et meget stort ansvar: "At stå med menneskers liv og skæbne i sine hænder – det er et kæmpe ansvar som jeg kan lide at tage, har det godt med". Per er sidst i 40'erne og præst i et stort forstadssogn præget af mange indvandrere, mange ældre og en del socialt byggeri. I sognet er der forskelligt frivilligt arbejde, som er knyttet til kirken: besøgstjeneste, børneklubber, legestue, spejdergruppe m.v.. Herudover er der tradition for kirkelige initiativer, som går på tværs af sognegrænser: kirkehøjskole, fælles gudstjenester osv.

Per giver udtryk for generelt at trives med sit arbejdsliv. Efter en periode med en del problemer i personalegruppen oplever han, at tingene fungerer. Han lægger vægt på at komme i kirken dagligt og holde sig à jour med, hvad der sker og få talt med de ansatte. Der er "luget ud" i de aktiviteter, der fungerede mindre godt, og nye ting er blevet søsat – i det hele taget synes han at tingene lykkes. Han bruger en del tid på undervisning, men den tidsmæssigt tungeste opgave er begravelserne, som meget tit kræver opfølgning af mere praktisk karakter, som hænger sammen med sognets sociale sammensætning. Herudover bruger han noget tid på

sjælesorg og samtaler. Han og kollegerne organiserer deres arbejde indbyrdes, så han oplever, at det er enkelt at holde fri, hvis man har brug for det.

På spørgsmålet om, hvad han anser for det vigtigste, svarer han: "Det er da forkyndelsen, meget bredt. Det er det, jeg er sat til. Jeg ser det sådan at min store opgave er at forkynde, både fra prædikestolen og alle steder hvor jeg kan komme til det, også i min livsførelse og måde at være på, at jeg er et kristent menneske som har noget på hjerte, også uden for kirkerummet, i Føtex, i bestyrelsen for besøgstjenesten..... ikke at det er præsten med stort P, men at det er et kristent menneske". Per mener, det er vigtigt at være bevidst om at man som præst bliver set på som repræsentant for kristendommen "uden at skulle spille sognefatter over køledisken i Føtex".

På spørgsmålet, om han selv vil betegne det at være præst som et kald, svarer han: "Ja. Det er det nok. Jeg ved ikke..... jeg kunne godt have set mit liv tage andre retninger, det er ikke på den måde. Men nu hvor jeg ser det indefra vil jeg godt kalde det et kald, sådan forstået at det er vigtigt. Men alt muligt andet kan også være et kald. Kald og stand, det er hvad enten du er håndværker eller skolelærer, sådan mener jeg at vi skal se på det hver især som et kald. Ikke det at det at være præst er noget specielt fint eller fornemt, slet ikke i den forstand. Det er noget med den plads, Vorherre har anvist mig, måske ad omveje, den skal jeg prøve at fylde ud så godt som jeg overhovedet magter det, ikke. Hvis jeg var blevet tømrer eller hvad som helst ville jeg også tro at jeg ville se sådan på det, at det her skal jeg gøre så godt som jeg kan".

Per understreger, at det ikke indebærer at "det hele flyder ud i arbejde". På den anden side indebærer kaldet en ubegrænset forpligtelse: "Det er jeg jo sådan set, hvis jeg bliver kaldt på, i den forstand, at hvis der er mennesker, der har brug for mig, så må jeg lade mig kalde, det kan jeg da ikke sidde overhørig. Der nytter det ikke noget at se på, om det er efter ti om aftenen eller mandag, hvor jeg har fri. Altså rent praktisk er jeg i et sogn, hvor jeg har kolleger, så der er altid en præst at få fat på. Men er det mig, så kommer jeg også. Det gør jeg. For min families og min egen overlevelsens skyld prøver jeg så vidt muligt at holde det nogenlunde inden for normal arbejdstid, for det skylder man også, men ...nej."

På spørgsmålet om Per forbinder ordene profession og professionel med at være præst svarer han lidt tøvende: ".....Ja, det gør jeg da. Der skal da være en vis grad af professionalisme, det er da klart, og der er da også rutiner, som man kan blive bedre og bedre til, mere "prof" til, men sådan strengt ... Jo i den forstand at vi skal blive bedre og bedre og bedre til det, det er klart. Man er aldrig god nok". Det er tydeligt, at Per ikke rigtig synes, at professionsbegrebet træffer det centrale i præstens arbejde: "Selvfølgelig er det da et arbejde, i den forstand, en profession...

men så vil jeg meget hellere tale om kald, fordi det synes jeg er meget mere interessant og relevant i forbindelse med en præst". Jeg spørger ham, hvad han synes, kaldet kan i forhold til at tale om profession: "Kaldet kan hjerte. Jeg kan altså bedre lide at tale om kaldet, fordi så får man det menneskelige aspekt med. Det her med professionalisme er fint nok i den forstand at vi skal være professionelle til visse ting, at vi skal være dygtige til alle de her administrative ting og vi kan sagtens lave rammer for hvordan vi får tingene til at køre så glat som muligt, ja, for rammerne skal være i orden. Men når det er sagt, så vil jeg hellere end tale profession, ja altså..... jeg synes, det bliver for koldt og for distanceret, sådan har jeg det"...

På spørgsmålet om, hvor han er om 10 år svarer han uden tøven: "Jeg vil gerne være præst. Helt sikkert. Jeg har ikke lyst til andet". Han vil helst fortsætte med sognepræstearbejdet, "skrive prædikener og lave nogle ordentlige taler og tale med folk". Men det er ikke givet, at han er i samme sogn. Han er åben for andre muligheder. "Jeg kigger mig om. Det er ikke sådan at jeg har det ene ben ude, men hvis der kom noget kunne jeg godt finde på at søge det". Til definitionen af den gode præst siger Per: "En god præst er menneske først. Ja, først og fremmest menneske".

Grundlaget for Pers arbejde er efter hans opfattelse forkyndelsen "det er det, jeg er sat til". Den indholdsmæssige legitimering af hans opgave som præst tolker han meget bredt, fra de pligtige arbejdsopgaver med søndagens gudstjeneste til den personlige tilstedeværelse i Føtex eller på fodboldbanen, hvor han repræsenterer folkekirken, og fra den gode prædiken til håndteringen af vanskelige sociale sager. Forkyndelse lader for ham til i højere grad at være en dimension af de opgaver, han påtager sig, end at være snævert knyttet til bestemte specialiserede opgaver.

Livsstilsdimensionen kommer for ham til udtryk i det at "være til stede som et kristent menneske med noget på hjerte", hvilket involverer ham som person. Han lægger dog vægt på, at arbejdet i praksis må afgrænses tidsmæssigt i det omfang det er muligt af hensyn til familien. Samarbejdet med kollegaen gør en vis styring mulig: han er i stand til at tage fri i bevidstheden om, at der er en anden præst at få fat på. Er det ham, der bliver kaldt på, lægger han dog vægt på at være til rådighed.

I beskrivelsen af, hvad der udmærker præsten, griber Per til det lutherske begreb om kald og stand. Teologien leverer for Per begrundelsen for hans forståelse af præstens opgaver, som for ham indebærer "hjerte" i betydningen menneskeligt engagement i det arbejde, der skal gøres. I hans forståelse ligger der en distance i professionsbegrebet, som han er forbeholden over for, og som for ham ikke indfanger det personlige aspekt. Den professionelle dygtighed handler for ham om at tilrettelægge gode rammer for at forkyndelsen kan ske. Set i forhold til de forskellige

professionsidealer giver han udtryk for at være tættest på livsstilsdimensionen som for ham bedst fatter det menneskelige aspekt. Embede og person kan for ham vanskeligt adskilles.

6) Selv leve af det, man forkynnder

Knud Erik beskriver det at være præst som at "have gang i mange ting på samme tid". Han er i begyndelsen af 50'erne og præst i et landpastorat bestående af tre mindre sogne. Knud Erik er eneste fuldtidsansatte ved kirkerne, men der er en del frivillige medarbejdere, som han kan trække på til konkrete opgaver. Han stiller ikke spørgsmål ved, at det er ham, der som præst trækker læsset, både når det gælder om at få ideer og få dem ført ud i livet. "Det hører også med til at være chef. Og jeg er en slags chef".

Knud Erik trives med friheden og alsidigheden i arbejdet: "Så laver du kirkeblad, så underviser du konfirmander, så er der menighedsrådsmøde, så tænker du på søndagens prædiken, så skal du snakke med en, der gerne vil se præsten – og så får du måske læst lidt i en bog indimellem, eller flettet nogle private ting ind. I dag har jeg f.eks. lige været på værksted med bilen, hvor jeg så sidder og læser samtidig. Jeg har været på skolen med borde og stole, som vi havde lånt til vores sogneaften. Så taler jeg lidt med skoleinspektøren om minikonfirmanderne og skemaet næste år. Så skriver jeg på et andagtsstykke til en lille udgivelse, vi skal lave i provstiet. Når børnene er gået i seng laver jeg måske lidt på hjemmesiden".

Han skelner ikke skarpt mellem fritid og arbejdstid og er i gang til og fra hele dagen, hvilket han synes fungerer meget godt. Jeg spørger ham om han holder sin fridag, hvilket han svarer benægtende på. "Det har jeg aldrig gjort. For da er familien ude af huset, min kone er på arbejde, så det får jeg ikke noget ud af. Men derfor kan jeg jo godt tage i byen en anden dag – der nyder jeg min frihed og det at jeg kan gøre det. Jeg er optaget af de ting, jeg gerne vil, og jeg har det godt med det. Jeg synes ikke jeg trænger til det".

På spørgsmålet om han ser det at være præst som et kald siger han: "Ja, det vil jeg godt kalde det. Det er lidt svært at sige hvad jeg lægger i det, og det er heller ikke noget, jeg tænker så meget over. Men jeg synes bare at mit arbejde er vigtigt, og at det vi forkynnder falder på et tørt sted. Og at det er vigtigt at vi selv ser vores liv i sammenhæng med Gud og fortæller om ham. Det var det, der var drivkraften, da jeg besluttede mig for at blive præst. Det var virkelig noget vigtigt at komme med, så derfor synes jeg, det giver god mening at være præst".

Jeg spørger ham, om han forbinder ordet profession eller professionel med det at være præst. "Jamen, det gør jeg da. Helt klart. Men ikke sådan en tilbagesluttet professionalisme. En professionalisme, hvor man selv er temmelig involveret i tingene. Men jeg mener helt klart at de ting man gør må gribes professionelt an. Det drejer sig om forkyndelsen, der mener jeg at man hele tiden skal holde øje med, hvordan man kan forbedre ens tilgang til det og også hele tiden skal holde øje med, hvordan man kan forbedre sin undervisning, og hele tiden holde øje med hvordan man kan blive bedre og udvikle sig".

På spørgsmålet om det er en modsætning til kaldet siger han: "Nej, det synes jeg ikke. Altså du har en profession eller du har et kald, jeg kan sagtens bruge begge ord om det, og det prøver du så at gøre så godt som du kan, uden selvfølgelig at gå under i depression over at du ikke synes du kan leve op til de fordringer, du stiller til dig selv, men bare prøver at gøre dit bedste, det har været det, jeg har forsøgt"

Knud Erik ser forkyndelsen som det vigtigste i sit arbejde. Han arbejder meget med, hvordan kirkens arbejde kan organiseres på moderne betingelser og komme folk i møde "i stedet for at sidde og jamre over at folk ikke kommer i kirken". Han ser det som en udfordring at arrangere nogle rammer, der sætter ham i stand til at komme ud med sit budskab, og fortæller, at han efterhånden har fundet nogle ting, der fungerer. "Det som jeg altid er på udkig efter det er hvordan man gør helt almindelige mennesker til nogen, for hvem det med troen er vigtigt. Hvordan man engagerer dem i det. Jeg kan se, at dem der går til babysalmesang de synger og de synger – så er der jo noget der lykkes".

Jeg spørger ham, hvordan han oplever at han bruger sin uddannelse. Hertil svarer han: "Jeg synes jeg er løbende under uddannelse, hele tiden" (ler). Han synes, uddannelsen fra universitetet har givet ham en god ballast med, som han oplever er blevet en del af ham selv, og som han bruger i det daglige. "Det er da rigtigt nok at man oplever ikke at komme ud til folk og få vidtløftige teologiske samtaler. Men det kan blive noget med meningen med det hele, med modgangen, der skal tales om. Hvor teologien giver noget at byde ind med". Til gengæld bruger han sine kolleger til at "få iltet det teologiske blod". Han synes, det er vigtigt at holde den teologiske samtale i gang for ikke at gro fast, og han prioriterer at komme ud af sognet til kurser og kollegiale arrangementer.

På spørgsmålet om, hvordan hans arbejdsliv ser ud om 10 år svarer han "Det kommer an på, hvor jeg er henne". At han er præst er han dog ikke i tvivl om. Men måske kunne han tænke sig nogle nye udfordringer. "Måske en præstekollega at arbejde sammen med. Der måtte godt være nogle kirkelige aktiviteter, nogle foreninger at spille sammen med. Nogle flere mennesker også. Der er nogle ting, man ikke kan lave her fordi der er få mennesker. Men jeg er godt tilfreds her ellers og synes, der

er udfordringer i det. I det øjeblik jeg ikke synes der er udfordringer tror jeg også jeg ville blive kedelig at omgås". Knud Erik definerer en god præst som " en præst, som selv lever af det, han forkynnder". Jeg tænker, at de to udsagn belyser hinanden; at evangeliet ikke tolkes indadvendt åndeligt, men som drivkraft i præstearbejdet og som en kilde til tolerance over for den lejlighedsvis erfaring af egen professionel uformåen.

Både adspurgte og spontant giver Knud Erik udtryk for teologiens betydning for hans arbejde som præst. Han taler om at den teologiske faglighed er blevet en del af ham selv og om vigtigheden af at ilte det teologiske blod, og om hvordan teologien kan levere en refleksionsbaggrund for de spørgsmål, menighedens medlemmer er optaget af. Han skelner ikke snævert mellem de pligtige opgaver og hvad han i øvrigt foretager sig.

Grundlaget for de ting, Knud Erik foretager sig, og den måde, han arbejder på som præst, er bevidstheden om, at han har et vigtigt budskab. Forkyndelse er ikke nødvendigvis forbundet med så mange ord men er også indeholdt i samtaler og menneskeligt nærvær. For Knud Erik er det en central værdi at kunne engagere sig fuld- og heltids i det, der samtidig er hans store interesse, og at stræbe efter at involvere andre i det samme projekt. Knud Erik forener i sin forståelse af præstearbejdet en stærk teologisk bevidsthed med livsstilsdimensionen, som er det fremtrædende træk ved hans måde at arbejde på. Embede og person kan for ham vanskeligt adskilles, og han ser fleksibiliteten i arbejdet som en stor værdi.

Professionalisme har for ham med engageret kvalitet i arbejdet at gøre: Tingene må gribes professionelt an og metoderne til stadighed forfines, så målet om at engagere og involvere kan realiseres.

7) Professionel i sit kald

Line beskriver det at være præst som at være til stede med evangeliet, når folk har brug for hende "ikke mig som person, men mig med mit budskab, at kunne stå som forkynnder af evangeliet ind i den situation hvor folk har brug for det, begravelser, dåb... der er ingen tvivl om at jeg synes at mit primære arbejde som præst er de kirkelige handlinger og forkyndelsen i forhold til konfirmander og minikonfirmander, der hvor jeg kan få lov til at komme og fortælle om Gud". Hun er midt i 30'erne og forholdsvis nyanset i mindre tresogns pastorat, der deler ansættelsen med en nærliggende forsorgsinstitution.

For Line er det et ønskejob at være kommet på landet med det nære samfund og fællesskab, og samtidig at have kombinationen med en

institution, men giver også udtryk for, at det ikke er uden problemer at kombinere de to ting. Hun oplever, at tingene tager lang tid, fordi hun ikke har så stor rutine, og synes, det kan være svært at skabe forståelse i sognene for, at hun på grund af institutionsarbejdet ikke altid er hjemme. Konkret giver det vanskeligheder at skulle tilrettelægge arbejdet på bestemte dage, ikke mindst i forhold til det øvrige personale, som har fast arbejde ved siden af tjenesten ved kirkerne.

Hun synes, det er vigtigt, at folk kender hende og hun mener, at grunden til at så mange henvender sig til hende hænger sammen med, at de møder hende andre steder end i kirken : ”Hvis jeg er sammen med folk i en sammenhæng, der ikke har noget med kirken at gøre så synes jeg at jeg lige skal have spurgt til hvordan det går og hvordan de har det. Jeg skal passe på min flok, kan jeg mærke. Jeg har mange sjælesorgssamtaler oppe på parkeringspladsen ved skolen og til byfesten eller hvor vi nu er, efter fællesspisning i beboerforeningen eller mens vi strækker ud til idræt – det har jeg det egentlig meget fint med.”

På spørgsmålet om hun vil kalde det at være præst et kald, siger hun: ”Ja, det vil jeg. På den måde forstået at et kald er mere end et almindeligt arbejde. Og det er når man laver noget, der er så vigtigt at man laver meget mere end man egentlig får løn for – at det også lidt bliver ens fritidsinteresse. Og jeg er nok en af dem, der synes at præsterne har utroligt dårlige arbejdsforhold og det kan kun være, hvis man har et kald, at man bliver ved med at finde sig i det. Det må simpelthen være fordi man synes, at det man laver er så vigtigt, at det opvejer alle generne. Det er ikke sådan at Gud har sagt til mig, at du skal være præst (ler). Men jeg forstår kaldet sådan at man bliver ved med at gøre så meget mere end der måske egentlig ligger i det, fordi det er jo sjovt at have minikonfirmander og skolekirkesamarbejde og alle de ting, som man måske ikke lige har skrevet under på i præsteløftet, at det er det, du skal – jeg kunne jo godt barbere det ned og sige at det her er det, jeg har skrevet under på, at jeg skal og alt det andet har jeg ikke tid til – så ville det jo ikke være sjovt”.

Jeg spørger hende om hun forbinder ordene profession eller det at være professionel med at være præst. ”Ja, det synes jeg også det er. At være professionel som jeg ser det som præst er at være god til de ting man laver og gøre dem ordentligt. At yde et ordentligt stykke arbejde, der er gennemarbejdet, og at kunne forholde sig objektivt til tingene, når det er nødvendigt. At kunne holde sin tavshedspligt..... at være der, når folk forventer at man er der, stille velforberedt op til undervisningen, have skrevet sine prædikener. Og så burde det nok også være noget med at kunne skelne mellem hvad der er ens arbejdsopgaver og hvad der er udenomstingene, der halter det nok lidt for mig, og formodentlig tror jeg også for mange andre præster, at kunne skære ind til det væsentlige, at det er det her jeg skal, og det er det her, jeg kan . Det er vel også en del af det

at være professionel at kunne sige at det her er de primære opgaver, og det er det, der er tid til, hvis der er tid til det”.

Line giver udtryk for, at det er et problem, at mange af embedspligterne ”ikke er de sjoveste, heller ikke for sognet og menigheden” mens ”kan-tingene, det er dem, der både er sjove og synlige”. Hun synes, hun bruger megen tid på opgaver, som andre efter hendes mening burde tage sig af ” Altså så fedt er det jo heller ikke at sidde og lave navneændringer”. Hun giver samtidig udtryk for, at hun nok ”lider lidt af den der med som mange kvindelige præster sikkert gør, at man skal tage sig af alle hele tiden. Det kan jeg da høre på min familie at de nogle gange synes jeg har lidt svært ved at huske at tage fri – at jeg måske ikke behøver tage den der ståen til rådighed så alvorligt altid. Det øver jeg mig på. Der synes jeg det er svært at bo på sin arbejdsplads. Det er svært at skelne, hvornår er man hvor og hvad der er hvad”.

Line oplever det som en kilde til frustration, at arbejds- og privatliv i så høj grad flyder sammen. Da jeg spørger hende om hun er præst om 10 år svarer hun lidt tøvende: ”Det var sådan noget der kunne gøre, at jeg kunne finde på at sige at nu er det nok. Men det ville være svært for mig, jeg ville savne ikke at være præst, kontakten med folk, selve præstedelen, gudstjenester, samtaler, kirkelige handlinger, konfirmander. Så hvis jeg kan finde en ordentlig balance, så tror jeg jeg er her stadigvæk om 10 år”.

Line definerer en god præst som ”en, der er der for sognet, når de har brug for præsten, men som samtidig formår at være en hel person og samtidig have tiden til sin familie. En god præst er en person, der er professionel i sit kald”. Ud fra, hvad jeg hører hende fortælle, er professionalitet forstået som evne til at prioritere både tid og opgaver er et ideal, som hun selv kæmper med at realisere.

Kernen i arbejdet er for Line de opgaver, der har med forkyndelsen af evangeliet at gøre, hvilket for hende er bredere end det, hun snævert ”har skrevet under på i præsteløftet”. Hun skelner mellem de ting, hun har skrevet under på og er lønnet for, og den motivation, hun finder i at løse opgaver, for hende er meningsfulde, men ikke nødvendigvis hører til det pligtige arbejde. Det centrale indhold er for hende de kirkelige handlinger og undervisningen af konfirmander og minikonfirmander som de primære opgaver og det, hun helst vil bruge tid på. Det, der for hende legitimerer arbejdet, er nært knyttet til forkyndelsesopgaven. Heroverfor står de administrative opgaver, som hun ifølge sin ansættelse er forpligtet på, men som hun har vanskeligt ved at forbinde med de centrale pastorale funktioner, og praktiske opgaver, som ofte tager tiden fra vigtigere ting.

Deltagelsen i sognets og menighedens liv er en værdi for hende, og hun finder det vigtigt at oparbejde det personlige kendskab, der får

menigheden til at betro sig til hende. På negativsiden fylder spændingen mellem arbejdsliv og familieliv en del for Line. Hun giver udtryk for, at de traditionelle rammer, hvor præstegården både er familiens bolig og centrum for sognets aktiviteter er belastende, fordi grænsen mellem arbejde og privatliv udviskes. For hende synes livsstilsdimensionen at udgøre en kritisk udfordring: på den ene side som en værdi og en udmøntning af præstegerningen, som hun kan lide, men på den anden side som en trussel i kraft af det uafgrænsede, der manifesterer sig både i flydende arbejdstider og anslag mod familiens integritet.

I Lines forståelse knytter professionalitet sig til bevidsthed om arbejdets kerne; at kunne gøre de ting, der forventes af én som præst og at gøre det ordentligt. Professionalitet har med kvalitet i arbejdet at gøre og en objektiv distance til tingene; her også til at kunne skelne mellem væsentligt og uvæsentligt i arbejdet og at prioritere sin tid ud fra dette, hvilket er en opgave hun selv finder vanskelig.

8) At fortælle folk, hvad det handler om⁴⁹⁷

Johannes beskriver det at være præst som "grundlæggende i de situationer hvor man kommer i kontakt med mennesker, i gudstjeneste, kirkelige handlinger, sjælesorg eller samtaler, at forkynde evangeliet om Guds uforskyldte nåde i Jesus Kristus". Han er i begyndelsen af 60'erne og præst i et bysogn, som han deler med to kolleger. Sognet er beboet nogenlunde ligeligt af ældre og mange unge familier. Der er ikke tradition for samarbejde mellem præsterne, der altovervejende arbejder hver for sig; som Johannes konstaterer: "Jeg er selvstændig erhvervsdrivende; jeg passer mig selv".

Johannes lægger vægt på at kende sine sognebørn. Han finder arrangementerne i sognet gode, fordi de skaber en kontaktflade der gør det muligt at lære folk at kende, hvilket ellers er uoverkommeligt i byen, hvor sognetilknytningen ikke er den samme som på landet. Men det væsentligste er gudstjenesterne – "det er det vi skal, for dem, der nu vil være med, to eller tre – og resten laver vi, hvis det giver mening". Han bruger bevidst megen tid på samtaler, ofte 2-3 timers samtale, for at kunne opfylde ønsket om en personlig begravelse. "Jeg kan godt lide at have taget mod alt det, som de vil fortælle, for at kunne tale til de mennesker, der er til stede".

⁴⁹⁷ Til forskel fra de øvrige interviews står overskriften over interviewet med Johannes for min egen regning. Da jeg bad ham fuldføre sætningen "En god præst er" vægrede han sig: Det kan jeg ikke. Ikke fordi jeg ikke vil. Men alt det, jeg har sagt, handler om det". På den baggrund har jeg tilladt mig at kondensere Johannes' position i ovenstående udsagn, som dukker op i interviewet om det, der er præstens rolle.

Johannes opfatter præstens professionalitet som det ”grundlæggende at være teologisk kompetent. Og så er man selvfølgelig nødt til at have de menneskelige kompetencer der sætter en i stand til at varetage de opgaver, det pålægger en, at kunne omgås mennesker i de forskellige og til dels svære livssituationer. Man kan sige at det er en form for professionalism, men ikke en som man kan sætte sig hen og lære. Det, man kan sætte sig hen og lære, det er at have et ordentligt og solidt teologisk fundament”. Det giver blandt andet også en arbejdsdeling i forhold til de ansatte ved kirken, synes han, hvor han finder det meget vigtigt at respektere hinandens faglighed. Han lægger vægt på, at man lytter til hinanden og indretter sig efter hinanden i det daglige.

I forhold til andre professioner mener han, at det er særligt for præsten, at han ikke kan afgrænse sig selv fra sin profession, hverken tidsmæssigt eller menneskeligt. Som et eksempel nævner han en opringning på sin fridag, hvor han blev bedt om at komme ud til et dødsleje. ”Og der kan jeg ikke bare med min selvforståelse sige at det kan jeg ikke, du må ringe til en anden. Og de mennesker der ringer ville også være helt uforstående. Hvis det er banaliteter kan jeg godt sige, at jeg har fri. Det synes jeg at folk må respektere. Men når det kommer til de kernesager, så kan man ikke begynde at sige, at man har fri. Det dur ikke at folk skal ringe fra den ene til den anden uden at kunne få fat i nogen. Det er en anden sag, hvis det er bedemanden – så kan man godt sige, jeg kan ikke, du må finde en anden”.

På spørgsmålet om han ser det at være præst er et kald siger han: ”Ja – og nej. Hvis man lægger det i ordet kald som Luther og Kingo gør, så er det et kald, men det er ethvert andet job også . Hvis man lægger det i det om det et eller andet sted burde være noget, man gør uden at få penge for det, så nej. Det er et arbejde, der skal gøres ordentligt og forsvarligt og ansvarligt, sådan som alt hvad man har med at gøre i kald og stand. Og hvis man mener at det er et særligt kvalificeret arbejde, vil jeg sige nej. Det mener jeg ikke. Og bortset fra at det har nogle særlige implikationer med at man er nødt til at være til rådighed..... der er nogle særlige friheder og bundetheder i forhold til andet arbejde, men det gør det ikke til noget særligt kvalificeret kald. Jeg kan stille om til mobiltelefonen, og så kan jeg gå ud og luge i min have, hvis solen skinner – det er der ikke så mange andre der kan”

Johannes er bekymret for den udvikling i synet på arbejdet, som han synes, han ser. Han synes, friheden i præstearbejdet er truet. ”Og det er det, jeg er lidt bange for at mine yngre kolleger, der vil være funktionærer, ikke har forstået. For hvis de har fast arbejdstid, så skal de også være på deres pind – så skal de være på arbejde. Så det koster – og så må man selvfølgelig diskutere om det koster hjerteblood. Det er et spørgsmål om det er foreneligt med de forventninger som folk har til os om

en personlig relation". På den anden side er han skeptisk over for, om det er muligt at afvende udviklingen. Da jeg beder ham fuldføre definitionen på den gode præst, vægrer han sig: "Det kan jeg ikke. Det er ikke fordi jeg ikke vil. Men alt det, jeg har sagt, handler jo om det".

Teologien fylder markant i interviewet med Johannes, ikke blot som det underliggende faglige grundlag for hans arbejde, men også i hans ordvalg og måde at udtrykke sig på. Han fremsætter sin forståelse af grundlaget for præstens arbejde med dogmatisk præcision; det er kaldet i luthersk eller kingosk betydning som "kald og stand", der menes. Han ser præstens arbejde som en bestemt funktion, man er sat til at varetage, på linje med ethvert andet arbejde, og "forkyndelsen af evangeliet om Guds uforskyldte nåde i Jesus Kristus" som det overgribende indhold, der primært kommer til udtryk i gudstjenesten, og dernæst i de kirkelige handlinger og sjælesorgen. Præstens professionalitet hviler på teologisk kompetence, og desuden i et eller andet omfang menneskelige og sociale kompetencer, som han dog ikke mener, man kan uddanne sig i: "Man kan sige at det er en form for professionalisme, men ikke en som man kan sætte sig hen og lære".

Johannes synes ikke blot implicit, men også i sin eksplicitte forståelse at lægge sig tæt op ad det klassiske professionsbegreb. Han sammenligner præsten med lægen og knytter en tæt forbindelse mellem præstens særlige viden og opgaver. Samtidig betoner han dog også livsstilsdimensionen, som han finder er en nødvendig implikation af præstens pligt til at være til rådighed og menighedens forventning om en personlig relation til præsten. Han lægger stor vægt på den værdi, der for ham ligger i fleksibiliteten i arbejdet, og som han frygter vil gå tabt med mere definerede arbejdstider og organiseret frihed; embedets "funktionærgørelse", som han kalder det.

Det er imidlertid ikke kun livsstilsdimensionen, der ifølge Johannes er truet. Han ser autoritetstab i samfundet som et vilkår, der rammer alle specialiserede professioner, i og med at præsten ikke længere "uanfægtet kan vise retningen og fortælle folk, hvad det handler om".

9) At vide at man kun er et menneske

Da jeg spørger Helga, hvad det at være præst er for hende, svarer hun: "Altså, jeg har ikke sådan nogle store forkromede ideer om det. Jeg vil gerne forkynde evangeliet for de mennesker, jeg er præst for. Og det er jo så at gøre det i forbindelse med de ting, der foregår i kirken og de møder med mennesker, der er her på det sted hvor vi bor. Jeg har en forestilling

om at være til stede og forkynde evangeliet, sådan helt enkelt, i mange forskellige sammenhænge, som det nu byder sig. Det er det, jeg ønsker mig, og det er det jeg tror jeg gør”.

Helga er midt i 40'erne og har for relativt kort tid siden skiftet fra at være ene præst i et tresogns landpastorat til et stort bysogn, som hun deler med tre kolleger. Det pligtige arbejde fordeles efter kvote, og øvrige opgaver efter interesse. Det er med hendes eget ord et ”aktivistsogn” med mange ”ambitiøse” projekter, en stor stab af ansatte og mange frivillige medarbejdere. Hun oplever det som utroligt spændende at komme til at fungere i et meget større arbejdsfællesskab, men også anderledes på den måde at det kommer især til udtryk i stor mødevirksomhed og megen koordinering, som kræver tilvænning. Hun er meget bevidst om, at det er en anden måde at arbejde på i forhold til, hvor hun var før, i det, hun kalder ”den gamle præsterolle”, men hun finder det vigtigt, ”at der også kan være andre måder at være præst på, og at det er godt med ny inspiration, nye udfordringer for både præst og menighed, så man ikke gror fast, andre måder at gøre ting på”. Særligt synes hun, det er spændende at få præstekolleger, som hun teologisk føler sig på linje med, men som menneskeligt er andre steder i livet end hun selv.

For Helga kan det at være præst ikke afgrænses snævert til det, der foregår i kirken:

”Altså det handler ikke om at jeg går nede ved byfesten og er præst, men det handler om at i alt det brede arbejde der ligger der en form for forkyndelse. Det gør der”. Hun ser det at være præst som det at bære en særlig identitet med sig, som man bliver registreret på: ”Der er nogle, der går med sådan en præsteflip – når man har været præst et stykke tid, er det slet ikke nødvendigt, den har man usynligt på, altid”

Hun vil gerne være med til at betegne det at være præst som et kald: ”Jamen altså det er det da, ikke sådan i stor forstand at jeg har haft en kaldsoplevelse..... men det er det på den måde, at der er noget vigtigt, der skal gøres, og grundene til at gøre det er ikke bare min løn, vel, eller at jeg skal have noget at beskæftige mig med (ler) – der er jo større grunde som ligger bag det, så på den måde er det et kald. Der er også mange andre, der engagerer sig meget i deres arbejde, men den måde man lader sig slide på, der tror jeg man ville sige stop, hvis det ikke var et kald. Det er måske kun en gradsforskel, men det er noget særligt på den måde at skulle være den, der kommer med det evangeliske udtryk ind i verden, der skal man kunne gå et skridt videre i at bære nogle ting. Og på grund af en eller anden kaldsfornemmelse, så kan jeg det også. Ja, jeg tror, det er der kræfterne kommer til en”.

På spørgsmålet om Helga forbinder ordet professionel med at være præst siger hun: ”Ja, meget. Ja, professionel – det gør jeg meget, og det tror jeg er vigtigt. Det er noget med at være bevidst om de

arbejdsopgaver man går ind i, hvad man skal i dem, og man skal både bruge sin teologi, og også sin rolle som præst, altså i samtaler i forbindelse med kirkelige handlinger osv. , der står man altid på grænsen mellem at være ping pong makker med folk eller at være præst, og der skal man sådan finde en balance. Man skal være på linje, gå ind i det liv mennesker nu lever, og interessere sig for det, men man skal samtidig beholde lidt af præsterollen på, det tror jeg også de forventer at man gør”.

Jeg spørger, om hun synes, der er forskel på den professionelle rolle i byen og på landet. Hun oplever det som en stor forskel, at hun ikke altid har lederrollen, hvilket både kan være en befrielse og en udfordring, fordi det kræver at man har ”endnu flere antenner ude”. Hun beskriver de mange forberedelsesmøder, som er nye. ”Der er meget mere timing, fordi der er mange flere involverede”. Hun fremhæver også fordelene ved at slippe for det administrative, i og med at kordegnen tager sig af alle spørgsmål om kirkebog og kalender. ”Jeg syntes ikke, det hørte med til min præsteprofessionalisme, al den tid jeg brugte på det i mit tidligere job, altså det var sådan en ekspeditionsssekretærstilling, så på den måde har jeg det godt med at være fri for det.” I stedet får hun mere tid til ”det regulære præstearbejde. At forberede gudstjenester, undervisning, forskellige aktiviteter i kirken”

Af arbejdsmæssige udfordringer nævner hun at finde plads til teologisk refleksion – ”det er hurdlen, kan man sige. Og det siger alle præster jo også. Vi skal gøre så meget hele tiden, og det skal vi også. Men at få refleksionerne med hele tiden – ellers kører det af sporet. Og det kan vi jo godt gøre undervejs mens vi gør tingene.” Hun lægger meget vægt på at være med på kurser, gerne på det ”grundteologiske” område, men oplever også, at det ikke altid anerkendes af menighedsrådene. ”De ved ikke, at de får altså en bedre præst ud af det” (ler).

Helga synes, det er en stor udfordring at blive bedre til at planlægge arbejdet. For hende handler det om at levne plads i kalenderen og at gøre det med god samvittighed, ”for det er jo ikke sikkert at de bliver fyldt ud med andet end almindeligt kontorarbejde” og at leve med det stress, at tingene ikke kan blive perfekte. Hun ville gerne i højere grad kunne styre tingene, sådan at de passer med hendes egne prioriteringer. ”Det kunne befordre meget, hvis vi havde fastere rammer for, hvornår begravelser f.eks. kan ligge. Jeg synes ikke, vi behøver at være så imødekommende”.

På spørgsmålet om, om hun er præst om 10 år svarer hun straks: ”Ja, det tror jeg da, det håber jeg. Hvis helbredet og energien holder. Det vil jeg gerne. Jeg er glad for at være præst”. Hun beskriver dilemmaet mellem at ville være i en aktiv menighed og de omkostninger, det har arbejds- og familiemæssigt. På den anden side har hun svært ved at se sig i præsterollen i et lille landsogn ”alfaderen eller almoderen – det er

ikke lige mig. Men de ville nok heller ikke have mig. Og jeg er heller ikke sikker på at familien er interesseret i at være et meget lille sted". Helgas definition på en god præst er "en der prøver på at forkynde Guds ord så godt han eller hun nu kan, og være der for de mennesker, man nu er præst for på deres niveau. Men samtidig en, der godt ved at han ikke er mere end et menneske og en præst. Man skal ikke opnå alt og kan ikke opnå alt".

Helga lægger stor vægt på løbende at holde sig opdateret på sin teologiske faglighed, som er kernen i hendes professionelle identitet, ikke bare i forkyndelsen, men også som refleksionsbaggrund for de mange forskellige opgaver, hun går ind i. Samtalen kredser om embedsskiftet, som er meget nærværende for hende, og dermed bliver forskellen på land og by et tema i interviewet. Principielt ser hun det centrale indhold i præstearbejdet; "kerneydelse", som det samme, men hun opfatter flytningen til byen som en bedre mulighed for at fokusere på de ting, hun selv finder vigtige. De administrative opgaver på landet som "ekspeditionssekretær", som hun kalder det, havde hun svært ved at se som centrale for sin forståelse af, hvad det vil sige at være præst. Hun ser forkyndelsen som integreret del af arbejdet, ikke blot i "kerneydelse", men også i de mere "aktivistiske" aktiviteter, der finder sted i form af pilgrimsvandringer, klubber for børn og unge osv. Helga overvejer, hvordan værdierne ved at være præst kan være forskellige på landet og i byen. Hvor hun tidligere lagde vægt på kontinuiteten og den løbende kontakt med menigheden ser hun skiftet til en anden type menighed som værdifuld for inspiration, samarbejde og muligheden for løbende refleksion i et arbejdsfællesskab.

For Helga synes livsstilsdimensionen primært knyttet til det forhold, at bredden af vigtige opgaver kræver et højt energiniveau og et godt helbred. Hertil kommer bevidstheden om aldrig at kunne lægge præsteidentiteten fra sig; præstekraven som det vilkår, hun altid må bære og udholde gør at embedet og personen ikke kan skilles ad. I Helgas forståelse er professionalitet knyttet til bevidsthed om de arbejdsopgaver, der skal løses og at finde sin plads og måde at udføre dem på, hvor både teologien og personen er i spil – og som samtidig hjælper til at opretholde en vis distance.

10) En god pædagog

Jacob beskriver det at være præst som at bygge kristent fællesskab. "At åbne op for et kirkeligt fællesskab, i gudstjenesten men endnu mere i de kirkelige handlinger... at dem, der ikke kommer så tit får bekræftet at kirken også er deres og at de også gerne må komme der". Jacob er sidst i

30'erne og har været præst i to landsogne i et par år. Han har fra starten lagt vægt på at udbygge samarbejdet mellem menighedsrådene; han er bevidst om at deltage i de ting, der foregår i sognene og at sørge for, at kirken er med, når der sker noget. Det synes han kan ske på mange måder. Han er tit den, der tager initiativet, og han oplever, at der er god plads til at prøve alt det af, han har lyst til, både kirkeligt og kulturelt, "fordi konkurrencen ikke er så stor herude".

Som jeg hører ham ser han det at være præst på landet som en slags udveksling. "Min fornemmelse er at hvis præsten er med i foreningslivet så kommer man også i præstens forening, i kirken". Han har det fint med, at det ikke bare er Jacob, der spiller håndbold, men at det også er præsten. "Det er også præsten, og det har jeg det fint med. Jeg synes jeg hviler godt i det jeg laver. Min kone er aktiv i skolebestyrelsen, og det er så præstens kone, og det kan vi så grine lidt ad, at hun får noget at vide i forventning om at så ved jeg det også – der har vi det godt i forhold til lokalsamfundet, men det er jo så også fordi vi gerne vil, og ellers tror jeg ikke vi skulle være her. Det er svært at skille fritid og arbejde, men det er også den måde jeg kan lide at være præst på".

Jacob har ikke nogen fast træffetid, for han oplever, at det bare ville binde ham. Det samme gælder fridagen. Han synes, at fleksibiliteten er en af de store styrker og glæder ved hans arbejde, og han er bekymret over udsigterne til at få en 5-dages arbejdsuge, som han oplever som en funktionærgørelse af præsten. På spørgsmålet om han vil sige at det er et kald at være præst siger han afgjort: "Ja, til enhver tid. Altså min dør er åben 24 timer i døgnet. Jeg synes ikke det er blevet misbrugt. Der er åbent døgnet rundt. Men hvis det er kan jeg godt bede folk komme igen senere. Jeg er også blevet bedre til ikke at tage telefonen, hvis jeg sidder og laver noget sammen med børnene eller spiser, så får den lov at ringe. Det skal ikke være sådan at børnene tror at telefonen er vigtigere end at jeg læser en historie for dem. Og jeg synes også kaldet virker den modsatte vej, sådan at folk har forståelse for at når der er den fleksibilitet så kan de heller ikke forvente at der er den træffetid fra 8-16. Så må de vente, hvis jeg har lyst til at tage en halv dag til byen eller sidde og læse en bog. Jeg står ikke til regnskab for, hvordan jeg bruger min tid. Men står der nogen ved døren og det er nødvendigt, så kommer de ind".

Jacob uddyber at kaldet hænger sammen med ham som person: "I kaldet, der ligger selvfølgelig også at jeg ikke synes jeg er nødt til at påtage mig nogle roller. Jeg er ikke forskellig, om jeg er på arbejde eller ej. Der personificerer man jo et eller andet sted kirken." Det gælder også de samtaler, der dukker op i forskellige sammenhænge. "Så er det da klart, at det er præsten, der bliver spurgt, eller jeg bliver spurgt ud fra en forventning om at jeg kan sige noget fornuftigt om det. Og så gør jeg da det, det er jo ren medmenneskelighed. Det betragter jeg ikke som noget

professionelt. Men selvfølgelig prøver jeg da at give et professionelt svar så godt jeg kan og ellers må jeg sige at så må vi mødes igen.

Jeg spørger ham, hvad han forbinder med at være professionel som præst. ”Ja, professionalismen kommer jo ind der hvor du er nødt til at spørge dybere ind til nogle ting og hvor forummet ved samtaler og sjælesorg bliver lukket. Der er det kun os to – der bliver rummet et andet. Professionalismen kommer ind der hvor mit sprog ændrer sig og jeg bruger nogle andre terminologier og en stærkere brug af bibelen og bønner, altså hvor det menneskelige, psykologiske kan fylde meget i hverdagen, når man møder mennesker, men som professionel der er det bibelen, det er salmebogen, det er at hvis man snakker sjælesorg, så er det med udgangspunkt i Gud, i Kristus. Det professionelle er også at når jeg står i en situation, hvor jeg skal forkynde, både gudstjenesterne og de kirkelige handlinger, der må jeg gøre mig nogle flere pædagogiske overvejelser over, hvem jeg skal tale til, og hvad er budskabet hvis det er en gudstjeneste, så der kommer professionalismen ind”.

Jeg spørger, om det er i modsætning til at tale om kaldet? ”Nej, det synes jeg ikke. En af styrkerne ved at være præst er jo at når man møder folk er de ikke i tvivl om at det er præsten der er der. Og så kan man frit give sig til at tale om liv og død uden at træde sig selv over tæerne; et eller andet sted har de en forventning om det. I starten var jeg måske mere vævende om, hvad hjemmebesøg går ud på, men nu har jeg salmebogen med og spørger dem om jeg kan gøre noget for dem som præst. Selvfølgelig skal vi også snakke om familien, det er også vigtigt. Men hvis det kun er det .. det kan de jo snakke med naboen om. Så der skelner jeg lidt professionelt. Og hvis der er nogen der lægger op til at Gud skal involveres i samtalen, så prøver jeg måske at komme igen lidt tiere.”

Jacob lægger meget vægt på, at man må gøre sig klart, ”hvad er det, der er min opgave som præst – hvis ikke man er sikker på det, så kan usikkerheden jo brede sig og så er det man kommer i tvivl om, om man skal åbne døren, når der kommer nogen klokken 20 for at få en ny dåbsattest eller man skal sige det er uden for min arbejdstid”. Han tror, klarhed over embedsteologien er vigtig for arbejdsglæden. ”For vi kan jo rende og lave mange ting, og der kan være gang i den – men den primære opgave er at holde nogle gudstjenester og kirkelige handlinger og undervise, det er det primære, og det skal vi gøre godt”.

På spørgsmålet om, om han stadig er præst om 10 år svarer han lidt tøvende: Måske. Jeg har det godt med det, jeg laver, og jeg betragter det som et kald. Men hvis vilkårene bliver for ringe – den drejning, folkekirken er ved at tage nu, det er at funktionærgøre præster, det bekymrer mig. Så hvis det skulle gå for meget i den retning så er det muligt at jeg skal finde noget andet.

Jacob definerer en god præst som "en god pædagog. En der kan sætte sig i de menneskers sted, du forkynder for, og gøre det på en passende måde".

Præstens faglighed og professionalitet er for Jacob tæt knyttet til teologien som et specifikt vidensindhold. Bevidstheden om at have en tydelig og konstant identitet som "præsten" modsvarer for ham at se de forventninger, der rettes mod ham og giver en platform for at indgå i sognenes øvrige relationer, i en udveksling mellem "præstens forening" og "sognets foreninger" og opnå det, som han gerne vil. Han skelner mellem de opgaver, som han er forpligtet på, "kerneydelse", og ser afgrænsningen som en mulighed for frit at bruge sin tid i øvrigt til at eksperimentere med nye tiltag og at realisere det fællesskab, der er hans egen vision for folkekirken.

Livsstilsdimensionen er markant i interviewet med Jacob, hvor friheden og fleksibiliteten er centrale værdier. Han oplever en modsætning mellem den livsstil, der for ham repræsenterer den optimale måde at være præst på, og de krav om stigende "funktionærgørelse", som han ser for sig i folkekirkens udvikling. Kaldet betegner for ham en særlig cocktail af pligten til at være til rådighed i sognet og en meget høj grad af fleksibilitet, som han udnytter i hverdagen. Det at hans dør i princippet altid er åben opvejes for ham af, at han administrerer henvendelser ud fra sin egen løbende vurdering af, hvad der er væsentligt. Han mener, at embedsteologien udpeger de kirkelige kerneydelser som hovedindholdet i præstearbejdet, og at dette er et nyttigt redskab til at sortere og prioritere i opgaverne, så man ikke bliver stresset.

Som jeg hører Jacob forstå han professionalitet som lig med den særlige faglighed, han har med sig som præst; et metaforisk "rum", som han kan træde ind i og ud af, med en særlig sprogbrug og et særligt, bibelsk eller traditionelt kristent, indhold. Herudover mener han, at professionaliteten også handler om at kunne bruge sin faglige viden i de opgaver, der udføres som præst og tænke pædagogisk i formidlingen af det indhold, man gerne vil have frem.

Den professionelle præst – grundlag, indhold og værdier i interviewene

Arbejdets grundlag

En tværgående læsning af interviewene peger umiddelbart på en meget høj grad af samstemthed mellem præsternes opfattelse af det grundlag, som deres arbejde hviler på, og en klassisk luthersk forståelse af evangeliets forkyndelse og sakramenternes forvaltning som konstituerende for det særlige embede, hhv. for præstens ”kald”. Henriette knytter kaldet tæt sammen med forkyndelsen, når hun definerer det at være præst som ”den i flokken, der er kaldet til at forkynde ordet”. En lignende forståelse synes at komme til udtryk hos Johannes, når han taler om det at være præst som ”grundlæggende” at forkynde evangeliet om syndernes forladelse. Forkyndelsen legitimerer så at sige sig selv som det grundlag, præsten har at arbejde ud fra.

Det skal tages med i betragtning ved tolkningen af interviewene, at bortset fra interviewet med Birgitte, som uopfordret siger, at ordet kald fylder mere og mere i hendes forståelse, er det mig, der bringer kaldsbegrebet på banen. Ikke desto mindre er det værd at notere sig, at de udsagn, der handler om grundlaget for arbejdet, fremsættes i denne sammenhæng. Introduktionen af kaldsbegrebet synes altså at være det, der fremkalder præsternes egne tolkninger, hvilket jeg tager som udtryk for, at netop kaldet er et nøgleord til forståelse af, hvad præsterne ser som legitimerende for deres tilstedeværelse; enten det objektive kald fra en menighed, som er forudsætning for ansættelse som præst i folkekirken⁴⁹⁸, eller den subjektive tilskyndelse til at gå ind i arbejdet som præst. Brugen af teologisk konnoterede begreber peger på en markeret teologisk identitet, også hvor teologi i øvrigt ikke er fremtrædende i interviewet, som det er tilfældet med bl.a. Line⁴⁹⁹ og sætter dermed den overordnede referenceramme, hvori præsternes individuelle fortolkninger af, hvad det vil sige at være præst, skal ses.

Den selvfølgelighed, hvormed de objektive rammer om præstens arbejde forudsættes, synes at afspejle folkekirkens etablerede fodfæste i det danske samfund. Den høje grad af legitimitet, der knytter sig til institutionen, synes tilsvarende at være relativt intakt i præsternes

⁴⁹⁸ Christiansen, Bech-Hansen og Brønnum 2005: 211.

⁴⁹⁹ En mulig undtagelse er Bodil, som bevidst undviger kaldsbegrebet og stærkt understreger embedsdimensionen i hele interviewet. Se dog hertil nedenfor.

forståelse⁵⁰⁰. Nærlæses interviewene kan der dog også her findes antydning af, at tendensen til forskydning af den professionelle legitimitet fra institutionelt niveau til aktørniveauet, som påpeges af Eriksen og Molander, også i et vist omfang gør sig gældende for præsternes vedkommende. Bodil giver således udtryk for, at oplevelsen af præsten har betydning for vedligeholdelse af folkekirkens legitimitet, som hun finder trues af præster, der ikke er tilstrækkeligt professionelle. Johannes' diagnosticering af udviklingen som et autoritetstab i betydningen, at præsten ikke længere uanfægtet kan "vise retningen" kunne tyde på, at også præsten er ramt på sin professionelle ekspertrolle. Betydningen af præstens person kommer desuden frem i interviewene med Henriette og Line, der ser deltagelse i folkelige aktiviteter som nødvendig forudsætning for "afmytologiseringen" af præsten og for etablering af menighedens tillid.

Arbejdets indhold

Ordet forkyndelse spiller en central rolle i bestemmelsen af præsternes arbejdsopgaver. Også her synes præsterne at være i god overensstemmelse med det normative grundlag i præsteløftet, som fremhæver forpligtelsen til at "forkynde Guds ord rent og purt". Som teknisk term indgår forkyndelse i præsternes vokabular til at beskrive, hvad de laver, med en vifte af varierende betydninger som dels overlapper hinanden, dels lader til at afspejle forskellige fortolkninger af, hvad en præst kan og skal.

Adspurgte om, hvad der er det vigtigste i præstearbejdet siger Per: "Det er da forkyndelsen, meget bredt. Det er det, jeg er sat til". Forkyndelsen ses som den overgribende term for, hvad præsten foretager sig, "med søndagens højmesse som omdrejningspunkt", som Torben giver udtryk for; gennem de ting, der sker i kirken og mødet med mennesker, som Helga udtrykker det, eller helt principielt for Bodil, som er forbeholden over for at tale om kaldet til at forkynde Guds ord, men når frem til, at "i sidste instans er det vel det".

Prægnant kan der tales om forkyndelse som knyttet til prædiken og de kirkelige handlinger. Dette kommer bl.a. til udtryk hos

⁵⁰⁰ Et blik på de seneste tal for de aktuelle statistikker viser, at folkekirken fortsat kan tælle den altovervejende majoritet af befolkningen som medlemmer, 80,9% fordelt på 2354 kirker og 2123 sogne over hele landet; dåbsprocenten ligger på trods af en faldende tendens fortsat på godt 72% for landet som helhed; 70% af de unge konfirmeres, og 89% af alle døde begraves kirkeligt.

<http://www.km.dk/folkekirken/statistik-og-oekonomi/kirkestatistik.html>., opslag 01.01.2010.

Jacob, der specifikt nævner disse som det sted, hvor forkyndelsen finder sted. Tilsvarende betoner Johannes forkyndelsen som det, præsten har at bringe ind i de præstelige funktioner. Her er tale om forkyndelse i ”stærk” forstand; en forståelse, som trækker på en dialektisk teologisk betoning af prædiken som kerygma og forkyndelse som tiltale. Den symbolske betydning, som prædiken tillægges i det ”stærke” forkyndelsesbegreb lader til at modsvare den faktiske vægt, som denne opgave – bredt forstået som ordforkyndelsen ved gudstjenester og kirkelige handlinger – repræsenterer i en traditionelt organiseret præstetjeneste. Med modsat fortegn kommer den ”stærke” forståelse af forkyndelsen til orde hos Birgitte, når hun om sin måde at være præst på siger ”Jeg forkynder bestemt ikke altid”. Derimod ser hun en forkyndelse i det ”evangeliske nærvær”, hvor hun lytter og tager den anden alvorligt. Birgitte gør sig derved til fortaler for den bredere forståelse af forkyndelse som indlejret ikke kun i det prædikede ord, men også i arbejdets diakonale dimension. Knud Erik siger: ”Der er mange momenter i det. Det er også at sidde og snakke med en gammel dame, uden at der måske kommer så mange ord på. Men selvfølgelig er forkyndelsen vigtig”. Knud Eriks og Birgittes udsagn synes at afspejle den dialektiske teologiske stærke indflydelse. På den ene side giver de udtryk for, at forkyndelse for dem forstås bredt som nærvær. På den anden side synes de at anerkende det ”stærke” forkyndelsesbegreb som det egentlige.

At forkyndelse både kan bruges som prægnant begreb for prædiken og som en integreret dimension i alt hvad en præst foretager sig kommer stærkt til udtryk i flere af interviewene. Torben giver udtryk for, at præsten altid bærer forkyndelsen med sig; præsten er ved sin blotte tilstedeværelse i Føtex samtidig repræsentant for kristendommen, som Per siger. Bodil udtrykker noget af det samme, når hun taler om præsten som repræsentant for folkekirken, og Helga taler metaforisk om præstekraven, der altid sidder om halsen. Det synes at være en almen erfaring, at forkyndelsesopgaven er en integreret del af rolleforventningen til præsten fra menigheden – eller af præstens forventning til sig selv.

Ved siden af de nærmest programmatisk udsagn om forkyndelsen som kerneopgave beskrives de konkrete handlinger, der opfattes som centrale. Her er det ”kerneopgaverne”, dvs. de lovfæstede kirkelige opgaver, der træder frem, ”at gøre det, som ingen andre kan gøre”, som Bodil udtrykker det. Præsterne beskriver, hvordan hverdagen fyldes med de opgaver, der er beskrevet regulativt: gudstjenester, gennemførelse af kirkelige handlinger, sjælesorg, konfirmandundervisning, administration, herunder kirkebogsføring, og deltagelse i menighedsrådsarbejde. Som helhed betragtet vidner interviewene om en høj grad af homogenitet i arbejdsopgaverne, som afspejler, at samtlige

informanter er ansat som sognepræster⁵⁰¹. Ensartetheden er altså i vid udstrækning bestemt af de institutionelle rammer. Hertil kommer udbredte ikke-pligtige, ”anerkendte”⁵⁰² opgaver som særlige gudstjenester, samarbejde med kirkelige organisationer, ungdomsarbejde, minikonfirmandundervisning, skole-kirke-samarbejde, studiekredse, kirkeblade, foredrag, udflugter osv, som også i udstrakt omfang afspejles i interviewene.

For så vidt som forkyndelsesopgaven ses som overskrift over præstearbejdet tolkes denne altså generelt bredere end det pligtige arbejde. Derimod kan embedspligterne ses som den sorteringsmekanisme, præsterne bruger til at prioritere deres arbejdsindsats, som når Bodil giver udtryk for, at hun om f.eks. børnearbejdet kan sige, at ”det orker jeg så ikke i år”, eller Torben indrømmer, at han deltager i minikonfirmandundervisningen af lyst ”det står ingen steder skrevet, at præsten skal være der hver gang”. Birgitte fortæller om kreative former for arbejdsfordeling, som giver mulighed for at kunne prioritere opgaver, som opleves væsentlige.

Arbejdets værdier

Interviewene udtrykker på forskellig vis de værdier, som præsterne ser som centrale for deres arbejde. De definitioner, jeg til afslutning bad dem give på den gode præst, kan ses som de prægnante udtryk for, hvad de hver især ser som centrale værdier. Johannes’ afmægtige vægren, da jeg beder ham fuldføre sætningen ”En god præst er...”, illustrerer dette: ”Det kan jeg ikke. Det er ikke, fordi, jeg ikke vil. Men alt, hvad jeg har sagt, handler om det”.

I forlængelse heraf kan der udledes nogle fælles træk, som gennemløber interviewene. Et sådant træk er betoningen af præstens rådighed og tilgængelighed som central værdi ”24 timer i døgnet”, som Jacob siger; ”som den, der altid er der og som folk kan komme til i lyst og nød”, som Henriette udtrykker det, eller som Per siger: ”hvis der er mennesker, der har brug for mig, så kan jeg ikke sidde det overhørig. Der nytter det ikke at se på, om det er efter ti om aftenen”.

Rådigheden er så at sige den udadvendte værdi, der følger af selvforståelsen som forkynner af et vigtigt budskab. Ved ”at være den, der kommer med det evangeliske udtryk ind i verden, der skal man kunne gå et skridt videre i at bære nogle ting”, som Helga formulerer det, konkret ved

⁵⁰¹ Dog med Line som delvis undtagelse i kraft af en mindre kvote som institutionspræst. Undersøgelsen er derfor ikke repræsentativ i forhold til den faktiske spredning, der findes i præsters ansættelsesformer; et forhold, som skyldes interviewets indbygning i et andet undersøgelsesprojekt.

⁵⁰² Christiansen, Bech-Hansen og Brønnum 2005: 215.

at være til stede, når man bliver "kaldt på". Det giver en uforudsigelighed i arbejdet som gør det nødvendigt at være fleksibel og klar til at rykke ud, en "parathed", som Bodil kalder det, der efterhånden kommer til at ligge på rygmarven. Birgitte taler om arbejdet som "elastisk", hvormed hun mener den store variation i belastning, som er svær "at få styr på".

Det er tankevækkende, at arbejdets fleksibilitet fremhæves af alle informanterne. Fleksibilitet ses som en værdi og en kvalitet ved den 6-dages arbejdsuge som gør, at man selv kan tilrettelægge arbejdet. "Jeg kan gå til og fra, det nyder jeg meget" siger Birgitte, som samtidig giver udtryk for, at hun finder det dumt, når yngre kolleger vil give slip på denne frihed til fordel for en 5-dages uge. Fleksibiliteten som følge af, at man i princippet er tilgængelig 24 timer i døgnet fremhæves af Jacob, der ser det som sin egen frihedsmulighed: når der er fleksibilitet kan folk heller ikke forvente altid at træffe præsten hjemme; "jeg står ikke til regnskab for, hvordan jeg bruger min tid". Et tilsvarende synspunkt kommer til udtryk i interviewet med Johannes, der ser præstens arbejdsform som et valg mellem to alternativer: enten er man principielt til rådighed altid, eller også har man faste arbejdstider, hvor man skal være "på sin pind". "Jeg føler ikke, at jeg altid behøver at være her" siger Birgitte, og Bodil fortæller, hvordan hun ser træffetiden som et redskab til at "gøre det let for sig selv", så hun ikke altid behøver være hjemme.

Fleksibiliteten må for nogles vedkommende udlignes over en længere periode, som for Torben, der lever et "bohemeliv" om sommeren som modvægt til et højt arbejdspress i den del af året, hvor der er undervisning af konfirmander og høj aktivitet i sognet. Oplevelse af arbejdspress er dog samtidig en trussel mod forståelsen af fleksibilitet som et gode, som hos Henriette, der beskriver følelsen af at det hele kan "vælte ned over hovedet på en". Det fleksible arbejde synes samtidig at være det potentielt udflydende og stressende arbejde, som yderligere truer med at invadere familie- og privatliv, som det kommer til udtryk i interviewene med Torben, Birgitte, Henriette og Line.

Interviewene peger på fleksibilitet og rådighed som traditionelt fremhævede kvaliteter ved præstens arbejde. Interviewet med Birgitte antyder, at den traditionelle sammenvævning af arbejdsliv og familieliv og præstens totalinvolvering fortsat udgør den dominerende forståelse af "den gode præst", der lader hende og hendes kolleger fremstå som "dovne", og strategier til at adskille familieliv og arbejdsliv som kontroversielle. Heroverfor står interviewene med Jacob og Johannes, som udpeger præstens "funktionærgørelse" som et anslag mod den kombination af frihed og forpligtelse, de finder udtrykt i den klassiske præsterolle. Med udgangspunkt i Grethleins pointering af nødvendigheden af at se præsteembedet i sammenhæng med samfundets faktiske udvikling og Stecks pointering af præstegårdskulturens indfældethed i den

dannelsesborgerlige livsform kan det diskuteres, hvilke konsekvenser de faktiske ændringer i præstefamiliers livsform og selvforståelse kan tænkes at få for den teoretiske beskæftigelse med embedet. I det følgende afrundes dette afsnit med overvejelser over, hvad der ud fra interviewene kan forbindes med en pastoral professionalitet.

Som det er forventeligt i forhold til de sammenfaldende institutionelle rammer, der er givet med ansættelsen som sognepræster, vidner interviewene om en høj grad af ensartethed i præsternes opgaver. Interviewene vidner imidlertid også om forskelle i måderne, hvorpå præsterne konkret udfylder de opgaver, der er givet med ansættelsen, og desuden hvordan deres forståelse af den overordnede forkynderopgave påvirker deres prioriteringer.

Det traditionelle skisma mellem et ”stærkt”, dialektisk teologisk farvet forkyndelsesbegreb og en bredere forståelse af forkyndelse som indlejret alment i kirkens aktiviteter og knyttet til præstens person synes fortsat at gøre sig gældende. Hertil kommer en række udsagn i interviewene, som for mig se ikke kun vedrører den principielle teologiske stillingtagen, men som kan tolkes som indlæg i en intern diskussion præsterne imellem om den rette fortolkning af den professionelle rolle og den legitime udmøntning af ”kaldet”. Et markant eksempel herpå er interviewet med Birgitte, som på den ene side traditionelt fastholder kald og livsstil som uomgængelige aspekter ved at være præst, og på den anden side insisterer på at se præstens arbejde som et job med adskillelse af arbejdsliv og privatliv og en praktisk udmøntning af arbejdsopgaverne, som hun selv oplever som kontroversiel: ”Det kan godt være, at det lyder som om vi er dovne”. Med modsat fortegn kommer forandringsproblematikken til udtryk i interviewene med Jacob og Johannes, der ser tendensen til adskillelsen af familieliv og arbejdsliv som tegn på at præsten gøres til ”funktionær”. En betegnelse, som kan forekomme paradoksal, al den stund den ofte kobles med en stærk understregning af netop præstens særlige funktioner. Således har den tyske teolog Günter Krusche⁵⁰³ argumenteret for, at præsten netop i prægnant luthersk forstand må ses som funktionær: den, der løser særlige opgaver i menigheden.

De her nævnte yderpunkter er eksempler på, hvordan der på tværs af og igennem interviewene im- og eksplicit sker en løbende forhandling om, hvad det vil sige at være en god præst, som pendler mellem en rationaliserende tendens, repræsenteret ved den klassiske professionsopfattelse, og en traditionaliserende, eventuelt karismatisk, betoning af præstens personlige involvering og livsstil.

Set i forhold til afhandlingens fokus synes interviewene dermed at pege i retning af en pragmatisk forståelse af professionen, der trækker på

⁵⁰³ Rössler 1994: 499.

såvel legalt-rationelle som traditionelle og karismatiske elementer som grundlag for autoritet. Profession betegner for flertallet af præsterne tilsyneladende ikke nogen modsætning til deres kaldsforståelse, men er nærmere udtryk for, hvad man kunne kalde en praktisk operationalisering af kaldet, ”dygtighed”. Går man nærmere ind på det konkrete indhold viser det sig, at den ”dygtighed”, der er tale om, afspejler en relativt traditionel forståelse af præstens arbejde. Det er et gennemgående træk, at den teoretisk-faglige kompetence fremhæves som et centralt element, hvori teologien udgør det helt selvfølgelige centrum, eventuelt kombineret med andre former for faglighed og mere personlige kompetencer.

Med embedet eller kaldet og teologien som centrale begreber synes præsterne således grundlæggende at tilslutte sig den forståelse af professionalitet, som er institutionaliseret i de folkekirkelige rammer. Når det gælder selve forståelsen af, hvad det vil sige at være professionel, synes dette dels at afspejle de idealer, der er indlejret i den folkekirkelige model, dels at betegne de strategier, som præsterne opfatter som nødvendige med henblik på at kunne håndtere de krav, præstearbejdet stiller. Det gælder både de krav, der knytter sig til de overleverede rammer – også når disse opleves som utidssvarende og familiemæssigt problematiske – og de krav om nytænkning og ombrydning af rammerne, som kommer til udtryk mellem linjerne.

Frem mod den professionelle præst?

Interviewene vidner om en tydelig teologisk identitet hos danske præster. Der synes hos de interviewede ikke at være tvivl om, at det, der – ud over menighedens kald – kvalificerer dem som præster er deres teologiske uddannelse og det løbende arbejde med den teologiske tradition. Flere af præsterne nævner således vigtigheden af det kollegiale fællesskab og den løbende samtale med ligesindede eller –stillede, som hjælp til at holde fagligheden ved lige, som det bl.a. ses i interviewene med Helga, Knud Erik og Birgitte.

Tilsvarende synes såvel de værdier, der er institutionaliseret i folkekirkeordningen som i præsternes holdninger til arbejdet, at afspejle de værdimæssige orienteringer, der ifølge en klassisk forståelse kendetegner de professionelle. Når Parsons f.eks. taler om den professionelles universelle orientering og principielle ligebehandling af sine klienter kan denne ses udtrykt i idealet om at være præst for hele sognet, som hos præsterne bl.a. kommer til udtryk i interviewene med Torben og Bodil. Professionens orientering mod kollektivet frem for mod egne interesser kommer stærkt til udtryk i idealet om præstens arbejde som tjeneste for

menighedens vel og understregningen af præstens pligt til at være til rådighed, som betones af samtlige præster. Det fremgår af interviewene, at præsterne oplever pligten til rådighed som nært forbundet med arbejdets livsstilsdimension. Det synes at være en umistelig objektiv værdi ved arbejdet, at præsten er tilgængelig og til rådighed; en værdi, som på det subjektive plan modsvares af fleksibilitet og mulighed for at tilrettelægge arbejdet efter eget skøn.

Det objektivt givne i forhold til præstens ansættelse sætter i udstrakt grad rammerne for, hvordan præsterne konkret udmønter deres arbejde. Sognepræsten er således, i kraft af regulativfæstede opgaver og tjenstlige pligter, generalist. Interviewene viser imidlertid, at der dels er forskel på præsternes prioriteringer af de konkrete opgaver, dels på hvor bredt eller hvor snævert de definerer den forkyndelsesopgave, som de ser som legitimerende for deres arbejde.

Set i relation til et alment professionsteoretisk perspektiv må det konkluderes, at det klassiske professionsteoretiske rationale afspejler centrale træk ved den måde, hvorpå præstens arbejde traditionelt er struktureret og institutionaliseret i en dansk sammenhæng. Præstens særlige status er begrundet i forkyndelsesopgaven, og det teologiske vidensgrundlag, som præsten erhverver sig gennem uddannelsen, sikrer forkyndelsens lødighed. Forkyndelsen er desuden kvalificeret som tjeneste for menigheden, hvilket indebærer forpligtelsen til at være til rådighed og forlener arbejdet med en livsstilsdimension, der konkret kommer til udtryk i bopælspligten.

Set i relation til interviewene kan det konkluderes, at præsterne giver udtryk for opfattelser af det at være præst, der udviser en høj grad af samstemthed med den forståelse og det ideal, der er institutionaliseret i den måde, hvorpå præstens arbejde er organiseret i den danske folkekirke. Forkyndelsen, teologien og forpligtelsen fremtræder gennem interviewene som grundlæggende værdier for de præster, jeg har talt med. Livsstilsdimensionen, som kommer til udtryk i arbejdets flydende karakter, fravær af angivelse af arbejdstid og pligten til at bo i tjenestebolig som udlægning af rådighedsidealet, synes at udgøre den selvfølgelige horisont for det at være præst, men er som sådan også det sted, hvor kampen for flere af dem står og et vilkår, som de tackler på forskellig vis. Når det kommer til den konkrete måde, hvorpå disse værdier udmøntes, viser der sig desuden individuelle forskelle i prioriteringerne. Når Birgitte taler om, at hun og kollegerne er ”dovne”, og når Line ser en konflikt mellem de administrative pligter og de opgaver, hun selv ønsker at prioritere, kan dette ses som eksempler på, hvordan præsternes måde at arbejde på sker i forhandling mellem på den ene side de institutionaliserede krav og hvad der opleves at være ”normalforventningen”, og på den anden side egne ønsker og muligheder.

Empiriske perspektiver på teoretiske tilgange til præsten som professionel

Legitimitetens forskydning fra profession til person

Jeg har oven for rejst spørgsmålet, hvorvidt den ændring i meningsfuldhed, der kendetegner den senmoderne tilgang til professionsbegrebet, afspejler sig i interviewene. Et afledt spørgsmål kunne være, hvorvidt interviewene peger i retning af en forskydning fra embedets institutionelle, legalt-rationelle legitimitet til en i højere grad karismatisk eller personbåret legitimitet.

Det kan endvidere diskuteres, om den beskrevne udvikling i egentlig forstand er ny, eller om der ”blot” er tale om, at det rationelt-legale paradigme er svækket som forståelsesform og dermed har givet plads for alternative tolkninger. For så vidt som folkekirken ikke længere kan gøre krav på religiøst monopol kan det dog forudses, at den generelle tendens til personalisering og kravet om autenticitet, også vil gøre sig gældende med henblik på præsterollen. Påstanden om, at embedet ikke længere bærer personen, men at personen må bære embedet, kan tages som et vidnesbyrd om, at også præsten i folkekirken må agere i forhold til individualiseringen som et uomgængeligt vilkår. Uden at være et fremtrædende tema i interviewene er der, som vi har set, indikationer i denne retning, som kunne lægge op til yderligere undersøgelse, og som ikke lader sig affeje med henvisning til principielle bestemmelser af embedet, men må tages som anledning til fornyet overvejelse over grundlaget for præstens arbejde.

Den dobbelthed, der afspejles i interviewene mellem en forståelse af kaldet som objektivt kald fra en menighed eller som subjektiv tilskyndelse kan ses som videreførelse af en dogmatisk diskussion om det rette syn på embedet. Jeg finder det imidlertid værd at overveje, om den stærke betoning af den personlige motivation, der kommer til udtryk i flere af interviewene, tillige afspejler den generelle tendens til betoning af autenticiteten. Og endvidere, i det omfang denne må ses som et genuint træk ved det moderne samfund, hvilke konsekvenser det får for forståelsen af præsten og embedet i den danske folkekirke.

Professionsteoretiske implikationer for præstens arbejde

Vi har i et foregående kapitel undersøgt en række praktisk teologiske forsøg på at indsætte præsten i en professionsteoretisk ramme, med Isolde

Karles systemteoretisk funderede udkast som det mest gennemarbejdede og markante. Karle gør sig heri til fortaler for en række konkrete implikationer for præstens arbejde. De forhold, der hos Karle fremhæves som nødvendige implikationer af et syn på præsten som professionel, er dels præsten som generalist, den stedlige menighed, præstens autonomi, den såkaldte ”package deal” samt udligningen af præstens køn. I det følgende skal det kort diskuteres, hvordan de fremhævede implikationer forholder sig til danske præsters virkelighed som denne objektivt er struktureret og subjektivt oplevet hos de interviewede præster.

Set i relation til danske forhold kan en række af de træk, som Karle fremhæver, siges at dække den måde, hvorpå præstens arbejde traditionelt er konciperet i en dansk kontekst, organiseret omkring de lokale menigheder som dette er stadfæstet i Danske Lov. De interviewede præster hører alle til inden for denne institutionelle ramme. Dermed må udviklingen i skikkelse af muligheder for lokal- og tværgående ansættelser, specialisering og styrkelse af teamsamarbejde i provstierne, som aktuelt søges fremmet, fra Karles udgangspunkt bedømmes som kritisabel. Omvendt kan Karles udkast siges at være utilstrækkeligt i forhold til at begribe den faktiske udvikling. Set ud fra denne position kan Karle med Grethlein kritiseres for manglende bevidsthed om den udvikling, der har ført frem til forsøg på nyorganisering, og for at negligere individualiseringen som et uomgængeligt træk ved moderniteten, som bl.a. påpeget af Taylor. Set i relation til afhandlingens tilgang synes Karle således at underkende betydningen af den aktuelle kontekst som nødvendig medspiller i en aktuel konstruktion af professionel meningsfuldhed.

En lignende indvending kan, som Langer påpeger, rejses mod Karles forståelse af præstens autonomi. Langer peger på det problematiske i et ideal om autonomi, der ikke tillader indseende fra hverken kolleger eller menighed, men bygger på den paternalistiske præmis om den professionelles bedre viden og tilsløring af eventuelle fejl. Her synes, som Kuhlmann peger på, at være tale om en opfattelse af autonomi, der er snævert bundet til den klassiske professionelle organisationsform, men som hverken svarer til de måder, hvorpå moderne professionelle forvalter deres indflydelse, eller til de principper om selv- og medbestemmelse, der ligger til grund for offentlig forvaltning. Set i forhold til en dansk kontekst kan revisionen af menighedsrådslovens bestemmelse om præstens autonomi i forhold til menighedsrådet og betænkningen vedrørende præsters efteruddannelse ses som udtryk for en forskydning i retning af en mere kollektiv orientering.

Når det gælder præstens ”package deal”, det forhold, at præsten allerede i uddannelsen indgår i en række bindinger, som modsvares af sikkerhed i ansættelsen, synes dette at afspejle tyske forhold, som ikke har nogen umiddelbar tilknytning til en dansk kontekst. Det faktum, at den

akademiske del af præsteuddannelsen i Danmark ikke er eksklusivt professionsrettet, afviger dermed fra Karles forståelse af uddannelsen som nødvendigt led i præstens professionelle socialisering til kirken. At en sådan forståelse heller ikke i en tysk sammenhæng er uimodsagt ses bl.a. hos Steck, som ser uddannelsens kirkelige indbinding som en gardering mod disciplinære problemer ved at skabe kirkekonforme teologer, og en trussel mod præstens frie, teologiske faglighed⁵⁰⁴.

Når det gælder de problemstillinger, der knytter sig til præstens køn, udjævnes disse ifølge Karle af professionens særlige logik. Jeg har argumenteret for, at Karle hermed risikerer at overse det faktum, at det klassiske professionsbegreb er formet over succesfulde mandlige professionaliseringsprojekter, som bl.a. Etzionis arbejde vidner om.

Set i et professionsepistemologisk perspektiv finder jeg det relevant at pege på, hvordan den historiske udvikling af rammerne for præstens arbejde også i en dansk sammenhæng har fundet sit nedslag i den borgerlige præstegårdskultur, opbygget omkring den mandlige præst som embedsindehaver og præstefamilien som dannelsesborgerligt og religiøst eksempel for menigheden⁵⁰⁵. Jeg har ikke eksplicit eftersporet denne problemstilling i interviewene. Som jeg har søgt at vise peger interviewene imidlertid på, at arbejdets livsstilsdimension er omfattet af en vis ambivalens, som på samme tid gør den til et ideal og et problem; sidstnævnte ikke mindst hos de kvindelige præster, som jeg har talt med. Accepten af idealet om præstens arbejde som livsstil vidner om dette ideals styrke og gennemslagskraft. På den anden side antyder de konkrete problemer, som knytter sig til udlevelsen af dette ideal, at der er grund til forbehold over for Karles abstrakte lighedsbegreb og påstanden om professionen som løsning på kønsproblematikken.

Som ovenstående viser er der en række lighedspunkter mellem den måde, hvorpå præstens arbejde er institutionaliseret i en dansk sammenhæng, og den normative forståelse, som Karle forsøger at skrive frem på grundlag af et systemteoretisk syn på professioner. Det synes imidlertid at være et problem, at Karles model ikke er i stand til at begrebssætte den historiske udvikling, som har sat sig spor i en dansk såvel som i en tysk sammenhæng. Karles udkast fremstår derfor i sammenhængen som et forsøg på at knæsse en bestemt historisk forståelse af præstens professionalitet, som ikke blot teoretisk er problematisk i sin tilstræbte fiksering omkring et teoretisk og abstrakt ideal, hvilket jeg har argumenteret for ovenfor, men som også forekommer at være ude af trit med den foreliggende virkelighed, som den intenderer at beskrive. Afslutningsvist skal det derfor overvejes, om der med Bourdieus

⁵⁰⁴ Steck 1985: 121.

⁵⁰⁵ Steck 1987: 339.

begreber om felt, habitus og kapital som "sensitizing device" kan kastes nyt lys over danske præsters virkelighed og hentes perspektiver til videre teologisk belysning af præstens arbejdsvilkår i det senmoderne samfund.

Folkekirken som et felt i forandring

Med udgangspunkt i Bourdieus kritiske epistemologi har jeg oven for argumenteret for, at Karles brug af professionsbegrebet kan ses som et forsøg på at vinde legitimitet for en bestemt fortolkning af præsterollen i forhold til konkurrerende positioner i feltet. Ved hjælp af professionsbegrebet forsøges en bestemt forståelse af præstearbejdets grundlag, indhold og værdier sat absolut igennem, hvilket legitimeres med henvisning til en luthersk forståelse af embedet. Jeg har videre søgt at godtgøre, at en Bourdieu-inspireret tilgang kan bidrage til at fremprovokere nye perspektiver og nuancere opfattelsen af præsten som professionel. Dette kan ske ved at pege på feltets historisk betingede, konfliktsuelle natur, og ved at vise, hvordan flere mulige fortolkninger bringes i spil og gøres gældende i feltet. Vi skal i det følgende afprøve dette perspektiv i en tværgående læsning af interviewene. Her er tale om et forsøg på et brud med aktørernes umiddelbare selvforståelse, idet jeg søger at sætte parentes om den forståelse af verden, der kommer til orde i interviewene, som en fremmedgørelse i forhold til den teologiske indforståethed, mine informanter og jeg selv er indfældet i.

Det er som sagt Bourdieus grundlæggende påstand, at verden foreligger "prækonstrueret" som vilkår for erkendelse, og at det sociale så at sige sætter sig igennem "bag om ryggen" på agenterne, gennem habitus som kropsliggjort, internaliseret historie. Dette er i sig selv ikke udtryk for en kritik. Bourdieu forholder sig ikke normativt til, hvilket indhold, der gennem historien installeres i agenterne bag om deres ryg, men beskriver den måde, hvorpå dette finder sted ved at agenterne har en interesse i feltets *illusio*, dvs. at "spille spillet" ud fra de regler, der gælder i feltet, og den position, som de selv indtager heri. Han påpeger imidlertid, at det er nødvendigt at gå bagom agenternes "doxa", dvs. den umiddelbare forståelse af verden, som præsenterer sig som selvfølgelig for dem, for at forstå, hvordan dette sker.

Interviewene viser, som jeg oven for har argumenteret for, en meget høj grad af tilslutning til et syn på forkyndelsesopgaven som professionens grundlag og centrale indhold, på teologien og på præstens forpligtelse over for menigheden som centrale værdier, som afspejler den institutionelle ramme om præstens embede. Set i Bourdieus praxeologiske perspektiv er dette udtryk for, at præsterne som agenter i feltet har

inkorporeret dets værdier. Der er ifølge Bourdieu ikke noget mærkeligt ved, at præsterne tilslutter sig disse værdier. Det er således netop dette der gør, at de er i stand til at indtage den dominerende position i feltet. Når præsterne i interviewene enstemmigt giver udtryk for, at forkyndelsen både udgør grundlaget for og det centrale indhold af deres arbejde, så afspejler det derimod at det er denne diskursive rolle, der svarer til modernitetens religiøse behov, og som er afspejlet i præsternes habitus.

Præstens berettigelse er med Karles ord at formidle en bestemt "Sachtematik", et diskursivt betydningsindhold, i relation til eksistentielle grænsesituationer i menneskers liv. Ifølge Bourdieu hænger denne forståelse af præstens rolle sammen med behovet for at kunne fortolke religionens mytiske indhold og gøre dette gældende som forpligtende forestillinger og normer i nye situationer. Det er ved at etablere sig som religiøs specialist på dette område, præsten opnår anerkendelse og dermed status i de moderne samfund. Præstens hermeneutiske kompetence bliver den form for kulturel kapital, der sætter sig igennem som symbolsk værdi, hvorefter det "glemmes", at dette er et resultat af historiske kampe om dominansen i feltet, som har medført en udgrænsning af andre positioner.

Forkyndelsen udgør for præsterne det selvfølgelige grundlag og indhold af deres arbejde. Set fra Bourdieus kritiske perspektiv afspejler dette ikke blot modernitetens præsterolle generelt, men også de kapitalformer, der konkret privilegeres gennem præsternes uddannelse og de opgaver, der fremhæves som "kerneydelse" i feltet. Interviewene synes som vi har set at afspejle et skisma mellem en intellektualistisk forståelse af forkyndelsen med rødder i dialektisk teologi, og en mere "aktivistisk", praksisorienteret hældning.

Jeg har argumenteret for, at det på tværs af interviewene er muligt at spore brudflader og sprækker i synet på "den gode præst", som når Birgitte taler om sin og kollegernes "dovenskab", eller når Jacob nævner embedets "funktionærgørelse" som trussel. Jeg har desuden argumenteret for, at der bag den tilsyneladende entydighed omkring forkyndelsen som centralt indhold og værdi løber forskellige parallelle syn på, hvordan dette skal forstås, og hvor det "stærke", dialektisk teologisk prægede forkyndelsesbegreb udgør den dominerende position i forhold til et bredere og mere praksisorienteret forkyndelsesbegreb. De im- og eksplicite diskussioner udpeger teologiens centrale stilling som den dominerende kulturelle kapital i feltet, som svarer til præsternes intellektuelle habitus.

Ifølge Bourdieu indtager præsten i de moderne samfund den dominerende rolle i det religiøse felt i kraft af sin evne til at systematisere og videregive religiøse ideer og forestillinger. Den religiøse rolle i moderniteten er med andre ord primært diskursivt orienteret. Han pointerer, at denne rolle svarer til det religiøse behov i feltet. Præsten kan med andre

ord kun fungere som diskursiv ekspert på det religiøse område, så længe feltet – kirkens medlemmer – efterspørger denne specifikke form for religiøs kapital og opfatter hans embede som legitim platform for at tilbyde denne religiøse ydelse.

Med udgangspunkt i Bourdieu kan interviewene ses som vidnesbyrd om, at den måde, hvorpå kald og profession fortolkes af præsterne svarer til de værdier, der er indlejret i institutionen, og den habitus, som præsterne har tilegnet sig gennem uddannelsen. Tilsvarende kan de implicitte diskussioner om ”den gode præst”, som løber gennem interviewene, ses som vidnesbyrd om, hvordan præsterne indbyrdes forhandler om den symbolske gyldighed af forskellige positioner ved hjælp af teologien som kulturel kapital. Det teologiske felt synes dermed at udgøre et ”subfelt” i det folkekirkelige felt med sine egne værdier og kapitalformer. Det kan overvejes, om det ”opgør” med den institutionaliserede forståelse af præsten, der kommer til udtryk i interviewene med bl.a. Line og Birgitte, afspejler en ændret habitus i det folkekirkelige felt generelt, som tillader – og kræver – en mere ”autentisk” tilgang til præstearbejdet.

Mellem kald og profession: Sammenfatning og perspektivering

Afhandlingen repræsenterer en række perspektivforskydninger, som tilsammen har haft til hensigt at belyse forskellige aspekter knyttet til et syn på embedet som profession og præsten som professionel. I dette afsluttende kapitel skal jeg dels sammenfatte indholdet af de enkelte kapitler, dels forsøge at trække nogle linjer gennem og på tværs af de forskellige perspektiver med henblik på at overveje deres respektive bidrag til belysning af afhandlingens overordnede problemstilling.

Jeg har til indledning problematiseret den gængse modstilling af kald og profession, idet jeg har argumenteret for, at forståelsen af, hvad det vil sige at være præst i dag, principielt kan kvalificeres ved at inddrage såvel den teologiske synsvinkel, der udtrykkes med kaldsbegrebet, som det sociologiske perspektiv, professionsbegrebet i denne sammenhæng repræsenterer. Kald og profession udelukker således ikke definatorisk hinanden, men kan ses som gensidigt kompletterende perspektiver. Embedets teologi og den samfundsmæssige kontekst kan således siges at udgøre de brændpunkter, som en beskæftigelse med præstens arbejdsvirkelighed må orientere sig i forhold til. Med sit fokus på

professionsbegrebet skal afhandlingen ses som et bidrag til belysning af den kontekst, hvori teologi og kirke er indlejret.

Jeg har endvidere argumenteret for, at en beskæftigelse med professionsbegrebets nutidige meningsfuldhed må være i stand til at integrere såvel aktørernes subjektive fortolkninger som de forståelser, der er indlejret i de objektive rammer. Afhandlingens perspektivforskydninger skal ses som et forsøg på at leve op til dette ideal.

Det konkrete afsæt for mit arbejde med afhandlingen har været det forhold, at professionsbegrebet af en række teologer er præsenteret som det teoretiske redskab, der er i stand til at "løse" den krise for præsteembedet i moderniteten, som består i tab af autoritet og indflydelse. Jeg har til indledning argumenteret for, at talen om embedets autoritetstab kan ses som udtryk for en mere fundamental legitimitetskrise, og at inddragelsen af professionsbegrebet videre kan tolkes som et forsøg på at genvinde embedets legitimitet. Med afhandlingen har jeg villet undersøge og diskutere rækkevidden af denne strategi.

Med udgangspunkt i indledningens kursoriske gennemgang af det reformatoriske syn på kald og arbejde, der er indeholdt i det tyske "Beruf", og en tilsvarende kortfattet oversigt over legitimitetens former hos Max Weber har jeg i afhandlingens kapitel II redegjort for den kompleksitet, der knytter sig til forståelsen af professionsbegrebet, og de forskellige betydninger, det er tillagt inden for forskellige teoretiske positioner og faser i forskningens udvikling.

Jeg har heri vist, hvordan forskningens første fase med udspring i en angloamerikansk kontekst kan opdeles i to hovedstrømninger, som dels er fokuseret om en empirisk baseret, taksonomisk tilgang, dels om en teoribaseret tilgang, som med udgangspunkt i den funktionalistiske sociologi hos Parsons har forsøgt at bestemme professioner som positivt samlende kraft og bannerførere for modernitetens værdier, som på videnskabelig basis formidler kulturel tradition og bidrager til løsning af væsentlige samfundsproblemer. Professioner udgør ifølge denne forståelse en særlig organisationsform for samfundsmæssigt betydningsfuld viden som sikrer, at denne forvaltes til kollektivets bedste.

Herudfra har jeg vist, hvordan denne første fase afløses af en anden, mere kritisk fase, hvis sociologiske basis er traditionen fra Marx og Weber. Professioner og professionelle betragtes i denne anden fase som strategiske aktører, for hvem professionalisering udgør en strategi til social lukning, dvs. som redskab til monopolisering af knappe samfundsmæssige goder. Jeg har argumenteret for, at professionsforskningens første og anden fase bygger på den fælles forudsætning, som jeg har kaldt den klassisk professionelle rationalitet, og som betegner det forhold, at videnskabelig viden ses som nødvendig forudsætning for professionel ekspertise. Det siges direkte i første generations forskningen, men ligger

endvidere implicit i anden generations forskningens kritik, at viden og ekspertise udgør en ressource, der kan mobiliseres og monopoliseres. Professionernes legitimitet hviler således på deres særlige rationalitet, som består i sammenknytningen af videnskabelig viden som basis for vitale samfundsmæssige ydelser..

Jeg har videre vist, hvordan professionsforskningen i en tredje fase har udviklet sig fra vægtlægning på den klassisk professionelle rationalitet til en stærkere orientering mod professionens værdimæssige orientering, dels som en "tredje logik" placeret mellem marked og bureaukrati, dels som ideologikritisk pointering af professionsbegrebets iboende værdier.

I afhandlingens kapitel III har jeg argumenteret for, at udviklingen i professionsforskningen kan ses som afspejling af en generel samfundsmæssig udvikling, der i stigende grad ser legitimitet som funktion af den professionelles autenticitet frem for som iboende forudsætning i den professionelle institution. Med udgangspunkt i Webers legitimitetsformer har jeg tolket udviklingen som udtryk for, at legitimitet i de senmoderne samfund i stigende grad er henvist på den professionelles person, dvs. en karismatisk form for legitimitet, som skabes og vedligeholdes i interaktionen. Jeg har videre argumenteret for, at denne udvikling kan ses som vidnesbyrd om, at det rationalistiske paradigme, der ligger til grund for det klassiske professionsbegreb, er anfægtet.

I afhandlingens kapitel IV har jeg dernæst analyseret den måde, hvorpå professionsbegrebet er reciperet og bragt i anvendelse i præsteforskningen. Jeg har vist, hvordan reaktionerne på en kategorisering af præsten som professionel spænder fra afvisning, som kan være principielt begrundet med henvisning til præstens "anderledeshed", eller baseret på taksonomiske vurderinger af præstens arbejde, til tilslutning og forsøg på teoretisk begrundelse.

Udgangspunktet for arbejdet med afhandlingen var som nævnt en iagttagelse af, hvordan professionsbegrebet positivt er søgt bragt i anvendelse med henblik på præsten med henblik på at løse embedets "krise" i moderniteten. På baggrund heraf har jeg undersøgt professionsforståelsen i fire af de mere udbyggede udkast, nemlig James Glasse, Anthony Russell, Isolde Karle og Hans Schilderman, som med udgangspunkt i forskellige konfessionelle kontekster har forsøgt at udfolde og begrunde en pastoral professionalitet. Jeg har argumenteret for, at de foreliggende udkast på trods af indbyrdes forskelle synes at forudsætte et klassisk professionsteoretisk syn på legitimitet som funktion af videnskabelig viden i forening med faglig ekspertise, og jeg har argumenteret for, at en sådan kobling udgør en problematisk strategi i lys af den kulturelle udvikling.

På grundlag af det foregående kapitel har jeg således søgt at godtgøre, at de fremlagte udkast lader til at overse, at det, som heri anses for embedets specifikke krise er et generelt vilkår for de vidensbaserede erhverv, der betegnes professioner. Forsøgene på at bestemme præsten som professionel ved hjælp af udvalgte karakteristika, centreret om præstens særlige teologiske ekspertise, kan tolkes som et forsøg på at genvinde legitimitet gennem en styrkelse af den professionelle institution. På baggrund af den skitserede generelle udvikling har jeg imidlertid søgt at vise, at en sådan tilgang i stigende grad må betegnes som problematisk. Jeg har peget på, at professionalisering som strategi til at blænde af for kravet om autenticitet, som Karle gør sig til fortaler for, overser hvordan senmoderniteten befordrer en forskydning fra den institutionaliserede, rationelt funderede legitimitet, i retning af karismatiske og personbårne legitimitetsformer som et uomgængeligt vilkår, der også rammer præsten som professionel.

Med udgangspunkt i Pierre Bourdieus kritiske sociologi har jeg i afhandlingens kapitel V søgt at problematisere brugen af professionsbegrebet i præsteforskningen, idet jeg har argumenteret for, at sociologien heri tildeles en legitimerende funktion frem for at udgøre det produktive "fremmede blik" på præsterollen. Med henvisning til Bourdieu har jeg udkastet den tolkning, at forsøgene på anvendelse af professionsbegrebet som strategi kan ses som udtryk for kamp om symbolsk kapital i det religiøse felt. Jeg har argumenteret for, at anvendelsen af professionsbegrebet som legitimeringsstrategi svarer til den teologiske habitus, der kendetegner modernitetens præsterolle, og at teologien udgør den kulturelle kapital, der symbolsk er i stand til at give en sådan tolkning legitimitet.

Med Bourdieu har jeg argumenteret for, at anvendelsen af professionsbegrebet må omgås med "epistemologisk årvågenhed", og at forskerens opgave er at trænge bagom det prækonstruerede, i kritisk brud med forhold, der præsenterer sig som naturlige og selvfølgelige for det indfødte blik. Jeg har videre forsøgt at vise, hvordan Bourdieus radikalt kritiske perspektiv på det sociale som felt kan fungere som et konstant korrektiv til og en produktiv ressource for præsteforskningen, idet der peges hen på teologi som en form for praksis, der er historisk og konkret situeret.

Jeg har gennem afhandlingens første kapitler kritisk undersøgt professionsbegrebet og den måde, hvorpå det er søgt anvendt i præsteforskningen. I kapitel VI har jeg afslutningsvist søgt at underkaste spørgsmålet om præstens mulige professionalitet en empirisk belysning med udgangspunkt i danske forhold. Jeg har med Hansbøl og Krejsler argumenteret for, at forsøgene på en ontologisk bestemmelse af professionen, dvs. på at nå frem til beskrivelse af professionens "væsen"

må afløses af en epistemologisk tilgang, som spørger til den meningsfuldhed, hvorunder professionen er blevet til. Herudfra har jeg videre foreslået, at professionalitet må forstås pragmatisk som udtryk for erhvervets grundlag, indhold og værdier, idet aktørernes subjektive selvforståelse sammenholdes med de objektive rammer.

I dette afsluttende kapitel har jeg kort beskrevet de institutionelle rammer for præstens arbejde i den danske folkekirke, idet jeg har gjort mig til talsmand for, at disse i udstrakt grad lader sig tolke ud fra et klassisk syn på professioner som erhverv hvis praksis er baseret på en længerevarende, videnskabelig uddannelse og hvis hele institutionelle indlejring langt hen ad vejen afspejler centrale elementer i det professionsteoretiske tankegods.

På denne baggrund har jeg analyseret ti interviews med præster i den danske folkekirke med henblik på at afdække de forståelser af arbejdets grundlag, indhold og værdier, som disse kommer til udtryk i præsternes syn på kaldet og professionen. Jeg har vist, at interviewene afspejler en høj grad af samstemthed med synet på kaldet som grundlag for arbejdet og evangeliets forkyndelse som det centrale indhold, der er institutionaliseret i præsternes uddannelse og ansættelse.

Interviewene peger imidlertid også på, at den konkrete udmøntning heraf og måden, hvorpå opgaverne prioriteres, løbende er genstand for forhandling mellem implicite teologiske positioner om den rette fortolkning af "den gode præst". Med hensyn til begreberne kald og profession er det kendetegnende, at der for de fleste af præsternes vedkommende ikke er tale om nogen modsætning. Professionalitet synes for præsterne at være udtryk for den praktiske operationalisering af kaldet: den måde, hvorpå præsterne forhandler deres egen fortolkning af rollen i den lokale kontekst, mellem de krav og forventninger, der er institutionaliseret i de uddannelses- og ansættelsesmæssige rammer, og deres egne ønsker og prioriteringer. Hvor der artikuleres en modstand mod professionsbegrebet er det betegnende, at den retter sig mod den rationalisering, der opfattes at ligge heri.

Jeg har gjort mig til fortaler for, at kald og profession ikke skal ses som alternativer, men som gensidigt udfyldende perspektiver på præsten i den danske folkekirke. Gennem arbejdet med afhandlingen har jeg endvidere vist, hvordan forståelsen af professionsbegrebet har undergået en række forvandlinger og er taget i anvendelse ud fra forskellige interesser. For så vidt som det i dag er muligt at anvende professionsbegrebet må det, som jeg har forsøgt at vise, ske ud fra bevidstheden om den kontekst, begrebet historisk og aktuelt er indfældet i. Som pragmatisk begreb for arbejdets grundlag, indhold og centrale værdier kan professionsbegrebet dermed fortsat tjene til diskussionen om, hvad der

i dag kendetegner præstens "Beruf", forstået som helhed af kald og arbejde, i forhold til andre erhverv.

Ud fra den grundlæggende præmis, at præstens embede og arbejde må ses i lys af sin samfundsmæssige kontekst har jeg med nærværende afhandling forsøgt at lægge til rette for en diskussion, der ikke låser forståelsen af kaldet til en historisk opfattelse af professionen, som teoretisk og empirisk er problematisk, men som tager forandringerne i feltet alvorligt. Afhandlingens titel "Mellem kald og profession" skal dermed ikke tages som udtryk for, at præsten befinder sig i et vakuum eller et ingenmandsland, som hverken er det ene eller det andet, lige så lidt som det skal forstås som en hvileløs penduleren mellem to modsatte poler. Derimod skal det ses som udtryk for det spændingsfelt der udgøres af embedets virkelighed, hvor såvel kaldet som professionen er genstand for løbende fortolkning, samtidig med at de holdes sammen i præstens praksis.

Jeg har forsøgt at fastholde fokus på professionen som feltets ene brændpunkt, idet jeg er fuldt bevidst om, at afhandlingen stiller flere spørgsmål, end den giver svar. Det er imidlertid mit håb, at jeg hermed kan bidrage til at kvalificere den fortsatte debat og give med- og modspil til den videre teologiske refleksion over embedet i lys af samtidens udfordringer.

English summary

The dissertation titled "Between vocation and profession" examines a range of perspectives aiming at throwing light on different aspects of a view of ordained ministry as a profession and of the pastor as a professional.

Opening the dissertation, I have sought to query the attempts to treat vocation and profession as contradictory concepts, arguing that the understanding of what it means to be a pastor today can be fundamentally qualified by involving a theological perspective connected with the notion of vocation, as well as a sociological perspective, which is in this case represented by the notion of profession. Thus, vocation and profession do not by definition exclude each other, but can be seen as mutually completing perspectives. Theology of ministry on the one hand and the social context on the other thus can be said to make up the focal points that one has to orientate oneself towards in an occupation with the work of the pastor. Focusing at the notion of profession this dissertation aims to contributing to highlight the context wherein theology and the church are situated. Further, I have argued that an occupation with the current meaningfulness of the pastor must be able to integrate the subjective interpretations of the actors as well as the understandings that are inherent in the objective framework. The shift of perspectives in the dissertation should be seen as an attempt to come up to this ideal.

The concrete point of departure for the dissertation was the fact that the notion of profession by some practical theologians has been launched as a theoretical tool that is able to "solve" the crisis of ministry in modernity, that consist of loss of authority and influence. I have argued that this crisis should be seen as a more fundamental crisis of legitimacy, and that the introduction of the notion of profession can be conceived of as an attempt to regain the legitimacy of ministry. The aim of the dissertation is to examine the possibilities and limits of this strategy.

Taking its point of departure in a brief reading of the view of vocation and work in the Reformation which expresses itself in the German "Beruf", and Max Webers view of the forms of legitimacy, the dissertation examines the different understandings of professions and professionalism that have been forwarded by different theoretical positions by giving an overview of the development of the sociology of the professions. I have demonstrated the angloamerican origins of the discipline, dividing the first generation into an empirical as well as a theoretical functionalist current inspired by the American sociologist Talcott Parsons, sharing a view of the professions as a positive factor in society and a source of knowledge as well as of social coherence in modernity. Further, I have sought to demonstrate how this general view has been followed or even replaced by a more critical approach inspired by the German sociologists Karl Marx

and, primarily, Max Weber, focusing at professions and professionals as strategic actors trying to monopolize scarce resources through social closure. Still, I have argued, first and second generation sociologies of the professions share the assumption which I have designated the classic professional rationality, namely that scientific knowledge is a necessary basis of professional expertise and activity. The social legitimacy of the professions thus rests on their special rationality. Further, I have sought to demonstrate how the sociology of the professions in its third generation has developed from this rational emphasis to a stronger orientation towards the normative dimensions, focusing at the qualities of the professions as a kind of “third logic” between market and bureaucracy, or, opposedly, in a feminist critique of the ideology of the professions as being male biased.

I have argued that this development can be seen as a reflection of general tendencies in society, increasingly understanding legitimacy as being linked with professional authenticity rather than as inherent quality of the professional institution. With reference to the forms of legitimacy in Weber I have interpreted the development as a sign of the ways in which legitimacy in late modern society increasingly is linked with the professional which associates to a charismatic form of legitimacy that is created and recreated in the interaction. I have argued that this can be seen to witness that the rationalist paradigm lying behind the classic notion of professionalism is challenged.

In the following chapter I have examined the ways in which the notion of profession has been received and employed in pastoral research. I have shown how the reaction to attempts to categorize the pastor as professional go from principled or empirically based objections to consent and attempts of theoretical grounding. On this basis I have examined the understandings of the notion of profession in relation to the pastor in four theoretically grounded approaches, namely the approaches of James D. Glasse, Anthony Russell, Isolde Karle and Hans Schilderman. Apart from being located in different national contexts the approaches attract interest by the fact that they, in spite of their different confessional standings, argue that professionalism can properly be invoked to describe the characteristics of the pastor, the minister, the priest or the “Pfarrer”. I have tried to show how these approaches in spite of their differences seem to rest on the classical premises of scientific knowledge as the basis of professional legitimacy, and I have argued that the invocation of these premises must be seen as a problematic strategy in the light of the cultural development in late modernity. Following the conclusions of the previous chapter I have argued that the approaches concerned seem to ignore that what is seen to a specific crisis of ministry is a general condition in modernity, striking the knowledge based occupations named professions. The attempts to designate the pastor as a professional by invoking special traits of ministry

centred around the special theological expertise of the pastor can be seen as an attempt to regain legitimacy through strengthening the professional institution. However, I have argued that these attempts must be deemed problematic, as professionalization as a strategy to contain the quest for authenticity as Karle proposes, seems to ignore the fact that late modernity in itself conveys a shift in legitimacy from institutionalized to charismatic forms as conditions that strike the pastor as well as other professionals.

Shifting the perspective to the French critical sociologist Pierre Bourdieu I have set out to query the use of the notion of profession in pastoral research, arguing that sociology hereby is left with a purely legitimizing function instead of providing a productive distance and delivering a critical etic perspective on the role of the pastor. Following Bourdieu I have suggested that attempts of categorizing the pastor as a professional as a strategy to confront the crisis of modernity can be seen as a sign of struggles over symbolic capital in the religious field. Further, I have argued that the invocation of the notion of professionalism as a legitimizing strategy corresponds to the theological habitus that characterizes the pastoral role of modernity and that theology makes up the cultural capital that is able to legitimize the interpretation of the pastor as a professional.

With Bourdieu I have tried to argue that the attempts to invoke the notion of profession must be guarded by "epistemological vigilance", and that the duty of the researcher is to break with the preconstructed and with phenomena that present themselves as facts to the native glance. Further, I have tried to demonstrate how Bourdieu's radical scepticism and critical perspective of the social world as a field of struggle can function as a constant corrective and a resource for pastoral research, pointing to theology as a form of practice, which is historically and socially situated.

In the latter part of the dissertation I shift my focus to an empirical perspective, seeking to extend the question of the possible professionalism of the pastor by examining the case of the Danish pastor. Following the Danish researchers Gorm Hansbøl and John Krejsler I have argued that the attempts to reach an "ontologically" based definition of professions, that is the quest for universal defining traits, must be replaced by an epistemological approach asking for the kind of "meaningfulness" in which the profession has developed as a background and in possible contrast with today's situation. On this background I have suggested that profession and professionalism should be understood pragmatically as related to the basis, contents and values, keeping together the subjective understandings of the actors with the objective social, cultural and political framework.

In this final chapter I have briefly described the institutional framework of the work of the pastor in the Danish Folk Church arguing that this can to a

large extent be interpreted from a classic view of professions as occupations based on long scientific education and reflecting central elements of profession theory by their institutional setting.

On this background I have analysed interviews with ten Danish Folk Church pastors aiming at uncovering their understandings of the basis, contents and values of pastoral work as these are expressed in the pastors' views of vocation and profession. I have tried to demonstrate that the interviews reflect a high degree of agreement with an understanding of the vocation as the basis of their work and the proclamation of the gospel as the central contents that are institutionalized through the education and the forms of employment of Danish pastors.

On the other hand, the interviews seem to reflect that the ways in which these understandings are put into practice and the priorities in the ways their duties are carried out are subject to ongoing negotiation between implicit theological positions concerning the correct interpretation of what it is like to be a "good pastor". Calling to their understanding of the notions of vocation and profession it seems that there is no contradiction in the minds of the pastors. To the pastors concerned, being professional seems to express the ways in which the vocation is ideally operationalized or interpreted in relation to daily practice; a way in which the pastors negotiate their subjective interpretation of their role in the local context, between the demands and expectations that are institutionalized in the conditions of education and employment and their own priorities and interests. In those – few – incidents where pastors express reservations against the notion of professionalism it seems characteristic that these are directed to the rationalizing tendencies that are seen as connected to it.

I have argued that vocation and profession should not be seen as alternatives but as different perspectives from which there can be cast light on the pastor in the Danish Folk Church today. Throughout the dissertation I have sought to demonstrate the development in the understanding of the professions and in the ways in which by different interests. Insofar as profession can be used today to designate characteristics of certain occupations it has to recognize the historical as well as the present context in which it is situated. As a pragmatic designation of the basis, contents and central values the concept of profession can thereby serve the discussion of what can today be seen as characteristic of the pastor's "Beruf" as a totality of vocation and profession as seen in relation to other occupations.

Calling to the foundational premise that the ministry and the occupation of the pastor must be seen in their context in society, in this dissertation I have aimed at qualifying a debate on the subject that does not tie down the interpretation of vocation to a historic understanding of professions that is theoretically and empirically problematic, but which

takes seriously the changes in the field. The title of the dissertation, “Between vocation and profession” should thus not be taken to mean that the pastor finds him- or herself in no-man’s land or in a vacuum that is neither the first nor the latter. Neither should it be taken to mean that the pastor must pendle restlessly between two opposites. Rather it should express the tension which is the reality of ministry where both, vocation as well as profession, are subject to continuous interpretation, at the same time bound together in the practice of the pastor. What I have been trying to do is to keep focus at the dimension of profession, being fully aware that the dissertation put more questions that it gives answers. Still, I hope that I can hereby contribute to qualifying the continuing debate and to further the theological reflections on ministry and the challenges of modernity.

Litteraturliste

Abbott, Andrew (1988): *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*, Chicago/London, University of Chicago Press

Aldridge, Alan (1992): Discourse on women in the clerical profession: The diaconate and language games in the Church of England, i: *Sociology*, Vol 26, no.1, February 1992, s 45-57

Andersen, Erling (2009): *Et job med mening: nye præster om deres arbejde*; København, Anis

Andersen, Heine (2000a): Funktionalisme, i: Andersen, Heine og Kaspersen, Lars Bo: *Klassisk og moderne samfundsteori*, København, Hans Reitzel, s 235-262

Andersen, Heine (2000b): Jürgen Habermas, i: Andersen, Heine og Kaspersen, Lars Bo: *Klassisk og moderne samfundsteori*, København, Hans Reitzel, s 364-381

Andersen, Niels Åkerstrøm (1999): *Diskursive analysestrategier*, Frederiksberg, Nyt fra Samfundsvidenskaberne

Andersen, Niels Åkerstrøm (2003): Medarbejderen i kærlighedens tegn, i: Weicher, Inge og Laursen, Per Fibæk: *Person og profession*, København, Billesø & Baltzer, s 38-44

Appel, Charlotte og Fink-Jensen, Morten (2009): *Når det regner på præsten. En kulturhistorie om sognepræster og sognefolk 1550-1750*, Skive, Hovedland

Bachelard, Gaston (1976): *Nej'ets filosofi*, København, Vinten

Bellah, Robert N. og Sullivan, William M. (1987): The Professions and the Common Good: Vocation/Profession/Career, i: *Religion and Intellectual Life* 4 no 3 Spring 1987, s 7-20

Bennett, G. Willis (1973): Ministry as Profession and Calling, i: *Review & Expositor*, 70.01, s 5-15

Berger, Peter og Luckmann, Thomas (2002): *Den samfundsskabte virkelighed*, København, Lindhardt og Ringhof

Bibelen. Den hellige Skriffs kanoniske Bøger (1992). København, Bibelselskabet

Bjerg, Svend (2002): Kaldstanken bag person og embede, i: Præsteforeningens Blad 2002/40, s 850-860

Blizzard, Samuel (1956): The Minister's Dilemma", i: The Christian Century, April 25, 1956, s 508-10

Bourdieu, Pierre (1994): Pierre Bourdieu. Centrale tekster inden for sociologi og kulturteori, København, Akademisk Forlag

Bourdieu, Pierre (1995): Distinksjonen. En sociologisk kritikk av dømmekraften, Oslo, Pax Forlag

Bourdieu, Pierre (1997): Af praktiske grunde, København, Hans Reitzel

Bourdieu, Pierre (2005): Viden om viden og refleksivitet. Forelæsninger på Collège de France 2000-2001, København, Hans Reitzels Forlag

Bourdieu, Pierre (2007) : Den praktiske sans, København, Hans Reitzel

Bourdieu, Pierre (1971/2009): En fortolkning af Max Webers religionsteori, i: Praktiske Grunde, Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab, Nr 1-2 /2009, s 87-104

Bourdieu, Pierre og Wacquant, Loïc (1992) : An Invitation to Reflexive Sociology, Cambridge, Polity Press

Brante, Thomas (2005): Staten og professionerne, i: Eriksen, Tine Rask, og Jørgensen, Anne Mette: Professionsidentitet i forandring, København, Akademisk, s 16-35

Brouwer, R. (1995): Pastor tussen macht en onmacht, Zoetermeer, Uitgeverij Boekencentrum.

Bryman, Alan (1985): Professionalism and the Clergy : A research note, i : Review of Religious Research, Vol. 26, No. 3, Mar 1985, s 253-260

Burrage, Michael (1990): Introduction: the professions in sociology and history, i: Burrage, Michael, and Torstendahl, Rolf (red.): Professions in theory and history. Rethinking the study of the Professions, London / New Delhi, Sage, s 1-23

Burrage, Michael, Jaraus, Konrad og Siegrist, Hannes (1990): An actor-based framework for the study of the professions, i: Burrage, Michael, and Torstendahl, Rolf (red): Professions in theory and history. Rethinking the study of the Professions, London / New Delhi, Sage Publications, s 203-225

Callewaert, Staf (1998): Det religiøse felts genese og struktur ifølge Pierre Bourdieu, i: Bourdieu-studier II, Institut for Filosofi, Pædagogik og Retorik, Københavns Universitet, s 13-84

Callewaert, Staf (2003): Temaet person og profession i kritisk belysning, i: Laursen, Per Fibæk og Weicher, Inge (red): Person og profession, København, Billesø og Baltzer, s 259-277

Callewaert, Staf (2006): Bourdieu, Critic of Foucault. The Case of Empirical Social Science against Double-Game-Philosophy, i: Theory, Culture & Society 2006, London SAGE, Thousand Oaks and New Delhi, Vol. 23(6), s 73-98

Campbell, Dennis M. (1983): The Ordained Ministry as a Profession: Theological Reflections on Identity; i: Quarterly-Review 21-30, 3 no 2 Summer 1983, s 21-30

Carr-Saunders, Alexander M. (1928): Professions, their Organization and Place in Society; The Herbert Spencer Lecture, Oxford, Clarendon Press

Carr-Saunders, Alexander M. og Wilson, Paul (1933): The Professions, Oxford, Clarendon Press

Christiansen, Helle (2005): Sogneforankring og forkyndelsesfrihed, i: Præsteforeningens Blad 2005/20, s 434-435

Christiansen, Helle, Bech-Hansen, Sabine og Brønnum, Jakob (2005): Præst i Den danske Folkekirke: Embedet og arbejdet, i: Præsteforeningens Blad 2005/11, s 210-217

Christiansen, Helle, og Thomsen, Henning (2007): Pastoralteologi, København, Anis

Christoffersen, Svein Aage (red) (2005): Profesjonsetikk, Oslo, Universitetsforlaget

Collins, Randall (1990): Market closure and the conflict theory of the professions, i: Burrage, Michael og Torstendahl, Rolf (red): Professions in theory and history. Rethinking the Study of the Professions. London, New Delhi, Sage, s 24-43

Collins, Randall (2000): Max Weber – personen og forfatterskabet, København, Hans Reitzel

Croft, Steven (2008): Ministry in Three Dimensions. Ordination and Leadership in the Local Church, London, Darton, Longman and Todd

Dahl, Hanne Marlene (2005): Fra en klassisk til en (post)moderne opfattelse af professioner?, i: Eriksen, Tine Rask, og Jørgensen, Anne Mette (red): Professionsidentitet i forandring, København, Akademisk, s 36-57

Den danske Ordbog, <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=profession> (opslag 31.01.10).

Davie, Peter (1996): Function and Profession, i: Hall, Christine og Hannaford, Robert: Order and Ministry, Leominster, Gracewing, s 143-159

Drehse, Volker (1998): Beruf, V. Praktisch-theologisch, i: Betz, Hans Dieter, Browning, Don et al.: Religion in Geschichte und Gegenwart, Band 1, Tübingen, Mohr-Siebeck, sp. 1343-1344

Eriksen, Erik O. og Molander, Anders (2008): Profesjon, rett og politikk, i: Molander, Anders, og Terum, Lars Inge: Profesjonsstudier, Oslo, Universitetsforlaget, s 161-176

Esmark, Kim (2009): Med og mod Max Weber. Bourdieus første religionssociologiske skitser, i: Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab, Nr 1-2/2009, s 76-85

Evetts, Julia (1999): Professions: Changes and continuities, i: International Review of Sociology Vol 9 no 1, 1999, University of Rome, "La Sapienza", s 75-85

Evetts, Julia (2003): The Sociological Analysis of Professionalism. Occupational Change in the Modern World, i: International Sociology, June 2003, Vol 18 (2), London, New Delhi, Sage, s 395-415

Evetts, Julia (2006): Short Note: The Sociology of Professional Groups. New Directions, i: Current Sociology, January 2006, Vol. 54 (1), London, New Delhi, Sage, s 133-143

Fauske, Halvor (2008): Profesjonsforskningens faser og stridsspørsmål, i: Molander, Anders, og Terum, Lars Inge: Profesjonsstudier, Oslo, Universitetsforlaget, s 29-53

Felter, Kirsten Donskov (2005): ... at danne og dueliggøre mig til dette hellige embede. Kundskabsformer i Den Danske Folkekirkes præsteembede og præsteuddannelse; speciale (upubliceret) Danmarks Pædagogiske Universitet, København

Felter, Kirsten Donskov (2007): Fra kald til profession, i: Præsteforeningens Blad 2007/11, s 218-226

Flexner, Abraham (1915): Is Social Work a Profession? i: School and Society (1) 26 / Research on Social Work Practice, Vol. 11 No. 2, March 2001, s 152-165

Foster, Charles, Dahill, Lisa, Golemon, Lawrence and Tolentino, Barbara W. (2005): Educating Clergy. Teaching Practices and Pastoral Imagination, San Francisco, Jossey-Bass

Fournier, Valerie (1999) "The appeal to 'professionalism' as a disciplinary mechanism" The Sociological Review, May vol. 47:2, s 280-307

Freidson, Eliot (1994/2004): Professionalism Reborn. Theory, Prophecy and Policy, Cambridge, Polity Press

Freidson, Eliot (1999): Theory of Professionalism: Method and Substance, i: International Review of Sociology Vol 9, no.1 1999, University of Rome "La Sapienza", s 117-129

Freidson, Eliot (2001): Professionalism, the third logic, Oxford, Polity Press

Fukuyama, Yoshio (1973): Das geistliche Amt als Profession. Versuch einer empirischen Beschreibung, i: Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft 62, s 96-110

Furseth, Inger og Repstad, Pål (2007): Religionssociologi. En introduktion, København, Hans Reitzels Forlag, s 56-85

Gannon, Thomas M. (1971): Priest/Minister: Profession or Non-Profession ?, i : Review of Religious Research, Vol. 12, No.2 1971, s 66-79

Giddens, Anthony (1994): Modernitetens konsekvenser, København, Hans Reitzel

Giddens, Anthony (1996): Modernitet og selvidentitet, København, Hans Reitzel

Glasse, James D. (1968) : Profession: Minister, Nashville, New York, Abingdon

Gleerup, Jørgen (2004): Viden(skabs)teori, i: Hansen, Niels Buur og Gleerup, Hørgen (red): Videnteori, professionsuddannelse og professionsforskning, Odense, Syddansk Universitetsforlag, s 83-118

Goode, William J. (1969): The theoretical limits of professionalization, i: Etzioni, Amitai, The Semi-Professions and their Organisation, New York, Free Press

Grane, Leif (1981): Confessio Augustana, København, G.E.C. Gad

Gravdahl, Berit, og Rødstøl, Kristine (2007): Prest i Oslo. En rapport om presters arbeidsforhold i Oslo Bispedømme, Oslo, Stiftelsen Kirkeforskning (upubl.)

Greenwood, Ernest (1957): Attributes of a Profession, i: Social Work 2, s 45-55

Grethlein, Christian (2001): Pfarrer(in) sein als christlicher Beruf. Hinweise zu den veränderten Rahmenbedingungen einer traditionellen Tätigkeit, i: Zeitschrift für Theologie und Kirche, Bd. 98, 2001, s 372-398

Grimen, Harald (2008): Profesjon og kunnskap, i: Molander, Anders, og Terum, Lars Inge: Profesjonsstudier, Oslo, Universitetsforlaget, s 71-86

Gundelach, Peter, Iversen, Hans Raun og Warburg, Margit (2008): I hjertet af Danmark, København, Hans Reitzels Forlag

Haakedal, Elisabet (2003): "Det er jo vanlig praksis hos de fleste her..." Religionslærerrolle, livstolkning og skolekulturell ritualisering – en religionspedagogisk studie av grunnskolelæreres handlingsrom på 1990-tallet, avhandling til dr.art.-graden, Oslo, Det Teologiske Fakultet

Hansbøl, Gorm og Krejsler, John (2004): Konstruktion af professionel identitet – en kulturkamp mellem styring og autonomi i et markedssamfund, i: Moos, Lejf, Krejsler, John og Laursen, Per Fibæk: Relationsprofessioner – lærere, pædagoger, sygeplejersker, sundhedsplejere, socialrådgivere og mellemedere, København, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, s 19-58

Harbsmeier, Eberhard og Iversen, Hans Raun (1995): Praktisk teologi, København, Anis

Heesch, Matthias: Beruf, I. Begriffsgeschichte, i: Religion in Geschichte und Gegenwart, Band 1(1998), sp 1336

Hjort, Katrin og Weber, Kirsten (2004): Hvad er værd at vide om professioner? i: Hjort, Katrin (red): De professionelle. Forskning i professioner og professionsuddannelser, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag, s 7-20

Hjort, Katrin (2005): Professionaliseringen i den offentlige sektor, Gylling, Roskilde Universitetsforlag

Hughes, Everett C.: (1966/2003): Are the Clergy a Profession? i: Theological Education 5.03, s 287-292

Hughes, Everett C. (1993): The Sociological Eye, New Brunswick / London, Transaction Publishers

Huse, Morten (2002): Prester i religiøse livshistorier: Om menneskers oppfatninger av prester, i: Huse, Morten og Hansen, Catrine (red) Møteplass for presteforskning. Presten i norsk kirke- og samfunnsliv, Trondheim, Tapir Akademisk, s 323-347

Iversen, Hans Raun (1975): Præsteembedet som social rolle. (3-måneders opgave: Nyere empirisk vesteuropæisk materiale vedr. præsteembedet belyst ved sociologisk rolleteori). Århus, Teoltryk.

Janz, Oliver (1988): Zwischen Amt und Profession: Die evangelische Pfarrerschaft im 19. Jahrhundert, i: Kocka, Jürgen, Siegrist, Hannes og

Burrage, Michael (red): *Bürgerliche Berufe*, Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, s 174-199

Jarvis, Peter (1975): *The Parish Ministry as a Semi-Profession*, i: *The Sociological Review* 1975, Vol. 23, 4; London, University of Keele, Routledge & Kegan Paul, s 911-922

Jensen, Knud (red.) (2004): *Professionsfagernes krise. En udfordring til lærer-, pædagog- og sygeplejerskeuddannelserne*, København, Danmarks Pædagogiske Universitet

Jørgensen, Marianne Winther og Philips, Louise (1999): *Diskursanalyse som teori og metode*, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag

Jørgensen, Theodor (1995): *Korset i altet*, København, Anis

Jørgensen, Theodor (1996) *Det almindelige præstedømme og det folkekirkelige demokrati*, i: Espersen, Preben (red): *Det almindelige præstedømme og det folkekirkelige demokrati*, København, Anis, s 42-66

Karle, Isolde (2000): *Der Pfarrberuf als Profession. Eine Berufstheorie im Kontext der modernen Gesellschaft*, Gütersloh; Chr. Kaiser/Gütersloher Verlagshaus

Karle, Isolde (2003): *Professionalisierung, II*, i: Betz, Hans D., Browning, Don, Janowski, Bernd og Jüngel, Eberhard (red) *Religion in Geschichte und Gegenwart*, Bd 6, Tübingen Mohr Siebeck, s 1680-1681

Karlsen, Mads Peter (2008): *Pastoralmagt – om velfærdssamfundets kristne arv*, København, Anis

Kaspersen, Lars Bo (2000): *Anthony Giddens*, i: Andersen, Heine og Kaspersen, Lars Bo: *Klassisk og moderne samfundsteori*, København, Hans Reitzel, s 416-434

Kaspersen, Lars Bo (2001): *Anthony Giddens – introduktion til en samfundsteoretiker*; København, Hans Reitzel

Kauppi, Niilo (2000): *The Sociologist as Moraliste: Pierre Bourdieu's Practice of Theory and the French Intellectual Tradition*, i *SubStance* # 93 2000, Vol 29, no 3, s 7-21

Kirkeministeriet (1998): *Fremtidens præst*, Konferencerapport, København

Kirkeministeriet (2006): Betænkning 1477: Opgaver i sogn, provsti og stift

Kirkeministeriet (2007): Lov om menighedsråd, jf. lovbek. nr. 9 af 3. januar 2007, med de ændringer, der følger af lov nr. 531 af 6. juni 2007

Kirkeministeriet (2008): Betænkning 1503, Uddannelse og efteruddannelse af præster

Kirkeministeriet (2009): LBK nr 79 af 02/02/2009

Kirkeministeriet, kirkestatistik <http://www.km.dk/folkekirken/statistik-og-oekonomi/kirkestatistik.html> (opslag 01.01.2010)

Krejsler, John (2005): Professions and their Identities: How to explore professional development among (semi-) professions, i: Scandinavian Journal of Educational Research, Vol. 49, No.4, Sept. 2005, s 335-357

Kristensen, Jens Erik (2009): Præst og menighed – funktionær og brugerbestyrelse, i: Kirken i dag 4/2009, Kirkefondet, s 4-5, 23

Krogh-Jespersen, Kirsten (2004): Lærerprofessionalitet – illusion og vision! Ph.d.-afhandling, Forskerskolen i Livslang Læring, Roskilde Universitetscenter, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag

Krusche, Günter (1972): Soziologische Faktoren im Verständnis des Pfarramts, Theologisch interpretiert, i: Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft, 1972, s 28-39

Kühle, Lene (2009): Bourdieu om det religiøse felt, i: Praktiske Grunde. Nordisk tidsskrift for kultur- og religionsvidenskab, Nr 1-2 / 2009, s 8-20

Kuhlmann, Ellen (2004): Post-modern times for professions: The fall of the "ideal professional" and its challenges to theory, i: Knowledge, Work & Society, Vol 2, no.2 2004, s 69-89

Kupferberg, Feiwei (1999): Kald eller profession – at indtræde i sygeplejerskerollen; København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck

Kvale, Steinar (1997): InterView, København, Hans Reitzel

Kvale, Steinar (2003) : En præmoderne mesterlære i et postmoderne samfund? i: Nielsen, Klaus og Kvale, Steinar (red): Praktikkens læringslandskab, København, Akademisk Forlag, s 291-304

Langer, Andreas (2007): Der Pfarrberuf als vertrauenswürdiger Profession, i: Zeitschrift für Evangelische Ethik, 51. Jg. 2007, Gütersloh, s 40-49

Larson, Magali Sarfatti (1977): The Rise of Professionalism. A Sociological Analysis, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press

Launsø, Laila og Rieper, Olaf (2000): Forskning om og med mennesker, København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck

Laursen, Per Fibæk (2003): Personligheden på dagsordenen, i: Laursen, Per Fibæk og Weicher, Inge (red): Person og profession, København, Billesø og Baltzer, s 13-37

Laursen, Per Fibæk (2004a): Den autentiske lærer. Bliv en god og effektiv underviser – hvis du vil, København, Gyldendal

Laursen, Per Fibæk (2004b): Hvad er egentlig pointen ved professioner? i: Hjort, Katrin (red): De professionelle. Forskning i professioner og professionsuddannelser, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag, s 21-32

Laursen, Per Fibæk, Moos, Lejf, Olesen, Henning Salling og Weber, Kirsten (2005): Professionalisering. En grundbog; Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag

Leer-Salvesen, Paul (2005): Moderne prester. Oslo, Verbum Forlag

Lerfeldt, Svend (1967): Lutherbogen, København, Lohses forlag

Lindhardt, P.G. (1941): Det danske præsteideal, i: Gads Danske Magasin, Maj 1941, s 305-317

Luther, Martin (1539): Om koncilierne og kirken, i: Christensen, Torben, Nøjgaard, Niels m.fl. (red.) (1963): Luthers skrifter i udvalg, København, G.E.C. Gad, s 270-435

Luther, Martin (1520): An den Christlichen Adel deutscher Nation von des Christlichen Standes Besserung, i: Martin Luthers Werke, kritische

Gesamtausgabe (Weimarer Ausgabe 1883-), Bd 6, s 381-469
http://luther.chadwyck.co.uk.ep.fjernadgang.kb.dk/deutsch/frames/werke/fulltext?ACTION=byid&ID=Z000001400&WARN=N&TOCHITS=N&ALL=Y&FILE=../session/1279278902_15480&DURABLEURLLINK='Z000001400'&LEVEL=0&DBOFFSET=2762619&NEXT=&PREV=&OFFSET=2762619&type=hide_summaries&PRINT=yes; opslag 20.04.2010)

Luther, Martin (1534): Predigt am fünften Sonntag nach Trinitatis, Luk. 5,1ff; 5. Juli 1534 i: Martin Luthers Werke, kritische Gesamtausgabe (Weimarer Ausgabe 1883-), Bd 37, s 476-480
http://luther.chadwyck.co.uk.ep.fjernadgang.kb.dk/deutsch/frames/werke/fulltext?ACTION=byid&ID=Z000010259&WARN=N&TOCHITS=N&ALL=Y&FILE=../session/1279279101_22658&DURABLEURLLINK='Z000010259'&LEVEL=0&DBOFFSET=31225638&NEXT=&PREV=&OFFSET=31225638&type=hide_summaries&PRINT=yes; opslag 20.04.2010)

MacDonald, Keith (1995): The sociology of the professions, London, New Delhi, Sage

Martinsen, Kari (1994), Fra Marx til Løgstrup – etik og sanselighed i sygeplejen; København, Munksgaard

Moos, Lejf (2004): Relationsprofessioner – hvem er de? i: Moos, Lejf, Krejsler, John og Laursen, Per Fibæk: Relationsprofessioner – lærere, pædagoger, sygeplejersker, sundhedsplejere, socialrådgivere og mellemedere, København, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, s 7-15

Maaløe, Erik (2002): Casestudier af og om mennesker i organisationer, København, Akademisk Forlag

Månson, Per (2000): Max Weber, i: Andersen, Heine og Kaspersen, Lars Bo: Klassisk og moderne samfundsteori, København, Hans Reitzel, s 88-108

Ordbog over det Danske Sprog: Profession;
<http://ordnet.dk/ods/opslag?opslag=profession> (opslag 19.01.10)

Parsons, Talcott (1964): Essays in Sociological Theory, Revised Edition, New York, The Free Press

Parsons, Talcott (1968): Professions, i: International Encyclopedia of Social Sciences, Vol 12. 1968, New York, s. 536-547

Pedersen, Inge Lise (2009): Forord, i: Pedersen, Inge Lise m.fl.: Perspektiv på folkekirken nr 2, 2009; Landsforeningen af menighedsråd

Pedersen, Lene Tanggaard (2004): Læring og identitet i krydsfeltet mellem skole og praktik, Ph.d.-afhandling, Institut for Kommunikation, Aalborg Universitet

Pedersen, Morten Axel, og Rubow, Cecilie (2004): Autoritet. Shamaner, præster og religiøs viden, i: Hastrup, Kirsten (red.): Viden om verden, København, Hans Reitzel, s 283-298

Petersen, Karin Anna (2000): Om Bourdieus praktikteori som professionsteori, i: Olesen, Søren G.: Pædagogiske praktikker, Viborg, PUC, s 168-186

Pfadenhauer, Mikaela (2003): Professionalität. Ein wissenssoziologischer Rekonstruktion institutionalisierter Kompetenzdarstellungskompetenz, Opladen, Leske + Budrich

Pfadenhauer, Mikaela (2009): Professioneller Stil und Kompetenz, i: Pfadenhauer, Mikaela og Scheffer, Thomas (red): Profession, Habitus und Wandel, Frankfurt am Main, Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, s 7-20

Pilario, Daniel Franklin (2005): Back to the Rough Grounds of Praxis. Exploring theological method with Pierre Bourdieu, Leuven University Press

Prenter, Regin (1965): Kirkens embede. Udkast til en det kirkelige embedes dogmatik med luthersk udgangspunkt. Århus, Universitetsforlaget

Prenter, Regin (1977): Theologie und Gottesdienst. Gesammelte Aufsätze, Århus / Göttingen, Forlaget Aros / Vandenhoeck & Ruprecht

Prieur, Annick, og Sestoft, Carsten (2006): Pierre Bourdieu. En introduktion, København, Hans Reitzel

Rasmussen, Palle (2004): Professionsprojekt og vidensudvikling, i: Hjort, Katrin (red): De professionelle. Forskning i professioner og professionsuddannelser, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag, s 57-72

Rasmussen, Steen Marquard (2009): Præstearbejde i bevægelse – på land og i by, i: Præsten som generalist og specialist. Perspektiv på folkekirken nr 2, 2009, Landsforeningen af Menighedsråd, s 7-18

Rasmussen, Steen Marquard (2009): Ti forskellige arbejdsprofiler for præsterne i Århus Stift, i: Præsten som generalist og specialist. Perspektiv på folkekirken nr 2, 2009, Landsforeningen af Menighedsråd, s 47-114

Rey, Terry (2007): Bourdieu on Religion. Imposing Faith and Legitimacy, Milton Keynes, Equinox

Richardson, Laurel (1994): Writing: A method of inquiry, i: Denzin, N.K: og Lincoln Y.S. (red): Handbook of qualitative research, Thousand Oaks, CA: Sage

Ricoeur, Paul (2000): Experience and Language in Religious Discourse, i: Janicaud, Dominique, Courtine, Jean-Francois et al. (red) : Phenomenology and the “Theological Turn”. The French Debate, New York, Fordham University Press, s. 127-146

Ritualbog, Gudstjenesteordning for Den Danske Folkekirke (1994), København, Det Kgl Vajsenhus’ Forlag

Robson, Jill (1988): Ministry or Profession: Clergy Doubletalk, i: Furlong, Monica (red): Mirror to the Church. Reflections on Sexism, London, SPCK, s 106-123

Rubow, Cecilie (2005): Medieringer af gudstro i pastoral praksis i Den danske Folkekirke, i: Iversen, Hans Raun, og Højsgaard, Morten Thomsen (red.): Gudstro i Danmark, København, Anis, s 207-224

Rubow, Cecilie (2006): 5 præster og antropologiske perspektiver på identitet og autoritet, København, Anis

Rubow, Cecilie og Rasmussen, Steen Marquard (2003): Billeder af Viborg Stift, Viborg Stifts Bog 2003, Viborg

Rössler, Dietrich (1994): Grundriss der Praktischen Theologie, Berlin, New York, Walter de Gruyter

Russell, Anthony (1984): The Clerical Profession, London, SPCK

Russell, Letty M. (1979): Clerical Ministry as a Female Profession, i: Christian Century, Febr. 7-14 1979, s 125-126

Sanks, T. Howland (2007): Homo Theologicus: Toward a Reflexive Theology (with the help of Pierre Bourdieu), i: Theological Studies 68, 2007, s 515-530

Schäfer, Heirich (2004): Praxis – Theologie – Religion. Grundlinien einer Theologie- und Religionstheorie im Anschluss an Pierre Bourdieu, Frankfurt am Main, Verlag Otto Lembeck

Scheuer, Steen (1999): Profession, i: Lund, Jørn m.fl. (red.): Den Store Danske Encyklopædi. Danmarks Nationalleksikon, bd. 15, s 471

Schilderman, Hans (2005): Religion as a Profession, i: van der Ven, Johannes: Empirical Studies in Theology, Vol. 12, Leiden -Boston, Brill

Schiller, Johannes A. (1977): Is the Lutheran Clergy a Profession? A Sociological Perspective, i: Mundahl, Anne og Tom (red): Vision and Revision: Old Roots and New Routes for Lutheran Higher Education, The American Lutheran Church, Division for College and University Services, s 118-143

Schleiermacher, Friedrich (1830): Kurze Darstellung des theologischen Studiums zum Behuf einleitender Vorlesungen, (red.) Scholz, Heinrich (1982), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft

Schmidt, Lars-Henrik (1999): Diagnosis I: Filosoferende eksperimenter, København, Danmarks Pædagogiske Institut

Schön, Donald (2001): Den reflekterende praktiker, Århus, Klim

Selander, Staffan (1993): Professioner och professionalisering, i: Cederstrøm, John et al. (red) Lærerprofessionalisme, København, Unge Pædagoger, s 17-25

Sennett, Richard (1999): Det fleksible menneske, Beder, Hovedland

Slagstad, Rune (2008): Profesjoner og kunnskapsregimer, i: Molander, Anders, og Terum, Lars Inge: Profesjonsstudier, Oslo, Universitetsforlaget, s 54-68

Skjevesland, Olav (1997): Prestens yrkesetikk i pastoralteologisk perspektiv, i: Morland, Egil (red.): Yrkesetikk for prestar, Presteforeningens Studiebibliotek nr 42, Oslo, Den Norske Kirkes Presteforening

Sprondel, Walther M (1998): Beruf, IV. Soziologisch, i: Betz, Hans Dieter, Browning, Don et al.: Religion in Geschichte und Gegenwart, Band 1, Tübingen, Mohr-Siebeck, sp 1341-1343

Steck, Wolfgang (1974): Der Pfarrer zwischen Beruf und Wissenschaft. Plädoyer für eine Erneuerung der Pastoraltheologie, TEH 183, München

Steck, Wolfgang (1985): Der Beruf des Pfarrers unter dem Diktat der ökonomischen Logik, i: Theologia Practica 20. Jg. Heft 1, s 116-128

Steck, Wolfgang (1987): Pfarrer(in), i: Bäumler, Christoph og Mette, Norbert (red): Gemeindepraxis in Grundbegriffen, Düsseldorf, Patmos, München, Kaiser, s 328-341

Steck, Wolfgang (1991): Die Privatisierung der Religion und die Professionalisierung des Pfarrerberufs, i: Pastoraltheologie 80, Vandenhoeck u. Ruprecht, s 306-321

Steck, Wolfgang, (2000): Praktische Theologie, Horizonte der Religion – Konturen des neuzeitlichen Christentums – Strukturen der religiösen Lebenswelt, Stuttgart, Kohlhammer

Steckel, Clyde J. (1981): The Ministry as Profession and Calling, i: Word & World, Luther Seminary, St. Paul, Minnesota, s 373-381

Stenbæk, Jørgen (1999): Præsternes forening gennem 100 år, København, Den danske Præsteforenings Forlag

Stichweh, Rudolf (1997): Professions in Modern Society, i: International Review of Sociology, Vol 7, No. 1 1997, Rome 'La Sapienza', s 95-102

Stichweh, Rudolf (2003): Professionalisierung I, i: Betz, Hans D., Browning, Don, Janowski, Bernd og Jüngel, Eberhard (red): Religion in Geschichte und Gegenwart, Bd 6, Tübingen Mohr Siebeck, sp 1678-1680

Stichweh, Rudolf (2008): Profesjoner i systemteoretisk perspektiv, i: Molander, Anders, og Terum, Lars Inge: Profesjonsstudier, Oslo, Universitetsforlaget, s 386-396

Sullivan, William M. (2005a): Markets vs. professions: value added?, i: *Daedalus*, Summer 2005; 134,3, Academic Research Library, s 19-26

Sullivan, William M. (2005b): *Work and Integrity. The Crisis and Promise of Professionalism in America*; San Francisco, Jossey-Bass

Taylor, Charles (2002): *Modernitetens Ubehag, Autenticitetens Etik*, Århus, Forlaget Philosophia

Taylor, Charles (2007): *A Secular Age*, Cambridge, Massachusetts og London, Belknap, Harvard University Press

Thomsen, Niels (1990): Hvordan folkekirken har forandret sig – uden at nogen har bestemt det, i: *Kritisk Forum for Praktisk Teologi* 1990/39, s 33-40

Torstendahl, Rolf (1990): Essential properties, strategic aims and historical development: three approaches to theories of professionalism; in: Burrage, Michael, and Torstendahl, Rolf (red): *Professions in theory and history. Rethinking the study of the Professions*, London / New Delhi, Sage Publications, s 44-61

Ulrich, Hans (1998): Beruf III, i: Betz, Hans Dieter, Browning, Don et al.: *Religion in Geschichte und Gegenwart*, Band 1, Tübingen, Mohr-Siebeck, sp 1338-1341

Wacquant, Loïc (1989): Towards a reflexive sociology. A workshop with Pierre Bourdieu, i: *Sociological Theory*, Vol.7, No.1, Spring 1989, s 26-63

Weber, Kirsten (2004): Videnskab eller hverdagsbevidsthed? Et kritisk blik på professionsforståelser, i: Hjort, Katrin (red): *De professionelle. Forskning i professioner og professionsuddannelser*, Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag, s 211-233

Weber, Max (1922/1980): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*, Studienausgabe, Tübingen, J.C.B.Mohr (Paul Siebeck)

Weber, Max (1994): *Magt og bureaukrati. Essays om politik og klasse, samfundsforskning og værdier*, København, Det Lille Forlag

Weber, Max (1995) Den protestantiske etik og kapitalismens ånd; København, Nansensgades antikvariat

Weber, Max (2003): Herredømmets sociologi, i: Weber, Max: Udvalgte tekster, Bd. 1-2, København, Hans Reitzel

Weicher, Inge (2003): Uddannelse(r) i forandring – professionsbachelor og fagforståelse, i: Laursen, Per Fibæk og Weicher, Inge (red): Person og profession, København, Billesø og Baltzer, s 65-96

Widmann, Peter (2007): Det uflyttelige i præsteembedet, i: Christiansen, Helle og Thomsen, Henning: Pastoralteologi, København, Anis, s 129-136

Williams, Derwyn (2007): Parsons, priests or professionals? i: Theology: A Monthly Review, London, 2007:110: 858, s 433-442

Wind, James P (1984): Ministry and Profession – The Paradoxical Relationship, i: Currents in Theology and Mission, 11: 3, s 168-175

Wingren, Gustaf (1948): Luthers lära om kallelsen, Lund, Gleerups

Wingren, Gustaf (1980): Beruf (II), i: Krause, Gerhard og Müller, Gerhard (red.): Theologische Realenzyklopädie, Bd. V, Berlin /New York, Walter de Gruyter, s 657-671

Ziehe, Thomas (1998/2000). „Adieu til halvfjerdserne“, i: Bjerg, Jens (red.): Pædagogik. Grundbog til et fag, København: Hans Reitzel, s 85-102

Bilag 1 : Undersøgelsesdesign

Undersøgelsens formål og sigte

Interviewundersøgelsen blev designet med det dobbelte formål/sigte at producere viden om præsters arbejdsliv med henblik på udvikling af et teologisk efteruddannelseskursus for præster i folkekirken om ledelse, og at give indblik i præsters professionsforståelse til brug for arbejdet med nærværende afhandling. Designet blev gennemdrøftet i en forskergruppe bestående af faste forskere fra fakultetets forskellige afdelinger samt undertegnede, der ved siden af arbejdet som ph.d.-studerende fungerede som tovholder på kursusudviklingen. Undersøgelsens forskningsspørgsmål og udkast til interviewguide blev drøftet i gruppen og endeligt formuleret af undertegnede.

Undersøgelsesdesign

Interviewets styrke som kvalitativ forskningsmetode beror på dets særlige muligheder for at gå i dybden med enkelte emner og derved afdække sammenhænge i informantens forståelse, som ikke på samme måde træder frem gennem korrespondensanalyser af spørgeskemaer med lukkede spørgekategorier. Interviewet vil som regel – i hvert fald, når der er tale om helt eller delvist strukturerede interviews – følge en tematisk spørgeguide, som fastholder det fokus, forskeren ønsker at afdække gennem undersøgelsen. Formen er imidlertid så tilpas åben, at forskeren har mulighed for at lade samtalen forløbe naturligt og i vidt omfang lade informantens svar styre den retning, interviewet tager undervejs. Herudover har interviewformen den styrke, at den tillader interviewerens at inddrage den nonverbale kommunikation – tonefald, betoning, pauser, kropssprog – i sin tolkning.

Som metode rummer interviewet således potentiale for en udvidet forståelse, der ikke kan opnås gennem kvantitative undersøgelser. Interviewet har imidlertid også sine indlysende begrænsninger. Det er vigtigt at være opmærksom på, at interviewet er udtryk for informantens oplevelser, fortolkninger og holdninger, som ikke nødvendigvis svarer til ”objektive” sagsforhold eller stemmer overens med, hvad andre informanter ville give udtryk for. Det, som informanten udtrykker gennem interviewet, er det, som han eller hun ud fra sin synsvinkel finder vigtigt.

Det ligger i sagens natur, at et begrænset antal interviews ikke er i stand til at afdække sammenhænge mellem objektive rammer og subjektive forståelser. På den anden side kan det heller ikke udelukkes, at der findes sådanne sammenhænge. Hvad interviewet kan er at spørge til,

hvordan eventuelle sammenhænge konkret kunne se ud, og dermed pege på emner til videre udforskning.

Udvælgelse af informanter

Ud fra en antagelse af, at de objektive rammer om præstearbejdet har betydning for forståelsen af præsternes praksis lagde vi vægt på at få disse rammer beskrevet af præsterne selv. Med henblik på at få en passende spredning i undersøgelsen skønnede vi det relevant at tilgodese følgende kategorier: køn, alder/anciennitet, geografi (Nord / Sydjylland/ Fyn /Sjælland /København), type af sogn (land /by / storby), samt evt. teologisk/kirkeligt retningspræg. Ud fra disse kriterier udvalgte gruppen 15 præster til at blive kontaktet telefonisk med henblik på at udpege en kollega ”som sig selv”. Denne fremgangsmåde blev valgt for at mindske risikoen for personlig bias⁵⁰⁶. Det var en forudsætning, at den, der herefter blev udpeget til interview, ca. levede op til samme kriterier som den først udvalgte.

De udpegede blev ringet op og kort orienteret om undersøgelsen, idet de blev bedt om at oplyse navnet på en, evt. to, kolleger. De fik at vide, at vi søgte efter informanter, som tilsammen repræsenterede en spredning ud fra ovenstående kriterier. Den præcise fortolkning af formuleringen ”som dig selv” overlod vi imidlertid til de udpegede selv, idet jeg valgte blot at meddele, hvilke nøgleord, vi havde knyttet til pågældende (køn, alder/ anciennitet, arbejdssted, geografi). Ved at indsamle faktuelle oplysninger om de foreslåede kolleger fastholdtes muligheden for i sidste instans at supplere listen med navne, der repræsenterer nogle af de mere objektive kriterier som f.eks. geografi, alder og sognetype. Dette indebar, at vi i den endelige udvælgelse endnu en gang måtte skele til vore egne saglige kriterier for at få det ønskede spektrum dækket.

Gennemførelse af interviews

Efter at have foretaget den endelige udvælgelse af informanter på basis af oplysningerne fra den første gruppe kontaktede jeg først disse telefonisk. Jeg oplyste dem om de overvejelser, vi i forskergruppen havde gjort os, og at vedkommende var en af dem, hvis navn var blevet nævnt; fortalte om

⁵⁰⁶ Inspiration til denne fremgangsmåde hentede vi i Københavns Universitets undersøgelse af institutioner og mentaliteter i Danmark. Se Gundelach, Iversen og Warburg (2008): I hjertet af Danmark, København s 276

interviewets form og vilkårene for at medvirke. Herefter blev der truffet aftale om interviewtidspunkt, idet jeg bad dem afsætte 1½-2 timer til interviewet. Som bekræftelse på aftalen udsendte jeg efterfølgende skriftlig briefing med præcisering af vilkårene for deltagelse⁵⁰⁷. Etisk er dette ikke mindst vigtigt af hensyn til indhentelse af tilstrækkeligt informeret samtykke. Informanterne skulle således erklære sig indforståede med, at resultatet af deres medvirken i interviewene ville indgå i såvel arbejdet med kursustilbudet som i forbindelse med afhandlingen, naturligvis under iagttagelse af almindelige videnskabsetiske standarder.

Interviewene fandt på en enkelt undtagelse nær sted på vedkommendes bopælen i løbet af de første uger af 2008, og blev optaget på en lille MP3-afspiller og efterfølgende transskriberet ordret. Såvel optagelse som aflytning og transskription blev foretaget af undertegnede. Jeg er klar over, at det anbefales at lade interviewene gennemføres af flere forskellige personer for at modvirke en bestemt ”interviewereffekt”⁵⁰⁸. Dette lod sig i denne sammenhæng ikke gøre inden for de ressourcer, der var afsat til projektet. Ydermere fandt jeg det hensigtsmæssigt at lade interviewer være gennemgående, dels i betragtning af det begrænsede antal informanter, dels med henblik på det specifikke professionsfokus, som jeg som den eneste i forskergruppen havde indgående kendskab til, jf. Kvaless pointering af nødvendigheden af indgående teoretisk kendskab til det undersøgte område⁵⁰⁹.

⁵⁰⁷ Se bilag 3

⁵⁰⁸ Kvale, Steinar (1997): Interview s 99

⁵⁰⁹ Kvale s 103

Bilag 2: Interviewguide

TEMAER / Forskningsspørgsmål / Interviewspørgsmål:

Tema: PASTORAL IDENTITET OG SELVFORSTÅELSE

Hvilke objektive rammer findes om arbejdet og hvad er informantens subjektive forståelse af det at være præst?

Først vil jeg gerne høre lidt om dig selv og om det sogn, hvor du er præst:

- Kan du fortælle mig lidt til en start om dig selv og det sogn, du er præst i?
(alder, uddannelse, anciennitet som præst og i nuværende embede, familieforhold, bolig, sognetype, størrelse, sammensætning, andre ansatte i sognet/kolleger, evt særlige opgaver).
- Kan du beskrive, hvad det at være præst er for dig?
- Kan du nævne nogen eller noget, der i særlig grad har inspireret dig som præst? På hvilken måde?
- Vil du selv betegne det at være præst som et kald? Hvordan forstår du det?
- Forbinder du ordet profession / at være professionel med at være præst? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvad mener du selv er det vigtigste i dit arbejde?
- Hvordan kommer det til udtryk i din måde at være præst på (eksempler)?

Tema: SAMARBEJDE OG LEDELSE I DEN PASTORALE PRAKSIS

Hvilke ledelsesfunktioner varetages, og hvordan opleves disse af præsten?

Nu kunne jeg så tænke mig at høre lidt mere om, hvad du laver i det daglige:

- Hvordan oplever du dit arbejdsliv lige nu?
- Kan du beskrive en typisk arbejdsdag?
- Hvilke opgaver fylder mest i dagligdagen? På hvilken måde?
- Kan du give et eksempel på en opgave du har brugt meget tid og/eller energi på for nylig?
- Hvilke personer/grupper møder du som præst i løbet af en typisk arbejdsuge? (Tegn!)
- Kan du beskrive, hvor du møder dem? (obs. på ”rum”: MR / administration / gudstjenester, kasualier /samarb. m. personale)
- Kan du beskrive din egen rolle/funktion i de forskellige relationer?

- Vil du sige, at du i nogle af relationerne har en ledelsesfunktion/ har ledelsesopgaver? Hvor?
- Hvordan kommer det til udtryk? (obs. kategorier almen formel / uformel, hhv. daglig ledelse; initiativ / ansvar)
- Hvad gør at du kan fungere som leder?

Tema: UDDANNELSESBEHOV

Hvilke eksplicitte og implicitte behov findes i relation til efteruddannelse?

Jeg vil også gerne spørge dig lidt ud om, hvor udfordringerne er for dig arbejdsmæssigt:

- Hvad vil du sige er den største udfordring/ det største problem for dig lige nu i dit præsteliv?
- Hvordan kommer det til udtryk? (eksempler)
- Hvordan oplever du, at du bruger din uddannelse i dit daglige arbejde? (eksempler)
- Er der ting, du savner for at kunne gøre dit arbejde så godt som du gerne ville? (eksempler)
- Hvornår viser det sig som et problem – og hvordan kommer det til udtryk (eksempler)?
- Hvad tænker du kunne gøre dig bedre til at løse dine arbejdsopgaver?
- Hvilke efteruddannelsesstilbud har du deltaget i inden for det sidste år?
- Har du selv konkrete ønsker til kurser/efteruddannelse, der kunne gøre dig bedre til at løse de opgaver, du har?
- Ville et kursus i pastoral ledelse være relevant for dig?
- Hvad skulle kurset i givet fald indeholde?

TEMA: FREMTIDSVISION

Hvilke forventninger – positive og negative - nærer informanten til fremtiden som præst?

Til slut kunne jeg tænke mig at spørge dig”:

- Hvordan tror du, dit arbejdsliv ser ud om 5-10 år? Er du stadig præst?
- Hvorfor eller hvorfor ikke?
- Fuldfør sætningen: ”En god præst er”

Bilag 3: Skriftlig briefing

Kære.....

Tak for at du har sagt ja til at medvirke i Det Teologiske Fakultets interviewundersøgelse!

Baggrunden er, som jeg nævnte for dig, at fakultetet af ELU-fonden har fået bevilliget et beløb til udvikling af efteruddannelses tilbud, som skal rette sig mod præsters arbejdsvirkelighed med særligt henblik på den dimension, der vedrører pastoral ledelse. Bag projektet står en udviklingsgruppe bestående af forskere fra fakultetet og præster i folkekirken.

For at kunne gøre tilbudet så relevant og praksisnært som muligt har vi valgt indledningsvist at gennemføre en række interviews, som kan hjælpe os med at indkredse målgruppens erfaringer og behov.

For klarhedens skyld sender jeg dig følgende opsummering af vores aftale, der beskriver vilkårene omkring din medvirken:

Selve interviewet vil have en varighed af ca. 1½ time og foregår hjemme hos dig, med mindre andet er aftalt. Formen er semistruktureret. Det betyder, at jeg har noteret en række emner, som jeg ønsker at tale med dig om, men at interviewet i øvrigt har form som en samtale.

Interviewet optages på en digital optager. Optagelserne gennemlyttes af undertegnede og forskergruppen med henblik på at sikre korrekt forståelse. Skulle du ikke ønske, at andre end undertegnede får adgang til interviewet, aftales dette på forhånd.

Alle interviews vil naturligvis blive behandlet fortroligt. Dvs. at den interviewedes identitet kun kendes af mig, ligesom oplysninger, der videregives mundtligt eller på skrift til den samlede projektudviklingsgruppe eller en større kreds, vil blive anonymiseret.

Interviewene tænkes desuden at indgå som del af det empiriske grundlag for et ph.d.-projekt om embede og profession, som jeg arbejder med ved fakultetet. I det omfang, jeg anvender materiale fra interviewene i form af direkte og indirekte citater i min afhandling eller i andre publikationer, gælder der naturligvis samme regler for anonymitet som ovenfor beskrevet, lige som almindelige videnskabsetiske forholdsregler vil blive iagttaget.

Din medvirken er hele vejen igennem frivillig, og du har til enhver tid mulighed for at sige fra.

Skulle du være i tvivl om noget af dette, er du meget velkommen til at maile eller ringe til mig på nedenstående adresse.

Og ellers ser jeg frem til vort møde den på adressen.....

På forhånd tak!

Kirsten Donskov Felter
ph.d.-studerende, Afdeling for Systematisk Teologi
Det Teologiske Fakultet
Københavns Universitet
Købmagergade 44-46, DK-1150 København K

Tlf: 98645248 /mobil: 30955248 /mail: kfe@teol.ku.dk